YALÇIN KÜÇÜK

21 YAŞINDA BİR ÇOCUK

FATİH
SULTAN MEHMET

TEKİN YAYINEVİ

Yirmibir Yaşında Bir Çocuk Fatih Sultan Mehmet,
Yalçın Küçük / Ekim 1987 / Kapak, Erkal Yavi /
Kapak Baskısı, Özyılmaz Matbaası / Dizgi - Baskı,
Yaylacık Matbaası / Cilt, Tekin Ticaret / Kitabı
Yayımlayan, Tekin Yayınevi, Ankara Cad. No. 43
İst. Tel. : 527 69 69 — 512 59 84

YALCIN KÜÇÜK

Yirmibir Yaşında Bir Çocuk
FATİH SULTAN MEHMET

TEKİN YAYINEVİ

mızrak ömer devrim'e
yirmi beşinci yaşına armağan
29 Mayıs'ta doğdu
temren'le benim sevincimiz oldu

y.k.

Geçtim putların ormanından
baltalayarak
ne de kolay yıkılıyorlardı.
Yeniden vurdum mihenge inandığım şeyleri,
çoğu katıksız çıktı çok şükür.
Ne böylesine pırıl pırıl olmuşluğum vardı,
ne böylesine hür.

n.b. Pırağ, 21 temmuz 1957

gözlerimi kapadığım zaman
dünyam o kadar ışıklanıyor ki
gözlerim kamaşıyor
kör olacağım sanıyorum
gözlerimi korumak için
gözlerimi açıyorum

y.k. karakusunlar, 6-7 temmuz '87, gece

İ Ç İ N D E K İ L E R

Birinci Bölüm

ÖLÜMLÜ HAZIRLIK 13-114
Sondan Başa Ölüm 34- 68
Baştan Sona Ölüm 68- 81
Bayezid, Babası Fatih'i Zehirliyor 81-112

İkinci Bölüm

OSMANOĞLU CUMHURİYETİ 115-167
İki Partili Düzen 119-153
İkinci Bayezid'in Kapı Kulu Partisi: KKP 154-165

Üçüncü Bölüm

KURUCU MEHMET 168-224
Modern Hükümdarın Doğuşu 181-200
Divide et İmpera 200-223

Dördüncü Bölüm

FETİH 225-315
Batı ile Ünyon 238-260
Kuvvetlerin Sürülüşü 260-284
Kuşatma ve Son 284-313

ÖNSÖZ

Öğrenmek şaşırmaktır ve en çok çocuklar şaşırıyorlar.

Her çalışmamı kağıda dökerken şaşırıyorum ve bu çalışmamda çok şaşırdım.

Şaşırma yeteneğini yitirenlerin öğrenme alışkanlıklarını kaybedeceğine inanıyorum; böyle bir durumda yaşam zahmetine değer mi, tartışılması gerekiyor. Çünkü öğrenme büyük bir sevinç'tir ve tekeller bunu da elimizden almaya çalışıyorlar.

* * *

Yaşama ve öğrenme sevinç'imizi vermeyelim.

* * *

Henüz «yeni» sözüm olduğunu düşünüyorum.

Bu, henüz yazmaya başlamadığım anlamına geliyor.

«Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu» çalışmamda «yeni» olmasa bile «yeniye yakın» sözlerim var; bu çalışmamda ilk kez «yeni» sözlerim olduğu izlenimine kapılıyorum. Belki de bir rastlantı değil; bu çalışmam da bir başka kuruluş üzerinedir.

* * *

Bu çalışmamda o kadar çok şaşırtıcı bulgular ve çözümlemelerle ortaya çıkıyorum ki, tekrarlayarak belirtiyorum, ben de çok şaşırıyorum. Ancak yaptıklarımın ve yazdıklarımın abartılmamasını diliyorum ve özellikle benim katkı ve yeteneğimin abartılmama-

sını, içtenlikle istiyorum. Abartılırsa yanlış olur; ben «işin» bir kolayını buldum.

Toplum düşüncemiz ve tarihimiz son derece ters yazılmış; bir kolayını bulup bir ucundan yakaladım. Bundan sonrası, eğer çorabı sökmeye devam etmek isteyen varsa, son derece kolay oluyor; kendiliğinden geliyor.

Cumhuriyet tarihinin çarpıklığını, idealist niteliğini anlayabiliyorum; fakat Osmanoğlu düzeninin kuruluşunun da aynı ölçüde çarpık, ters veya bilim dışı yazılabileceğini, tahriflerle ve ihmallerle dolu olacağını hiç düşünmemiştim; bunu öğrendim. Sonra düşündüm ve «öyle olması gerekiyor» sonucuna vardım; insanlar, bizler ve «ben» ne kadar safdil oluyoruz, bunu zamanla anlayabiliyorum. Cumhuriyet tarihi ve Kemalist Tarih Yazıcılığı bu kadar çarpık olursa, Osmanoğlu Tarihi de aynı ölçüde idealist ve yanıltıcı olmalıdır; birbirinden ayrı değiller ve birbirine dayanıyorlar.

* * *

«Yirmibir Yaşında Bir Çocuk Fatih Sultan Mehmet» çalışmasını planlarken, son derece sıradan bir kitap yazmayı düşünüyordum; modern giysilerle oynanan bir Shakespeare oyunu düşlüyordum. Benden önce de yapılmıştır; West Side Story veya Batı Yakası Hikayesi, bir Shakespeare oyunudur; modern bir ortamda ve çağdaş giysilerle oynanıyor.

Eski bir feth'i, yeni kuşaklara anlatmak istiyordum; yine de bunu yaptım. İstanbul'un fethini yeniden «kurarak», ancak hiç bir yeni öğe katmadan, bir kuşatmanın nasıl yapılacağını ve bir hayalet düzenin nasıl yıkılıp alınacağını anlatmak istiyordum. Bunu yine de yaptım.

Kuvvetlerin sürülüşünü anlatmak istiyordum; önce «azaplar» sürülüyor. Aydın belgesini hazırlarken, Ekin'i kurarken hep azaplar ile çalıştım; azaplar'ı yazmak istiyordum. Azaplar, Osmanoğlu savaş düzeninin en önde ve düşmanla temasa ilk sürülenler azap-

lardır; her dinden ve her ırktan geliyorlar. Hayal kırıklığı ve tatminsizliklerle dolu bir geçmişleri var; önlerinde kalan zamanları ve inançları az olduğu için kazanma şansı az ancak ganimeti büyük oyunlara hazır oluyorlar. İlk güçlükle karşılaştıkları zaman da mücadeleyi bırakıp gerisin geriye kaçıyorlar; fakat arkada çavuşlar ve yeniçeriler palalarıyla bekliyorlar! Azaplar beri kaçamıyorlar.

Azaplarla savaşçılar arasında kısa bir savaş var.

Yeni kuşaklara bunları anlatmak istiyordum. Mücadeleye devam etmek isteyenlerle büyük ganimetler için mücadeleye giren, en önde yer alan, ilk mukavemette geri kaçan ve bu kez, mücadele arkadaşlarına saldıran azaplar arasında bir kısa savaşın olacağını anlatmak istiyordum. Bunları yine de yaptım.

* * *

Her eylemi bir düşünce vektörüne çevirmeye çalıştım. Azaplar'ı düşünceleştirmekle yetinmedim; top'u da bir kavram haline sokmayı denedim. Top, bütün silahların en inatçısıdır. Görmeyerek ateş yapar ve cepheyi sürekli döver; top, önce moralce yıkmayı amaçlıyor.

Hiç bir teknolojik yenilik getirmemesine karşın yirmibir yaşında Mehmet'in topların ölçeğini devleştirmesini bir kavram olarak çözümlemeye çalıştım. Mehmet'in inadı ile topun bir silah olarak inatçı niteliği bu çalışmamda bir araya geldi.

* * *

Sürekli top atışı yapılmadan hiç bir fethin gerçekleştirilemeyeceğine inanıyorum.

Top atışına güvenmeden bir fetih stratejisini son derece çocukça buluyorum.

* * *

Ancak eşitsiz gelişme çağında yaşıyoruz ve yaşıyorum.

Modern fizik, modern resim, modern muzik insanın düşüncesinde ve düşünce yöntemlerinde büyük değişikliklere denk düşüyor. Gözlem ile gözleyen ak-

lın birbirinden tümüyle bağımsız olmayışını düşüncemizin ve diyalektiğin yeni yasalarından birisi yapmak durumundayız.

Artık insanın aklıyla gördüğüne inanıyorum.

Akıl ise sürekli bombardıman altındadır ve bu bombardımanlar aklın biçimlenmesine ve görüşüne etki yapıyor.

* * *

İçinde yaşadığımız aşamada insanoğlu, hiç bir dönemde olmadığı kadar, ideolojik bir yaratıktır. Çağımız, ideolojilerin etkinliğini ve «doğru» ideolojinin önemini son derece artırıyor.

* * *

Fethi, zamanından beş yüz yıldan daha uzun bir süre geçtikten sonra ve insan düşüncesinin yöntemlerinde önemli ve olumlu katkıların yaşandığı bir noktada yazıyorum; ne kadar olduğu gibi yazmak istemiş olsam da, benim aklımın, Feth'e bakışımı etkilemiş olduğunu inkar etmiyorum. Ancak «gerçek» de, bir ölçüde, yöntemlerine uygun olarak «bildiklerimiz» olmuyor mu; öğrenme, bitmez tükenmez bir serüven olma niteliğini biraz da buradan kazanıyor.

* * *

Modern fizikteki gelişmeler, düşünme yönteminin, toplıma ve doğaya uygulanmasındaki sözde ayrılıkları da ortadan kaldırıyor; bütünsellik yeniden ortaya çıkıyor. Bunu son derece sevindirici ve yaratıcı buluyorum.

Bu kadar şaşırtıcı bulgu ve çözümlemeler içinde benim katkı ve yeteneğimin abartılmaması gerektiğini tekrarlarken, bütünsel bakışın erdemini vurgulamak gereğini duyuyorum: Çok geniş bir alana ilgi duyuyorum ve çok geniş bir alanda araştırma yapmaya çalışıyorum. Bu, insan bakışına getirilen işbölümünü kırmak demektir; ne yazık, batı düşüncesi, işbölümünün kıskacı içinde kıraçlaşmıştır.

Önümüzdeki zamanlarda Batı'dan ve toplumsal alanlarda önemli hiç bir katkı beklemiyorum. Kendi

göbeğimizi kesmek durumundayız; eğer çalışmalarımda «yeni» bilgiler varsa, bu, insan aklını ve bakışını bütünleştirmeye ve ufkunu açmaya verdiğim önemden geliyor.

Öğrenme sevinçimiz'dir.

Bakışımıza getirilen işbölümünü, bir tür zincire vurulma ve bir tür hapislik olarak görmeliyiz; aklın hapisliği işbölümünün zincirleriyle gerçekleştiriliyor.

Böyle bakarsak, Batı dünyasında ve Türkiye'deki üniversitelerin, insan aklının büyük hapishanesinin koğuşları olduklarını görürüz.

* * *

Teşekkürlerimi dillendirmem gerekiyor; arkadaşlarıma teşekkür ediyorum. Kaynak bulma, çevirilerime yardım etme, yüreklendirme; bunların tümü için çok büyük yardımlar alıyorum. Bu yardımlar olmasa, bu tür çalışmaları yapabileceğimden kuşku duyuyorum.

Yazarken yaşıyorum ve yazdıklarım, yazma sürecinin yoğunlaşma noktasında tümüyle beni içine alıyor; günlerce yalnızca yazdıklarımla yaşıyorum. Böyle zamanlarda, bir arkadaşımın en küçük bir sorusuyla uyarıldığım zaman, yaşadıklarımı bir de söze çevirme gereğini duyuyorum. Böyle durumlarda beni şaşkın şaşkın dinleyen ve bana sabırla bakan arkadaşlarıma daha çok teşekkür ediyorum.

Kütüphanelere ve kütüphanecilere teşekkür etmem gerekiyor; Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'ne bir orgeneral eli değmiş, bunu anlıyorum. Atatürk Kurumu'na bağlandıktan sonra bu güzel Kütüphane'nin militarizasyon tabi tutulduğunu gördüm; içinde çalışmak güçleşiyor.

Bunun yanında Meclis'in en çok kütüphanesini seviyorum. Ali Rıza Cihan'ın yönetiminde Meclis'in genç kütüphanecileri Serap Cihaner, Şahin Akdağ ve Faruk Nafiz Ertürk, her türlü yardımı esirgemediler. Teşekkür ve sevgilerimi sunuyorum.

Henüz üniversiteye dönmemiştim; Orta Doğu

Teknik Üniversitesi Kütüphanesi'nin okuyucu hizmetleri bölümü yöneticisi Nur Karataşlıoğlu, bana, bu güzel Kütüphane'nin imkanlarını açtı, yararlanmamı sağladı. ODTÜ ve Kütüphanesi, Karakusunlar Köyü ve Orta Doğu Sitesi'ne çok yakın olduğu için büyük mutluluk duydum ve pek çok yararlandım. Nur Karataşlıoğlu ile ODTÜ Kütüphanesi'nin tümüne teşekkürlerimi yazıyorum.

* * *

Ufkumuzu geliştirmek durumundayız; Mehmet'in ufku çok geniştir.

Kararlılığımızı artırmalıyız; Mehmet, bir inat ölçüsünde kararlı görünüyor.

Sorumluluklarımızı uygulamada acımasız olmak durumundayız; Mehmet, tarihin kaydettiği büyük acımasızlardan birisidir. Sekizinci Henry, Müthiş İvan veya Deli Petro ile karşılaştırılabilir. İkinci Mahmut ve Mustafa Kemal, Mehmet'in gerisinde kalıyorlar.

İnsana son derece sevecen olmak zorundayız; insanı sevmenin yaşama görevimiz olduğunu düşünüyorum. Mehmet'i bütün acımasızlığı içinde son derece sevecen buluyorum.

Bu çalışmayı bunlar için yaptım; hep yeni kuşaklara bunları anlatmaya çalıştım.

Öğrenmeyi ve anlatmayı sürdürebilmeyi diliyorum.

Yalçın Küçük
Karakusunlar köyü
eylül 1987

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖLÜMLÜ HAZIRLIK

Gecekondu ile assimilatio, kavram olarak, bir birine çok yakındır; yakınlıkları kurulabildiği zaman Osmanoğlu Devleti'nin kuruluş ilkesi ortaya çıkıyor. Artık gecekondu-ların hiç birisi gece kurulmuyor; gecekondu, yalnızca, sürekli bir kuruluşu anlatıyor. Bir önemli özelliği var; önce yapı yok, önce bölmeler bulunuyor ya da kuruluyor. Kapı, bir enkaz satıcısından, pencere kasaları bir başka enkazcıdan, eşik taşı da bir komşunun artığından sağlanıyor: Kuruluşun dayandığı bir ilke veya taslak yok.

Gecekondu yapımını, pratik, zaman, zamanın içinde sakladığı imkân veya imkânsızlıklar ve hepsinden öte fırsatçılık belirliyor. Gecekondu yapımından hiç bir parça veya bölme özgün değildir; hepsi daha önce var ve kullanılmıştır.

Gecekondu yapımı, bilimsel olanın tam tersi bir yere oturuyor. Bir tür enprovizasyon, bir çeşit doğaçlama olarak gelişiyor. Bilimde ise önce yapı ve çok zaman yapıdan da önce çatı kuruluyor; teori, önce çatmak'tır.

Burada başlangıç tezlerini yazmam gerekiyor. Bir: Osmanlı düzeninde hiç bir parça veya bölme, özgün değildir. Osmanlı düzenini oluşturan belli başlı öge veya kurumlar, daha önce başka bir yerde, başka bir düzende mutlaka vardır; Osmanoğlu, en önemli kurumlarını, tarihin enkazcılarından alıyor.

Timar düzeni, pronia adıyla ve tüm ögeleriyle birlikte Bizans'ta var. Puşkin'in daha sonra hem Sovyetler ve hem de Amerikalılar tarafından filme alınan ve Pugaçef Ayaklanması'nı yazan Kaptanskaya Dyevuşka adlı romanı, Rusya uc'larının birinde benzer bir düzende geçiyor. Rusya tarihçileri, aynı sistemin Rusya'da da uygulanmasını, Moskova prenslerinden birisinin Bizans prenseslerinden birisiyle evlenmesine bağlıyorlar. Bundan çok daha önce emir Orhan, 1346 yılında, Doğu Roma İmparatoru Kantakuzenos'un kızı Theodara ile evlendi; timar düzeninin Osmanoğlu topraklarında uygulanması Orhan Gazi ile başlıyor.

Evlilik bir simgedir.

İhtiyaç keşfin anasıdır.

Ancak Orta Çağ, keşif dönemi değil; hiç bir yaratıcılığı doğuramıyor.

Bizans, Doğu Roma veya yalnızca Roma adıyla, Roma İmparatorluğu'nun Orta Çağ'da devamı oluyor. Roma, Orta Çağ'da ve özellikle bu çağ'ın sonlarına doğru, yaratıcılıktan yoksun tüm pratisyen genişlemelere tek model oluyor ve Doğu'da, Arapların etkisiyle «Rum» adını alıyor. Batı'da Sırp Kralı Stefen Duşan, Bulgar Prensleri, Kuzey'de tarih sahnesine çıkmaya başlayan Kiev Prensleri, Doğuda Selçukoğulları, hatta Timur, Birinci Bayezid'ten sonra gelen, Bizans'ın gölgesinde emirliklerini sürdürmek isteyen çekingen ve yılgın Mehmet Çelebi ile oğlu ikinci Murad dışında Osmanoğulları başta İkinci Mehmed, Roma İmparatoru olmak istediler ve bunun için İstanbul'u zaptetmeyi gerekli ve zorunlu gördüler.

Roma İmparatorluğu'nun Batı ve Doğu İmparatorlukları olarak ayrılmalarından bir süre sonra Batı Roma'nın tarih sahnesinden çekilmesi ve Roma'nın yalnızca Doğu Roma İmparatorluğu olarak sürmesi, Orta Çağ'ın başı olarak da ele alınıyor. İkinci Mehmet'in Constantinopole'u zaptederek Roma İmparatorluğu'nun varlığına son vermesi ise Orta Çağ'ın sonu olarak kabul ediliyor; tartışmalıdır. Mehmet'in asıl katkısı, ömrünü tamamlamış bir Or-

ta Çağ düzenini yeniden kurarak, Orta Çağ'ın dışına doğru yeniden yaşatmasıdır.

Osmanoğulları'nın bir kaç çadırlık isimsiz bir aşiretten bir büyük imparatorluk kurmalarının gizini burada aramak gerekiyor; Roma'nın çözülen otoritesinin yolaçtığı bir boşluğa kondular. Başlangıçta, bir itici güç işlevini gören bir iç dinamikleri var; Moğolların önünden kaçan göçer Türkler Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırlarındaki uc beyliklerine sığınıyorlar. Uc'lar ve bu arada Ertuğrul'un yerleştiği Söğüt ve çevresi de bu yurtsuz Türkmen yığınları, Anadolu beylikleri arasındaki çatışmalarda yenik düşen aşiretler, İmparator'a vergi vermeyen Grekler, her dinden serüvencilerle dolup taşıyor; Anadolu'da yeni toprak bulamazlar, güçlü Türk beylikleri taht kurmuşlar. Daha uc'lara, daha ileriye gitmek zorundalar.

İlk denemeler şaşırtıcı oluyor; Batı, On Dördüncü Yüz yılın ikinci yarısının başında, Orhan'ın önce Tzympe, Cinbi'yi, daha sonra da Trakya'yı tutan Gelibolu'yu almasına kadar Osmanoğlu Türkleri'nin farkında bile görünmüyor. Bunun ötesinde ve daha da önemlisi, Brusa, Bursa, Nicae, İznik, Nicomedia, İzmit ve diğerleri, kısa sayılacak ve belki de güç'ü tartmaya yetecek kadar bir direnmeden sonra, Nazım Hikmet'in, «geçtim putların ormanından / baltalıyarak / ne de kolay yıkılıyordu» dizelerine hak verdiren bir yumuşaklıkla yeni otoriteyi kabul ediyorlar. Britanya, Doğu Roma'nın Asya'daki son eyaleti ve Trakya, bugünden bakıldığında şaşırtıcı bir çabuklukla, nerede ise direnmeden ve kent kaleleri, kesinlikle dıştan ve merkezden hiç bir yardım alamadan, birbiri ardından Osmanoğulları'nın eline geçiyor.

Beklenmedik ve yeni bir durum yaratıyor ve yeni sorunlar anlamına geliyor.

Burada gecekondu yapımının içinde var olan assimilatio sürecine bakmanın zamanıdır; benzeme veya benzetme kadar taklit anlamlarını da içeriyor. Gecekondu'yu yaşatan ve sürekli kılan, gecekondu'nun kaçınılmaz olarak içerdiği assimilasyon sürecidir; gecekondunun yapımında kullanılan enkazın birbirine benzetilmesi kadar ge-

çekondu yığınlarının da biribirini ve bu arada dışlarında özendikleri kültürü taklit ettikleri görülüyor. Taklitçi ve kültürsüz Osmanoğlu, Orhan zamanında hiç umulmadık bir zamanda, içlerinde görkemli saray ve binaların bulunduğu kentleri eline geçirince, hem bir yönetim biçimi ve hem de gerekli asker toplama yöntemi olarak, Bizans'ın uc'larında kullanılan pronia düzenini, ikta veya timar adıyla uygulamaya koyuyor.

Geçerken söylenecekler var: Timar sistemi, güdük bir feodal kurum'dur. İlkel bir yönetim ve geri bir asker yetiştirme sistemi sayılabilir; feodaliteden en önemli ayrılığı, başlarda, timar'ın babadan oğula bir mülkiyet olarak geçmesinin, kabul edilmemesidir. Ancak Orta Çağ'a özgü parçalılık, timar sahiplerinin birbiriyle rekabet ve çekişmeleri, kuralları net bir biçimde yazılmamış olmakla birlikte beyler aracılığıyla emire kadar uzanan hiyerarşik düzeniyle, timar sistemi feodal yapıdan pek ayrılmıyor.

Geçerken söyleneceklere eklenecekler var: Dağlar ovalardan, uclar merkezden çok daha hoşgörülüdür. Uc'larda hoşgörü, iradi bir nitelik olarak değil yapısal bir zorunluluk olarak ortaya çıkıyor.

Uc'larda her dinden, her mezhepten, her ırktan, her geçmişten gelen ve bunların da ötesinde yurtlarından ve geçmişlerinden kopmuş yığınlar yaşıyor; geriye dönemeyecekleri için ve sınırları genişletmek zorunda olduklarından, birbirlerine ihtiyaç duyuyorlar.

Hiç bir hoşgörü iradi olamaz.

Hoşgörü'yü çıkaran zorunluluk oluyor.

Hiç bir zaman tam hoşgörü olmaz; hoşgörü ile katılık, bir elmanın iki yarısına benziyor.

Gecekondu bölgelerinde ve uclarda yığınlar birbirine benzemek zorunluluğunu duyuyorlar: Assimilasyon. Selçukoğulları'ndan İzzeddin emirliği kaybedince Kostantiniye'ye gidiyor, Doğu Roma İmparatorluğu'nda timar sahibi oluyor ve Bizans Sarayı'nda etkili çok sayıda dönme Türk ailelerinden birisini, Sultani Ailesini, oluşturuyor. Bizans'ta babası Türk, annesi Grek olanlar ayrı bir isimle anılacak kadar kalabalıklaşıyorlar; Turcopoli adıyla anılı-

yorlar. Mihal veyla Malkoç, ünlü Grek silâhşörleridirler; Mihal-oğlu ve Malkoç-oğlu Aileleri'ni kuruyorlar ve Türkleşerek, Doğu Roma topraklarında genişleme savaşlarında çok önemli görevler yapıyorlar.

Genişleme sürecinin başlarında Osmanoğulları, tarih sahnesine, assimilatör olarak değil, içinde kendilerinin de assimile olduğu bir sürecin objelerinden birisi olarak çıkıyor. Genişleme süreci ve Murad'ın nerede ise hiç bir ciddi engel görmeden Balkanlar'a açılması babası Orhan'ın büyük taklidini, timar sistemini, kısa bir zaman içinde ihtiyaca cevap veremez hale getiriyor. Genişlemiş toprakların askeri sorunları timar sisteminin türevi olan sipahilerle karşılanamayacak kadar büyüyor ve yeni ordular sorununu ortaya çıkarıyor.

Bu sorunun bir yanıdır; diğer yanı daha az kolay görünmüyor. Birden bire, beklenmedik bir biçimde, henüz hiç bir önemli yönetim deneyiminden geçmemiş Osmanoğulları'nın eline, Murad zamanında, kesmekle bitirilemeyecek, katletmekle kökü kurutulamayacak kadar çok hıristiyan insan geçiyor. Üstelik katliam fethedilmiş yeni toprakların depopülasyonu demek de oluyor; çünkü bir yandan Mogol tehlikesi, Cengiz'den sonra Timur'un yeni akınlarına kadar, geri çekildiği için, Moğolların önünden kaçarak Osmanlı'nın yeni topraklarına yerleşecek yeni sürülen gelmiyor. Orhan zamanında yeni topraklara açılmaya zorlayan yeni göçer sürüleri, Murad zamanında artık nüfuz azlığına dönüşüyor; eşitsiz gelişme ilkesi burada da kendisini gösteriyor.

Assimilasyon da, gecekondu yapımı kadar, ilkesiz'dir ve gecekondu yapımından da pratik bir süreç olarak ortaya çıkıyor. Murad'ın karşılaştığı yeni sorun ve zorluk, bir büyük assimilasyonu ortaya çıkarıyor.

Murad, iki aşamalı bir çözüm getiriyor. Murad, feodal yapısı oluşmuş bir Trakya ve Balkanlar'a açılıyor, bu yapıyı olduğu türden alıyor ve koruyor. Fethedilen toprakların tüm asilleri, kral ve despot aileleri hariç, tüm asalet ve zenginliklerini koruyarak, yeni düzende ve daha önceki güçleri ölçüsünde timar sahibi oluyorlar; yöne-

tici yapılıyorlar. Bunların bir çoğunda hıristiyanlığı bırakma koşulu bile aranmıyor; üstelik Balkan tarihçilerinin kendi ülkelerinde kalan defterlerde yapmış oldukları araştırmalar, Balkan asillerinde timarların babadan oğula geçmesine de izin verildiğini gösteriyor.

Balkan asilleri, Murad'la birlikte, kendi varlıklı düzenleri için çok daha sağlam bir güvence buluyorlar; Osmanoğlu, hıristiyan dünyanın sınıf çelişkilerini koruyarak Türkiye düzenine aktarıyor. Osmanoğlu düzeninde, yıkılan Doğu Roma İmparatorluğu'nda sarsılan devlet otoritesi, asil sınıfların lehine, çok daha büyük bir güçle yeniden kuruluyor; irili-ufaklı Trakya ve Balkan feodalleri, hıristiyan veya yeni dinleriyle müslüman olarak, eski veya seçtikleri yeni adlarıyla, hıristiyan ya da müslüman reayı, eskisinden çok daha fazla ve eskisinden çok daha büyük bir rahatlıkla sömürüyorlar.

Zaptedilen toprakların feodalleri yeni yöneticilerdir; hıristiyan ailelerin erkek çocuklarından da yeni birlikler oluşturuluyor. Hıristiyan ailelerin erkek çocukları, yedi - sekiz yaşlarına gelince ailelerinden koparılıyorlar ve önce sipahi ailelerinin yanlarında müslümanlık ve Osmanlılık ile yetiştiriliyorlar. Eğitimin bir tek amacı var; hıristiyan çocuklarını, aile ve çıktıkları topraktan koparmak, bunları, «kul» olarak verilecekleri Osmanlı emirine körü körüne bağlılıktan başka her türlü bağlantıdan ayırmak, bu ilk eğitimin tek amacını oluşturuyor. Bundan sonra ocaklar'da askeri eğitim görüyorlar; yeniçeri'ler böylece ortaya çıkıyorlar.

Doğu Avrupa ve Batı Asya ile Kuzey Afrika'da Doğu Roma İmparatorluğu'nun çözülmesiyle ortaya çıkan düzen boşluğuna cevap veren Osmanoğulları, bir çok kurumu ve kuralı Bizans'tan aldılar; ancak yeni-çeri veya bir benzerinin Roma'nın mirası içinde bulunmadığı kesindir. Ancak yine de Osmanoğulları yeni-çeri modelini, kendileri bulmadılar; bunu da ithal ederek taklit ettiler.

Yalnızca eylemciydiler; göçerler, adları üzerinde, sürekli hareket ediyorlar. Yurt veya aile bağları, sürekli ha-

reket eden göçerlerin dünyasının dışında kalıyor; yaşamları, yurt veya ana-baba ya da kardeş bağlantılarını son derece pahalı ve imkânsız denecek kadar zor bir duruma sokuyor. Bir tür profesyonel serüvenciler; profesyonel serüvenci ile bir savaşçı'yı, aynı anlama gelmek üzere bir mücahit'i, inanç ayırıyor.

Bağsızlık, inançsızlıktır.

Ertuğrul Gazi ve aşiretinin muhtemelen Söğüt'e yerleştiği sırada Thomas Aquinas, inanmayı düşünme düzeyine yükseltiyordu (*). Buradan, tüm Orta Çağ kendini olduğu türden tekrarlayan günler ve dolayısıyla bir gün sayılırsa, Descartes'in düşünmeyi varolmanın kanıtı saymasına açılan adım sanıldığından çok kısadır. Osmanoğulları düzeni, bu çok kısa zaman aralığında var oluyor ve Thomas'ın credo ut intelligam aksiyomunu duyarken Descartes'in je suis donc je pense açılımının tümüyle dışında kalıyor.

Taklit etmeyi ve benzetmeyi, assimilatio, önce inanma ve daha sonra da düşünme gereksinim ve sürecinin

---

(*) Thomas Aquinasının, Summa Theologica'da «credo ut intelligam» dediği 1273 yılında Mevlevi Zaviyesi'nin, İngilizce anlatımıyla, Order of Dancing Dervishes, kurucusu İranlı Şair Celaleddin-i Rumi ölüyor.

Bu sırada Batı Anadolu'da Aydın-oğlu, Saruhan, Germiyan türünden önemli ve güçlü Türk Beylikleri var. Ertuğrul'unki, bir kaç çadırlık çok sayıdaki aşiretlerden birisi olmalıdır; varlıkları bilinmiyor.

Osman'ın sülalesini, Cengiz'in önüne kattığı sürüler içindeki aşiretlerden birisi sayan Gibbons'un 1916 yılında Oxford'da yayınladığı çalışmaya, Kemalist şovenizmin doruk noktasında, 1935 yılında Paris'te cevap yetiştiren Köprülü'nün Osman Ailesi'nin çok daha önceden geldiğini ileri süren görüşlerine katılmak mümkün görünmüyor. Hiç bir temeli yok; ilerde değinmeyi umuyorum.

Herbert Adams Gibbons, The Foundation of the Ottoman Empire, Oxford, 1916.
Mehmet Fuad Köprülü, Les Origines de l'Empire Ottoman, Paris, 1935.

yerine koyuyorlar. Assimilasyon, yaşamı sürdürmeye yarıyor ve yaratmanın yerini alıyor.

Assimilasyon, ilkel'in düşünme yoludur.

Iconium'u Konya'ya, Podandus'u, Pozantı'ya, Caesareia'yı, Kayseri'ye çevirmekte hiç bir yaratıcılık görünmüyor; bir deredeki taşları sabırla bir birine sürterek birbirine benzeten, bir birine uyduran akar sular örneği zaman Roma'dan kalma kent isimlerini Anadolu'nun yeni halkının ağzına uyduruyor. Bunlarda ve benzerlerinde Roma kökü hiç kaybolmuyor ve katkı önemli olmaktan uzak duruyor.

Kayser ya da Sezar Kenti Ceasareia'nın kuzeyinde, tıpkı Roma'nın çok doğusuna Nova Roma, daha sonra Constantinopole, Kostantiniye veya İstanbul'un (*) kurulması türünden Neocaesaria kasabası kurulunca, bu «Niksar» veya «doğan» veya «doğulu» anlamını veren Latince doğmak, yükselmek fiilini anlatan «levare» sözcüğünden gelme «levant», «Levend» veya «Levent» olarak erkek ismi ve Grekçe güneşin doğması fiilinden çıkarak güneşin doğduğu yer, «doğu» anlamına gelen «anatolea», «anadolu» olursa, yapılanı, yalnızca aşırı assimilasyon veya tümden ilkelllik saymak gerekiyor. Bunlar, birbiriyle diyalektik ilişki içinde olan dilde ve düşünmede sonsuz bir tembelliği ortaya çıkarıyor.

Yeniçerilik düzeninin başlatılmasını, aynı ölçüde bir tembellik kategorisine koyup koymamakta kuşku duyuyorum. Hiç bir kurum yeniçerilik kadar, Türkler'e hem çok yakın ve hem de sonsuz uzak görünmüyor; irdelemek durumundayım. Türkler, daha önce bu kurumu yaşadılar ve bu kurumu yaşamaya zorlandılar.

«Türk» sözcüğü uzun yıllar «memlük» anlamıyla öz-

(*) Cehalet ile cüret ne kadar birbirine yakın; 1950 yıllarında, muhtemelen Türkiye örtülü ödenekten para vererek «İstanbul not Constantinople» şarkısını yaptırdı.

Doğu Roma kaynaklarında Constantinopole'a hep «polis» deniyor. Tek başına «şehir»; İstanbul'u anlatıyor ve İstanbul, Grekçe, «şehir nerede?» sorusundan geliyor. İstanbul da, Grekçe'den gelmedir; Türkçe ile hiç bir ilgisi bulunmuyor.

deş olarak kullanıldı; arada bir köken birliği yok, anlam yakınlığı var. «Memlük», mülk olan, anlamına geliyor ve Abbasi Halifeleri'nin özel muhafızlarını oluşturuyorlar. Orta Asya'dan savaş sırasında toplanan veya esir pazarlarından satın alınan erkek çocuklar, son derece sıkı ve özel bir eğitimden geçirildikten sonra İslâm'ın yayılmasında en önde savaşan ordu birliklerini meydana getirdiler.

İçlerinde çerkezler ve kürdler de var; ancak Türkler hem sayıca çok büyük bir bölümdür ve hem de memluk, başka bir deyişle «köle» veya «kul» birliklerinin en aristokratik katmanlarını kuruyorlar. Tenleri, yurt ve aile bağlarının olmaması, Arap emirlerinin Türk kölelerini seçmelerinin nedenleri arasında yer alıyor ve nerede ise asalet, Türk memlüklerin, aynı anlama gelmek üzere Türk köle askerlerinin barınaklarına uzaklık veya yakınlığa göre beliriyor.

Murad'ın yeni-çeri kurumu için önünde memlük modeli var; Murad'ın getirdiği yeniliklerden birisi, kullaştırılmış hıristiyan çocuklarının evlenmelerinin yasaklandırılması oluyor. Halifelik döneminde köle askerler ise evleniyorlar; yalnız evlenmeleri sorun yaratıyor. Mısır'da Türk köle askerleri hem sarayda yükseliyor ve hem de asil Arap kadınlarıyla evlenerek saray entrikalarının içine girebiliyorlar. Memlük İmparatorluğu veya Türk Kölemen Devleti, işte bu tür evlilik ve evliliklerin imkân verdiği saray entrikalarından çıkıyor; Türk köle askerler yükselerek Arap yöneticileri deviriyorlar kendi adlarına hanedan sülalesi kuruyorlar.

Osmanoğulları'nın tarih sahnesine çıktığı zamanlarda, İslâm dünyasında en büyük güç, Türk ve Çerkez sülalerinin birbirini devirerek yönettikleri Köle Devleti'dir; Osmanlı emirleri de, ilk başlarda çeşitli hükümranlık sıfatlarını kullanma iznini Kahire'den, Memlük Sultanları'ndan almaya çalışıyorlar. Murad'ın yeni-çeri'lik kurumunu uygulamaya koyarken Mısır'da olduğu türden bir yeni-çeri ailesinin Osmanlı Sülalesi yerine tahtı almasından endişelenmiş olması mümkün görünüyor.

Ancak Murad'ın, Roma Imparatorluğu'nun Avrupa kolunun çöktüğü topraklarda adına feodal denilen bir ekonomik ve siyasi mozaiğin ortaya çıkmış olduğunu ve feodal güçler ile merkezi otoritenin bir tahteravalli oluşturduğunu görebildiğini varsayıyorum. Yeni-çeri birliklerini kurarken, timar sahiplerinin gücünü dengelemek istediğine kesin gözüyle bakıyorum. Kapısında kul olarak düzenlediği bu yurtsuz ve ailesiz askerlerin, çocuk sahibi olmayarak, yalnızca Osman-oğlu Ailesi'ne bağlı kalmalarını güvence altına almak istiyor; ne ölçüde başarılı olduğunu tartışmak gereğini duyuyorum.

Osman-oğlu Ailesi'nin tarihin kaydettiği en uzun hükümdar sülaesi olduğu kesindir; ancak belki de en iktidarsız hanedanlardan birisini tarih sahnesine çıkarıyor. Osmanlı Sülalesi, daha yolun başından itibaren, önce timar sahipleri veya uc beyleriyle, yeni-çeriler arasındaki çekişmenin içinde, daha sonra çok büyük ölçüde sadece yeni-çerilerin elinde bir oyuncakdır. Amcası Dündar'ı katlederek küçük bir aşirete şef olan Osman'ın çocukları ve torunları, altı yüz yıl boyunca, pahalı ve kanlı bir oyunun figüranları oldular; Will Durant, en azından tarihlerinin bir kesitinde Bizans'ta imparatorların tahta çıkışını, oların cinayet yoluyla belirlendiği bir seçime benzetiyor. Osman-oğulları'nda taht yolu, patricide, filicide ve fratricide ile açılıyor.

Bilinen ve üzerinde kısmen de olsa durulan sadece fratricide, kardeş katli'dir; oğul katli, filicide ve baba katli, patricide, Osmanlı düzeninde, en az fratricide kadar yaygın görünüyor. Murad'ın, bir Bizans Prensi ile birlikte babalarının tahtını elde etmek üzere ortak isyana başlayan oğlu Prens Savcı'yı (*), önce kendi elleriyle gözlerini oy-

(*) Osmanoğulları'nda «prens» sıfatı yoktur; bu nedenle, bir başka çalışmamda, Prens Sabahattin'in, kendi isminin başına «prens» sıfatını yapıştırmasını eleştirdim.

Osmanlı prensleri «çelebi» sıfatıyla anılıyorlar. Şah-oğlu anlamında «şehzade» de kullanılıyor ve ilk başlarda bir de, yine Farsca'dan gelen küçük padişah anlamında «paşa» sıfatı var. Tarihlerin boğulduklarını tekrarladıkları Murad'ın karde-

duktan sonra yine kendi eliyle öldürdüğü Bizans kaynaklarında yazılıyor. Murad, Bizans İmparatoru'nu da kendi oğluna aynı reçeteyi uygulamaya zorluyor; İmparator, oğlunu öldürmüyor ve Prens'in gözleri de bir süre sonra görmeye başlıyor.

Murad'ı kim öldürdü; hiç bir kayıd yok. Kosova'da derdini anlatmak için yanına yaklaşan bir yaralı tarafından öldürüldüğü tekrarlanıyor; inandırıcı bulmadığımı belirtmek durumundayım. Bunu inandırıcı yapmak için, bu ölümden sonra, Osmanlı Emirleri'nin huzuruna çıkan elçilerin, benzer bir ölümü önlemek için, kollarından iki çavuşun tuttuğu ve bunun bir protokol haline getirildiği iddiası tam bir uydurmadır; protokol minyatürlerde görülüyor. Fakat bu protokolun Doğu Sarayları'nda Murad'ın öldürülmesinden çok önce ve çok sonra da var olduğu biliniyor. Protokol şu anlama geliyor: Emir ve emirin bakışı o kadar güçlüdür ki, bir başka devletin temsilcisi emirin bakışı altında ayakta duramaz; yere düşer. Bunu önlemek için, elçinin, emirin bakışıyla yıkılmasını önlemek için, simgesel olarak iki protokol görevlisi, iki çavuş, elçiyi ve kibarca kollarından tutuyor.

şi Süleyman Paşa ve Osmanlı tarihinde bir sır olan, yaşadığı bile kuşkulu Alaaddin Paşa, tek iki örneği sağlıyor.

Alaaddin Paşa'nın bir büyük özveriyle tahtı Orhan'a bıraktığı hiç bir belge veya arşive dayanılmadan tekrarlanıyor. İslam Ansiklopedisi'nde İ. H. Uzunçarşılığı, «Alaaddin'in bu feragatinin ihtiyari mi, iztırari mi olduğunu kestirmek şimdilik kabil değildir» diyor. Bu çalışma için yaptığım araştırmalar gönüllü bir tahttan vazgeçmenin mümkün olmadığını gösteriyor.

«Chalconduyle'nin tevsika muhtaç mütalaaasına göre, üç evlat bırakmış olan Osman'ın ölümünden sonra, kardeşlerinin tehditine maruz kalmış olan Orhan, Keşiş Dağı'na (Uludağ, Olympus) çekilerek, tarafdar ve kuvvet topladıktan sonra, kardeşlerini ayrı ayrı mağlûp edip hükümdar olmuştur. Amasya Tarihi müellifi Hüseyin Hüsameddin, Orhan ile Hüsameddin arasında hükümdarlık için mücadele olduğunu, bazı istidlallerle beyan etmektedir.»

İ.H. Uzunçarşılı, Alâeddin Paşa, İslâm Ansiklopedisi, Birinci Cilt, s. 283.

Sırp kaynaklarında Murad'ı öldüren konusunda çeşitli isimler var; birbirini tutmuyor. Bu isimlerden birisi aziz düzeyine de çıkarılmış durumdadır; fakat daha çok Türkler'in iddialarına güveniyorlar. Türkler'de ise hiç bir kayıt olmaması bir yana, ilk kronik'in yazılması, Murad'ın ölümünden yüz yıla yakın bir zaman sonra gerçekleşiyor. Bunlar idealist, Osman-oğulları'nı güzelleştirmeye, çelişkileri ortadan kaldırmaya özen gösteren, tek kaynak olarak rivayetleri alan takvimler'dir; başka bir kaynağı araştırmaya zorluyor veya ancak başka bir kaynakla desteklendiği zaman anlam kazanabiliyor. Bunlardan birisi Kosova'daki ölüm için «murad ölmeyi istedi» sözlerini kullanıyor. Osmanlı emirlerinin isteğiyle rivayet derleyen bu yazıcılara göre, eğer Murad Kosova'da öldürülürse, mutlaka ölmeyi istemiş olmasıdır; başka türlü düşünmeleri imkânsız oluyor.

Murad öldürülür öldürülmez, Bayezid'in, kardeşi Yakup'u buldurmak için adamlar gönderdiği anlaşılıyor. Yakup, daha önceki savaşlarda üstünlükler göstermiş, prestij sahibi bir komutan ve prens'tir; Bayezid, kardeşi Yakup'u bulduruyor, çadırına getirtiyor ve boğduruyor.

Bayezid'in daha önce bir komplo içinde bulunmaması halinde, Prens Yakup'u bu kadar çabuk ve kolaylıkla boğduramayacağını düşünüyorum. Böyle bir komplonun Murad'ı da kapsaması ihtimalini bir kenara atamıyorum. Bayezid'in babası Murad ile kardeşi Yakup'un cesedlerini Bursa'ya göndererek gizlice gömdürmesi de kuşkuları artırıyor.

Ancak kanatlanmak çok zor; çünkü Osman-oğlu tarihinin çok büyük bir dönemine ve özellikle Constantinopol'un fethine kadar uzanan gelişmelere tam bir karanlık gemen oluyor. Karanlık yoğundur ve çeşitli nedenlere dayanıyor.

Bu karanlık üzerinde durmak zorunluluğunu duyuyorum; ancak bu arada ikinci başlangıç tezini yazabiliyorum. İkinci başlangıç tezi şudur: Osmanlı düzeninde kurumlar var, fakat, kurallar yok görünüyor.

Kuralların eksikliğini çatışmaların zayıflığına bağlama eğilimindeyim; uc beyliklerinde çatışmalar zayıf ise sınırlar da çok belirgin olmayabiliyor. Çatışmaların zayıflığından kaynaklanan kuralların eksikliği, kuşkusuz, kurumların varlığını da etkisi altına alıyor ve zaman zaman kurumların varlığını da tartışma konusu haline getirebiliyor. Son derece normaldir; kuralları eksik kurumları tanımak kolay görünmüyor.

Feodalite var mı; sipahi düzeni feodal nitelemesine uygun bir hiyerarşik düzenlemeyi içeriyor mu? Sovyet uzmanları arasında sipahi düzeninde katı bir otorite merdiveni görenler bulunuyor. Ayrıca Osmanoğulları'nda fütuhat yoluyla artık değer stokları transferi kanalları kuruyunca, hemen hemen onyedinci yüz yılın ortalarından sonra, kuralların da belirlenmeye başladığını görmek mümkün oluyor. Bunun arkasında çelişkilerin artması ve çatışmaların güçlenmesi olgusu var. Daha sonraki yüz yılda kendisini kabul ettiren «ayan», artan çelişkilerin ürünüdür; gecikmiş ve güdük kalmış bir feodalite sayılabilir ve bunun dışında, Doğu Roma Sarayı'nda etkili asalet sahibi senatörlerin hortlaması olarak da algılanabilir. Hangisi olursa olsun, bir kuruma işaret ediyor ve kural eksikliğinden güdük kalıyor.

Şu ünlü Fatih Kanunnamesi'ni hatırlamanın sırasıdır; böyle «kanunname» olur mu? Bunu «kanunname» sayıp yazan her tarihçinin önce kendisini ve daha sonra da okuyucusunu kandırdığına inanıyorum; hiç bir kuralı belirlemeyen bir ifadeden «kanunname» diye söz etmek tarihe, kanun düşüncesine ve gelecek kuşaklara saygısızlık sayılmalıdır. Fatih'in söylediği şudur: Her kim tahta geçerse kardeşlerini öldürebilir ve öldürmesinde, devletin geleceği, açısından yarar bulunuyor.

Pek güzel; Fatih, bu ünlü kanunnamesinde tahta kimin geçmesi gerektiği konusunda en küçük bir kelâm bile etmiyor. Osman-oğlu düzeninde tahta kimin geçeceği hiç bir zaman bir kurala bağlanmıyor ve Kostantiniye Fatihi, İkinci Mehmet de, her hangi bir kural getirme cesaret ve gücünü kendisinde bulamıyor.

Fatih'in söyledikleri, bu durumda, şuna iniyor: Kim tahtı eline geçirirse, erkek kardeşlerinin tümünü öldürmelidir. Öldürüyorlar da, fratricide son derece yaygın ve Fatih'ten sonraki yüz yıllardan birisinde Osmanlı Sülalesi'nden bir erkek tahta oturtulunca, saray'dan bir biri arkasından yirmiye yakın tabut çıkarılıyor. İstanbullu aynı anda hem yeni sultan için bayram yaparken, muhtemel sultanlardan yirmisine yakınının tabutları arkasından göz yaşı döküyor.

Bu açıdan bir ayrım yok: Doğu Roma zamanında da, Osmanoğlu düzeninde de İstanbullu ağlarken gülmeyi öğreniyor ve böyle yetişiyor.

Osmanoğulları'nda sultan tahta oturtuluyor: Sınırlı bir seçim var.

Bu gelecek bölümün başlığını da haber veriyor; «Osmanoğlu Cumhuriyeti.»

Osman-oğlu düzeninde filicide, oğul katli, patricide, baba katli ve fratricide, kardeş katli, son derece yaygın; üstelik bunu uygulamak için Fatih'in kanun çıkarmasına da hiç gerek duyulmuyor. Fatih'in kendisi, daha biat törenleri sırasında, üvey annesinin kutlamasını kabul ederken, babasının yeni doğmuş oğlunu, kundaktaki Prens Ahmet'i, sarayın hamamında boğduruyor. Zavallı anne, bundan habersiz, on dokuz yaşındaki yeni emire bağlılığını bildirirken, üvey oğlunun öz oğlunu boğdurmasının yanında, kendisini de İshak Paşa ile evlendirip payitaht'tan uzaklaştıracağını bilmiyor.

Osman-oğlu sülalesinden birisi bir diğerini ancak boğdurabiliyor; burada kural var, kabul ediyorum. Osmanoğulları'nın kanlarının akmaması, toprağa bulaşmaması, pek çok önemli görülüyor; keman kirişiyle veya ok yayıyla, birbirini boğuyorlar.

Fatih'in babası İkinci Murad kardeşleriyle çarpışıyor ve öldürtüyor. Murad'ın babası Birinci Mehmed'in bütün yaptığı iş kardeşlerini öldürmek olarak ortaya çıkıyor. Bayezid'in tahtı eline geçirdiğine inandığı an kardeşini buldurup çadırda boğdurduğuna işaret edildi ve sıra Murad'a geliyor.

Burada büyük bir karanlıkla birlikte tam bir tahrifat görüyorum. Osman'ın amcası Dündar'ı öldürttüğüne kesin gözüyle bakılıyor; ancak karanlık içindeki belli ipuçları bir değil iki Dündar'ın olabileceği ihtimalini güçlendiriyor. Osman'ın Dündar adında bir amcası ve belki de aynı adı taşıyan bir kardeşi olabilir; bu durumda Osman'ın hem amcası Dündar'ı hem de kardeşi Dündar'ı öldürmesi gerekiyor. Osman-oğlu bir kaç çadırlık bir aşiret iken bir dinsel-ekonomik düzen olan Ahilik'in etkisi var; Osman bunlardan güç alıyor.

Yine bir karanlık basıyor; Osman'ın ne zaman tahttan indiği veya öldüğü bilinmiyor. Bilinen ölümünden sonra Bursa'ya gömülmeyi vasiyet ettiğidir; ancak Bursa'yı Emir Orhan alıyor. Öyleyse Osman sağlığında tahtan indiriliyor; peki, öyleyse, nasıl indiriliyor, sorusu ortada duruyor. Bu soruyla ilgili olarak Orhan'ın «seçim» ile tahta çıktığı konusuda tam bir kesinlikten söz edebiliyorum (*). Peki seçimle tahta çıkan Orhan, hayatta olma ihtimali bulunan kendinden önceki emir Osman'ın varlığından rahatsız olmuyor mu? Torunlarından İkinci Mehmet, tahttan uzaklaştırılan İkinci Murad'ın varlığından pek çok rahatsız oluyor ve gerçekten de, Türk tarihçilerinin bilinçli bir biçimde çarpıtarak ileri sürdükleri gibi, 1444 Varna Savaşı nedeni ve sırasında değil, iki yıl sonra 1446 yılında bir yeniçeri ayaklanmasıyla tahtını babasına kaybediyor.

Burada üçüncü tezi yazmam gerekiyor: Fatih Kanunnamesi'ni ciddiye almak ve Osman-oğlu düzeninde fratricide pratiğini bu tür bir kanunnameye bağlı göstermek

---

(*) «Orhan Beğ de Ahi'lerin yardımına nail oldu; babasının ölümünden sonra Ahi'lerin ve beğlerin ittifaklariyle reis intihab edildi.»

Ord. Prof. İ.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı, Ankara, 1945-1984, s. 40.

Profesör Uzunçarşılı, Orhan'ın seçimle işbaşına getirildiğine işaret ederken doğrudur; bunun Osman'ın ölümünden sonra olduğunu ileri sürerken yanılıyor.

tarihin büyük falsifikasyonlarından biridir. Gözleri bağlıyor.

Falsifikasyon saptandıktan sonra gözleri açmak zor olmamalıdır; patricide, filicide, fratricide, Osman-oğlu bir aşiret halinden bir emirliğe dönüşürken işin başından itibaren uygulanıyor. Eğer bu saptama doğru ise, bundan Osmanlı tarihine yepyeni bir bakış açısı demek olan yeni bir sonuç çıkıyor: Her prens, tahta geçemezse, öldürüleceğini önceden biliyor. Bu nedenle her Osman-oğlu prens için tahta çıkmak bir ölüm-kalım sorunu durumuna geliyor; mutlaka toplumdaki çeşitli partilerle bağ kurması gerekiyor.

Will Durant'ın Pers hanedan sülaleleri için geliştirdiği bir nitelemeyi ödünç almak gereğini duyuyorum; Durant, «abnormally natural death», beklenmedik doğal ölüm, nitelemesini yapıyor. Orhan'ın gözde ve başarılı oğlu Süleyman Paşa'nın, «Paşa» ünvanı verilen sonuncu Osmanlı şehzadesidir ve bundan sonra artık vezirlere «paşa» deniliyor, suya düşüp boğulmasını, beklenmedik doğal ölüm kategorisi içinde ele almak durumundayım. Bu ölümü doğal saymak kolay görünmüyor.

Rastlantılara dayalı bir tarih yazımını reddediyorum. Süleyman Paşa'nın beklenmedik bir zamanda suya düşüp boğulmasıyla, Murad'a taht yolu açılımış oluyor. Ancak bu kadarı ve başlı başına önemli bulunmayabilir; Orhan'ın da ne zaman tahttan indiği veya öldüğü bilinmiyor. Süleyman Paşa'nın, bu kez keman kirişiyle değil, suyla boğulmasından kısa bir zaman sonra tahtını kaybettiği anlaşılıyor; düşündürücü geliyor.

Aynı şekilde İkinci Murad'ın gözde şehzadesi Alaeddin'in de beklenmedik bir biçimde ortadan yok olmasını, Türk tarihçilerinin çok büyük bir bölümü, doğal bir ölüm olarak gösteriyorlar; buradaki kurgu'ya göre Alaeddin'in de boğularak öldürülmesi gerekiyor (*). Çünkü Alaeddin'-

(*) Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsamettin'in Amasya'da Şehzade Alaeddin'in boğularak öldürüldüğünü ileri sürdüğünü, Halil İnalcık'ın çalışmalarından birisinde, kısaca ya-

in beklenmedik ölümü İkinci Mehmet'e taht yolunu açıyor. İkinci Mehmet'in gözde şehzadesi Mustafa'nın da beklenmedik bir zamanda, hamama girip fenalaşarak ölüvermesi, Bayezid'in taht yolunda rakiplerini azaltıyor.

Bireyin değerini henüz bulmadığı Orta Çağ'da gencecik prenslerin böylesine acımasız yazgılara kurban edilebilmeleri için, toplumda, tarafların ve bu taraflar arasında çatışmanın bulunması zorunludur; daha sonraki dönemlerin keskin sınıf çatışmaları henüz kaba bir düzeyde görünüyor. Kaba üretim koşullarına kaba çatışmalar denk düşüyor.

Ancak şehzadelerin böyle beklenmedik bir biçimde öldürülmelerinin sadece şehzadelere yönelik senaryolar olmadığını düşünmek gerekiyor; Alaettin'in öldürülmesi

---

zılmış biçimiyle, okudum; İnalcık, Hüsamettin'in görüşünü reddediyor. Ankara'da bana açık kütüphanelerde Amasya Tarihi'ni bulamadım ve hem İstanbul'da aramak ve hem de bu çalışmayı yazmadan surları duymak için İstanbul'a gittim ve Temmuz ayında sağnak yağmur yağıyordu.

Yeni tanıştığım Doğan Ülgenci, karısının, iktisat tarihcisi olduğunu söyleyince hemen rica ettim. Berire Ülgenci, İstanbul kütüphanelerinde, benim için, Amasya Tarihi'ni buldu ve ilgili bölümün hem eski yazılı sayfalarını ve hem de latin alfabeye çevirerek Ankara'ya, bana gönderdi.

Berire Ülgenci'ye çok büyük teşekkürlerimi yazıyorum.

Aktarıyorum: «Ancak sünnet düğününde Şehzade Alaattin Bey'in gayet gürbüz bir halde arzı endam etmesi Türklerin nazarı dikkatini celbetmiş, devşirmeler de huylanmışlardı.»

«Alaattin Bey'in harekatı, Sultan Murat'ı bile vehme düşürmüştü. Bunun için şehzadelerin yerlerini değiştirdi. Alaattin Bey'i Amasya Valiliği'ne tayin ederek uzaklara attı. Sultan Mehmet'i de Manisa'ya vali gönderdi.»

«Alaattin Bey, gösterdiği yararlılıklarla pederinin nazarı dikkatini celb ediyordu. Avdette pederiyle beraber Bursa'ya kadar gitmişti. Sultan Murat'ın izniyle Bursa'dan dönüp Amasya'ya geldi. Fakat arkasından gönderilen Kara Hızır Paşa, Amasya'ya gece girdi. Biçareyi yatağında boğdu. Bu kadarla kalmadı, bir yaşında ve altı aylık şehzadeleri Gıyasettin, Tacettin Çelebiler de boğulup Torumtay türbesine defnedildiler.»

Hüseyin Hüsamettin, Amasya Tarihi, Üçüncü Cilt, s. 210-211.

Murat'a ve Mustafa'nın öldürülmesi de Mehmet'e birer uyarı yerine geçiyor. Nitekim oğullarının ölüm haberleri gelince İkinci Murat ve İkinci Mehmet, yabancı araştırmacıların o zamanlar Türkiye ile ilgili diğer ülke kaynak ve arşivlerinde yaptıkları araştırmalara göre, köylü kadınlara benzer bir biçimde göğüslerini döverek, kendilerini yerlere atarak günlerce ağlıyorlar. Patricide, fratcide ve filicide'in yaygın olduğu bir düzende, bunları uygulayarak tahta geçen kimselerin oğullarının katledilmesine üzüleceklerini düşünmek kolay sayılmamalıdır; kendilerine üzülüyorlar.

Ağlamak hep, insanın, kendisine acımasıdır. Fakat Murat ile Mehmet, ağlamak için özel nedenlere de sahipler; tahtlarına yönelik tehlikeyi görüyorlar. Bunları ilerde gösterebilmeyi umuyorum.

Bilgilerin bol olduğu düşünülmemelidir; kalın bir karanlık egemenliğini sürdürüyor. Fakat aydınlık için, her zaman ve çok zaman sanıldığı türden, fazla somut bilgi veya aynı anlama gelmek üzere veri gerekmiyor.

Şimdi aydınlık için teori'ye ihtiyaç var.

Toplanabilen veriler ayrı bir teori kurmaya yetebiliyor. Yeni bakış açıları için zorluyor ve yüreklendiriyor.

Böyle olmakla birlikte, yine de, karanlığın nedenleri üzerinde durmayı da zorunlu sayıyorum. Belli başlı nedenlerine değinmeye çalışıyorum.

Bir: Türkler'in tarihi, en önemli bölümleri itibariyle, hep düşmanları tarafından yazılmıştır. Düşman sözcüğüyle, savaştıkları ulus ve devletleri anlatmak istiyorum. Türkler'in Orta Asya dönemini her hangi bir Türk kaynağından öğrenmek mümkün değil; savaştıkları Moğol ve daha çok Çin kaynak ve tarihlerine bakmak zorunlu oluyor. Türk aşiret reislerinin kurdukları Osmanlı Devleti'nin tarihini de Bizans ve Balkan uluslarının tarihlerinden ve kaynaklarından öğrenmek gerekiyor.

Burada bir ve önemli sorun ortaya çıkıyor: Osman, uzun süre Selçuk Sultanı'nın yasalıdır, Selçuk Sultanı adına vergi topluyor; adına kesilmiş parası veya bayrağı yok. Sadece Osman değil, Orhan da hem Doğu Roma'ya ve

hem de Avrupa için bir öneme sahip görünmüyorlar; bunun yerine İzmir'i Osmanoğulları'ndan önce almış olan, adalara korsan seferler düzenleyerek hıristiyanları çok zor duruma düşüren diğer Türk beylikleri çok daha önemli oluyorlar. 14 yüz yılın ikinci yarısına kadar, Batı Avrupa ve Doğu Roma için tehlike diğer ve güçlü Türk beyliklerinden geliyor; bu kaynaklarda bunlar var ve Osmanoğlu ile ilgili önemli bir yazım çıkmıyor. Bu nedenle, hem Osman'ın ve hem de Orhan'ın ne zaman tahttan indikleri veya indirildikleri hâlâ bilinmiyor.

Konstantinople ve Batı Avrupa bir tehlike saymadıkları için Osman'ın ve Orhan'ın ne zaman öldüklerini bilmek mümkün görünmüyor. Bundan sonra da bilinmesi zor görünüyor.

Fakat daha önemli sorunlar var: «Düşman» tarafından yazılan tarihe ne ölçüde güven olabilir, tartışılması gerekiyor. Tarihleri, ellerindeki imkânlar ölçüsünde, doğru vereceklerine güvenilebilir, ancak, değerlendirmeleri, kendi ulusal açılarından yaptıkları konusunda kuşku duymamak icap ediyor. Bizans kaynakları, İkinci Murad'ı çok övüyorlar ve İkinci Mehmed'in her adı geçtiği yerde de, nerede ise küfrediyorlar. İkincisinde haklı olduklarını sanıyorum; bu haklılıkla, birincisindeki övgüyü tersine çevirmenin gerektiğine inanıyorum. Türk kaynaklarının, Bizans tarihçilerinin ve diğer yabancı kaynakların İkinci Mehmet'le ilgili küfürleri hiçe sayarken İkinci Murat'la ilgili övgüleri hiç tartışmadan kabul etmelerini ve yaymalarını tutarlı saymak imkânsız görünüyor.

Düşman kaynaklar tarafından yazılan tarihler bir falsifikasyonu içeriyor. Düzeltilmeleri zorunluluğu ortaya çıkıyor.

Aşırı dost kaynaklar tarafından yazılan tarihler daha büyük falsifikasyon içeriyorlar; Türk kronik yazıcılarının tarihleri bu kategoriye giriyor. Bunların ilki, Orhan'ın tahta geçişinden en az yüz yıl sonra yazılmaya başlıyor ve Aşıkpaşaoğlu'nun Neşri'nin tarihleri hep rivayetlere dayanıyor.

Rivayetlere dayanmasının iki uzantısı var; birincisi, İkinci Murat zamanına kadar Osman-oğlu'nun Türkler tarafından yazılmış hiç bir tarih veya kronik'in olmaması, bu rivayetlerin de olmadığı anlamına gelmiyor. Rivayetler var; halk veya ulema, dervişler, kadar şehzadeler, saraylılar, yüksek memurlar da bu rivayetleri biliyorlar. Dolayısıyla Birinci Murad'ın dedesi Osman'ın, büyük amcası Dündar'ı öldürerek aşiret şefi olduğunu bildiğinden kuşku duymamak gerekiyor. Birinci Murad, hıristiyan annesi kanalıyla, Roma Sarayı'ndaki taht kavgalarını, patricide (*) ve benzeri pratiği de biliyor olmalıdır; kuşku duymak için bir neden göremiyorum.

Ancak rivayet derlemeye dayalı bir tarih yazımı, en çok tarihlerde, isimlerde ve olayların sırasında yanılırlar. Ayrıca insan aklı kadar halkın aklı da unutma niteliğiyle tanımlanıyor ve en çok da «kötü» olanı unutuyor. Halkların affedici özellikleri de unutmayı tek yanlı yapıyor; kroniklerin sultanların isteğiyle yazılması, buna eklenerek, kronik yazımını, Osman-oğlu'nu süslemeye çalışan, idealist, pek çok yerde tutarsız destanlar düzeyine indirgiyor. Osmanlı kroniklerinde, boğdurulan şehzadelerin hemen hemen tümüne yakınının isimleri bile geçmiyor; bunları yazmak, Osman-oğlu sülalesinin «kötü» işler de yapabileceğinin işareti sayılabilir. Kroniklerde, başka bir olayın anlatımı nedeniyle kaçınılmaz bir biçimde gerekli olmadığı sürece, Osmanlıların başarısızlıklarına, yenilgilerine de yer verilmiyor.

Düşman kaynaklardan, aşırı dost ve meddah kronik yazıcılarının falsifikasyonundan sonra, Kemalist tarih anlayışının falsifikasyonu geliyor; sınıfsızlığı ve çatışmasızlığı temel ilke sayan bu idealist bakış açısının tarih yazıcılığı, Osmanlı sülalesinin son kuşaklarını aşırı ölçüde kötülemenin dışında, özellikle kuruluş dönemi için, meddah kronik yazıcılarının derledikleri rivayetlerin pek dışına çı-

(*) «Patricide», Latince, «pater», baba, «fratricide», «frater», kardeş, «filicide», «filius», oğul sözcüklerine «caedere» öldürmek sözcüğünden türemiş «cida» eklenerek yapılıyor.

kamıyor. Cumhuriyet dönemi Osmanlı tarih yazıcılığında en seçkin iki isimden birisi Mehmet Fuat Köprülü asalet yoksulluğu duyan Osman-oğlu ailesinin On Beşinci yüz yılda keşfederek meddah kronik yazıcılarına yazdırdıkları aşiretlerini Oğuzlara bağlayan fanteziyi ciddiye alıyor ve Paris üniversitesinde savunuyor (*). Osman'ın ne zaman tahta çıkıp ne zaman indiğini, Orhan'ın tahttan sağ mı yoksa ölü olarak mı indirildiğini bilemeyen, İkinci Mehmet'in doğum tarihinde anlaşamayan Türk tarih yazıcıları, Moğolların önünden Batı'ya doğru kaçan sayısız aşiretten birisi olan Ertuğrul'un çocuklarının Oğuzlardan ve Kayı kolundan geldiğine önce inanıyor ve daha sonra da bunun böyle olduğunu düşünüyor.

Cumhuriyet döneminin bir diğer seçkin tarihçisi Profesör Halil İnalcık ise, Fatih üzerinde en kapsamlı araştırmayı yayınlamış olan Alman Fr. Baninger'i, daha çok Batı arşivlerini kullanmakla ve Türk kroniklerine önem vermemekle eleştiriyor (**). Profesör İnalcık, birçok değerli arşiv çalışmasına karşın meddah kronik yazıcılarından miras kalan Osmanlı düzeni imajını tartışamamak bir yana, bu imajı sarsıcı sorular sormaktan da çekiniyor.

Sonuncu falsifikasyona geliyorum; naiv Türk solunun, asya türü üretim tarzı savları, Kemalizm'in idealist bakış açısını tamamlamasının yanında, Sovyet tartışmacılarının çok büyük bir ihtimalle devrim sonrasında Kıta Çini'nde sosyalizmin kuruluşunun güçlüklerini araştırmak için Asya steplerini göz önünde tutarak canlandırdıkları bir tartışmayı, sulak Bitinya bölgesine ve Küçük Asya'ya taşımaları anlamına geliyor. Coğrafi koşulları baş aktör sayan bu sav, kul birlikleri üzerinde kurulu çatışmasız ve despotik bir merkezi otorite ile mülkiyetsizlik içinde çalışkileri olmayan bir halkı, Osman-oğlu düzeni olarak miras bırakıp çekildi; bir yanıyla meddah kronik yazıcıları-

(*) *M. Fuad Köprülü, Les Origines de l'Empire Ottoman, Paris, 1935.*

(**) *H. İnalcık, Mehmed the Conqueror (1432-1481) and His Time, Speculum, Cilt XXXV, Yıl 1960.*

nın ve diğer yanıyla Kemalist Osmanlı imajının bir ayrıntısı işlevini üstlenerek var olan falsifikasyonları derinleştirmeye yaradı.

Ortaya bir kısır döngü çıkıyor. Ampirik araştırmalar, başlangıç iznini, var olan bu imajdan alıyor ve başarısını da bu imajı desteklemekte ve güçlendirmekte görüyor. Kısır döngüyü kırmak için ise dışına çıkmak gerekiyor.

Sondan Başa Ölüm

Süje'nin obje'den bağımsız olmadığını ileri sürmek, kvantum fiziğini başlatan Max Planc'ın, Bohr ve Heisenberg'in büyük katkısı oldu. Akl'ın bir türev olması, en çok kvantum fiziğindeki gelişmeler nedeniyle daha belirgin olmaya başlıyor. Türev olma bir yana, giderek, akl'ın doğa ve toplum ile, tek sözcükle pratik'le, özdeş olması, muhtemelen bütün gelişmelerin sonunu getireceğe benziyor. Aydınlanma Çağı'nın çocuğu olarak akl'ın nesneden bağımsızlığına sonuna kadar inanan Marx, hem böyle bir tehlikeden ve hem de Hegel'in kendi üstüne kapanık aklının kısırlığından kurtulabilmek için Kant'ın ikilemine diyalektik boyut ekledi ve teori ile pratiğin diyalektik ilişkisini ön plana çıkardı. Kvantum fiziği, diğer uçtan gelebilecek tehlikeyi ön plana çıkarıyor (*); akl'ı, fizik'ten koparmaya çalışıyor.

(*) «En keskin bilimsel araştırmalar bile hayal gücümüzün özgür yaratıcısı yeteneği olmaksızın bir adım ileriye gidemez. Bir insan nedensellik yasasına aykırı şeyler üzerine bir kez olsun kafa yormamışsa onun uğraştığı bilimden bir zerrecik olsun yeni bir düşünce beklemek boşuna olur.»

«Düşünceler, atomlardan, elektronlardan da ince bir niteliktedir. Düşüncemizde bir atom çekirdeğini kolayca parçalar, milyonlarca ışık yılı uzaklığı bir solukta alırız. Bazan insanın hayal gücüyle ulaşabileceğinden çok daha geniş alanlara yayıldığı savunulur doğanın, oysa aslında tam tersi doğrudur,

Kvantum fiziği, Newton'ian differential calculus ile birlikte bilimsel düşüncede nedensellik varsayımını itibarsızlaştırıyor (*). Nedensellik, iki olguyu zaman içinde sıraladıktan sonra birisini neden ve diğerini de sonuç olarak tanımlayabilmekten ibarettir; Kuvantum fiziği, determinizme dokunmadan nedensellik ilkesini tartışma gündemine çıkarıyor. Kvantum fizikçilerinin Einstein'ı da klasik fizik içine sokmak istemelerine karşın, attıkları bu adımda, relativite çığırını açarak zaman ile uzay boyutunun birbirlerinden koparılamayacağını saptayan Einstein'ın katkısı çok büyük görülüyor.

Gerçekten de Einstein'ın katkısına kadar, Türkçe'de var olan «gözden ırak olan gönülden de uzak olur» sözü pek çok doğru görülüyordu; zaman ve uzayın birbirinden ayrılmaz iki eksen olması, bu sözü, akıl dışı yapıyor. Çünkü uzaklığın gönül üzerinde bir etkisi olamaz; akıl üzerine etki yapıyor. Uzaklığın gönülü etkilemesi, insanın ayrılmaz iki boyutu olan akıl ve duygu'dan aklın duyguyu sarması ve etkilemesinden ileri geliyor.

Zaman boyutunda eskimişlik, uzay boyutunda uzaklıktır; bir olgu'yu eskitmenin uzayda uzaklaştırmaktan hiç

---

bunun. Doğa, insanın uçsuz bucaksız düşünce dünyasında ancak pek dar alanı kapsamaktadır. Gerçi bu dünyayı harekete geçirmek için dışardan bir dürtüye, doğadaki bir yaşantıya ihtiyaç vardır, ama bu dürtüyü bir kez almaya görsün hayal gücümüz örmeye başladığı ipliğin sonunu öre öre kendi getirir, hatta doğadaki olayların ötesine ulaşmaya kadar.»

M. Planck, Modern Doğa Anlayışı ve Kuantum Teorisine Giriş, İstanbul, 1987, s. 26 ve 100.

(*) «Nedensellik deyince genel olarak, olayların zaman süreci içindeki yasal bağlam veya ilişkilenişini anlıyoruz. Şimdi, böyle bir bağlam, acaba nesnelerin kendi doğasında mı yatıyor, yoksa insanın kendi pratik yaşamına anlam getirmesi amacıyla kendi yarattığı ve sonunda kendisi için kaçınılmaz hale gelen şu veya bu ölçüde bir tasarım ürünü mü?»

«Bütün bu bilimciler için (Galileli, Kepler, Newton ve diğerleri, y.k.) ister bilinçli ister bilinçsiz olsun, kendini bilime vermek hep mantıklı bir dünya düzenine olan sarsılmaz inançlarının sonucuydu.»

ibid., s. 28 ve 171.

bir farkı yok görünüyor. Bunu Türkçe'yi zorlayarak, «zama boyutunda uzaklık, uzay boyutunda eskimişliktir», biçiminde de ifade etmek mümkündür; anlaşılabileceğini umuyorum.

Einstein, zaman ile uzayın ayrılmaz iki eksen oluşunu düşünebilmek ve gösterebilmek için hep ışığa binen bir gözlemciyle düşünsel deneyler yapıyor; zaman, uzayda ışığın hareketinden ortaya çıkıyor. Ancak, hep biliniyor, hem zamanın ölçülmesi hem de uzaklık, başlangıcı, ışığı gönderen yıldız veya ışığı alan dünya saymaya göre, değişiyor.

Hangisinin sonuç ve hangisinin başlangıç olacağı bir tanım sorununa dönüşüyor.

Birinci Osman, Amcası Dündar'ı öldürerek reis oluyor.

İkinci Osman, önce Amcası Mustafa tahttan indirilerek sultan yapılıyor ve sonra İkinci Osman öldürülüyor ve Amcası Mustafa tahta çıkarılıyor.

Hangisi başlangıç ve hangisi sonuçtur? «İkinci» mi, birinci veya «birinci» mi, ikinci oluyor; insan düşüncesindeki gelişmeleri de içererek bu sorunun sorulması gerekiyor.

İkinci Osman'ı başlangıç alıyorum. Sonuçtaki şiddet ve aydınlık, geçmişe yeni boyutlar getiriyor.

Şiddet'in yalnızca objeyi değil aynı zamanda süjeyi de etkilediğini biliyorum; Mehmet Fatih, bu sürece yeni bir açıklık getiriyor.

Önce şiddetten söz edilmesi gerekiyor ve Mehmet Fatih'ten sonra, aynı adı taşıyarak Üçüncü Mehmet 1595 yılında tahta çıkınca, sarayda olanları Tarihçi Ali şöyle anlatıyor: «Ol gece saray-ı âmirede bir vaveyla kopup onsekiz şehzade ki dördü onikişer yaşında ve onu sekiz yaşında birer nahil-i azede idi; biaman cansitanlar yani haremdeki bizebanlar valideleri koltuğundan almada, hemen ruhlarını mürgzar-ı cennete salmada idiler.» Mehmet en büyükleri on iki yaşında olmak üzere on sekiz kardeşini bir gecede boğduruyor. Mehmet bunu, amud-ı nesibi ilkesini, saltanatın babadan oğula geçmesi ilkesini saklı

tutabilmek için yapıyor ve yetinmiyor. Üçüncü Mehmet, babasından hamile kalan ne kadar cariye varsa bunları da öldürtüyor.

Yerine oğlu Ahmet, birinci Ahmet olarak ve çocuk sahibi olamayacak bir yaşta tahta geçiyor; Sultan Birinci Ahmet'in çocuğu yok ve Üçüncü Mehmet'in Ahmet'ten başka bir de Mustafa adında oğlu var. Usule uygun olarak Ahmet'in Mustafa'yı keman kirişiyle boğdurması gerekiyor; yalnız hem Mustafa akıl hastası ve hem de Ahmet'in henüz çocuğu yok. Ortaya bir sorun çıkıyor.

Üçüncü Mehmet'in şiddeti de öğreticidir; ilerde görülecek, sultanlar yalnız kardeşlerinden değil oğullarından da korkuyorlar. Mehmet, on sekiz kardeşiyle, babasının hamile bıraktığı cariyeleri öldürtürken, şehzadeleri eyalet valisi olarak tahta hazırlama uygulamasına da son veriyor; oğullarını, sarayda, daha sonraları «kafes» denilen bir bölmeye mahpus ile prens arasında bir konumda yerleştiriyor.

Prenslerin çoğu kafeslerinde taht ile ölümün hangisinin erken geleceğini hesaplarken çıldırıyorlar; Ahmet, Mustafa'yı bir de dengesi yerinde olmadığı için öldürmekten vazgeçiyor. 1617 yılında Ahmet ölünce, Amcası Dündar'ı öldürerek amud-ı nesebi sistemini kuran Birinci Osman'dan bu yana ilk kez saltanat dengesi bozuluyor ve ekber-i nesebi sistemine geçiliyor; Ahmet'in oğlu Osman'ın yerine Ahmet'in kardeşi ve akli dengesi bozuk Mustafa tahta çıkarılıyor.

Bunu bir devrim saymak gerekmiyor; ancak bu bir seçim'dir. Bu, üç yüz yıllık bir sistemin bozularak, babadan oğula saltanat yerine akıl dengesi bozuk Mustafa'yı tahta çıkarmak, yalnızca bir seçimi gösteriyor. Mustafa, kafesten çıkarılırken tahta değil ölüme götürüldüğünü düşünerek ağlıyor.

Osman istenmiyor; Osman'ın kişiliği biliniyor. Bir tarafın Osman'ı istemediği açık; ancak Mustafa tahta çıkınca Osman'ı boğmuyorlar. Osman tarafının da belli bir gücü olduğu anlaşılıyor ve Mustafa'nın deliliği artınca Os-

man'a mahkûm oluyorlar. Mustafa tahttan indiriliyor ve Osman sultan oluyor.

Osman'ın reformcu bir sultan olduğuna inanmak gerekiyor; kardeşini boğdurmakla birlikte akıl dengesi bozuk amcasına dokunmuyor. Eldeki işaretler İkinci Osman'ın yeniçerilere dokunmak istediğini gösteriyor; tarihçi Cevdet Paşa, yıllar sonra, «kısacası yeniçerilik bir kuru nam ve ünvan olup devlete isyan etmek üzere bu ünvan bir birlik ve toplanma işaret olurdu» diye yazıyor[1]. Osman, bunu, önce görüyor ve sonra da tiratik bir biçimde yaşıyor.

Yeniçerilerin kuruldukları zamandan itibaren güçlü, vurucu, korkulur bir silâhlı güç olduğu düşüncesi son derece tartışmalıdır; yeniçeriliğin etrafındaki övgü edebiyatı ayıklandığı zaman geriye, savaş gücü olarak, başarısız bir kurum kalıyor. Leopold Von Ranke, Osman ve babası Ahmet zamanında, Avrupa'da yeniçerilerle ilgili geçerli bir sözü kaydediyor; aktarmak gereğini duyuyorum. Avrupalılar, daha on yedinci yüz yılın başlarında yeniçerileri şöyle değerlendiriyorlar: «Yeniçerinin iyi bir gözü ve iyi bacakları vardır, ama, gözü süvarinin sarsıldığını görmek içindir, bacakları ise süvarinin sarsıldığını görür görmez ilk evvel kaçmak içindir» (*). İkinci Osman, Batılıların yeniçerilere böyle baktığını bilmemekle birlikte, Lehistan ile yaptığı savaşlarda aynı gözlemi, derin acılarla, yapmaktan geri kalmıyor. Yeniçerilik kurumunu ortadan kaldırmak istemesini normal saymak zorunluluğu var; ancak yeniçerilik artık sultan seçiminde bir taraftır.

(*) «Şimdi artık silaha ne kadar fena davranıyorlardı! Bir Avrupalı bunların ateş edişini görünce kendini gülmekten zor alıkoyardı. Tüfeğin kabze ve namlusunu sol ellerinde tutup, sağ elleriyle tüfenge fünye ve ateş koyarken iştialden o kadar çocukca korkuyorlardı ki korkudan kafalarını hemen arkaya çeviriyorlardı.»

Leopold von Ranke, Onaltıncı ve Onyedinci Asırda Osmanlılar ve İspanya Krallığı, 1877, Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri, derleme, Türkiye Yayınevi, İstanbul, tarihsiz, içinde, s. 157.

Birinci Osman'dan İkinci Osman'a kadar geçen zamanda Osmanoğlu şehzadesi tahtı elde edemediği zaman ölmeye mahkûmdur; ölüm korkusu içinde ve tahta geçebilmek için kardeşlerini öldürme planları yaparak yaşıyor. Bu dönemde Osman-oğlu prensi, kardeşlerinin veya babasının, «beklenmedik doğal ölüm» ile ortadan kalkması için her tarafla ve her parti ile işbirliği yapabiliyor. Bundan sonraki dönemde ise sarayın dar bir bölmesinde, evlenmeden, kadınlara dokunmadan, çocuk sahibi olamadan, yavaş yavaş ölmeyi veya bir tarafın gelip elinden tutup tahta çıkarmasını bekliyor (*). Osmanoğlu prensi hep ölümün elinde oyuncak olarak yaşıyor.

İkinci Osman, kısa bir zaman için Osmanlı tahtında tahtarevalli oynadığı amcası Mustafa ile birlikte bir geçiş sürecini temsil ediyor; Mustafa, iradesini kaybediyor. Osman ise, yaşadığı tarihe ve elindeki güçlere göre aşırı ölçüde iradeli görünüyor; on iki yaşında geldiği tahta tahtını babasına yeniden kaptırmamak için büyük bir inat gösteren Mehmet Fatih türünden, on beş yaşında çıktığı tahtı korumak için büyük projeleri uygulamaya koymak istiyor.

Hem on iki yaşında Mehmet Fatih ve hem on beş yaşında Genç Osman, bu tür projeleri, kendilerine taraftar hareketlerle işbirliği yapmadan gerçekleştiremezler; ancak kime güvenecekler? Ataları Birinci Bayezid, Bayezid'in oğlu Musa ve Mehmet Fatih'in yolunda fütuhatçı ve reformatör olmak isteyen Osman, Polonya ve İran üzerinde ilk başarılardan da cesaret alarak 1621 yılında Polonya'ya büyük bir sefer düzenliyor; Türk kronik yazarları bile bu seferde yeniçerinin isteksizliğini, disiplinsizliğini kabul ediyorlar. Osman, Polonya'dan zafer kazanmış bir imparatora yakışır göstermelik törenlerle dönmesine kar-

(*) «Kafes'e kapatılmak şehzadelerin erkeklik gücünü öylesine zayıflatıyordu ki bunlardan daha sonra sultan olanlar ya tümüyle cinsel iktidarsız ya da çok büyük bölümü bebeklikte ölen zayıf çocukların babası oluyorlar.»

A.D. Alderson, The Structure of the Ottoman Dynasty, Oxford, 1956, s. 34.

şın, yeniçeriler için, «harpte cenk etmiyor ve sulhte rahat durmuyorlar» hükmünü çoktan vermişti[2]. Osman, bu orduyu ortadan kaldırmadan, Osmanlı düzenini yükseltemeyeceğine ve bu bir yana, koruyamayacağına inanıyordu; henüz on sekiz yaşındaydı. On dokuzunda keman kirişi ile boğularak öldürüldü.

Bu yeniçeri güruhunu ortadan kaldıracak ve yerine bir başka ordu kuracaktı; ancak kiminle yapacağını ve kime güveneceğini bilmiyordu. Zina bile tek başına yapılamıyor; projesini bir kaç yakınına açmak zorunda kaldı: Anadolu'ya ve buradan Suriye'ye gidecek ve Arap, Kürd ve Türkmenlerden yeni bir ordu kurarak bu ordunun başında yeniçeri güruhunu temizleyecekti (*). Yeniçeri bunu haber aldı, ayaklandı, ulema, halk ve sipahiler, birbiri arkasından, yeniçeri partisine katıldılar; Osman tarafı, Osman direndikçe, yalnızlaştı. Dengesiz Mustafa'yı tekrar tahta çıkardılar (**); Osman'ı Yedikule'ye götürdüler. Eski vezirleri katline nezaret ettiler. Osman'ı, Osmanoğlu sülalesine ait türbelerden birisine gömdüler.

Bu, yeniçeri'nin açıkça öldürdüğü ilk Osmanoğlu'dur; Birinci Osman amcasını öldürerek tahta çıkarken İkinci Osman önce tahttan indiriliyor, teknik sözcükle hal ediliyor ve sonra öldürülüyor. Tarihler, İkinci Osman'a gelinceye kadar taht görmüş bir Osmanoğlu'nun açıkça ve yeniçeri eliyle öldürüldüğünü yazmıyor.

Reformcu Genç Osman'ın hal ve katl edilmesi bir sonuç mu, yoksa başlangıç mı; söylemek o kadar kolay görünmüyor. Eşitsiz hareketlerin içine sığdırıldığı bir çe-

---

(*) «Anadolu'da Arab, Türkmen veya Kürd unsurlardan mürekkep olarak yeni ve kendine itaatli bir ordu teşkil edecek ve sonra şimdiye kadarki orduyu fesh edecekti.»

Leopold von Ranke, Onaltıncı ve Onyedinci Asırda Osmanlılar ve İspanya Krallığı, op. cit., s. 167.

(**) «Yer altında mahbus ve adeta gömülmüş gibi yaşamakta olan sultanı iple aydınlığa çıkarmışlardı. O kendisinin öldürüleceğini sanmıştı. Halbuki ölüm onun yeğeni, tahta geçmek kendisi için olacaktı.»

ibid., s. 168.

kirdeğin parçalanması olarak bakılabilir; büyük bir şiddet ve aydınlanma var. Gök gürültüsüyle beraber gelen şimşek çakmasının bir an için bütün olgular ormanını aydınlanması söz konusudur; çok hızla bakabilenler geçmişin olgularını da yeniden görüyorlar.

Osmanoğlu legalitesi altüst oluyor; karşı devrim çizgisini taşısa da devrimci bir durum beliriyor (*). Evler yağma ediliyor, bakanlar ve önde gelen yöneticiler öldürülüyor, saray basılıyor, monark saraydan alınarak Kule'ye götürülüyor (**); bu kadar çok ve eşitsiz boyut ve güçte eylemin bir araya ve birden bire geldiğini düşünebilmek zor geliyor. Zaman ve uzayda, mutlaka, bu eylemleri ayrı ayrı bulmak ve görmek gerekiyor.

Bir olgudan söz edebilirim ve bir hipotezi ileri sürebiliyorum. Mehmet Fatih öldüğü veya öldürüldüğü zaman, haberi Cem'e ulaştırmak için acele eden Sadrazam Karamani Mehmet Paşa, yeniçeriler tarafından parçalanıyor ve İstanbul'da bir çok ev yağma ediliyor. Demek oluyor, monarkın değişimi sırasında yeniçerinin yağma ve katli pek yeni değil; yeni olan Osmanoğlu sülalesinden bir kimsenin yeniçerinin elinden ölümü görmesinin açıklıkla ortaya çıkması oluyor.

Hipotezi yazıyorum: Osmanoğlu Osmanoğlu'nun sadece cellâtıdır.

Genç Osman'dan önce de Osmanoğlu katledildi; buna fratricide adı veriliyor. Bu çalışmada Osmanoğlu için yalnızca kardeş katli değil, patricide ve filicidenin de yaygın denebilecek bir yaşam güvencesi olduğu gösteriliyor.

(*) «We have never concealed the fact that we stand on the *revolutionary*, not on a *legal foundation*. Now the government, for its part, has abandoned the hypocrisy of the legal foundation. It has placed itself on the revolutionary foundation, for the counter-revolutionary foundation is also revolutionary».

K. Marx, The Revolutions of 1848, D. Fernbach edition, Penguin Books, 1973, s. 186.

(**) Londra'da Krallar idam edilmek için Londra Kulesi'ne, London Tower, götürülüyorlardı.

Bu çalışmaya kadar da, en azından fratricide'in, Fatih Kanunnamesi'nin bir gereği olduğu ve çok zaman da bir yalnışlık sayılması icap ettiği tekrarlanıyordu. Aslında hepsi aynı iktidar kavgasının çeşitli pratikleridir; bu kavga

Peçevi Tarihi

Görgü Tanığı Genc Osman'ın Sonunu Anlatıyor

Öte yandan yeniçerilerle sipahiler Dilaver Paşa'nın sarayına, oradan da Ömer Hoca'ya vardılar ve padişahın Hicaz'a gitmesine engel olmak konusunda kendileriyle aynı görüşte olup olmadıklarını sordular. Onlardan olumsuz cevap almaları üzerine Atmeydanı'na giderek orada toplandılar. Bir yandan da bilginler, şeyh ve seyyitler padişahın huzurunda bir araya geldiler. Saadetli padişah, «bu eşkıyayı azdırarak bu fitnenin patlak vermesi sizin başınızın altından çıkmıştır, onlara edeceğimi size ederim» diye onları epeyce korkuttu. Doğrudan doğruya Şeyhülislam Yahya Efendi'nin kendisi söz alarak, «hâşâ padişahım, ulemâ duacılarınız eşkıyayı kışkırtmış değillerdir; biz ancak içimizden bu yolculuğu yapmanızı istemezdik. Nedeni de, ulu atalarınızın böyle bir şey yapmamış, bu yola girmemiş olmalarıdır. Eğer suçumuz varsa bu kadarcıktır» dedi.

Asilere gelince, bunlar Dilaver Paşa ile Hoca Ömer Efendi'nin ve darüsaade ağasının başlarını istediler ve sürekli olarak, padişaha akıl almaz fikirler verenlerin, bu adamlar olduğunu tekrarladılar. Dilaver Paşa, o zaman kaçmış ve abalar giyerek Üsküdarlı Mahmut Efendi'nin

tekkesine sığınmış bulunuyordu. Bostancıbaşı hemen bir kayık gönderip onu getirtti, ama saadetli padişah onu asilerin eline vermeye kesinlikle razı olmadı. Ulema ile şeyhler çok ısrar ettiler ve atalarının bu tür fitneleri bu yolla bastırmış olduklarını söylediler, ama yine de Sultan Osman'ı ikna edemediler. Toplantı böylece dağıldı.

* * *

Sultan Osman olup bitenleri öğrenince Dilaver Paşa ile darüssaade ağasını asilerin yanına gönderdi. Bunların Babıhümayun'a geldiklerini gören asiler kılıçla üzerlerine saldırarak paramparça ettiler. Sonra Sultan Mustafa'yı annesiyle beraber alıp sarayda kullanılan hasta arabasına bindirerek yeniçeri odalarına götürdüler ve Orta Cami'e koydular.

Böyle garip bir biçimde Sultan Mustafa'yı götürürlerken biz de Şehzade Camii yakınındaki sokağa bakan pencereden görüntüyü seyrettik. O kadar kalabalık insan toplanmıştı ki, sanki kıyamet kopmuş, mahşerde insanlar dirilmişlerdi. O geniş cadde öyle dolmuştu ki, havadan bir iğne atılsa yere düşmesi mümkün değildi. Halk Sultan Mustafa'yı taşıyan arabanın etrafına üşüşmüş, birbirini ite kaka kimi başından, kimi yeninden kumaş parçaları koparıp nişan için arabaya verirlerdi. Sultan Mustafa arabanın arka bölümünde nerdeyse gözükmeyecek bir durumda oturuyordu. Önünde yer almış olan annesi nişanları alıp halka güzel vaatlarda bulunuyordu. Bu biçimde geçirip götürdüklerini gözümüzle gördük.

Sultan Osman ise, işin bu derece ileri götürülmüş olduğundan habersizdi. Sadrazamlığı Hüseyin Paşa'ya, yeniçeriağalığını da Kırkçeşmeli Kara Ali Ağa'ya vermişti. İkindi vakti olmuştu. Hüseyin Paşa kol dolaşmaya çıktı, şehri dolaşa-

rak birçok insanla birlikte Şehzade Camii'ne geldi ve attan inip camiin içine girdi. Bazı kimselere iltifatta ve vaatlarda bulundu ve fazla eğlenmeyip gitti.

* * *

Sabah olunca yine dünya halkı şeytan ayağına bindi, yani bin bir aylak bir ayak üstüne bindi. Halkı sokaklar alamaz oldu. Yine âlem fesat ve fitne ile doldu. Bu sırada mazlum padişah yeniçeriağasını Orta Mescit'e gönderdi. Okşayıcı ve tatlı sözlerle vaatlarda bulunmak isteyen ağayı konuşturmadılar ve kılıç üşürüp öldürdüler. Asiler, mazlum padişahın Ağakapısı'nda olduğunu duyunca hepsi oraya geldiler ve Hüseyin Paşa'yı orada paramparça ettiler. Ondan sonra mazlum padişahı saklı olduğu yerden çıkardılar. Yine bizim konağın penceresinden görüyorduk: Perişan halli bir herifi bulup atından indirmişler ve mazlum padişahı o ata bindirmişlerdi. Sırtında eski bir beyaz entari, başında yıpranmış bir kadife kavuk vardı. Kavuğun üzerine kirlice bir sarık sarılmıştı. Bunu da yolda rastladıkları bir kimseden alıp ona giydirmişlerdi. Dünyada ne kadar fitneci, fesatçı varsa zavallının çevresine dizilmişlerdi. Yaptıkları garip davranışlar ve savurdukları yakası açılmadık küfürler değil kaleme, dile bile gelecek türden değildi. Gerçi bulunduğumuz yerden onları görüyorduk, ama söylediklerini işitmezdik. Ama sonra, söylenenleri Karamızrak'tan dinledik. Bu suretle Sultan Osman'ı Orta Mescit'e götürdüler.

* * *

Rahmetli Sultan Osman mescide girince, Sultan Mustafa'nın annesinde, oğlunun yeniden tahta getirilmiş olduğu hususunda herhangi bir şüphe kalmadı. Ocak ağalarından kethüdabey ve zağarcıbaşı da oraya geldiler. Rütbece onlardan

aşağı olanlar yedi, sekiz ağa vardık. Valide Sultan bizimle danışmaya başladı. Konuşmalarından, damadı olan Davut Paşa'ya eğilimi bulunduğunu anladık. Biz de ma'kuldur dedik. İçimizde yazı bilen kimsenin olup olmadığını sordu. Ağalar bu fakiri gösterdiler. Hemen divit ile kalem getirdiler ve ilk önce sadrazamlık buyruğunu ben kaleme aldım. Arkasından on sekiz önemli görev yeri için buyrukları böylece ben yazdım. Kendim için başçavuşluk hatt-ı şerifi de kendi kalemimden çıktı.

Bu arada annesi Sultan Mustafa'yı mihraba oturttu. Etekleri üzerine oturtulan dadısı da padişahın ellerini tutuyordu. Arasıra Sultan Mustafa, dışardaki halkın şamatası fazla olunca dayeçinin elinden kurtulup camiin penceresindeki demirlere tutunarak dışarıyı seyretmek istedi. Böyle yaptıkça annesi yanına varıp, «arslanım, kaplanım» diyerek pencere demirinden büyük bir dikkatle ve dadısının yardımı ile parmaklarını ayırıp yine mihraba götürür ve oturturdu. Birçok kez bu olay tekrarlandı. Bu hali gören rahmetli Sultan Osman, «görün ey çaresizler! Kimi padişah ettiniz! Siz neslin kesilmesine sebep olursunuz ve kendi ocağınıza bir iş edersiz ki, kıyamete değin pişmanlıktan kurtulmazsız» diye daha nice sözler söyler dururdu. Sonra başındaki tülbendi çıkardı ve yere bıraktı. Böylece başı açık olduğu halde kalkıp mübarek gözlerinden sel gibi yaşlar akıttı. Yine halka dönerek, «be hey ağalar, ben bilmeyerek tazelik nedeniyle ve yaramaz eğitimcilerin etkisi altında bir hata ettimse siz etmeyin» diye tekrar tekrar yalvardı. «Görün dünyanın halini, sabahleyin padişah iken, giysi ve mâlının hadd'i hesabı yokken, şimdi on akçelik bir arakiyeye (*) gücümüz yok» di-

(*) Arakiye, sarığın altına giyilen baş örtüsü.

ye gözünün yaşını döker, ağlardı. Bu hali gören yufka yürekli turnacıbaşı, külahındaki tülbent sargıyı çıkararak, «padişahım, temizcedir, mübarek başınız çıplak durmasın, sarın» diye uzattı. Sultan Osman, önce almak istemedi, fakat sonra alıp başına doladı.

Bu sırada Davut Paşa da oraya geldi. Yanındaki cebeci olacak dinsiz kâfirin meğer kemendi elinde hazır imiş. Gelir gelmez hemen kemendi attı. Fakat rahmetli padişah kendi eliyle sıkıca ipi tuttu ve can korkusu ile melunu geri itti. Biz de bu taraftan «hey sultanım, ne yaptın, şimdi dışardan duyulursa hepimizi paramparça ederler» dedik ve davranışına engel olmaya çalıştık. Bunun üzerine Sultan Osman, Davut Paşa'ya dönerek, «behey zalim, ben sana neyledim? İki, üç kez ölecek kadar suçun varken seni öldürmedim, sana mansıplar verdim, saygınlık gösterdim. Bana bu kadar düşmanlığın ve ihanetin neden?» diye birçok sözler söyledi. Sonra, yine bize dönerek, «bu zalim beni komaz, öldürür» dedi. Biz de «hey padişahım, buna ihtimal var mı? Mübarek hatırınızı hoş tutun, ortalık bir miktar sükûn bulsun, yine padişahımız, hünkârımızsınız; hâşâ ki, vükelâ kulların sana kıysın ve ihanete lâyık görsün!» diye moral verip teselli ederdik. Ama öte yandan Sultan Mustafa'nın annesi, «ah ağalar, siz bilmezsiniz, bu ne yılandır, burdan sağ kurtulursa bizden ve sizden bir canlı komaz» diye bize fısıldar gibi gizli söylerdi. Yine Davut Paşa, cebecibaşı meluna işaret ederek kement attırdı. Bu kez de biz, güç halle engel olduk.

İkindi vakti yaklaşırken Sultan Mustafa'yı padişah sarayına götürdüler. Sultan Osman ise ağlaya ağlaya camide kaldı.

* * *

Öte yandan Davut Paşa, Sultan Mustafa'yı

saraya götürdükten sonra hemen dönüp gelmişti. Rahmetli Sultan Osman'ı bir pazar arabasına bindirdi, yanına Kilinder Uğrusu diye anılan gece bekçisini ve kendi adamlarında birkaç rezili de kattı. Biraz arkasından kendisi de araba ile onları izleyerek Yedikule'ye vardılar. İşi akşama bırakmadan cellat gönderdi. Kendisi de, Yedikule kapısında durarak Sultan Osman'ı boğdurdu. Cebecibaşı, ölüm alâmeti olarak Sultan Osman'ın kulağını ve galiba burnunu da kesip Sultan Mustafa'nın annesine götürdü. Ertesi sabah erkenden Şeyhülislam Yahya Efendi hazretleri namazını kıldı ve rahmetli Sultan Ahmet'in ayağı ucuna gömüldü. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

. . . . . .

Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi, Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal yayını, İkinci Cilt, Ankara, 1982, s. 356-363.

Osmanoğlu sülalesinin erkeklerinden daha çok başka parti veya aynı anlama gelmek üzere taraflar arasında cereyan ediyor.

Bütün kanıtlar Kanuni Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa'dan çekindiğini gösteriyor; Süleyman'ın yeni bir patriçide denemesinden korktuğu rahatlıkla ileri sürülebiliyor. Prens Mustafa'nın kırk yaşına geldiğinde ordu içinde büyük bir prestij topladığı biliniyor. Profesör Faruk Sümer, bir kısa araştırmasında, Süleyman için, «asıl üzerinde durduğu nokta, ordu ve halkın, artık ihtiyarlamış olması hasebiyle tahtından feragat ederek yerini oğluna bırakması fikrinde olmaları idi» diye yazıyor[3]. Süleyman bu istihbaratı alınca, Prens Mustafa'yı ortadan kaldırmaya karar veriyor.

Damadı Rüstem Paşa ile anlaşmış olabilir veya Rüstem, kendi adamını sultan yapmak için, Kanuni ile ittifak yaparak şehzade temizliğine başlayabilir; Mustafa'nın öl-

dürülmesinde Süleyman ile Rüstem'in çıkarlarının ortak olduğu anlaşılıyor. İran seferi sahneyi hazırlıyor ve İstanbul'daki Kanuni Süleyman'a Konya'da ordunun başında Rüstem, «asker arasında bazı kimselerin Şehzade Mustafa'ya, babasının ihtiyarlığına mebni sefere çıkmadığı, padişah tahtı ona bırakmak istiyorsa da Rüstem Paşa'nın buna mani olduğu, sadrazamın öldürülerek kendisini isteyen ordunun başına geçmesi, ihtiyar hükümdarın da ömrünün son günlerini Dimetoka'da geçirmesinin münasip olacağı yolunda haberler gönderdiklerini ve şehzadenin de bu haberlere kulak vermekte olup, hatta bu maksatla derneğe çıkarak tuğ ve sancaklarını diktirdiğini» rapor ediyor. Süleyman'ın bu haberleri beklediği anlaşılıyor.

İstanbul'dan kalkıyor ve ordunun kamp kurduğu yere geliyor; Mustafa'yı çadırına çağırıyor. Mustafa'nın yakın taraftarları Prens'e gitmemesini, öldürülebileceğini söylüyorlar; Mustafa, aldırmıyor ve çadıra gidiyor. Çadırda Süleyman ve prenslerin boğulmasında kullanılan dilsizler bekliyorlar; kırk yaşında Mustafa, babası Muhteşem Süleyman'ın gözleri önünde keman kirişi ile boğularak öldürülüyor (*). Bazı kaynaklar, Prens Mustafa'nın boğulurken babasından yardım istediğini yazıyorlar; Muhteşem Süleyman, oğlu Mustafa'dan sonra, torunu ve Mustafa'nın oğlu küçük Mehmet'in de boğulmasını emrediyor. Şehzade Mehmet de keman kirişi ile boğuluyor. Bunların hepsi 1553 yılı Ekim ayının ilk haftası içinde gerçekleştiriliyor.

(*) Von Ranke şunları kaydediyor: «Uzun boylu, güçlü kuvvetli ve herkesi hayran eden güzel delikanlının babasının çadırına doğru yürüdüğü görüldü; üzerindeki silahlarını, hatta hançerini bile önceden bırakıp öyle gitmişti. Fakat en çok korkulan hal gerçekleşmişti. Çünkü onu babasının gözleri önünde boğmuşlardı; artık çadırdan Mustafa'nın naaşı çıkarılıyordu.»

Leopold von Ranke, Onaltıncı ve Onyedinci Asırda Osmanlılar ve İspanya Krallığı, 1877, Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri, derleme, Türkiye Yayınevi, tarihsiz, İstanbul, s. 143.

Osmanoğlu, oğullarının veya kardeşlerinin ölümünü seyretmeye alışıktır; önceleyenler var. Birinci Murad'ın oğlu Savcı'nın gözlerini kendi elleriyle oyduğunu Bizans kaynakları kaydediyorlar ve İkinci Murad, Osmanoğlu Mustafa'nın öldürülmesinde hazır bulunuyor. Muhteşem Süleyman'ın oğlu Prens Mustafa'nın boğuluşunu seyretmesi bir yenilik olmuyor.

Vulgar tarihçi, Mustafa'nın, babasının otağ-ı hümayunu içinde, Aksaray'da, boğularak öldürülmesini, Mustafa'nın, Batılıların Roxalane dedikleri Hürrem'den değil Gülbahar'dan doğmasına bağlayabilirler; bunu yapıyorlar. İtalyan çağdaşlarının giovine non bella ma grassiada dedikleri, güzel değil ancak şirin buldukları Hürrem, Gülbahar'ı kıskanabilir ve Süleyman'ı oğlunu boğdurmaya ikna edebilir; bütün bunlar yazılıyor. Mustafa'nın boğularak öldürülmesinden sonraki durumu, tarihçi Tayyip Gökbilgin, «bundan sonra saltanat veraseti meselesinde şehzade Bayezid'i ve Selim'i iltizam eden saray partisinin başında Hürrum Sultan daha sarih bir vaziyet aldı» diye yazıyor[4]. Vulgar yazımı, gerçeğin üzerindeki ölü kabul olarak niteliyorum; Hürrem'in de rolü olmalıdır, önemsemiyorum.

Mustafa'dan kurtulduktan sonra Muhteşem Süleyman, oğlu Cihangir'e yöneliyor; yanından ayrılmıyor. Mustafa tahta çıksa diğer kardeşleriyle birlikte Cihangir'i de öldürecek; ancak, Türk tarihçilerinin yazdıklarına göre, Cihangir, Mustafa'ya yapılan haksızlığa çok üzülüyor ve ölüyor (*). Cihangir'in ölümünü, kardeşlerinden birisinin veya taraftarlarından birinin gönderdiği zehire bağlamanın daha doğru olacağını düşünüyorum.

Bir Osmanoğlu'nun üzüntüden de ölebileceğine inanıyorum. Ancak daha önce yemeğine veya banyosuna zehir konmasını zorunlu görüyorum.

Osmanlı tarihi, şimdiye kadar sanıldığından çok da-

(*) «Hatta bir rivayete göre, şehzade Cihangir de bu hadiseden duyduğu şiddetli teessürden vefat etmiştir.»
Ş. Altundağ ve Ş. Turan, İslâm Ansiklopedisi, Cilt 9, s. 801.

ha çatışmalıdır (*); Türk tarihçi Tayyip Gökbilgin bile, hiç de farkında olmadan, bir «saray partisinin» varlığından söz ediyor. Başkanını bile tayin etmekten geri kalmıyor. Birden çok parti'nin, taraf'ın, olduğunu ileri sürebiliyorum; Muhteşem Süleyman, oğlu Mustafa'yı ortadan kaldırıncaya kadar bunlardan birisiyle cephe kuruyor.

Mustafa ortadan yokedildikten sonra, Hürrem'in iki oğlu, Bayezid ve Selim, tahtın kuvvetli adayları olarak yalnız kalıyorlar; Hürrem'in, kızı Mihrimah'ın ve damadı Rüstem'in, Bayezid'i istediğini düşünmek için yeterli ip uçları var. Selim, Dr. Faruk Sümer'in bir başka kısa çalışmasında çizdiği resme göre, İtalyanların, giovine non bella ma grassiada buldukları Roxalane'nin yaşlılığına benziyor. Resmi şöyle çiziliyor: «Selim tıpkı anası Hurrem Sultan'a benziyordu. Koca karınlı ve şiş yanaklı olup yüzünde öyle çirkin bir kırmızılık vardı ki, askerler bundan dolayı kendisine arpa lapası tıkınmış derlerdi. Sefalet, zevk ve sefa içinde bir hayat geçiriyordu»[5]. Selim'in silik ve oburluğuna karşın Bayezid, daha hırslı bir prens olarak tanınıyor.

Tarih, entrikalar veya kişisel yanılmalarla da anlatı-

(*) Marx, Capital'de, asya toplumlarında, ekonomik temeldeki durağanlık ile siyasal evrendeki fırtına dolu bulutlar arasındaki kontrasta işaret ediyor.

«The simplicity of the organisation for production in these self-sufficing communities that constantly reproduce themselves in the same form, and when accidentally destroyed, spring up again on the spot and with the same name- this simplicity supplies key to the secret of the unchangeableness of Asiatic societies, an unchangeableness in such striking contrast with constant dissolution and refounding of Asiatic states, and the neverceasing changes of dynasty. The structure of economic elements of society remains untouched by the storm-clouds of the political sky».

Capital, Vol. I, s. 358.

Ekonomik temel bütün basitliği içinde kendisini sürdürürken Asya devletleri yıkılıyor ve yeniden kuruluyor; hükümdar sülaleleri, durmadan birbirinin yerini alıyor. Ekonomik temeldeki durgunluk ile siyasal gök'teki fırtınaların şiddeti tam bir kontrast yaratıyor.

labilir; bilim olmaz. Bilim, gelişme yasalarını ortaya çıkarma uğraşı olarak tanımlanıyor.

Bayezid'in Osmanlı dinamiğini fazla zorladığını ileri sürmek mümkün görünüyor. Timur'un zaferinde, Bayezid'in bu zorlamaları karşısında düzenin parçaların yorulmasının geri adım atmalarının önemli rolü olmalıdır. Bayezid'ten sonra bir interregnum döneminde, Bayezid'in çocuklarından en ürkeğinin, en yeteneksizinin, nerede ise Bizans'ın yeniden yasallığına razı Mehmet Çelebi'nin kazançlı çıkmasını, dinamiğin işleyişiyle açıklamaya çalışıyorum. İkinci Murad da babasının oğludur; Osmanoğlu düzeninin yükseliş dönemine lâyık olmayan bir emir olarak yaşamını dolduruyor. Bizans ve mümkün olan Batı tarihçilerinin Murad'a sonsuz övgüler düzmesi Mehmet türünden sığıntı bir sultan olmasından ileri geliyor. İkinci Mehmet'in de arkasından Bayezid türünden tıpkı İkinci Selim'e benzeyen birisi galip çıkıyor. Birinci Selim'den sonra tek evlad olduğu için tahta çıkan Süleyman'ı da, has anlamda fütuhatçı bir sultan sayamıyorum; savunma koşulları, Macaristan'a kadar gitmesini zorluyor.

Süleyman türünden zoraki ve sonuncu fütuhatçı bir imparatordan sonra, toplumdaki iki taraflı çatışmanın sonucunda İkinci Selim benzeri, silik ve sarhoş bir prensin tahta çıkması zorunlu görünüyor. Süleyman zamanına gelinceye kadar, itici tarafın gücünü çok yitirdiğini çıkarmak zor olmamalıdır; bu büyük emperyal devletin başına Selim gelirse, çevre ve merkez bütünüyle rahata kavuşacağa benziyor. Selim'in ön plana çıkarılmasından en çok Süleyman'ın rahatlık duyacağı da ileri sürülüyor. Dr. Sümer, «Kanuni Süleyman'ın Talihsiz Oğlu Şehzade Bayezit» üzerine yayınladığı kısa incelemesinde şunları yazıyor: «Lâkin Şehzade Selim bütün bu haliyle babasının gözüne girmeye muvaffak olmuş ve onun tarafından veliaht yapılmıştı. Çünkü Kanuni, büyük oğlunun kendisine karşı hiçbir hareket yapmıya muktedir olmadığını biliyor ve bu sebepten ona itimat gösteriyordu. Zira Kanuni, ihtiyarlık çağında, oğullarından birisi tarafından tıpkı babası Yavuz Selim'in dedesine karşı yaptığı gibi bir harekete

maruz kalmaktan endişe ediyordu.» Birinci Selim'in oğlu Birinci Süleyman, hep önce tahtından indirilmekten sonra da oğlunun adamlarından birisi tarafından zehirlenmekten korkuyordu.

Rüstem bu kez Bayezid'in tarafını tutuyor (*) ve Sokollu Mehmed, Selim partisine giriyor. Muhteşem Süleyman, Prens Mustafa'yı kendi çadırında boğduruyor; ordunun bir kaç gün yemek boykotu yaptığını yabancı gözlemciler kaydediyorlar. Muhteşem Süleyman, diğer Osmanlı sultanları gibi, sanıldığından çok daha güçsüzdürler; açıkça Bayezid'in boynuna da keman girişi geçirilmesini sağlayamıyor. Selim'i, açıkça veliaht ilân ederek Bayezid'i başkaldırıya provoke ediyor.

Bayezid için artık yaşamını kurtarma dönemi başlıyor; Selim'in veliahtlığını ilân etmek, kısa bir zaman sonra, Bayezid'in boynuna da keman kirişini geçirmek demek oluyor. Bir tek fark var; Süleyman'ın gözü önünde olmayacak, bu iş Selim'e nasip oluyor. Bayezid, tahtı almak üzere baş kaldırıyor; önce başarılı ve sonra, dinamik Bayezid'in başarısının karşısına çıktığı için, başarısız oluyor.

İran'a ve Şah Tahmasp'a sığınıyor. Tahmasp, daha önce Rüstem'in oynadığı oyunların etkisindedir; Rüstem, Şah'ı, Mustafa'nın adına ve mührünü taklit ederek mektuplar göndermişti. İran Şahı, Mustafa adına gönderilen bu sahte mektuplara kanarak, gerçek ve Süleyman'dan

---

(*) Osmanoğlu sülalesi ile ilgili tek ve emek ürünü monografiyi yayınlamış olan Alderson, Prens Mustafa'nın ortadan kaldırılmasını sağlayan parti içinde, Rüstem, Hürrem ve Mihrimah'tan başka Bayezid'i de sayıyor. Bu durumda Rüstem'in Bayezid Partisi'nden olduğu kesin görünüyor.

Alderson, Süleyman'ın da, muhtemelen Bayezid tarafını tuttuğu, ancak çaresiz olduğu, «he could do nothing to ensure his succession», Lala Mustafa Paşa'nın girişimleri karşısında Selim'den yana bir tutum aldığını ileri sürüyor.

Sokollu Mehmet'i de Selim taraftarları arasına koymak gerekiyor.

A.D. Alderson, The Structure of the Ottoman Dynasty, Oxford, 1956, s. 52.

sonra işbirliğini konu alan cevaplar vermişti. Bir kez daha böyle sıkıntılı bir duruma düşmek istemediği anlaşılıyor. Ancak bunun ötesinde Muhteşem Süleyman'ın altınları daha çok etkili oluyor; Süleyman, Tahmasp ile oğlunun ve torunlarının cesedi için pazarlık yapıyor. Anlaşıyorlar; Türkiye'den İran'a cellatlar gidiyor. Bayezid ve erkek çocuklarını İran'da, Türk cellatlar boğuyorlar; cesedlerini alıp getiriyorlar ve Osmanoğlu ailesine ait türbelerden birisine gömüyorlar.

İkinci Selim'in kestanesini ateşten babası Birinci Süleyman aldı; Muhteşem Süleyman, bu, Kıbrıs şarabı içmekten yüzü kıpkırmızı olmuş, oburluğundan dolayı aldığı kilolarla vücudunun eni kısa boyunu aşmış, sürekli sarhoş ve şehvet düşkünü oğlunun tahtını güvence altına alabilmek için çeşitli partilerle işbirliği yaparak üç oğlu ile sayısız torununu boğdurdu. İkinci Selim ile birlikte Osmanlı düzeni, atılımcı dönemini, görmeyen gözler için bile kapamıştı; bu nedenle belki de Süleyman için Selim'i tahta çıkarmaktan başka bir yol yoktu.

Osmanoğlu sülalesi içinde en az Kanuni Süleyman'ı önemsiyorum. Muhteşem Süleyman, düşüşün başıdır. Süleyman zamanındaki bazı sınır genişlemeleri, frenine sıkıca basılmış bir otomobilin ileriye doğru kaymasından ibaret görünüyor; oğlu Selim ile birlikte atalet durumunu kesinlikle buluyor.

Birinci Selim ise atalet durumuna karşı bir başkaldırıyı temsil ediyor. Süleyman, silik ve sarhoş oğluna Osmanlı tahtını verebilmek için sağlıklı bütün oğullarını ortadan kaldırıyor. Selim, silik ve sarhoş babasını tahttan indirebilmek için önce, babası ile ittifak halinde kardeş kavgası yapıyor ve daha sonra babasını da karşısına alarak kanlı ve silahlı bir mücadele sürdürüyor. Kardeşlerini öldürüyor; babası İkinci Bayezid'i hal ediyor ve eldeki bütün kanıtlara göre de zehirleyerek öldürüyor.

Osmanlı vakanüvislerinin, kronik yazıcılarının, yazmamış olması, zamanında bilinmediği anlamına gelmiyor; Birinci Selim'in, babası İkinci Bayezid'in dedesi Meh-

met Fatih'i zehirlediğine inanmasını mümkün görüyorum. Osmanlı kronik yazıcılarının yazmamasına karşın Süleyman'ın, babası Selim'in, dedesi İkinci Bayezid'i zehirlediğinden kuşku duymadığına inanıyorum; Süleyman, sağlıklı ve yönetici nitelikli oğullarını bir bir öldürtürken, dedesi Bayezid'in başına gelenlerin kendi başına gelmemesi için de önlem aldığını düşünüyor.

Birinci Selim Kahire'yi aldığı zaman, 1517 yılında, Martin Luther, 95 Tezi'ni, Wittenberg'de klisenin kapısına yapıştırıyor; protestanizmin açıklamasını yapıyor. Osmanoğlu sülalesinin Kahire'deki Halifeliği sona erdirdiği tarihte Habsburg Sülalesi'nin başına protestanizm açık bir sorun olarak çıkıyor. 1520 yılında Süleyman'ın Osmanoğlu tahtına çıktığı yılda ise Papa, Lüther'i aforoz ediyor ve Luther, aforoz Bull'unu, halkın önünde yakıyor. Bu, açık bir başkaldırıdır. 1521 yılında Osmanoğlu Belgrad'ı aldığı zaman, Luther Wartburg'da hapsediliyor.

Artık Küçük Asya ve Balkanlar'dan Batı'ya doğru ilerleyen Osmanoğlu sülalesi ile Almanya'dan Doğu'ya doğru ilerlemek durumunda Habsburg sülalesi karşı karşıya geliyorlar. 1526 yılında Mohaç'ta Kralları Louis ve Buda'yı Türkler'e kaybeden Macarlar, bir bağımsız güç olmaktan çok fazla, Türkler ile Almanlar arasında çatışmaya sahne, Theatre of War, oluyorlar.

Bu çatışma doğrudan doğruya buradaki çalışmayı ilgilendirmiyor; geçerken ve iki önemli kaynak nedeniyle değinmek zorunluluğunu duyuyorum. Stephen Fischer-Galati'nin «Ottoman Imperialism and German Protestanism» adını taşıyan çalışması, Türkler'in Belgrad ve Buda'yı aldıktan sonra Viyana Kapıları önünde dolaşmasının, Martin Luther'e ummadığı ve çok büyük ve değerli müttefik sağladığını kanıtlamaya çalışıyor. Habsburg yönetimi, Osmanlı emperyalizmi, Ottoman Imperialism, karşısında halkın desteğini sağlayabilmek için halka yayılmaya başlayan Luther mezhebine sürekli ödün vermek zorunluluğunu duyuyor (*). Fischer-Galati, Martin Luther'-

(*) «Almanya'da 1555 yılına kadar, lutheryanizmin kon-

in Osmanlı emperyalizminin kendisine özgürlük getirdiğini gördüğünü ve böylece din düşmanlarına karşı destek karşılığında özgürlüğü satın alma politikasını izlediğini ileri sürüyor.

Fischer-Galati, Süleyman'ın Macaristan'ı almak planı olmadığını, zorlandığını ve 1529 yılındaki Viyana Kuşatması'nın ise Viyana'yı almaktan çok Habsburg Ailesi'ne bir uyarı olarak gerçekleştirildiğini yazıyor. S. N. Fischer'in, «The Foreign Relations of Turkey 1481-1512» adıyla yayınlamış olduğu az bilinen çalışması ise Batı seferlerini tümüyle ihmal ederek Memluk ve Safavi Hanedanları'na saldıran babası Selim'in, Mısır ve İran seferleri için özel nedenlerin de bulunduğunu ortaya çıkarıyor.

Fischer'in bu Türk araştırıcılarının görmezlikten geldikleri ve zengin arşiv araştırmalarına dayanan çalışması üzerinde durmak durumundayım. Araştırma, bir rastlantı sonucu, İkinci Bayezid'in saltanat dönemini ele alıyor ve tümüyle, İstanbul'daki Venedik temsilcilerinin Venedik Cumhuriyeti'ne sürekli olarak gönderdikleri raporlara, relation, dayanıyor. Mehmet Fatih'in ölümü ile Bayezid'in ölümü arasındaki dönemde, Venedik arşivlerine yazıldığı bir biçimde, yenice bir Osmanlı düzeninin çıkmasına katkıda bulunuyor; basit ve çatışmasız bir Osmanoğlu devleti anlayışının yıkılmasına yardım ediyor.

Fischer de, İkinci Mehmet'in son seferine, oğlu Bayezid'i öldürmek için çıktığını, Mehmed II planned to kill Bayezid in the spring of 1481, ileri sürüyor; kendisi ölüyor[6]. Fischer, Fatih'in oğlunu öldürmek istemesine gerekçe olarak, Bayezid'in sekiz oğlunun bulunmasını ve bunlar arasındaki çekişmenin kontroldan çıkabileceğine ve Bayezid'in duruma hakim olamayacağına inanmasını gösteriyor. Bu gerekçeyi önemsemiyorum.

---

solidasyonu, genişlemesi ve meşrulaşması, tek başına her hangi bir faktörden çok daha fazla, Osmanlı emperyalizmine bağlanmalıdır.»

S.A. Fischer-Galati, Ottoman Imperialism and German Protestanism, Harvard University Press, 1959, s. 117.

İstanbul'dan Venedik Cumhuriyeti'ne zamanında gönderilen ve arşivlerde bekleyen çok sayıdaki rapordan, relation, çıkan tablo şudur: Bayezid'in her birisi bir eyalet valisi olan oğulları, tam anlamıyla, birer feodal lord olarak hareket ediyorlar. Birbirleriyle rekabetleri var; İstanbul'da oturan babalarını, bir Grand Turk veya Overlord, Büyük Efendi, olarak görüyorlar. Birbirlerinden çekindikleri kadar babalarından da çekiniyorlar; babaları da oğullarının İstanbul'a değil gelmelerini yaklaşmalarını bile istemiyor. Birinci Selim, bir kezinde İstanbul'a yaklaşabilmek için, babasına, babasını tam yirmi altı yıldır görmediği haberini gönderiyor.

Zaccaria di Freschi'nin 17 Aralık 1503 tarihinde Venedik'e gönderdiği rapordan, İtalyanca relazione, Bayezid'in eyalet valisi oğullarını, İstanbul'da yapacağı büyük bir sünnet düğününe davet ettiği anlaşılıyor. Oğullar, birbirine rakip olmakla birlikte babalarından gelen bu davet üzerine birbirleriyle haberleşiyorlar, they corresponded among themselves, ve mutlaka İstanbul'da adamları var, bunlardan gelen bilgileri de birleştirerek, Bayezid'in bu sünnet düğününde biri hariç diğerlerinin hepsini öldürteceği sonucuna, that Bayezid would execute all but one, varıyorlar[7]. Oğullarından hiç birisi, Bayezid'in davetine katılmıyor.

Oğullarından en büyüğü Abdullah 1483 ve Alemşah da 1503 yılında «doğal» olarak ölüyorlar; Osmanoğullarından hiç bir «doğla» ölüme, kuşku duymadan yaklaşmıyorum. Ancak Bayezid'in çok oğlu olduğu için Abdullah ve Alemşah üzerinde durmuyorum; Alemşah'a Bayezid'in çok üzüldüğünü, yas olarak dükkânları kapattırdığını, sadaka verdiğini Venedik arşivleri gösteriyor. Bunu, diğer örneklere bakarak, bu ölümün çok kuşkulu olmasının bir işareti sayıyorum; Osmanlı sultanları bir şehzadenin ölümüne ancak kendilerine yönelik bir tehditin işareti olursa üzülüyorlar.

Şahin ise, ne yazık topal olarak dünyaya geliyor; taht kapısı, dünyaya gelirken kapanıyor. Şahin, kendisine taht yolu açık olmadığı için kardeşlerinin keman kirişi ile öl-

dürülmeyeceğini düşünebiliyor; fakat Venedik arşivlerine göre, yine de, fazla alkol alarak intihar ediyor. Böylece Bayezid'in en büyük üç oğlu, birbirini izleyen ve Will Durant'ın başka hanedanlar için söylediği, «abnormally natural death» ile, ölümlü yarıştan çekiliyorlar.

Mahmud, Selim'den sonraki ikinci genç şehzade oluyor; öne atılıyor. Bir tatar prensesi ile evlendiği için kendisini güçlü hissediyor; Keffe'de vali'dir. 1505 yılında İstanbul'da büyük bir hububat krizi yaşanıyor; Keffe Valisi Prens Mahmud, bunalımı daha da artırmak için Kırım'dan hububat yüklü hiç bir geminin İstanbul'a gitmesine izin vermiyor. İstanbul'da Grand Turk Bayezid buna çok kızıyor ve Jacomo Contrarini'nin Venedik'e gönderdiği 1 Mart 1507 tarihli relation'a göre, oğluna zehirli bir hediye gönderiyor ve Mahmud ölüyor[8]. This act so angered Bayezid that he sent some poisoned gifts to his son.

Ölen Mahmud'un Tatar Prensesi eşini Selim yalnız bırakmıyor; kendisi evleniyor. Böylece Tatar desteğini kendisine çevirmiş oluyor; Korkut, Memlükler'e yaklaştığı ve Ahmet de, Şah İsmail ve kızılbaşlarla tam bir beraberlik kurduğu için, Selim'in Mahmud'un dul karısıyla evlenmesi son derece önemlidir. Bayezid, hiç olmazsa bir eyaleti bir lord'tan kurtardığına inanarak Keffe Valiliği'ne şehzade göndermeyeceğini ilân ediyor; Selim, zorluyor ve Keffe Valiliği'ni sonradan Muhteşem Süleyman olacak olan oğlu Süleyman'a alıyor.

Prens Mehmet Manisa Valisi'dir; İstanbul'a en yakın ve önemli eyaletlerin birisinin başında bulunmak, tahta da yakın olmak sayılıyor. Mehmed, sultan olmanın hayaliyle İstanbul'u görmek için acele ediyor. Venedik arşivlerindeki bilgilere göre 1507 yılında tebdil-i kıyafet ederek, bir kaptan kisvesiyle, İstanbul'a geliyor ve bir kaç gün İstanbul'u geziyor, Manisa'ya dönüyor. Ancak Büyük Türk Bayezid, casusları ve hafiyeleri aracılığıyla bundan haberdar oluyor ve pek çok kızıyor. Bayezid was angry and ordered that Mehmed should be poisoned[9]. Leonardo Bembo'nun Venedik'e gönderdiği 21 Ekim 1507 tarihli ra-

poruna göre, Bayezid, Prens Mehmed'in zehirlenmesini emrediyor ve Mehmed, zehirlenerek öldürülüyor.

Devam etmeden ortaya çıkan bir sonucu yazmam gerekiyor: Mehmet Fatih'in İstanbul'u fethetmesiyle Orta Çağ'ın sona erdiğinin ilân edilmesine karşın, Osmanoğlu düzeninde zehir, keman kirişi kadar önemli ve yaygın bir politika yöntemi olmayı sürdürüyor. İkinci Bayezid, önemli bir zehirleme uzmanı olarak beliriyor; kızdığı oğullarını acımasızca zehirleyebiliyor.

Geçerken bir tezi yazıyorum: Osmanoğlu sülalesinde her birey kendisinden başka kimseye bağlılığı veya sevgisi yoktur. Kendine bağlılığı tahtına bağlılığıdır; kendisini cisimlenmiş taht ve tahtını, cisimleşmiş kendisi olarak düşünüyor.

Bu tezin bir uzantısı var: Osmanoğlu için tahttan başka bir bağlılık olmadığından evlad sevgisi veya baba sevgisi de söz konusu olmuyor. Gerekli gördüğünde oğlunu olduğu kadar babasını da acımasızca zehirleyebiliyor. Eğer Osmanoğlu sülalesinin tarihinde baba zehirlemeleri, oğul katlinden daha az ise, bu, babaların yaşlanarak ölmeleri nedeniyle zehirlenme şanslarını azaltmalarından ileri geliyor.

Devam ederken bir de soru sorulması gerekiyor: İkinci Bayezid, bu zehirleme uzmanlığını ne zaman sergilemeye başladı veya Orta Çağ'da zehirleme mesleği bir şebekenin varlığını gerektirdiğinden bu sistemi ne zaman kurdu? Daha Amasya'da iken bir casusluk ağı kurduğu ve babası Sultan Mehmet'in kendisini içkiye alıştıran öğretmeninin ölümünü kararlaştırdığını Bayezid, İstanbul Sarayı'ndaki casusları aracılığıyla zamanında haber alıyor ve öğretmenini saklayarak ölümden kurtarıyor.

Buradan, politika yönteminden tarih yöntemine geçmem zorunlu oluyor; ampirist, arşivci tarih araştırmacılarının hiç birisinin bu tür sorular sormasını mümkün görmüyorum. Hiç birisi bu tür sorular sormuyor; çok sınırlı bir tarih kesiti içinde bulabilecekleri bir veya iki arşiv belgesinin dar sınırları içinde hapsolarak kalıyorlar. Fatih Sultan Mehmet'in zehirlenip zehirlenmediği konusun-

da en ciddi tartışmaları yürüten Alman Fr. Babinger ile İngiliz B. Lewis, Fatih'in özel doktoru Yahudi Yakup Paşa'nın kişiliği üzerinde muhtemel arşivleri araştırmanın ötesine geçemiyorlar. Bayezid'in kişiliği ve daha sonraki bir döneme ait Venedik arşivlerinden çıkarılabilen zehirleme uzmanlığı dikkatlerinden hep kaçıyor.

Sekiz kardeşten üçü, bilinmeyen ölümlerle kendilerini saf dışı ederken ikisi de babaları Bayezid'in gönderdiği zehirlerle dünyaya ve tahta veda ediyorlar. Geriye üçü kalıyor; bunlardan Korkut, bir kez tahta oturmuş şehzadedir ve tahtın kendisinin hakkı olduğunu düşünüyor. İkinci Mehmet, çeşitli nedenlerle iki oğlunun da, Cem'in ve Bayezid'in kendisine bir fenalık yapmalarından kaygılanıyor ve Cem'in bebek oğlu Oğuzhan ile Bayezid'in küçük oğlu Korkut'u, İstanbul'da sarayında rehin tutuyor. Ölümünde yeniçeriler partisi duruma hakim oluyor ve Bayezid gelinceye kadar tahta Bayezid'in oğlu Korkut'u çıkarıyorlar. Osmanoğlu düzeninde tahtın, sülalenin hangi erkek çocuğuna geçeceği konusunda bir kural yoktur; hangi erkek Osmanoğlu tahta çıkarsa sultan kendisi oluyor. Osmanoğlu düzeninde **de facto** sultan aynı zamanda **de jure** hükümdar sayılıyor; gücü varsa, bir kez oturduğu tahtın sahibi olarak kalıyor. Korkut'un gücü yok; babası gelince tahtı devrediyor.

Korkut, çocukluğunda bir kez babasına sunduğu tahtı geri almak için Memlük Sultanları ile işbirliği imkânlarını araştırıyor ve Kahire'ye gidiyor. Bayezid'in zayıf Memlük Sultanları'nı tehdit etmesi üzerine Korkut ciddi bir yardım alamıyor ve İstanbul'daki taht üzerindeki şansını önemli ölçüde zayıflatıyor. Selim, Memlük Sultanları'nın kendi rakibine yardım imkânlarını araştırmış olmalarını unutmuyor; Mısır'daki Türk Köle İmparatorluğu, Selim'in kılıcı önünde tarihe karışıyor.

Bayezid, kendisine en çok Ahmed'i yakın görüyor ve açık bir biçimde Ahmet'i tahta çıkarmak için çalışmaya başlıyor. Yeniçerilerle pazarlığa giriyor, rüşvet veriyor ve yeniçeri ağalarını hediyelere boğuyor; yeniçeriler, Ahmet'in şişman olduğunu ileri sürüyorlar ve kabul etmiyor-

lar. Selim, adamları aracılığıyla Yeniçeriler içinde yer tutmuşa benziyor; yeniçeri güruhu, açıkça Selim tarafını tutuyor.

Bunun nedenlerini anlamakta güçlük çekiyorum. Daha kuruluşun başından itibaren Osmanlı ordusunun hiç bir zaman savaşkan bir ruh taşımadığını, savaşta beceriksiz olduğunu, ancak iç politikada fesat çevirmeyi sevdiğini çıkarabiliyorum. Osmanlı düzeninin itici gücü hiç bir zaman sürekli ve düzenli ordu olamıyor; itici güç, hep feodal yapıya yakın timar düzeninde toplanabilen sipahiler oluyorlar. Sürekli ve düzenli ordu, hep tutucudur ve yeni sultan arayışlarında yeniçeri güruhu her zaman miskin, yeteneksiz, kişiliksiz şehzadeler partisinde yer alıyor.

Bu nedenlerle Bayezid sonrasının sultanı için sahnelenen çatışmalar da yeniçeri güruhunun şahin bir şehzade olduğu izlenimini veren Selim taraftarı olmalarının doyurucu gerekçelerini bulabilmiş olmaktan çok uzağım. İki neden düşünebiliyorum ve yazıyorum. Birincisi, Selim'in çok çalışmış olması ve sürekli saray entrikalarıyla yakın adamlarını önemli görevlere getirmesidir; önemli görevdeki Selim yanlıları ordu içinde yeni taraftar topluyorlar. Bundan da önemlisi, ikincisi, Selim'in, yönetime gelmesi halinde savaş yapmayacağı konusunda orduya söz vermiş olmasıdır (*). Sultanlığı elde ettikten sonra Selim, Batı cephesini ihmal ediyor.

(*) Türkiye'de ilk okullar için okutulan tarihler bile, Selim'in, ilk büyük seferinde ordunun sorun çıkardığını ve savaşmak istemediğini kaydediyorlar. Toynbee, bunun üzerine, Selim'in, Şah İsmail'e karşı savaşta önemli ölçüde kürtleri kullandığını ve bunun bir başlangıç olduğunu yazıyor.

«The temper of the janissaries also made it evident that, in making and maintaining even this modest eastward advance, the Ottoman Government would have to rely upon securing the loyalty of one of the local 'martial races', rather than attempting to induce its own regular European soldiery to do garrison duty against the grain in this (to them) outlandish region. For this purpose, the Ottoman Government picked out the Kurds; a local race of pugnacious highlanders who were linked with the Osmanlis by their common Sunni faith

Bayezid, yeniçerileri ikna etmeleri için vezirleriyle de pazarlığa giriyor; fakat, vezirler, artık Selim'in sultanlığını kesin görüyorlar. Ahmet, babasının isteğiyle tahta geçmek üzere İstanbul'a kadar gelmiş olmasına karşın, yeniçerilerin Selim taraftarı olduklarını, isyan ve Ahmet yanlılarının evlerini yağma ederek göstermeleri ve vezirlerin cesaret edememeleri nedeniyle Bayezid de tahtı Ahmed'e veremiyor. Ahmed, tekrar Anadolu'ya geçiyor; Şah İsmail ile anlaşıyor. Prens Ahmet kızlarından birisini Şah İsmail ile evlendiriyor; Ahmet'in oğullarından birisi açıkça kızılbaş giysisiyle dolaşıyor.

Korkut'un bir savaş değeri yok; Ahmet, şiilerle anlaşmış ve Anadolu'ya hakim iken, Selim, tatar prenslerinin desteğine sahip ve Trakya'da güçlüdür. Ahmet'in kazanması artık sünni egemenliğinin de sonu olacaktır; Korkut, güçsüzlüğü içinde Ahmet'e karşı bir harekete destek olacağını belli ediyor. Bayezid, çaresiz, Ahmet'e karşı seferde ordunun başına Selim'in geçmesini kabul ediyor. Ancak bu sonuca Selim ile Bayezid arasında ve aracılarla yapılan görüşmelerden sonra varılıyor; Bayezid, üç koşul ileri sürüyor.

Nicolo Zustignam'ın Venedik'e gönderdiği 24 Nisan 1512 tarihli rapora göre, Bayezid, sultan olarak ölme, öldükten sonra yerine Selim'in geçmesi ve hazine-i hümayunun Bayezid'te kalması ile Selim'in Ahmet'e yumuşak davranmasını şart olarak ileri sürüyor[10]. Selim, Korkut'un İstanbul'u terketmesi şartıyla ileri sürülenleri kabul ediyor ve 23 Nisan 1512 tarihinde İstanbul'a giriyor. İstanbul'a girer girmez de kabul etmiş olduğu koşulları reddediyor ve derhal tahtı istiyor. Bayezid'in artık hiç bir gücü yok; kabul ediyor ve tahtı Selim'e bırakıyor.

Kronik yazıcıları yazmıyorlar; ancak, Osmanoğlu aile-

---

and no more cut off from these new Turkish partners by their Persian **patois** than they were from the Quzyl Bash Türkmens, while they were up in arms against Shah Ismail's attempt to dragoon them into becoming Shiis.»

Arnold J. Toynbee, A Study of History, Vol. I, Oxford University Press, 1934-1962, s. 389.

Osmanoğlu Sülalesinde Patricide - Fratricide - Filicide (Baba Katli - Kardeş Katli - Oğul Katli)

Tahttaki Sultan	Katledilen Osmanoğlu	Tarih	Yakınlık Derecesi
Osman I	*Dündar*	*1298*	*Amcası*
Murad I	*İbrahim*	*1360*	*Kardeşi*
»	*Melik-i Nasır*	*1365*	*Yeğeni, Süleyman'ın oğlu*
»	*Savcı*	*1385*	*Oğlu, isyan gerekçesiyle*
Bayezid I	*Yakup*	*1389*	*Kardeşi*
Musa	*İsa*	*1404-5*	*Kardeşi (Mehmet I de öldürmüş olabilir)*
»	*Süleyman*	*17.2.1411*	*Kardeşi*
Mehmet I	*Musa*	*5.7.1413*	*Kardeşi*
Murad II (*)	*Mustafa*	*1422-3*	*Amcası, isyan gerekçesiyle*
»	*Mustafa*	*1423*	*Kardeşi, isyan gerekçesiyle*
»	*Alaeddin Ali (?)*	*1443*	*Oğlu*

(*) Murad ayrıca üç kardeşinin, Ahmet, Mahmud, Yusuf'un gözlerine mil çektirdi, kör oldular ve üçü birden 1429 yılında vebadan öldüler.

Tahttaki Sultan	Katledilen Osmanoğlu	Tarih	Yakınlık Derecesi
Murat II	*İki şehzade*	*1443*	*Torunları, Alaattin'in oğulları*
Mehmet II	*Ahmet*	*1451*	*Kardeşi*
»	*Orhan (?)*	*1451*	*Kardeşi*
Bayezid II	*Oğuz*	*1482*	*Yeğeni, Cem'in oğlu*
»	*Eyüb*	*1484*	» » »
»	*Mahmud*	*1507*	*Oğlu, isyan gerekçesiyle*
»	*Mehmed*	*1507*	» » »
»	*Şahinşah*	*2.7.1511*	» » »
Selim I	*Bayezid II (?)*	*16.5.1512*	*Babası*
»	*Osmanşah*	*16.12.1512*	*Yeğeni, Alemşah'ın oğlu*
»	*Emir*	*16.12.1512*	*Yeğeni, Mahmud'un oğlu*
»	*Musa*	»	» »
»	*Orhan*	»	» »
»	*Korkud*	*1513*	*Kardeşi*
»	*Ahmed*	*24.4.1513*	*Kardeşi*
»	*Osman*	*24.4.1513*	*Yeğeni, Ahmed'in oğlu*
»	*Abdullah*	*20.11.1514*	*Oğlu, isyan gerekçesiyle*
Süleyman I	*Murad*	*24.12.1522*	*Yeğeni, Cem'in oğlu*
»	*Cem*	»	*Yeğeni, Cem'in torunu*
»	?	»	» »

Tahttaki Sultan	Katledilen Osmanoğlu	Tarih	Yakınlık Derecesi
Süleyman I	*Mustafa*	*6.10.1553*	*Oğlu, isyan gerekçesiyle*
»	*Mehmed*	*?.10.1553*	*Torunu, Mustafa'nın oğlu*
»	*Osman*	*1560*	*Torunu, Beyazed'in oğlu*
»	*Bayezid*	*25.9.1561*	*Oğlu, isyan gerekçesiyle*
»	*Abdullah*	»	*Torunu, Bayezid'in oğlu*
»	*Mahmud*	»	» »
»	*Mehmed*	»	» »
»	*Orhan*	»	» »
Murad III	*Abdullah*	*21.12.1574*	*Kardeşi*
»	*Cihangir*	»	»
»	*Mustafa*	»	»
»	*Osman*	»	»
»	*Süleyman*	»	»
Mehmed III (*)	*Abdullah*	*28.1.1595*	*Kardeşi*
»	*Abdurrahman*	»	»
»	*Alaattin*	»	»
»	*Ali*	»	»

(*) Üçüncü Mehmed'in, babasından hamile kaldığı gerekçesiyle onbeş cariyeyi de öldürttüğü söyleniyor.

Tahttaki Sultan	Katledilen Osmanoğlu	Tarih	Yakınlık Derecesi
Mehmet III	*Bayezid*	*28.1.1595*	*Kardeşi*
»	*Cihangir*	»	»
»	*Hasan*	»	»
»	*Hüseyin*	»	»
»	*İshak*	»	»
»	*Korkud*	»	»
»	*Mahmud*	»	»
»	*Murad*	»	»
»	*Mustafa*	»	»
»	*Osman*	»	»
»	*Ömer*	»	»
»	*Selim*	»	»
»	*Yakup*	»	»
»	*Yusuf*	»	»
»	*Selim*	*28.1.1597*	*Oğlu, isyan gerekçesiyle*
»	*Mahmud*	*7.6.1603*	» » »
Osman II	*Mehmed*	*12.1.1621*	*Kardeşi*
Mustafa I	?	*1.6.1622*	*Yeğeni, Ahmet I'in oğlu*
»	?	»	» »
Murad IV	*Bayezid*	*26.8.1635*	*Kardeşi*

Tahttaki Sultan	Katledilen Osmanoğlu	Tarih	Yakınlık Derecesi
Murat IV	*Süleyman*	*28.6.1635*	*Kardeşi*
»	*Kasım*	*17.2.1638*	*Kardeşi*
Mehmet IV	*İbrahim*	*18.8.1648*	*Babası*
Osman III	*Mehmed*	*2.1.1756*	*Amcaoğlu, Ahmed III'ün oğlu*
Mustafa IV	*Selim III*	*28.7.1808*	*Amcaoğlu*
Mahmud II	*Mustafa IV*	*17.11.1808*	*Kardeşi*

. . . . . .

A.D. Alderson, The Structure of the Ottoman Dynasty, Oxford, 1965, s. 30-31.

Alderson'un bu emek ürünü tablosunu olduğu gibi yayınlıyorum. Görebildiğim bazı küçük-büyük yanlışlıkları düzeltmiyorum. Tablo bütünüyle bir resim çiziyor; dokunmuyorum.

sının «aile sırlarını» Selim'in de bildiğine inanıyorum; babasının dedesi Murat da, kendi dedesi Mehmet'e bir kez tahtı bırakıyor. Mehmet güçsüz görünüyor ve Murad, tahtı feragat etmiş bir sultan olarak yaşıyor. İki yıl sonra ve bir yeniçeri ayaklanmasıyla, bu kez Mehmet tahtı bırakmak zorunda kalıyor; Murat tekrar tahta çıkıyor. Eğer Murat'ın ikinci kez tahta çıkışında Mehmet öldürülmüyorsa, bunu, büyük bir ihtimalle, kendisi ve babası Murat'tan başka yaşayan erkek Osmanoğlu bulunmamasına borçlu oluyor.

Yirmi gün sonra Bayezid, tahtı bırakmış bir sultan olarak, Dimitoka'ya gitmek üzere ve yaşlı gözlerle İstanbul'dan ayrılıyor. Dimitoka'ya varmadan yolda ölüyor. Nicolo Zustignam'ın, 11 Haziran 1512 tarihinde Venedik'e gönderdiği relation'a göre, Bayezid'in yanında seyahat eden yakınları eski sultanın zehirlenerek öldürüldüğünü söylüyorlar. Selim'in saltanat günlerinde de İstanbullular, Selim'in babasını zehirlediğini konuşmaktan ve buna inanmaktan çekinmiyorlar.

Amerikan araştırmacısı S.N. Fischer'in Venedik arşivlerinde bulduğu, İstanbul'dan günü gününe gönderilen relation'lara dayanarak ortaya çıkardığı tablo burada sona eriyor. Buna eklenecek son derece az ve eklemesi de kolay oluyor; Selim, artık bütün iddialarından vazgeçmiş olan Korkut'un varlığından rahatsız oluyor. İstanbul'daki devlet görevlilerine, Korkut'a gönderilmek üzere, Korkut'ta yeniden taht hırsı doğuracak mektuplar yazdırıyor ve bu mektuplara gelen cevaplardan, Korkut'un, taht düşüncesini tümüyle aklından çıkarmadığı sonucuna varıyor. Üzerine asker gönderiyor; Korkut kaçmayı başararak bir mağarada saklanıyor. Köylüler ihbar ediyor; Sinan Ağa, Korkut'u boğuyor.

Ahmet'te taht hırsını yaratmak için sahte mektup göndermeye gerek yok; Ahmet taht iddiasını bırakmıyor. Selim, yüksek yöneticilere yine de Ahmet'e mektup göndermelerini emrediyor; Ahmet, saraydaki vezirlerin çoğunun kendisinden yana olduğuna inandırılıyor. Gücünü abartıyor; Selim kuvvetleriyle savaşa girmek zorunda ka-

lıyor. Savaşta yeniliyor, kaçarken yakalanıyor ve Sinan Ağa, Ahmet'i de, boğuyor.

Baştan Sona Ölüm

Tarihin kronolojik sırayla yazılacağı düşüncesini tartışmak gerekiyor; burada bu tartışma gereğini saptamakla yetinebiliyorum. Şiddetli çatışmanın çıkardığı aydınlık, zaman-uzay alanının başka bölgelerine yeni ışıklar getirebiliyor; görünmeyen olgular görünür olabiliyor veya görünenler daha iyi görünüyorlar.

Feodalitenin doğrudan şiddetinin yerini, giderek, kapitalizmin ekonomik şiddetinin alması, şiddet kütlesini azaltmıyor; bir eğilim olarak bireysel şiddetin, yavaş da olsa, vahşetini azaltıyor. Bu nedenle, zaman kesitinin sonundaki şiddete oranla, başındaki şiddetin embriyonik biçimde değil, daha net çizgilerle var olması zorunludur; sorun, bu açıdan bakıldığında, bir bilgi teorisi sorununa indirgeniyor. Onaltıncı yüz yılın başında Bayezid'in oğullarına, Selim'in kardeşleriyle babasına uyguladığı şiddetin aydınlığı, başlangıçda yeni olguları bulmaya ve varsaymaya yarıyor.

Osmanoğlu'nun bir assimilatör olduğu, ilkelliği nedeniyle duyabildikleri pratikten çok etkilendiği ve Osmanlı kurumlarının hiç birisinin özgün olmadığı yönündeki tezi tekrarlamak durumundayım; Osmanoğlu ailesinin erkeklerinin birbirinin boğularak öldürülmesini bir yasa yapmalarını da bu arada sayabiliyorum. Moğol Cengiz Sülalesi de, hanedan mensuplarının boğularak öldürülmesini yasa sayıyor[11]; Osmanoğlu sülalesinin bu yasayı, önünde Ege kıyılarına kadar kaçtığı Cengiz İmparatorluğu'ndan almış olduğunu, kolaylıkla, hükmedilebilir.

Kantakuzenos, Orhan'a kızı Theodora'yı eş olarak veren Doğu Roma İmparatoru'dur; Fatih Mehmet'ten çok önceleri yaşıyor ve tahttan uzaklaştırıldıktan sonra tarih

yazıyor. Kantakuzenos, Osmanoğlu sülalesinde fratricide'in bulunduğunu kaydediyor; demek, bir kaç çadırlık bir aşiret düzeyinde oldukları zaman da kardeş katlini biliyorlar.

Doğu Roma hükümdar sülaleleri, Selçuk ve Osmanoğlu hanedanının en büyük öğretmenleri oluyorlar; Selçuklular, çok zaman genç şehzadeleri, nerede ise modern çağlarda staja göndermek türünden, Bizans Sarayı'na gönderiyorlar. Doğu Roma hanedanları için ise, uygarlık tarihçisi Will Durant, «murder had long since become the accepted substitute for election», cinayetin uzun zamandan beri seçimin yerine geçtiğine işaret ediyor. İmparator seçiminde her türlü cinayet, Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışında da Doğu Roma'nın temel eğilimlerinden birisidir; Genç Andronicus, dedesi Andronicus'u zorla tahttan indiriyor.

Osmanlı Devleti, bir beylikten bir imparatorluğa yükselirken, Küçük Asya'nın Batısı'nda ve Avrupa'nın Doğu ucunda bir otorite boşluğuna doğuyor. Sırp despotu Stephen Dushan, Birinci Murat'tan önce, Balkanlar'da Doğu Roma'dan boşalan düzen boşluğunu hızla ve birbirini izleyen başarılarla dolduruyor; Birinci Selim'den nerede ise iki buçuk yüz yıl önce, önce babasını tahttan indiriyor ve sonra da ölümünü güvence altına alıyor (*). Sırp tarihinde de, tıpkı Osmanlı tarihinde Selim için olduğu türden, Stephan'ın babasının katili olup olmadığı tartışılıyor; tartışılamayan tahttan indirdiği ve babasının çok kısa bir zaman içinde öldüğüdür.

(*) Dushan, önce kendisini, «Tanrı'nın lütfüyle Sırbistan, Arnavutluk ve deniz bölgeleri Kralı, Bulgaristan İmparatorluğu Prensi, Tüm Roma İmparatorluğu'nun Efendisi» ilân ediyor. İstanbul'u almak için Venedik'ten yardım istediğinde, 1347 yılında Venedik Cumhuriyeti, Dushan'ı «Konstantinople İmparatoru» olarak kutluyor.

Gibbons, Dushan'ı, «Sezarların mirasını kazanmada Osmanlıları önceleyebilecek kimseydi» sözleriyle niteliyor. Bir seferde kaza ile ölerek bunu gerçekleştiremiyor.

H. Adams Gibbons, The Foundation of Ottoman Empire, Oxford, 1916-1968, s. 87.

Hemen önünden kaçtıkları Cengiz Ailesi'nde, yıkmaya mahkûm oldukları Doğu Roma hükümdar ailelerinde, Osmanlılar'dan önce Konstantinople'u almaya aday olan ve bu şansı kanıtlayan Sırp Prensliği'nde patricide, fratricide var. Bundan da ötede tarihçi Hammer, Birinci Osman'ın adına vergi topladığı, tabi olarak yaşadığı, son Selçuk Sultan'ı Alaeddin'in oğlu Gıyaseddin tarafından zehirlenmiş olmasını gerçeğe yakın buluyor[13]. Böyle bir çevreye bakılınca, Osmanoğlu düzeninde, başından itibaren, patricide veya fratricide'in bulunmasına değil bulunmamasına şaşmak gerekiyor.

Mehmet Fatih'in çağdaşı Bizanslı tarihçi Dukas'tan aktarma yapmak gereğini duyuyorum; Birinci Mehmet hastalanınca veziri Bayezid'i çağırıyor, vasiyetini yapıyor ve şunları söylüyor: «Bana nasıl kul olarak sadakatla çalışmış isen, oğlum Murad'a da o şekilde çalışmanı, benden kalan beyliği kendisine teslim etmeni ve babasının sarayına yerleştirmeni istiyorum.» Hanedan sülalesinin yanında, yüksek görevlilerin gücü ortaya çıkıyor.

Ancak aktarma bundan sonrası için gerekiyor, Dukas şunları yazıyor: «Diğer iki çocuğunun da (Murad o zaman reşit idi, diğer iki oğlu ise, biri yedi, diğeri sekiz yaşlarında birer çocuk idiler) İmparator Manuil'e teslim edilmesini ve İmparator'un bu iki çocuğa vasi olmasını ayrıca emretti»[14]. Bizans tarihçisi şunları da ekliyor: «Mehmed, âdetleri olduğu üzere, Murad'ın iki küçük kardeşini boğmak istemesi korkusu ile - ki korktuğu başına geldi - bunların imparatora teslim olunmasını vasiyetnamesinde yazmış idi». Murad, babasının vasiyetnamesini tutmuyor ve iki kardeşinin gözlerine mil çektiriyor (*). Hammer ve ben-

(*) Doğu Roma Sarayı'nda çok yaygın olan kör etmenin Osmanoğlu sülalesinde fazla yaygın olamadığı anlaşılıyor. İlk başlarda var; Alderson, ancak Birinci Murad'ın oğlu Savcı'nın gözlerini kendi elleriyle çıkarmasını Musa'nın kardeşinin oğlu Orhan'ın ve İkinci Murad'ın da kardeşleri Ahmed, Mahmud ve Yusuf'un gözlerini oydurmasını sayabiliyor.

A.D. Alderson, The Structure of the Ottoman Dynasty, op. cit., s. 27.

zeri tarihçiler, daha sonra, bunların vebadan öldüklerini yazıyorlar.

Mehmet'in, ölürken, çocuklarını, tahta çıkan kardeşleri Murad'a değil, Murad'tan korumak için rakip imparatora emanet etmek istemesi, bireysel şiddetin vahşet düzeyine ulaştığını göstermesi bakımından çok öğreticidir; ayrıca, fratricide'in Fatih Kanunnamesi ile başladığını yazabilen tarihçilerin ne büyük bir falsifikasyon içinde olduklarını da gösteriyor.

Geçerken söylenmesi gereken var: Orta Çağ'da halklar ve kurumlar birbirlerine, sanıldığından, çok daha yakın oluyorlar.

Eklenmesi gerekenler de var: Roma, Orta Çağ'da bütün dünya için model olması özelliğini koruyor. Gibbon, Timur'un, Bayezid'e «Rum Sezarı», Caesar of the Romans, dediğine işaret ediyor. Roma, bir cumhuriyet olarak biliniyor ve yine Gibbon, Mısır'daki Kölemen İmparatorluğu'ndan «Memlük Askeri Cumhuriyeti», military republic of Mamalukes, olarak söz ediyor (*); monarik yönetimlerin yerleşmesi daha sonraki dönemlere rastlıyor.

Orta Çağ'da asalet güçten ve başarıdan doğuyor; aşiret bağlılığı içinde aile, anne - baba veya kardeş bağlılığı son derece zayıf kalıyor. Yöneten aşiret içinde gücüne güvenen, silahşörlüğü ve yönetici nitelikleriyle kendisini kabul ettirenlerin hepsi, reis olma hakkını kendinde buluyorlar; öldürme, ilkel cumhuriyetlerde seçimin yerine geçiyor veya seçim presedürünü tamamlıyor.

Osman'ın Amcası Dündar'ı öldürerek küçük aşiretin reisi olduğu konusunda kuşku kalmamalıdır; genellikle

---

(*) «In these transactions, the Ottoman prince, by the Orientals, and even by Timour, is styled the Kaissar of Roum, the Caesar of the Romans.»

«The military republic of the Mamalukes still reigned in Egypt and Syria, but dynasty of the Turks was overthrown by that of the Circassians and their favourite Barkok, from a slave and prisoner, was raised and restored to the throne.»

E. Gibbon, The Decline and Fall of the Roman Empire, Vol. III, s. 664.

Osmanoğlu Sülalesinde Tahttan Feragat

Sultan	Tarih	Düşünceler
Ertuğrul	*?*	*Osman'a; geleneksel olarak böyle oluyor*
Osman I	*circa 1320*	*Orhan'a; beş yıl daha yaşıyor.*
Orhan	*circa 1355*	*Süleyman Paşa'ya; muhtemel, Süleyman'ın beş yıl sonra ölümü üzerine bir yıl için tekrar iktidara geldi.*
Murad II	*1444*	*Mehmet'e; iki yıl sonra tahta yeniden çıktı ve beş yıl daha hüküm sürdü.*
Bayezid II (*)	*1511*	*Ahmet'e; yürürlüğe konmadı*
Mehmet VI	*1922*	*Saltanat lağvedilince ülkeden kaçtı; hilâfet Abdülmecid'e geçti.*

. . . . . .

A.D. Alderson, The Structure of the Ottoman Dynasty, Oxford, 1956, s. 58.

(*) Alderson, bunların hepsinin iradi olduğunu varsayıyor ve bu nedenle, Selim'in babasını tahttan uzaklaştırmasını ve İkinci Mehmed'in tahtı İkinci Murad'a bırakmasını hesaba katmıyor.

Türk vakanüvislerine bağlı kalan Hammer bile, «amcasını öldürmüş olmakla beraber, fazileti teşkil eden moral niteliklere sahip olduğu inkâr kabul etmez» demek gereğini duyuyor. Ilk vakanüvislerden Neşri, «göçer evlerin bazısı Osman'ı, bazısı Ertuğrul'un kardeşi Dündar'ı Bey kılmak istediler» diyerek, aşiret reisliği konusunda bir anlaşmazlık çıktığını kabul ediyor[15]. Osmanlı kronik yazıcıları, bir Osmanoğlu'nun amcasını, oğlunu veya babasını öldürmesi türünden hoş olmayan olayları yazmamayı tercih ediyorlar.

Birinci Osman'ı ve aşiretini henüz düşmanları hiç önemsemiyor; bu nedenle Osman'ın ne kadar yaşadığını Türkler bilmiyorlar. Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan Osmanlı Tarihi'de, «tarihlerde Osman Bey'in vefatı senesi tarih olarak gösterilmeyip 1310 ile 1326 arasındaki muhtelif senelerde gösterilmiştir» diyerek, bilgisizliği açıkça kabul ediyor[16]. Ne zaman öldüğü bilinmeyen Osman'ın tahttan iniş tarihi de saptanamıyor; aynı Türk Tarih Kurumu yayını, «Osman Gazi'yi 1320 senesinden itibaren faaliyette görmüyoruz» demekle yetiniyor. Osmanlı hanedan sülalesi üzerinde ayrıntılı monografinin yazarı A. D. Alderson ise, Osman'ın, 1320 yılında tahtını Orhan'a bıraktığını yazıyor.

Bu çalışmanın temel tezlerinden birisi, hiç bir Osmanoğlu'nun tahtını isteyerek bırakmadığıdır; diğer ipuçlarından Osman'ın tahtından zorla uzaklaştırıldığı sonucunu çıkarabiliyorum. Ancak var olan ip uçları, tahtından uzaklaştırılan Osman'ın oğlu Orhan tarafından öldürülmüş olması ihtimalinin zayıf olduğunu gösteriyor.

Daha önce işaret etme imkânını buldum; Orhan'ın, Osman'ın yerine seçildiği konusunda bir ittifak var. Bundan ayrı olarak, kimi tarihçilerin yazdıkları idealist masalların yerine, Orhan ile Osman'ın diğer ve önde gelen oğlu Alaattin Paşa arasında çatışma ve çarpışma çıktığı kaydediliyor. Bunun böyle olması gerekiyor; hem seçimle gelen ve hem de önde giden kardeşi Alaattin ile taht kavgası yapan bir Orhan'ın babasını zorla tahttan indirdiğini kabul etmek gerekiyor.

Osmanlı aydınının, Ahmet Cevdet Paşa ile birlikte tarih bilincini borçlu olduğu Hammer, tıpkı bir Osmanlı vakanüisi türünden «Bursa'daki Ulu Camiin yapılışı ile Süleyman Paşa'nın Avrupa'ya ilk geçisi arasında geçen yirmi yıl içinde Osmanlı tarihçilerinin muhafaza ettikleri sükut, Orhan'ın başarılı hareketinden birdenbire alıkoyacak ve yazılması milli vak'a nüvislerin gururuna uygun düşmeyecek acı olayların çıkışına bağlanamaz» diyor. Orhan'ın saltanatının son dönemleri, Osman'ın ölüm tarihleri kadar meçhul görünüyor.

«Paşa» sözcüğünün padişah'ın küçüğü anlamına geldiğini, iki kez Osmanoğlu erkekleri için kullanıldığını tekrarlamak zorundayım; Osman'ın önde gelen oğlu Alaattin ile Orhan'ın akıncılar arasında çok sevilen oğlu Süleyman «Paşa» ünvanını kullandılar. Belki de «veliaht-prens» anlamına geliyordu; her ikisi de tahtı göremediler.

Alderson, eldeki ip uçlarını bir mantık düzlemine oturtunca, tarihçilerin Orhan'dan söz etmedikleri zaman kesitinde Orhan'ın tahtı oğlu Süleyman'a bırakmış olabileceğini düşünüyor ve böyle yazıyor. Süleyman'ın ölümü üzerine diğer kardeşi İbrahim'i boğdurarak tahta geçen Murad'ın okuma yazma bilmediğine ve hükümdarlığı zamanında da öğrenmediğine işaret eden kanıtlar var. Bundan Murat'ın tahta geçecek bir şehzade olarak yetiştirilmemiş olduğu sonucu çıkabiliyor; aynı biçimde, İkinci Murad'ın tahta geçmesi beklenen oğlu Alaattin öldürülünce tek şehzade Mehmet'i saraya çağırdığı ve daha sonra Fatih olan Mehmet'in bilgisizliği ve görgüsüzlüğü karşısında şaşırdığı biliniyor.

Alaattin'in boğdurulmasından sonra Murat'ın tahtını bırakması arasında geçen zaman bir yıldır; Süleyman Paşa'nın ölümü ile Orhan'ın kesin olarak tahtı bıraktığı kabul edilen tarih arasında geçen süre de bir yıl oluyor. Osmanlı emir veya sultanlarının tahtı hiç bir zaman isteyerek bırakmadıklarını bir aksiyom olarak kabul ediyorum. Bu durumda Süleyman Paşa'nın yaşamını bir komplo ile kaybettiğine inanmak durumundayım. Tarihler de ölüm biçimi konusunda bir birini tutmayan olaylar anla-

tıyorlar; bir bölümü suya düşüp boğulduğunu ileri sürüyor. Hammer ise şu gerekçeyi ileri sürüyor: «Bir gün Bolayır ile Seydi-Kavak arasında yaban kazı avlarken uçan doğanının, atını dört nala kaldırarak izlemek istedi. Ama attan öylesine hızlı düştü ki, o anda ruhunu teslim etti»[17]. Ne yazık, bu tür hikayelere inanamamak durumundayım.

Süleyman'ın akıncıların, uc beylerinin, tercihi olması ihtimali var; Süleyman'ın ölümünden sonra Orhan'ın üzüntüsünden kısa bir süre yaşayabildiği hikayesi de inandırıcı görünmüyor. Murat taraftarlarının aynı komplo ile Orhan'ı da tahttan indirdiklerini kabul etmek gerekiyor; Murat, Osmanoğlu sülalesinden her hangi birisine «paşa» denmesi uygulamasına son veriyor, bu sıfatı yüksek kamu görevlilerine ayırıyor ve sipahi ordusunun yerine bir sürekli ordu, yeniçeri düzeni, kuruyor.

Osmanlı emir veya sultanları arasında Murat kadar acımasızını bulmak mümkün görünmüyor; Doğu Roma İmparatoru'nun oğlu Andranicus ile birlikte isyan eden oğlu Savcı ve kuvvetlerini Dimotika'da açlığa mahkûm ettikten sonra, kentin teslim olmasıyla birlikte Dimitoka'ya giriyor. Dimotika'yı savunanlar arasında Rum ve Türk ayrımı yapmadan yakaladıklarının tümünü elini ve ayaklarını bağlayarak nehre atıyor; iki genç prensin arkasından gidenlerinin bir bölümünü, oğullarını kendi elleriyle öldürmeye zorluyor ve istediğini sağlıyor. Örnek olması için de, önce oğlu Savcı'nın gözlerini, kendi elleriyle, oyuyor ve sonra da kafasını koparıyor[18]. Murad, rekabetinden korktuğu oğlunu büyük bir vahşet ile öldürürken, artık bir vasalı durumuna getirdiği Bizans İmparatorlu'nun oğlunu da sarayında rehin tutmaya başlıyor.

Murad'ın Kosova'da nasıl öldürüldüğü konusunda da hiç bir açıklık yok; Sırp tarihçileri, Osmanlı rivayetleri arasından birisini ve Osmanlı tarih yazarları da Sırp rivayetlerinden birisini beğeniyor ve sürdürüyorlar. Sırp kaynaklarına göre Murat'ın savaşta öldürülmesi, Lazar tarafından öldürülmesi, bir Sırp askeri tarafından öldürülmesi veya Miloş tarafından çadırında öldürülmesi ihtimalleri ay-

rı ayrı ve beraberce var. Wittek'e ve Wittek'e dayanarak da Ménage'a göre (*), doğrudan doğruya Aşıkpaşazade tarihine dayanan Neşri Tarihi'ne göre ise «Murad Han Gazi de kendisinin şehid olmasına azmetmişti» (**); yazdığı tarihi İkinci Bayezid'e sunan Mehmet Neşri, Murat'ın isteyerek ve planlayarak şehid olduğunu yazıyor.

Saray tarihçisi Neşri Efendi şunları da yazıyor: «Mutlak gazi idi. Muhakkak şehit oldu. O kâfiri hemen orada parça parça ettiler. Han üzerine çabucak bir çadır tutup, Sultan Bayezid'i sancak dibine getirdiler ve Yakup Çelebi'ye 'gel, seni baban ister' diye çadıra koyarak hakkına kodular.» Başka kaynaklarla veya yeni bir kurgu ile desteklenmedikleri sürece ciddiye alınmaması gereken kronik yazıcılarından birisi ve belki de en önemlisi Neşri, bir komploya parmak basıyor. Şunları da ekliyor: «O gece ordu içinde karışıklık oldu. Ertesi gün Sultan Bayezid'i tahta geçirdiler.» Ordu içinde veya Ordu'nun adayına karşı bir komplo olduğu ve ortaya çıkan çatışmaların sonucunda Bayezid'in tahta çıkarıldığı açıklık kazanıyor; bu komplonun Murat'ın öldürülmesine kadar uzanıp uzanmadığını söyleyebilecek bir durumda değilim.

Murat otuz dört yaşında, okuma yazma bilmez cahil bir şehzade olarak tahta çıkıyor; gençliğinde, Balkanlar'da yükselen ve tıpkı Osmanoğlu beyliğinin yükselişini hatırlatan Sırp Prensliği'nde, yükselişi ve genişlemesi bir efsane haline gelen Stephan Dushan'ın babasını tahttan indirdiğini ve kısa bir süre sonra tahttan inen Kral'ın (***) öldüğünü Murat'ın bilmesi gerektiğini düşünüyorum. Süleyman Paşa'nın kuşkulu ölümünden hemen sonra Murat taraftarlarının Orhan'ı tahttan indirdiklerine kesin gözüyle bakabiliyorum; bazı kaynaklar, Süleyman Paşa'nın da-

---

(*) *V.L. Menage, Neshri's History of the Ottomans, Oxford, 1964.*

(**) *M. Neşri, Neşri Tarihi, Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen yayını, Ankara, 1983, s. 145.*

(***) Sırplar, emirlerine, «kral» diyorlar; Türkçe'ye Sırpça'dan giriyor.

ha önce Orhan'ı bir kez daha tahttan indirdiğini ileri sürebiliyorlar.

Bayezid, bir şahin prens'tir; Mısır'daki Kölemen İmparatoru'ndan «sultan» sıfatının tescilini istiyor. «Emir» sıfatı, Bayezid'in ülkülerine dar geliyor; Timur ise Anadolu'yu elde etmek yenine Osmanoğlu sülalesine tevazu öğretmek gerektiğini düşünüyor. Mehmet Fatih, ancak Bayezid ile karşılaştırılabilir; kırıcılığıyla, kendisine karşı her türden düşman yaratmaktan çekinmiyor. Aslında çekinse de yapabileceği yok; Bayezid, sınırlarını genişleten bir buldozer'e benziyor. Çevresinde önemli ölçüde döküntü bırakıyor.

Kapitalizm öncesinde emperyal düzenler kurmak çok daha zordur.

Kapitalizm, hem merkezi milli devletlerin kurulmasında ve hem de daha ileri aşamalarında emperyalist düzenlemelerde, daha önceki çağlarda olmayan bir harçlar, yapıştırıcılar, sistemine sahiptir.

Millet kavramı, din kurumundan çok daha agresif bir harçtır; hem bir arada tutuyor ve hem de tecavüze hazırlıyor.

İnsanlık tarihi için tehlikeli olan millet kavramının güçlü merkezi devletle bir arada ortaya çıkmasıdır; bu kapitalizmin hem ürünü ve hem de emperyalizme dönüşmesinde dinamiklerinden birisidir.

Bayezid'in, emperyalizm öncesinde bir emperyal düzen kurarken kırıp döktükleri, Timur'un kampına geçmekte pek az sakınca görüyorlar. Timur, Bayezid'i ve şehzadesi Musa'yı esir alıyor.

* * *

Sedirde al yeşil, dal dal Bursa ipeklisi,
duvarda mavi bir bahçe gibi Kütahyalı çiniler;
gümüş ibriklerde şarap,
bakır lengerde kızarmış kuzular nar idi.
Öz kardeşi Musa'yı ok kirişiyle boğup
Yani bir altın leğende kardeş kanıyla aptest alarak
Çelebi Sultan Mehmet tahta çıkmış, hünkâr idi.
Çelebi hünkâr idi amma

Al-i Osman ülkesinde esen
bir kısırlık çığlığı, bir ölüm türküsü rüzgâr idi.
Köylünün göz nuru zeamet
alın teri timar idi.
Kırık testiler susuz,
su başlarında bıyık buran sipahiler var idi.
Yolcu, yollarda topraksız insanın
ve insansız toprağın feryadını duyar idi.
Ve yolların sonu kale kapısında kılıçlar şakırdar,
köpüklü atlar kişner iken
çarşıda her lonca kesmiş kendi pirinden ümidi
tarumar idi.
Velhasıl hünkâr idi, timar idi, rüzgâr idi,
ahüzar idi.

* * *

Bayezid, hırslı, öfkeli ve kaba idi. Hızı, Osmanlı Beyliği'nin yükseliş dinamiklerini çok aştı.

Musa, hepsinden çok bir yeni düzenden yana oldu (*). Avrupa'nın Doğusu, Trakya, Musa'yı kabul etti; Asya'nın Batısı, Anadolu, Musa'yı reddetti. Trakya ve Balkanlar'da Osmanlı Sultanı Musa, Doğu Roma İmparatorluğu'nu yıkmak için İstanbul'a saldırdı. Anadolu'da Osmanlı Sultanı miskin Mehmet, Bizans'ın Hayaleti'ni yaşatmaya kararlı, Doğu Roma İmparatorluğu'nun imkânlarını da arkasına alarak Musa'ya hücum etti.

Mehmet Fatih, çok daha usta çıktı. Teori'sini, eylemlerinin arkasına sakladı ve eylemlerinin parçaları arasında azalttı.

Bayezid, düzensiz bir büyük eylemci, Musa ise çağına göre bir büyük düzenci idi. Mehmet Fatih, bu ikisinin yazgılarından bir ders çıkardı.

Bayezid'i, esaret öldürdü.

(*) Şiirlerini buraya aldığım Büyük Şair; Şeyh Bedrettin Destanı'nda, Musa'ya büyük bir haksızlığı gerçekleştirmiş oluyor. Yahudilik, Ortodoksluk ve İslâm'dan yeni bir din, aslında yeni bir «ümmet» yaratmak isteyen, henüz «millet» bilinmiyor, Musa'dır; Bedrettin'in, Musa'nın bir havarisi sayılması gerekiyor.

Musa'yı, kardeşi Mehmet boğdurdu.
Fatih'i, oğlu Bayezid zehirledi.

* * *

İznik gölünde akşam oldu.
Dağ başlarının kalın sesli sipahileri
güneşin boynunu vurup
kanını göle akıttılar.

* * *

Öldüren, boğan, zehirleyen gericiliktir.

Çelebi Mehmet, ataleti, Bizans'ın Hayaleti'ne tabi olmayı savunduğu için kazandı. Bayezid'in yenilgisinin diyalektik bir süreç ile harekete geçirdiği yılgınlık dinamikleri duruma ve Çelebi Mehmet'e hakim oldular.

Profesör İnalcık ve benzer görüşleri savunanlar haklıdır; Timur yenilgisi, Osmanlı düzeni için bir nesnel gerekçenin varlığını kanıtlıyor. Uc beyliği sisteminden gelen itici güç ve, Roma'dan sonra açığa çıkmaya başlayan düzen boşluğunun çekiciliğiyle, yeniden kuruluş başlıyor.

Yeniden kuruluş aslında kuruluş'tur; bunu, İkinci Mehmet gerçekleştiriyor.

Birinci Mehmet ise, bir yenikçi psikoz içinde, Bizans'ın gölgesinde bir sığıntı olarak yaşıyor. Ölüyor. Ölümüyle ilgili bilgileri, Doğu Roma'lı tarihçi Dukas'tan aktarmak gereğini duyuyorum. Dukas, Mehmet'in ölümünü anlatmaya, şöyle başlıyor: «Edirne'de inşa etmiş olduğu sarayında vefat etti ve cesedi kırk gün öldüğü evde saklandı. Öldüğünü dört kişiden başka kimse bilmiyordu. Bilenler vezirler, yani Bayezid ile İbrahim ve iki hekim idiler»[19]. Ölümü saklanıyor. Bu dört kişi, «ker gün saraya girip çıkıyorlardı ve padişahın tedavi edilmekte olduğunu ve diğer saray erkânına yalan olarak lâyıkı ile tedavi olunabilmesi için bazı ilâçların bulunması lâzım geldiğini söylüyorlardı. Bir çok kimseleri Sırbistan'a, İstanbul'a ve adalara göndererek, tedavisi için lüzumlu ilâçlar aratıyorlardı». Ölmüş Mehmet için, dünyanın her yanında ilâç aratıyorlar.

Dukas, Mehmet'in doktorunun kimliğini bildirmiyor; diğer kaynaklar doktorun Ozan adında bir Kürd olduğunu

yazıyorlar. On beşinci yüz yılın başında bir ölüyü kırk gün ve bir odada saklamak zor olmalıdır; Kürd Doktor bir çare buluyor. Bu çareyi, yine Dukas'tan aktarıyorum: «Bu arada hekimler ölünün karnını açarak bağırsaklarını ve ak ve kara ciğerini çıkardılar, cesedin içerisini kâmilen yıkadılar; ölünün bulunduğu odayı kazarak, cesetten çıkardıkları yukarda kaydedilen uzuvları gömdüler. Sonra cesede kokular sürdüler, kefene sardılar ve hayatta imiş gibi yatağa yatırdılar.» Kendilerinin dışında başkalarının da bilmeleri halinde yeni komploların ortaya çıkmasından korkuyorlar; çünkü Osmanoğlu düzeninde tahta çıkacak kimse ile ilgili bir kural bulunmuyor. Sultanın bütün çocukları aynı ölçüde şansa sahip; Mehmet'in büyük oğlu Murat'ın babası kadar miskin birisi olduğunun bilindiği anlaşılıyor.

İkinci Murat ile ilgili olarak Türk tarihlerinde övgü dolu sözlerin tamamı, Bizans kaynaklarından geliyor; Türkler, yabancı kaynaklarda kendileriyle ilgili övücü sözleri alırken olumsuz yargıların hiç birisine itibar etmiyor. Zorlanmadığı sürece Doğu Roma İmparatorluğu'nun kalan topraklarına dokunmamayı bir devlet politikası yapan Murad için, Dukas da, «saf ve iyi bir adam olduğu gibi kalbinde hiç hilesi bulunmayan» bir kimse diyor. Nazım Hikmet ise daha başka ve daha gerçekçi çiziyor.

* * *

Sıcaktı.
Baktı Karaburun dağlarından O,
baktı bu toprağın sonundaki ufka
çatarak kaşlarını:
Kırlarda çocuk başlarını
Kanlı gelincikler gibi koparıp,
Çırıl çıplak çığlıkları sürükleyip peşinde,
beş tuğlu bir yangın geliyordu karşıdan ufku sarıp.
Bu gelen
Şehzade Murattı.

Murad, bir yılda iki Mustafa'nın hayatına son verdi. Bunlardan birisi Düzme Mustafa olarak biliniyor ve Bayezid'in oğullarından birisi olduğunu iddia ediyor. Bizans'-

ta yaşıyor; Doğu Roma, babası Mehmet'in vasiyetnamesine uymayarak iki kardeşini İstanbul'a göndermeyen Murat'ı rahatsız etmek istiyor. Mustafa ilk çatışmada zafer kazanıyor ve ünlü vezir Bayezid'i öldürüyor. Sonra yeniliyor ve Murat'ın eline geçiyor; bir Osmanlı prensi olarak keman kirişi ile boğdurulması için yalvarıyor. Murat, Mustafa'nın kendi soyundan olmadığını kanıtlamak için kafasını vurduruyor; Düzme Mustafa, Osmanoğlu soyundan olduğunu iddia etmesine karşın idam edilen tek insan oluyor.

Diğer Mustafa, Murad'ın kardeşi oluyor; tahtı almak istiyor. Yeniliyor ve İznik'e sığınıyor. Tarihçi Demetrius Cantemir, Murad'ın İznik'i kuşattıktan sonra şiddetle saldırdığını, şehri alarak kardeşini yakaladığını ve kardeşinin derhal kendi önünde boğulmasını emrettiğini, he immediately orders to be strangled in his presence, kaydediyor[20]. Babası Mehmet'in, Doğu Roma İmparatoru'na emanet edilmesini isteği iki kardeşine bir üçüncüsünü ekleyerek gözlerine mil çektiriyor ve her üçünü de, komşu imparator yerine vebaya teslim etmeyi tercih ediyor (*). Böylece Murad, amcası olduğunu iddia eden bir Mustafa'nın boynunu vurdurarak, kardeşi bir diğer Mustufa'yı boğdurarak, üç kardeşini de, veba yardımıyla, ortadan kaldırmış oluyor

Bayezid, Babası Fatih'i Zehirliyor?

Bu aşamada hipotezlere dayalı «model» denemeleri gerekiyor; bütün bu çatışmaların bir kör döğüşü olduğu

(*) Dukas, bu konuda eski ve yeni tarihçilerden başka bir ifade kullanıyor.

«Murad, Mehmed Çelebi'nin iki çocuğunu ve kendisinin kardeşlerinden birini, masum kanı dökme hususundaki adetlerine uyarak boğdurdu.»

Dukas, Bizans Tarihi, VI. Mirmiroğlu çevirisi, İstanbul, 1956, s. 113.

izleniminin silinmesinde yarar var. Osmanlı düzeni, şimdiye kadar yazılmış olandan çok daha fazla, çatışmalıdır. Çatışma, kişiler değişmekle birlikte, belli eksen ve taraflar çerçevesinde sürüyor.

İki tarafı ayırmak mümkün görünüyor; uc beyleri ve dönme komutanlar, atılımdan yana bir tutum alıyorlar. Ordu ise tutuculuğun ve gericiliğin kalesidir. Çatışma ve ölümleri bu iki taraflı dünya içinde algılamak zorunlu oluyor.

Mehmet Fatih'in oğullarından Bayezid, tutucu ve gerici ordunun adamıdır; ordu, bir eğilim olarak Bayezid'i tahta geçirmek için uzun süren komplolar hazırlıyor ve fesatçı gürühu olarak hareket ediyor. Bu komplolar ve çeşitli cinayetlerden sonra Bayezid tahta çıktığı zaman, babasının, Mehmet Fatih'in dinsiz olduğunu söylemekten çekinmiyor; Fatih'in İtalyan ressamlarına yaptırdığı resimlerin tamamını İstanbul pazarlarında sattırıyor (*). Bayezid, Doğu Roma Imparatorları zamanında İstanbul'un yaşadığı iconoclast, ikon kırıcılığının bir benzerini, Osmanoğlu saraylarından bütün Bellini portrelerini ve freskleri temizleyerek tekrarlıyor. Bayezid, babasının Bizans Sarayı ile işbirliği yaptığı için idam ettirdiği Çandarlı Halil Paşa'yı rehabilite ediyor ve Çandarlı vezir sülalesine yeniden görev veriyor.

(*) Fr. Babinger, İstanbul bazaarı'na düşen Belli'nin ünlü Fatih portresinin serüvenini izliyor: İstanbul Bazaarı'ndan, Pera'da, bir Venedikli tüccar satın alıyor, sonra Venedik'e götürüyor ve burada da 1877-1880 yılları arasında Britanya'nın İstanbul Büyükelçiliği'ni yapan Sir Austen Henry Lazard satın alıyor. Sir Austen'ın ölümü üzerine, karısı, 1917 yılında, Londra'daki National Gallery'e bağışlıyor.

Franz Babinger, Mehmed the Conqueror and His Time, Princeton University Press, 1978, s. 379.

S.N. Fisher de Venedik arşivlerinden şu sonucu çıkarıyor :

«One indication of this was Bayezid's act in selling in the bazaar all the pictures which Gentile Bellini had painted for Mehmed II. Also, Bayezid asserted that his father did not believe in the Prophet Mohammed or in any faith.»

S.N. Fisher, The Foreign Relations of Turkey 1481-1512, University Illinois Press, 1948, s. 19.

Prens Cem'i de bertaraf ederek Ordu'nun iş başına getirdiği Bayezid ve yönetimi tam bir gericiliktir. Bayezid dönemi, Mehmet Fatih dönemine bir karşı devrimi yaşıyor.

İkinci Murat dönemi de bir miskinlik ve tutuculuk dönemidir. Murat'ı görmüş olan Batılı gezgin Brocquière'in çizimine göre bir Moğol'a benziyor, şişman vücudu ve sarı-siyah bir teni var. İçkiye ve şehvete düşkün olduğu hep yazılıyor; Osmanoğlu Devleti'ni Bizans ile birlikte bir beylik olarak sürdürmek istiyor.

İkinci Mehmet'in saltanatı, miskin ve tutucu İkinci Murat'ın yönetimi ile İkinci Bayezid'in karşı devrimi arasında bir tarih kesitine oturuyor. Böyle bir durumda Mehmet'in tahta oturmasının kolay olmayacağının bir tez olarak ortaya konması zorunludur; bilimsel yaklaşım bunu gerektiriyor.

Tarihe bu olguların ve gerektirdiği soyutlamanın ışığında bakıldığında, İkinci Mehmet'in ilk tahta çıkışının, Murat'ın «ölmeden önce oğlumu bir tahtta göreyim» türünden kaprisleriyle açıklanması mümkün olmamalıdır; böyle bir tarih anlayışının bilim dışı olacağının kabul edileceğini umuyorum. Mehmet, uzun bir hazırlık döneminden sonra ve zigzaglarla dolu bir mücadele ile tahta geliyor.

Burada yeni bir tezi yazmanın zamanıdır: İkinci Mehmet, iç savaşın eşiğine yaklaşan bir iç çatışmadan sonra Osmanoğlu tahtına çıkıyor.

Mehmet, tahta geçmesi hiç akla gelmeyen bir şehzade oluyor; önünün açılması için kendinden büyük ve tahta çıkmaları beklenen iki prensin ölmesi gerekiyor. Bunlardan ilk şehzade Ahmet'tir; bütün kaynaklar, Ahmet'in, 1437 yılında Amasya'da aniden öldüğünü yazmakta birleşiyorlar (*). Bu ölümün üzerinde durabilecek durumda

(*) «His eldest brother Ahmet, died suddenly at Amasia in 1437.»
S. Runciman, The Fall of Constantinople, Cambridege Universitiy Press, 1965, s. 55

değilim; bir yönetim kavgasının sonucu olduğunu düşünmek zorundayım. Bu ölümden hemen sonra, 1439 yılında Birinci Vezir İshak'ın ayağının kaydırıldığını ve Halil'in öne çıktığını saptamak mümkün oluyor; İshak, Murat'ın en yakın adamlarının başında bir yer tutuyor. Bu o kadar öyle ki, Murat'ın ölümü üzerine Mehmet, üvey annesini, Murad'ın dul karısının İshak ile evlenmesini emrediyor ve ikisini birden Anadolu'ya gönderiyor. Bu kadarla kalmıyor; İshak'ın ayağı kayarken vezirliğe Zaganos yükseliyor. Zaganos, en şahin komutanlardan birisidir ve ilerde, kızını Sultan Mehmet'le evlendiriyor.

Tahtın en güçlü adayı Ahmet ansızın öldüğünde Mehmet beş yaşındadır ve Ahmet'in ölümü üzerine vali olarak ilk görevine başlıyor. Vezirler arasında değişiklikte Mehmet yedi yaşını yaşıyor; bütün bunlardan, bu çatışmalar-

Amasya Tarihi

Şehzade Alaattin'in Boğularak Öldürülmesi

Fakat Edirne içinden kaynıyordu. Çünkü «İshak Paşa»nın vezaret-ü üzmaya (vezir-i azamlığa) tayini devşirmeleri pek ziyade yüze çıkarmıştı. Türkler, bundan pek ziyade müteessir olmuşlardı. Türklerle devşirmeler arasında ufak tefek arbedeler oluyordu. Bundan dolayı Sultan Murat bihuzur olmuştu. Nihayet 843 senesi evâilinde «İshak Paşa» vezaret-ü üzmadan azl edilerek yerine Türklerden Çandarlızade «Halil Paşa» vezir-i azam, İshak Paşa vezir-i sânî, devşirmelerden «Zaganos Paşa» vezir-i salis oldu. Divan-ı hümayunda iki Türk kazaskerle muvazene hasıl oluyordu.

«In 1437, Prince Ahmet Çelebi died suddenly in Amasia.»
Fr. Bahinger, Mehmed the Conqueror, op. cit., s. 14.

Sultan Murat, engürüs harbini açıp dedikoduların önünü aldı. Muzafferiyetle avdetinde tahtı resânet buldu. Ali bir sürü hîtan tertib etti. Amasya Valisi Şehzade «Sultan Mehmet» Amasya'dan ve «Sultan Alaattin» Manisa'dan celb edilerek Sultan Mehmet'in hîtanı icra edildi.

Ancak sünnet düğününde Şehzade Alaattin Bey'in gayet gürbüz bir halde arzıendam etmesi Türklerin nazarı dikkatini celb etmiş, devşirmeler de huylanmışlardı. Çünkü Türkler «İshak Paşa»yı ve etvârını çekemiyorlardı.

Alaattin Bey'in harekâtı, Sultan Murat'ı bile vehme düşürmüştü. Bunun için şehzadelerin yerlerini değiştirdi. Alaattin Bey'i Amasya Valiliği'ne tayin ederek uzaklara attı. Sultan Mehmet'i de Manisa'ya vali gönderdi.

Kemal Paşazade diyor ki: «Sultan Mehmet dahi ol makam-ı mübarekte aram etti. Sonra maslahat iktiza edip atasının fermanıyla Manisa'ya gitti.»

ALAATTİN BEY

Sultan Murad-ı sânî'nin üçüncü şehzadesidir. Şükrullah Çelebi buna (Sultan Ali) diyor. Sultan Alaattin Ali bey demek olur. Amasya'da ikamet eden vezir Yorgiç Paşa şehzadenin lalası ve müdebbir-i umuru, Amasya muhafızı oldu.

Sultan Alaattin takriben (828) senesinde Edirne'de doğdu. Amasya Valisi olduğu esnada 15 yaşında yetişik gayet gürbüz bir genç idi. Muallimi Amasya ulemasından Hatipzade (Tacettin İbrahim Efendi) bin Mahmut Çelebi idi.

Bu sene Pir İlyas'ı Halveti zaviyesi şeyhi Kutb-ul Arifin pir Celalettin Abdülrahman Çelebi vefat edip pederi «pir İlyas-ı Halveti» hazretleri-

nin yanına defnedildi. Yerine müftü Pir (Sunullah) Çelebi halveti şeyhi, bunun yerine de füzeladan «Sinaneldin Yusuf» bin Abdülmelik bin Bahşayiş Çelebi Amasya müftüsü oldu.

842 senesinde Alaattin Bey, Şadi Beyzade Mahmut Şah Çelebi evladından «Yeki Hatun» ile evlendi. Tertip edilen düğün pek renkli oldu. Devşirmeler bundan huylanıp Sultan Murat'ı tevhîm etmeye çalıştılar. Şehzadenin mutemedi Şadi Beyzade «Burak Bey» idi. Bosna Amasya muhafızı Yorgiç Paşa'nın gözdesi olan mahdumu ve şehzadenin maiyeti ümerasından «Yunus Bey» vefat etti. Pederinin camii önündeki türbe-i mahsusaya defnedildi.

845 senesinde «Yorgiç Paşa» da vefat etti. Bu da o türbeye defnedildi. Yerine meşahir-i ulemadan lala Şahin Paşazade «Mehmet Paşa» şehzadenin lalası, müdebbir-i umuru, Amasya muhafızı olarak geldi.

846 senesinde Sultan Murad-ı sânî Karamanoğlu'nun harbine gideceği esnada şehzade «Alaettin Bey» de harbe memur olmuştu. Bütün tedarekât seferiyesini ikmal eden «Alaattin Bey» Amasya'dan ordusuyla kalkıp Konya üzerine pederiyle beraber gitti. Burak Bey, vali kaimakamı oldu.

Alaattin Bey, gösterdiği yararlılıklarla pederinin nazarı dikkatini celb ediyordu. Avdette pederiyle beraber Bursa'ya kadar gitmişti. Sultan Murat'ın izniyle Bursa'dan dönüp Amasya'ya geldi. Fakat arkasından gönderilen Kara Hızır Paşa, Amasya'ya gece girdi. Biçareyi yatağında boğdu. Bu kadarla kalmadı bir yaşında ve altı aylık şehzadeleri «Gıyasettin, Tacettin» Çelebiler de boğulup Torumtay türbesine defnedildiler.

Amasya Beylerbeyliğine bâfermân-ı âli A-

masya muhafızı olan lala «Mehmet Paşa» tayin olundu.

. . . . . .

H. Hüsamettin, Amasya Tarihi, Üçüncü Cilt, s. 209-211.

Hüseyin Hüsamettin'in tarihinin bu sayfalarını, İstanbul kütüphanelerinde, benim için, Berire Ülgenci araştırdı; eski yazıdan latin alfabesine çevirdi. Bu eki, Berire Ülgenci'ye borçluyum. Teşekkürlerimi yazıyorum.

da Prens Mehmet'in insiyatif sahibi olamayacağı sonucu çıkıyor.

Çatışma, Mehmet adına, başkaları tarafından sürdürülüyor.

İshak'ın Halil ile yer değiştirdiği ve Zaganos'un üçüncü vezir olarak ön plana çıktığı 1439 yılında Edirne'de Şehzade Mehmet'in sünnet düğünü yapılıyor. Prens Alaattin, bu düğün için Edirne'ye geliyor; Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsamettin, Prens Alaattin'in davranışının, Edirne'de devşirmeleri çok ürküttüğünü kaydediyor. Hüsamettin, bir çekişme olduğunu ve bu çekişmenin Türk vezirler ile dönme vezirler arasında gerçekleştirdiğini ileri sürüyor.

Bu çalışmada denenen model çerçevesinde, Prens Alaettin'in boğularak öldürülmesi gerekiyor; Profesör Halil İnalcık'ın dayanaksız olduğunu ileri sürmesine karşın Hüsamettin Alaattin'in boğdurulmasını ve boğanları yazıyor. Bu, 1443 yılında gerçekleştiriliyor. Mehmet on bir yaşını sürüyor.

Ancak Profesör İnalcık, en azından Neşri Tarihi'nde, Varna Seferi'nde, Murad'ı destekleyen yeniçeri ordusunun başkomutanı, yeniçeri ağası, Kurtcu Doğan'ın, Sultan'ın atının dizginini tutan Karaca Bey'e, «Sultan Alaeddin'i öldürdün, bu kerre beğümüze kastettin, ko gitsin» dediğini ve Sultan Murad'ı korumaya aldığını kaydetmeden edemiyor[21]. Varna Seferi ile Alaattin'in öldürülmesi arasında bir taht değişikliği gerçekleşiyor.

Profesör İnalcık, ciddi ve ampirisist tarihçiliğin en değerli ve en sınırlı örneklerinden birisini veriyor; bir asistanıyla birlikte ortaya çıkarıp değerlendirdikleri Gazavat-ı Murad'ta Alaattin'in hiç sözünün edilmemesi bile uyarıcı olmuyor. Profesör İnalcık, bütün araştırmalarına karşın rivayet derleyiciliğinden bir adım ileriye gidemeyen Osmanlı kronik yazıcıların çizdiği tablonun dışına çıkar çıkmaz şaşırıyor. Mehmet'in birinci kez tahta çıkışıyla ilgili bilgi dolu çalışmasında önce «Alaattin'in idamı için zahirde bir sebep görünmüyor» diyor ve hemen ekliyor: «Alaattin'in ölümüyle şimdi kalan yegâne şehzade Mehmet Çelebi için taht yolu açılmış bulunuyordu»[22]. Bu, Osmanoğlu düzeninde bir ölümün doğal olmadığını düşünmek için büyük bir ipucu oluyor.

Osmanlılar ile Macarlar arasında bir «yüz yıl savaşı» döneminden, 1433 - 1526, söz eden Toynbee, Osmanlıların enerjilerinin en büyük bölümünü, Konstantinople'u veya Mora'yı alırken ya da Trabzon veya Karaman Devletleri'ni ortadan kaldırırken değil Macarlar ile savaşta harcadıklarını ileri sürerken son derece haklı görünüyor[23]. It was not the annexation of Constantinople and the Morea and Trebizond and Qaraman, but the offensive against Hungary, that made the greatest demands upon Ottoman militray energies in the fifteenth century. Miskin Murat, 1430 yıllarında Belgrat'ta Hünyadi karşısında bir büyük yenilgi tattıktan sonra (*), Alaattin'in öldürüldüğü 1443 yılında da İzladi yenilgisini yaşıyor. Osmanlı tarafı pek çok esir veriyor; esirler arasında Sadrazamı Halil Paşa'nın kardeşi Çandarlı Mahmut Paşa da var.

(*) Murad Belgrad yenilgisinden sonra bu yenilgilerde sevgili karısı Mara'nın babası Despot George Brankoviç'in, Türk kaynaklarında Valkoğlu veya Vılkoğlu deniyor, de rolü olduğunu düşünüyor ve kendi sarayında bulunan Mara'nın kardeşleri, Brankoviç'in iki oğlunun gözlerinin çıkarılmasını emrediyor. İzladi yenilgisinden sonra yapılan anlaşma gereğince gözleri kör kayınbiraderlerini Sırplar'a teslim ediyor.

Demetrius Cantemir, The Ottoman History, London, 1734, s. 87.

Murat'ın zorla tahttan uzaklaştırıldığını göstermek durumundayım; başarısız ve sarhoş bir sultandır. Murat'ın kendi isteğiyle tahtı bıraktığını yazmak, tarihin kaba bir falsifikasyonu oluyor.

Türk tarihçileri tarihin falsifikasyonu ile meşguller.

Tarihi ne kadar çok tahrif ederlerse o kadar çok ödül alıyorlar.

Alaattin de boğdurulunca Prens Mehmet, tahtın kaçınılmaz varisi olarak tek başına kalıyor; Murat, tüm kaynakların hiç sevmediğini belirttikleri oğlunu saraya çağırıyor. S. Runciman şunları yazıyor: «Murad summoned the boy to the Court and shocked to see how his education had been neglected»[24]. Murad, tahtın tek varisi on bir yaşındaki Mehmet'in eğitiminin tümüyle ihmal edildiğini görerek son derece şaşırıyor (*). Bir sultan, son derece genç bir yaşta, tahtın varisinin bu kadar bilgisiz olduğunu gördükten bir yıl sonra, kendi isteğiyle, tahtını oğluna bırakır mı; bunu düşünmenin mümkün olmadığını sanıyorum.

İnalcık'ın 1444 yılında geçen olayların incelemesine ayırdığı «1444 Buhranı» adını taşıyan çalışmasından aktarma yapmam gerekiyor: «Izladi kış seferi esnasında uc (hudud) beyleriyle vahim ihtilâflar çıkmış, asker dağılmış ve timarlı sipahiler itaatsizlikleriyle hükümdarı gazaba getirmişlerdi. Bu devirde devlet içinde pek mühim bir rol oynayan ve sık sık saltanat müddeileriyle (impostor, tahtı almak için ortaya çıkanlar (y.k.) birleşerek büyük kargaşalıklara sebep olan uc kuvvetlerinin merkeze karşı cephe alması Rumeli'de müdafaa sistemini ve Sultan'ın otoritesini zayıflatan çok vahim bir ayrılıktı»[25]. Uc Beyleri ile ordu arasında bir ikilik olduğu rahatlıkla söylenebilir; yeniçeri ordusu, miskin Murat'ın tarafını tutuyor. Uc Beyleri'nin Murat'ın komutasında savaşmak istemedikleri anlaşılıyor.

(*) Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa'nın sultanlığına kesin gözüyle bakıldığı için, Murat'ın eğitiminin tümüyle ihmal edildiğine, otuz dört yaşında okuma-yazma bilmeyen bir kimse olarak tahta çıktığına daha önce işaret ettim.

Profesör İnalcık'ın, İkinci Mehmet'in birinci tahta çıkışıyla ilgili incelemesinden de bir kaç aktarma yapmam zorunlu oluyor. Şunları kaydediyor: «Murad, aynı zamanda, sevk ve sefaya düşkündü. Ayyaşlık derecesinde içtiği, şarap ve saz meclislerinden pek hazzettiği bütün kaynakların müşterek şehadet ettikleri bir hakikattir». Bizans kaynaklarının pek çok övdükleri Murat'ın bir sarhoş olduğu kesinlik kazanıyor. Avrupalı gezgin Brocquière, Murat'ın sarhoşluğunu yazmadan edemiyor. Halil İnalcık, şunları da yazıyor: «Kendisini 1432 sonlarında gören Brocquière ayyaşlığına bir kaç yerde işaret eder. Son felâketlerden sonra onun aşikâr olan bu kusuru her halde halk arasında dedikoduları artırmıştır»[26]. Sipahilerin komutasında savaşmak istemedikleri, halkın sarhoşluğunu bildiği bir sultan var.

Alaattin'in boğdurulması işte bu sırada oluyor. Murat, buna çok üzülüyor. Üzüldüğünü kabul ediyorum; ancak bir Osmanoğlu'nun kendinden başkası için üzülmesini mümkün görmüyorum. Prens Alaattin'den kırk yıl sonra Mehmet Fatih'in oğlu gözde Prens Mustafa da öldürülüyor; babası son derece üzülüyor. Mehmet Fatih'in bu ölüm üzerine, kendisini, köylü kadınlar türünden yerlere atarak ve yüksek sesle ağlayarak üzüldüğü biliniyor. Mehmet Fatih de kendisi için üzülüyor; komplonun hedefinin kendisi olduğunu biliyor.

1444 yılı yaz ortasında tahtı bırakıyor.

Ancak mücadeleyi ve umudunu yitirmiyor.

Mehmet'in bu ilk saltanatı iki yıl sürüyor. Fakat güçsüzdür; Murat partisinin başkanı Çandarlı Halil'i sadrazamlıktan uzaklaştıramıyor. Çandarlı açıkça tahttan düşürülmüş Murat'ı sultan saymayı sürdürüyor. Bu iki yıl, hem Murat ve hem de Mehmet için bir ölüm-kalım dönemi oluyor. Sürekli komplolarla geçiyor; her ikisi de öldürülmemek için son derece titiz ve uyanık yaşıyorlar.

Aslında 1450 yılına kadar baba-oğul Murat ve Mehmet, birbirini öldüremeyeceklerini ve öldürmeyeceklerini biliyorlar; çünkü birinin diğerini öldürmesi halinde Osman-

oğlu soyundan yaşayan erkek teke inmiş oluyor. Böyle bir durumun iradi olarak yaratılmaması için büyük özen gösteriliyor; yaşayan erkek Osmanoğlu'nun teke inmesi her an için Osmanlı hükümdar sülalesinin sona ermesi ihtimalini artırıyor.

Osmanoğlu düzenini soğuk mantıkla ele almak zorunludur; ne yazık, 1450 yılında Murat ve Mehmet için durum değişiyor. 1450 yılında Mehmet'in oğlu Mustafa, Murat'ın oğlu Ahmet dünyaya geliyor. Böylece 1447 yılında dünyaya gelen Mehmet'in ilk oğlu Bayezid ile birlikte, yaşayan Osmanoğlu erkekleri beşe yükseliyor; artık birisi ölebilir.

Yöntem ile ilgili bir paranteze sıra geldi; olgular tek başlarına pek önem taşımıyorlar. Olguların değeri, bir bütünlük içindeki yerlerinden veya yersizliklerinden çıkıyor; olgulara, teori, değer biçiyor.

İdealist tarih yazımı için, Osmanoğlu ailesine birer ilkel güzelleme olan Osmanlı vakanüvisleri için İkinci Murat'ın nasıl öldüğü hiç önem taşımıyor; çünkü, bunlar, Osmanoğlu düzeninde her türlü çatışmanın üstünü örtmeyi temel işlev sayıyorlar. Bu tür için Osmanoğlu düzeni bir kutsal planlamadır; çatışma veya zigzag söz konusu olamıyor. Arada bir bir sadrazamın boynu vurulursa, bu mutlaka, emirin yanıltılmasından kaynaklanıyor.

Murad'ın, uzun hazırlıkların ve uc beylerinin başını çektiği geniş bir muhalefet sonucu tahttan uzaklaştırıldığını içeren bir model varsa, Murad'ın ikinci saltanatından nasıl ayrıldığının üzerinde durulması zorunlu oluyor. Tarihçi von Hammer, «Sultan Murad, Sinop hakimi İsfendiyar Bey'in kızı ile evlenişinden, henüz memede bulunan bir erkek yavru bırakmış idi» diyor; öldüğünde 47 yaşını sürüyor. 59 yaşına kadar yaşayabileceğini varsayabilir; bu takdirde bir prensesten dünyaya gelen Prens Ahmet on iki yaşını bulmuş olacaktır. Murad, bir Grek veya İtalyan cariyeden doğma Mehmet'e tahtını kaybettiği zaman Mehmet 12 yaşında idi; öyleyse, Ahmet'in dünyaya gelmesiyle Mehmet için bir büyük tehlike ortaya çıkıyor.

Ahmet dünyaya geldiğinde Murat da Mehmet de bir

kez tahtı görmüş ve tahttan ayrılmaya zorlanmış durumdalar; Ahmet'in doğuşu, Osmanoğlu ailesinin iki büyük erkeğine ölüm özgürlüğü getiriyor. Mehmet'in İstanbul'u alışını yaşamış olan Bizanslı tarihçi Dukas ise, burada geliştirilen tez ve kurgulardan habersiz yazıyor.

Dukas, «Murad'ın vefatı uzun ve üzücü bir hastalıktan ileri gelmedi» diyor. Murat de, abnormally natural death ile ölen Osmanoğlu erkekleri arasına giriyor; Dukas, «Murad'ın bütün hastalığı dört gün sürdü» diye yazıyor[27]. Ölümü gerçekten hiç beklenmedik bir zamanda geliyor; Edirne'de Mehmet'e bir büyük düğün yapıyor ve bundan sonra daha önce Tunca Adası'nda yaptırdığı küçük saraya, sevdiği bir kaç genç erkekle giderek eğleniyor. Murat'ın bu ani ölümüyle ilgili ayrıntıyı veren tek kaynak olan Dukas şunları da yazıyor: «Bu adada fevkalâde bir gün geçirdikten sonra, ertesi gün başının ve bütün vücudunun ağırlaştığını ve uyuştuğunu söyliyerek saraya götürülmesini emretti» (*). Saray'da üç gün hasta yatıyor ve sar'a benzeri acılarla ölüyor.

Mehmet Fatih'e, «ejderha» diyen ve her türlü küfürü kitabına koyan Dukas'ın verdiği bilgiler bununla bitmiyor; Murat, düğünden hemen sonra ve Tunca Adası'na gitmeden önce bir rüya görüyor. Murat'ın rüyasında dehşetli bir adam karşısına dikiliyor ve Murat, korkusundan büzülüyor. Dehşetli adam, Sultan Murat'ı elinden tutuyor; Murat'ın baş parmağında altından bir yüzük var. Dehşetli adam, Murat'ın baş parmağındaki yüzüğü çıkarıyor ve

---

(*) Murat'la ilgili Türk tarihlerinde yer alan övgülerin kaynağına değinmek gereğini duyuyorum.

«Murad, düşmanlarına karşı babasından da daha mülâyim davranırdı ve kin beslemezdi. Allah bilir ki, Murad, halka karşı daima teveccühkâr ve fukaraya karşı cömert idi. Bu lütuflarını yalnız kendi ırkından ve dininden olanlara değil, hıristiyanlara da ibzal ederdi.»

«Muzafferiyetten sonra, düşmanı takip etmezdi ve herhangi milleti sonuna kadar mahvetmek istemezdi.»

«Harpten nefret ederdi ve sulhu severdi.»

Dukas, Bizans Tarihi, VI Mirmiroğlu çevirisi, İstanbul, 1956, s. 139.

baş parmağın yanındaki şehadet parmağına takıyor. Sonra şehadet parmağından çıkarıyor ve orta parmağına takıyor. Dehşetli adam altın yüzüğü bir parmağından çıkarıyor, diğerine takıyor; Sultan Murat, korkusundan büzülüyor. Dehşetli adam en sonunda, yüzüğü, Murat'ın serçe parmağından da çıkardıktan sonra, yüzükle birlikte kayboluyor. Dukas, Murat'ın bu rüyadan çok etkilendiğini kaydediyor; astrolojiye inanan Murat, derhal rüya yorumcularını çağırıyor. Rüya yorumcuları, yüzüğün memleket demek olduğunu, baş parmağın padişahı anlattığını ve en sonunda Mehmet'in gelip tahtı aldığını söylüyorlar. Bu rüyadan dört gün sonra Murat, başının ve tüm vücudunun birdenbire uyuşmasıyla ve sar'a nöbetine benzer sarsıntılar içinde ölüyor. Mehmet, tekrar tahta çıkıyor. İlk iş olarak Prens Ahmet'in öldürülmesini emrediyor (*). En yakın adamlarından Evrenosoğlu Ali, emrini yerine getiriyor. Mehmet, Ali'nin bu işi kendi insiyatifiyle yaptığı izlenimini vermek için hemen Ali'yi de idam ettiriyor.

Mehmet'in ikinci kez tahta çıkışıdır; birinci hükümdarlığı 1444 - 1446 yıllarını kapsıyor. Bu dönem Mehmet'in yetişmesinde son derece önemli görünüyor; Murat ve Mehmet taraftarlarının birbirinin boğazına sarıldıkları bir dönemi anlatıyor. Edirne, iç savaşa yakın bir çatışma ve politik mücadeleye sahne oluyor; bu mücadele, iç savaş ile dış savaşın birbirine bağlılığını göstermesi açısından son derece önem kazanıyor. İzladi yenilgisinden sonra Edirne tam bir panik havasına giriyor ve Bulgaristan yeniden Hünyadi Yanoş'un liderliğindeki Haçlı Kuvvetleri'ne açılmış durumdadır. Zenginler, Edirne'yi boşaltmaya başlıyorlar; Edirne'nin de düşeceğine inanılıyor.

(*) İsfendiyar kızından olmuş bir küçük kardeşi vardı. Onu da menziline eriştirdi. Makamına gönderdi.»

Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Nihal Atsız yayını, Ankara, 1985, s. 153.

«Çeşitli kaynaklar, o zaman, küçük prensin sekiz aylık olduğunu yazıyorlar; bu da, anne ve babasının yirmi altı yıldır evli olduklarını düşünürsek şaşırtıcı görünüyor.»

Fr. Babinger, Mehmed the Conqueror, op. cit., s. 66.

Halil Paşa başkanlığındaki Murat Partisi, ordu içinde ve halk arasında Mehmet'in bu tehlikeyi göğüslemeyeceği propagandasına ağırlık veriyorlar; «çocuk padişah», bir sloğan haline getiriliyor. Şahabettin Şahin Paşa başkanlığındaki Mehmet Partisi, Mehmet'in orduların başında Haçlı kuvvetleri'ni karşılamasını istiyorlar; Mehmet tahta oturabilmek için bir başarıya muhtaç görünüyor. Halil'in en yakını ordu komutanı Kurtcu Doğan ve Şehabettin Şahin'in yardımcısı da Zaganos'tur. Halil, orduya da güvenerek, Manisa'da bulunan Murat'a haber gönderiyor ve kuvvetlerin başına geçmesini istiyor. Murat, bu davete güvenemiyor; Mehmet'in husumetini çekerek yaşamını risk etmiş olmaktan kaygılanıyor. Halil bunun üzerine Mehmet'e baskı yapıyor; Murat'ı Mehmet çağırmış sayılıyor.

Türk tarihçileri, Murat'ın, 1444 Varna Zaferi'nden sonra tahta geçtiğini yazmayı sürdürüyorlar; gerçekle bir ilgisi yok. Varna'da Murat'ın komutasında büyük bir zafer elde edilmekle birlikte, Murat taraftarları tahtı yeniden ele geçirmeyi başaramıyorlar.

Murat'ın ikinci kez tahta çıkması, 1446 yılında Halil ile Kurtcu Doğan'ın fesatıyla sahnelenen ordu ayaklanmasının sonucunda gerçekleşiyor; isyancı askerler Şahin Paşa'nın evine saldırıyorlar ve yağma ediyorlar. Açıkça Mehmet'in tahttan inmesini istiyorlar.

Murat miskin olduğu kadar da korkaktır; lehine bir isyan düzenlenmesine karşın tahtı almaktan çekiniyor. Edirne'ye girmeden önce ordunun biat etmesini istiyor; Murat, oğlu Mehmet'ten hem nefret ediyor ve hem de çok korkuyor.

Sultan Murat'ın oğlu Mehmet'ten korkusunu açıklıkla ortaya koyan belge, 1446 yılı Eylül ayında yeni bir vasiyetname yapmasıdır; vasiyetnameyi, güvenilir taraftarları Halil, Saruca, İshak ve Hüsrev paşalara tasdik ettiriyor[28]. Murat, bu vasiyetnameden sonra tahta çıkmayı kabul ediyor. Yeni vasiyetnamesinde Murat, «eğer Bursa'dan gayri yerde fevt olursam, şöyle edeler ki, perşembe günü kabrime koyalar» diyor ve «Bursa'da merhum oğlum Ali

yanında kabrin katında koyalar» diye ekliyor. Murat, Bursa'dan başka bir yerde ölüm bekliyor ve bunun için yeni bir vasiyetname yazıyor; öldükten sonra Bursa'ya götürülmesini ve boğularak öldürülen oğlu Alaattin'in mezarının yanına gömülmesini istiyor. Murat, aynı vasiyetnamede, bir de «soyundan sopundan» hiç kimsenin kendisiyle aynı türbeye konulmamasını istiyor; 1446 yılında soyundan, daha sonra «Fatih» ünvanını alan Mehmet'ten başka yaşayan yok. Murat, Mehmet Fatih'ten aynı türbede yatmaya bile tahammül edemeyecek kadar nefret ediyor.

Ordu, hiç bir zaman atılımcı bir emir istemedi; Murat'ın ölümüne karşın, Mehmet'i kolay kolay kabul etmiyor. Kalkondil (*) Mehmet'in ikinci kez tahta geçişini önlemek için yeniçerilerin fesat düzenlediklerini, ancak Halil'in manevralarıyla Edirne'ye hücumlarının önlendiğini yazıyor. Fatih uc beylerinin ve sipahi kuvvetlerinin tercihi olarak iktidara geliyor. Tahta oturabilmesi için iki haftadan daha uzun bir zaman geçmesi ve beklemesi gerekiyor.

Murad'ın Alaattin'i ve Mehmet'in de Mustafa'yı çok sevdiği yazılıyor. Mustafa, Mehmet Fatih'in en çok sevdiği oğludur; 1474 yılında zehirleniyor. Kuşkusuz Osmanlı kronik yazarları zehirlendiğinden söz etmiyorlar; Neşri Tarihi, Sultan Musa'dan, Aşıkpaşazade Tarihi, Prens Alaattin'den, Tursun Bey Tarihi Cem'den hiç söz etmezken, Sadettin Efendi Tacü't-Tevarih'de, Prens Mustafa'nın hastalanarak aniden ölüverdiğini yazıyor. Rivayete göre Mus-

(*) Fatih hakkında en ayrıntılı ve değerli çalışmayı yapmış olan Babinger, «we can only assume that some sort of conflict must have occured in Edirne, but its nature remains obscure» diyor. Babinger de yalnızca arşivlere baktığı ve bir teori ile hareket etmediği için iki taraf arasındaki çatışmayı göremiyor.

Fr. Babinger, Mehmed the Conqueror, op .cit., s. 65.

Kalkondil ya da Chalcocondylas'ın tarihini, bu çalışmayı yaptığım zamanda, bana açık olan Ankara kütüphanelerinde bulamadım. Babinger'in çalışmasından aktarıyorum.

tafa hastadır; Gedik Ahmet Paşa Anadolu fethine devam ediyor ve Mustafa, bilinmez nedenlerle fütuhat'ta Gedik Ahmet ile yarışırken Develi Karahisar Kalesi emiri Atmaca Bey, savaş yapmadan kaleyi teslim etmeye razı oluyor, fakat koşul olarak, Şehzade Mustafa'nın gelmesini ileri sürüyor. Böyle bir öneri karşısında, Sadettin Efendi yazıyor, Prens Mustafa hastalığını da unutarak, «Konya'dan kalkıp bir doğan gibi Atmaca üstüne» uçuyor.

Sadettin'in aktardığı rivayet, bundan sonra, şöyle sürüyor: «Ancak bu hızlı davranış yüzünden Şehzade'nin süre gelen hastalığı şiddetlendi. Sık sık gelen sancıları kulunç yapmakla, dizginlerini tekrar Konya'ya çevirdi, Buz pazarcığına geldikte hamama girip yıkandı. Hamam önünde otağını kurmuşlardı, hamamdan çıktığı anda ise gönül güvercini kutsal hareme doğru kanat açtı. Tahtta oturmuş iken teneşir tahtasına kondu»[29]. Sadettin, Mustafa'nın hamamdan çıkar çıkmaz öldüğü izlenimini veriyor; Mustafa'nın acıları bir kaç gün sürüyor. Mustafa zehirlenerek öldüğüne inanıyor (*) ve yakınlarına, kendisini Mahmut Paşa'nın öldürdüğünü ve babasının intikamını almasını istiyor.

Fatih döneminin en büyük sadrazamlarından birisi sayılan, bir iddiaya göre Trabzon Grek İmparatorluğu'nda asil bir aileden ve diğer bir iddiaya göre ise Sırp asilzade soyundan gelen Mahmut Paşa'nın adı, yapmış oldu-

---

(*) Meali'nin Hünkârname'sinde Mustafa, ölürken ve düz yazıya çevrilmiş biçimiyle, Lala'sına şöyle yalvarıyordu: «Benim Lala'm, beni dinle. Benim bu son sözlerim kulağında kalsın; ben öleceğim, Mahmud yaşayacak ve hünkârın hizmetinde kalacak; benim gibi dünya nimetinden ve ana baba yüzlerini görmek saadetinden mahrum kalsın, babam padişah olduğu müddetçe ondan bütün dünya nimetlerini selb etsin; babamdan en son istirhamım şudur: Benim uğradığım bu felâketi Mahmud'tan sorsun; o bana düşmanlığı yüzünden bu fenalığı yaptı. Bu hakikat size malum olsun.»

Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Fatih Sultan Mehmed'in Veziri Azamlarından Mahmud Paşa ile Şehzade Mustafa'nın Araları Neden Açılmıştı, Belleten, Yıl 1964, Sayı XXVIII, s. 723.

ğu hizmetlerin sonucunda, zaman zaman sultanla bir arada telaffuz ediliyor; Mustafa'nın zehirlenmesinden bir ay kadar sonra, Temmuz 1474 tarihinde, Mahmut Paşa idam ediliyor. Sadettin, Mahmut'un idam edilmesini çok kibar bir biçimde, «yüce yaradışlı Padişah'ın kahredici pençesi korkusuyla gönül kuşu beden yuvasından uçup gitti» sözleriyle anlatıyor.

Osmanlı kronik yazıcıları ve bunlardan bir adım ayrılmayan Çağdaş Türk tarihçileri, Prens Mustafa ile Vezir Mahmut arasında bir çekişmenin olduğunu kabul etmekle birlikte, Mustafa'nın zehirlendiğini ve Mahmut'un da bu nedenle idam edildiğini kesinlikle kabul etmiyorlar (*). Bu nedenle de Mustafa ile Mahmut ve Mahmut ile Mehmet Fatih'in aralarının bozulması için çeşitli gerekçeler arıyorlar ve buluyorlar.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Topkapı Sarayı'nda bulduğu bir belgeye dayanarak, Mustafa'nın yakışıklı ve çapkın olduğunu, Mahmut sefere çıktığında Mustafa'nın karısı ile sevişti̇ğini anlatıyor. Profesör Uzunçarşılı, bunu, Mahmut'un çocuklarının, miras paylaşması nedeniyle, Sultan Bayezid'e verdikleri bir dilekçeden çıkarıyor. Fakat daha yaygın sav ise, Mustafa'nın ölümüne çok üzülen Fatih'e, Mahmut'un yeteri kadar üzülmediğinin ihbar edilmesidir; Mehmet Fatih'in buna çok kızdığı ve bu kızgınlıkla Mahmut'u idam ettirdiği ileri sürülüyor.

Mehmet Fatih'in Mustafa'nın ölümüne çok üzüldüğü kesin; Mustafa'nın ölümünü anladığı an kendisini yerden yere atıyor. Tahtaların arasından bulduğu tozları başına sürüyor, önce yüzünü, sonra göğsünü ve daha sonra da kalçalarını döverken yüksek dozda ağıtlar döküyor[30]. Mehmet'in, Prens Mustafa'nın ölümünden duyduğu acıların anlatımı tam üç gün sürüyor.

(*) İslam Ansiklopedisi'ne «Mustafa Çelebi» maddesini yazan Cavid Baysun, Mustafa'nın böbrek hastası olduğunu ve Pazarcık önünde hamamdan çıkar çıkmaz öldüğünü tekrarlıyor.

İslâm Ansiklopedisi, Sekizinci Cilt, s. 690.

Ahmet, Murad'ın ilk oğludur; on yedi yaşında ve 1437 yılında aniden ölüyor. Alaattin Ali, Murad'ın ikinci oğlu oluyor; tahta en çok lâyık görüldüğü bir zamanda, on üç yaşında ve 1443 yılında boğularak öldürülüyor. Murat'ın tahtı hayatta kalan tek oğluna, Mehmet'e, düşüyor; Bayezid, Mehmet'in ilk oğludur ve tahtın adayları arasında adı hiç geçmiyor. Bayezid'ten sonra Mustafa geliyor ve Mustafa, 1474 yılında zehirleniyor.

1474 yılında Bayezid, 27 yaşını sürüyor ve daha önce Bayezid'in bir zehirleme uzmanı olduğunu gösterdim. Bayezid'i Mehmet Fatih'in tahtta görmek istememesine karşın Ordu'nun Bayezid'ten yana olduğu kesinlik kazanıyor. Bayezid, bir gericidir ve ordu, hep gericileri seçiyor.

Mustafa'yı Mahmut Paşa'nın zehirletmemiş olması mümkün; Bayezid'in taraftarlarının, Mustafa'nın ölümünden Mahmut'u sorumlu göstererek bir taşla iki kuş vurmak istemelerini mümkün görüyorum. Mahmut'un yapmış olduğu hizmetleri, dönme ve devşirme bir soylu olmasına karşın hâlâ hıristiyanları koruduğu yolunda işaretlerin bulunması Mahmut ile Bayezid kampının anlaşmasını imkânsızlaştırıyor.

Çeşitli kaynaklar Mehmet Fatih'in tercihinin Cem olduğunu tekrarlıyorlar; İmparator'un, Mustafa'nın ölümünden önce mi, yoksa sonra mı Cem'e yöneldiğini kestirmek kolay görünmüyor. Cem, İkinci Mehmet'in üçüncü ve en küçük oğlu oluyor.

Mehmet, 1473 yılında Uzun Hasan ile çarpışmak üzere Anadolu'da sefere çıkınca İstanbul'da Cem'i bırakıyor; bu, son derece alışılmamış bir durumu gösteriyor. Şehzadelerin değil İstanbul'da bulunmaları, İstanbul'a yaklaşmaları bile, tahttaki sultan tarafından büyük bir tehdit sayılıyor; Osmanoğlu düzeni, şimdiye kadar çizildiğinin aksine, Batı Avrupa feodal düzenine çok benziyor. Her şehzade bir lord'tur; kendisini güçlü ve fırsatı da mevcut gördüğü an, Büyük Efendi olmak için saldırıyor. Eğer bu kaynağa güvenilecek olursa, Mehmet, Cem'e çok güveniyor.

«The next sace of rebellion was in 1473 when the

fourteen-years old Cem was left as regent in Istanbul while his father went on campaign against Uzun Hasan. News from the front was long overdue and the capital was flooded with rumours that Mehmed II was dead, so certain of the vizirs attempted to put Cem on the throne»[31]. Eğer bu kaynağa güvenilecek olursa, 1473 yılında Uzun Hasan seferi sırasında, Mehmet Fatih'in öldüğüne inanan vezirlerin bir bölümü Cem'i tahta çıkarmayı deniyorlar (*). Fatih'in hayatta olduğu haberi gelince, girişim yarım kalıyor; aynı kaynak, Fatih'in, Cem'i değil, bu komplayu kuranları ağır bir biçimde cezalandırdığını ekliyor.

Mahmut Paşa ile ilgili bir kısa monoğrafi ise şu bilgileri veriyor: «Uzun Hasan kuvvetlerinin merkezi Anadolu'da ilerlemeğe başladığı sırada, Mahmut Paşa, Rum Mehmet Paşa'nın yerine, Eğriboz zaferinin amili olması dolayısı ile, tekrar sadrazam oldu»[32]. 1473 yılında Mahmut'un yıldızı tekrar parlıyor. Fakat aynı yılda tekrar sönmeye başlıyor: «Mahmud Paşa İstanbul'da, Uzun Hasan'a karşı yapılacak hareket hususunda, Fatih'in topladığı mecliste bulunmuş ve onun teklifi ile, Anadolu Beylerbeyi Davud Paşa, şehzade Sultan Mustafa'nın maiyetinde, Uzun Hasan üzerine sevkedilmiştir. Muasır kaynaklara göre, Mahmud Paşa bu mecliste Fatih'in teklif ettiği kumandanlığı kabul etmemiş ve bu yüzden onunla arası açılmıştır». Mahmut, Mustafa'nın kampında olmak istemiyor; öyle anlaşılıyor.

Bu monoğrafi de, Osmanlı kronik yazarları türünden hiç bir gerekçe göstermeden, «Mahmud Paşa'yı çekemeyenler, onu, Mehmed II'nin gözünden düşürdüler ve azline sebep oldular» diyor. Mahmud, yeniden yükseldiği 1473 yılında, azlediliyor.

Mahmud'un azlinin, Mehmet, Uzun Hasan için sefere çıktığında yerine Cem'i getirmek amacıyla harekete ge-

(*) «Cem de, etrafındakilerin teşviki üzerine, bazı ümeradan sadakat yemini almağa kalkışmışsa da, padişah, Otluk Beli muharebesinden muzaffer olarak dönünce, müşevvikleri idam ettirmiştir.»

İslâm Ansiklopedisi, Üçüncü Cilt, s. 70.

çenlerin cezalandırılması süreci içinde gerçekleştirildiğini düşünmek mümkün görünüyor; ancak kesinlikle ileri sürmek zor. Mahmud'un bu cezalandırma demeti içinde öldürülmemesini, ya gücüne ya da Mehmet'in, Mahmud'un rolünden emin olmamasına bağlamak mantıklı olabilir; sonraki gelişmeler bu mantığı destekliyor. Mahmud, azledilmiş bir vezir olarak ve Mustafa'nın ölümünden sonra Fatih'in karşısına çıktığında, kaynaklar bu konuda ittifak halindeler, Fatih'e oldukça küstah davranıyor; halkın, kendi ismini, sultanın ismiyle birlikte telâffuz ettiğini söylüyor. Her halde bu söyleyiş, her önemli tarih kişisi türünden vesveseli olmak zorunda bulunan Mehmet Fatih için bardağı taşıran son damladır; idamına hükmediyor.

1474 yılında, Mustafa'nın zehirlenmesinden nerede ise bir ay geçmeden, Mahmut Paşa kısa bir süre Yedikule zindanında geçirdikten sonra öldürülüyor. Ancak boynunun vurulmadığı kesin; ya asiller türünden boğduruluyor, ya da «kollarından kan alınmak suretiyle»[33] hayatına son veriliyor. Birincisi asaletine saygıyı ve ikincisi büyük bir kini ifade ediyor. Mehmet Fatih hem saygılıdır ve hem de büyük bir kini içinde tutup zamanı gelince açıyor.

Mahmut'un rolü üzerinde kesin bir yargıya varmak mümkün değil; ancak tahminlerde bulunabilir. Fakat 1474 yılında Prens Mustafa'nın zehirlenmesi, 1473 yılında Cem'i tahta geçirme senaryolarının içinde ele alınmalıdır; burada bir kuşku göremiyorum. 1473 ve 1474 yılından itibaren, İstanbul'da net partilerin oluştuğunu ve iki taraf arasında şiddetli bir çatışmanın başladığını söyleyebiliyorum.

1473 ve 1474 yıllarından itibaren artık Bayezid de, tahtın şanslıları arasına giriyor ve bir taraf oluyor. Gerici ordu, Mehmet Fatih'in oğulları arasında en miskini ve gericisi olan Bayezid kampında yer alıyor. Yeniçeri güruhunun, hangi pazarlık sonucu desteklediğini anlayamadığım Selim dışında hep en gerici ve en yobaz Osmanlı şehzadeleri etrafında kenetlendiği kesindir; işin başından itibaren bu çizgiyi sürdürüyor.

Mehmet'in, hayatta iken Cem'i tahta oturmak girişiminden ve kendisini hiç hesaba katmadan yerine geçirmeyi düşündüğü izlenimini verdiği Şehzade Mustafa'nın zehirlenmesinden dersler çıkardığında kuşku yok; fakat bu çalışmanın bir tezinin tekrarlanması pahasına da olsa, Osmanlı sultanlarının sanıldığından güçsüz olduğunu tekrarlamak durumundayım. Sultanlar, kendilerini iktidara getiren güçlerin esiridir; Mehmet Fatih, bu esaretten kurtulmak için kendisini tahta getiren mekanizmaları dağıtmaya çalışıyor.

Mehmet Fatih, yağmurdan kaçarken doluya tutuluyor.

Güçsüzlüğü içinde önlemler alıyor; artık iki oğlu var, her birinden bir oğulu saraya rehine olarak getiriyor. Korkut, Bayezid'in sekiz oğlundan küçükleri arasında yer alıyor; ancak yine de yaş hesabı, 1470 yıllarının ikinci yarısında İstanbul'a rehine olarak getirildiğini söylemeye elveriyor. Cem'in oğlu çok daha küçük; Oğuzhan da İstanbul'da rehin tutuluyor.

Mehmet Fatih, 1481 yılında zehirlendiği zaman, Bayezid taraftarı yeniçeriler ve komutanları, Fatih'in bir güvence olarak tuttuğu Korkut'u, Babası Bayezid gelinceye kadar tahta çıkarıyorlar, bu kez, Osmanlı tahtı, Korkut'un altında rehin olarak tutuluyor. Türk tarihçileri, Oğuzhan'ın kaçtığını yazıyorlarsa, Oğuzhan bu tarihte kendi başına kaçamayacak kadar küçüktür; Bursa'ya kaçırılıyor. Bursa da Oğuz'un ve dolayısıyla Cem'in payitahtı sayılıyor.

Osmanlı kronik yazıcılarının zaafı, söylediklerinde değil, söylemediklerinde aranmalıdır; çatışmaların sürekli üstünü örtmeye çalışıyorlar. Söyledikleri ise, rivayetlere dayandığı için tarihler ve isimler bakımından, kesinlikle başka kaynaklarla doğrulanması gerekiyor; Osmanlı kronik yazıcılarının yazdıkları da bir kurgu'dur. Bu kurgu tümüyle reddedilse bile, kullandıkları olguların hepsinin yanlış olduğunu söylemek mümkün görünmüyor. Kullandıkları olguları kontrolu gereken bilgiler saymak zorunlu oluyor.

Aşıkpaşazade, Tarihi'ni şöyle tamamlıyor: «Doktorlar tedaviden aciz oldular. Nihayet doktorlar bir araya toplandılar. İttifak ettiler, ayağından kan aldılar. Zahmet daha ziyade oldu. Sonra 'şarab-ı faruk' verdiler. Allah rahmetine kavuştu». Aşıkpaşazade'nin aktardığı bu rivayetlerden, ölümüne yol açan bunalımda, Mehmet Fatih'in yanında güvendiği doktoru Yakup Paşa'dan başka doktorların da bulunduğu ve «şarab-ı faruk» diye nitelenen, ayırdedilen şurup anlamına da gelen, bir başka ilâcın verildiği, daha sonraki araştırmalar tarafından doğrulanıyor.

Aşıkpaşazade bir tarafa bırakılarak, Mehmet Zeki Pakalın'ın Maliye Teşkilâtı Tarihi'nden bir aktarma yapmak gereğini duyuyorum: «Gedik Ahmet Paşa'nın azli üzerine 1477'de sadaret makamını ihraz eden Karamani Mehmed Paşa, bir müddet sonra, Yakup Paşa'nın padişaha olan yakınlığını çekememiye, onu gözden düşürecek vesile aramıya başladı. Çok geçmeden hastalanan Fatih'i iyi edememesi, Karamani tarafından Yakup Paşa'nın kurbi saltanattan uzaklaştırılması için bir güzel vesile sayılarak aldığı müsaade üzerine hünkâr tedavisi, tıpta onun gibi şöhret sahibi olan hekim Lari'ye havale olundu. Mehmet Paşa, rakibini izale için tertip ettiği planın muvaffakiyetinden ümitli idi; çünkü, Fatih Lari'nin ilâcıyla iyileşince hekimbaşılık ona intikal edecek, Yakup Paşa tabiatı ile gözden düşecekti. Fakat onun verdiği ilâçlar iyi gelmedi, padişah iyileşecek yerde günden güne fenalaşmaya başladı. Bunun üzerine Fatih'in bizzat kendisinin gösterdiği arzuya tevfikan Yakup Paşa tekrar tedaviye başladı. Ancak iş işten geçmiş, Padişah'ın tutulduğu hastalıktan kurtulması imkânı kalmamış idi. Nitekim pek çok itinaya rağmen hayata gözlerini yumdu»[34]. Her iki kaynakta geçen, yanlış tedavi izlenimi ve bir türlü anlam verilemeyen «şarab-ı faruk» (*) Fatih'in zehirlendiği düşüncesine yol açıyor.

(*) Fr. Babinger,' Sultan Mehmet'in zehirlenmiş olduğu düşüncesini ortaya atınca, Türkler, bir büyük Türk imparato-

Tabibler şerbeti kim virdi Hana
Han içti şarabı kana kana
Ciğerin doğradı şerbet o Hanun
Hemin dem zari itdi yana yana
Didi neyçün bana kıydı tabibler
Boyadılar ciğeri canı kana
İsabet itmedi tabib şarabı
Timarları kamu vardı ziyana
Tabibler Hana çok taksirlük itdi
Budur doğru kavil düşme gümana

* * *

Aşıkpaşazade'nin kullandığı «şarab-ı faruk» deyimi, iki doktor arasında rekabet ve zamanında, öldükten sonra Fatih'in ağzına verilen ve doktorların kıyımı ile öldüğünü anlatan şiir bir araya gelince Mehmet Fatih'in zehirlenerek öldürüldüğü düşüncesi güç kazanıyor. İsmail Hami Danişmend, Fatih'in zehirlenmiş olduğundan en küçük bir kuşku bile duymuyor[35]. Kanısını şöyle ortaya koyuyor: «1 - Fatih Sultan Mehmet eceliyle ölmemiş, zehirlenerek öldürülmüştür. 2 - En kuvvetli ihtimale göre cinayeti Venedikliler tertip etmiş ve mülevves dönme 'Yakup Paşa' nam-ı diğer 'Maestra Jacobo' da bu tarihî şenaate para için alet olmuştur. Acem Lari'nin rolü tamamıyla vazıh değildir. 3 - Dönmelerle devşirmelerin parçalıyarak şehid ettikleri büyük Türk veziri Sadrazam Karamani Mehmet Paşa merhumun bu cinayetle hiç bir alâkası olmak ihtimali yoktur. Çünkü işin mürettibi Venedik Cum-

---

runun yine Türkler tarafından zehirlenmesini onurlarına yediremediler. Tıp uzmanı ve tarihten lise kitaplarından başka hiç bir bilgisi olmayan Profesör Uzluk da işe karıştı, şarab-ı faruk ile kastedilenin bugünkü şuruplara benzeyen bir ilâç olduğunu bile ileri sürdü. Profesör Uzluk, «eğer Fatih zehirlenerek ölmüş olsa idi, oğlu ve halefi olan yani yerine geçen zat bunu bilhassa yazdırmaz mı idi?» diye de sormaktan geri kalmadı.

Prof. Dr. F.N. Uzluk, Fatih Sultan Zehirlendi mi, Eceli ile mi Öldü, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi yayını, 1965, s. 1.

Peki zehirleyen oğlu, yerine geçen ise ne olacak?

huriyetidir». Gerçekten de Mehmet Fatih'in öldüğü kesinlik kazanınca çapulcu ordusu İstanbul'da ayaklandı, Karamani Mehmet Paşa'yı parçaladı, yahudi mahallelerini yağma etti (*). Bu ayaklanma sırasında Mehmet Fatih'in çok sevdiği ve defterdarlık düzeyine çıkardığı bile ileri sürülen yahudi asıllı doktoru Maestro Jacobo veya alias Yakup Paşa'nın da katledildiği iddiaları, daha sonraki araştırmalar karşısında kesinlikle söylenemiyor; İkinci Mehmet'in ölümünden sonra yaşadığını yazanlar da var.

İsmail Hami Danişmend'in yazdıkları Franz Babinger'in ortaya koyduklarının daha abartmalı bir biçimde ifade etmekten ibaret kalıyor; şoven bir Türk tarihçisi olan Danişmend, bir kez Fatih'in zehirlendiğine inanınca bunun Venediklilerin eliyle gerçekleştirilmesinden ulusal bir onur duyuyor. Bu, yaşamış olsaydı Mehmet Fatih'in Nova Roma'dan sonra, Roma'yı alarak çok daha büyük bir imparatorluk kuracağına inanç ve ölümü nedeniyle de üzüntünün bir ifadesi oluyor.

Franz Babinger, Mehmet ile ilgili ilk ve ayrıntılı çalışmasında, el-Lari'nin Sultan'a yüksek dozajda ilâç vererek öldürmüş olması ihtimali üzerinde duruyor. Babinger, el-Lari'nin, Fatih'ten dört yıl sonra, Edirne'de yüksek dozajda afyon alarak ölmesine dikkati çekiyor ve zamanında Osmanlıların bunu Bayezid'in yaptığına inandıklarını yazıyor. Thus, it must be supposed etther that he purpose of doing away with al-lari was to eliminate an undesirable withess to a possible attempt to murder the sultan or that he was actually responsible for Mehmed's death. al-lari'nin afyonla zehirlenmesiyle ya istenmeyen

(*) «Bir sırrı iki kişi bildiyse yayıldı gitti sözleri gereğince olayları öğrenmiş bulunduklarından bir an bile durmadılar. Pendik önünden pereme ile göçüp at gemisini Üsküdar'a doğru yola koydular. Sözü geçen paşanın evin basıp ölümüne sebep oldular. İstanbul'un zenginlerine saldırarak, yahudi evlerini yağmaladılar. Nice demdir zulüm nedir görmeyenleri ağlatıp inlettiler.»

Hoca Sadettin Efendi, Tacü't-Tevarih, Üçüncü Cilt, İstanbul, 1979, s. 186.

bir tanık ortadan kaldırılıyor, ya da, al-lari, gerçekten katildir; Babinger, bu ihtimalleri ortaya atıyor. İrani al-lari'den sonra yahudi Maestro Jacopo göreve çağrılınca, he declared, however, that there was nothing he could do, because his predecessor had used an unsuitable medicine, the effects of which he could no longer combat. Doktor Yakup, al-lari'nin verdiği yanlış ilâcın etkisini gidermesinin mümkün olmadığını saptıyor. İkinci Mehmet ölüyor.

Gerçekten de bütün göstergeler, Fatih'in zehirlenerek öldüğü konusunda en küçük kuşku bırakmıyor (*). Kuşku, zehirin kimin adına verildiği noktasında yoğunlaşıyor. Babinger, Maestro Jacobo ile ilgili ayrı ve arşivlere dayanan bir başka çalışmasında, Venedik Cumhuriyeti'nin 1456 yılından itibaren, Mehmet Fatih'i zehirlemeyi bir devlet politikası haline getirdiğini ortaya koyuyor. Babinger, bu çalışmasında, şunları ileri sürüyor: «Venedik Hükümeti gerek Venedik'in, gerek bütün hıristiyanlık aleminin en dehşetli düşmanı olan II. Mehmed'in katledilmek suretiyle ortadan kaldırılması imkânını 1456 dan beri gözden ırak tutmamakta idi.» Babinger'in bu çalışmasının buradaki tartışmalar bakımından önemi, Venedik'in, Fatih'in ortadan kaldırılması için Fatih'in çok güvendiği Jacopo Usta'yı kullanmak istemesini göstermesidir; arşivler; Venedik Cumhuriyeti'nin Yakup Paşa'ya rüşvet ver-

---

(*) Will Durant, sanki Roma için değil Nova Roma için yazıyor; «Romalılar, ünlü veya zengin bir adamın doğal ölümle ölmesine hiç inanamazlardı.» Bunları, Fatih'in yaşadığı yıllar için ifade ediyor.

«Herkes kama taşıyordu ve zehir imalatçılarının müşterileri boldu; nihayet, Romalılar ünlü veya zengin bir adamın doğal ölümle ölmesine hiç inanamazlardı. Önemli kişiler, kendilerine sunulan her yemek ve içkinin, önlerinde, bir başkası tarafından tadılmasını şart koşarlardı.»

«Roma'da, etkisini, zehirleyenin izini kaybedeceği kadar uzun bir zaman aralığından sonra gösteren bir zehirle ilgili, **veneum atterminatum**, garip öyküler anlatılıyordu.»

Will Durant, The Story of Civilization, Vol. 5, The Renaissance, N.Y., 1953, s. 590.

diğini ortaya koyuyor. Bunlardan birisine göre, 1474 yılında Venedik Cumhuriyeti, Jacopo Usta'ya 5000 duka altın rüşvet veriyor; son derece büyük bir para olduğunu kabul etmek gerekiyor.

Kuşkusuz, Alman Franz Babinger, Fatih'in özel ve güvenilir doktoru Yakup Paşa tarafından, Venedik'ten aldığı rüşvet sonucu, zehirlenerek öldürüldüğünü ileri sürerse, İngiliz Bernard Lewis'in buna karşı çıkması gerekiyor. Profesör Lewis, «Yaqub's conspiracy with the Venetians to murder the Sultan» konusunda, «Prof. Babinger's studies in the Venetian documents have established the conspiracy beyond all doubt» diyor[36]. Bernard Lewis, Sultan'ı öldürmek için Venedik'in Yakup ile fesat kurduğu yolundaki savın, Babinger'in Venedik dökümanlarında yaptığı çalışmalarla kuşkuya yer vermeyecek bir biçimde kanıtlandığını yazıyor.

Fakat fesat kurmak başkadır, başarmak ise bambaşka oluyor. Profesör Lewis, Babinger'in, Fatih'in ölümüyle birlikte başlayan ordu ayaklanması sonucunda Yakup'un da öldürüldüğünü ileri sürmesine karşılık diğer araştırmaların bunu doğrulamadığına işaret ederek Babinger'in savını tartışmaya başlıyor. «Is it possible that the Turkish security services, which had succesfully failed at least oı dozen previous attempts to murder the sultan, remains completely ignorant of Yaqub's inconclusive endeavours to that ends?» İngiliz oryantalist Lewis, Türk güvenlik servisinin daha önce en azından bir düzine benzer çabayı boşa çıkardığını ve bu nedenle Yakup'un durumunu bilmemesinin mümkün olmadığını ileri sürüyor. Lewis burada da kalmayarak, Osmanlı uzmanı Paul Wittek'ten aldığı bir ip ucu ile, Yakup'un Venedik'le Türklerden aldığı talimat ile ilişkiye geçtiğini, That Yaqup entered into his dealings with Venice on Turkish instructions, ekliyor; böylece, Mehmet'i, Yakup Paşa aracılığıyla Venedik Cumhuriyeti'nin zehirlediği savı önemli darbeler yemiş oluyor.

Fatih'in zehirlendiğinden kuşku duymuyorum. Bütün çabalarına ve döktükleri paralara karşın bunu Venedikli-

lerin başarabildiklerini sanmıyorum. Bu çalışmada oluşturulmaya çalışılan modelin ötesinde, bazı kanıtlar da var; bunlardan birisi, Babinger'in, Fatih'in Venedikliler tarafından zehirlendiğini yazdığı araştırmada yer alıyor. Fr. Babinger, aynı çalışmasının bir dipnotunda, Viyana'da Staatarchiv'de, Sigmund 1, 12 bölümünde bulduğu, 25 Haziran 1481 tarihli, İstanbul'daki bir Venedikli'den Viyana'daki hemşehrisine gönderilen bir mektubu yayınlıyor[37]. Bu mektubu aktarıyorum: «Bir hastalığa tutulması üzerine kendisine ilâç verdiler, fakat bu ilâcın istediği gibi tesir etmemesi dolayısıyla başka bir ilâç verildi. Bu ise, ona öldürücü bir etki yaptı. Zannolunduğuna göre - oğluna karşı hazırladığı fenalığı önlemek maksadıyla - kendisine zehirli ilâç verilmiştir. Nüfuz sahibi paşalar, ölümü bir kaç gün sakladılar; kendini - ölü olarak - İstanbul'a getirdiler. Ancak yeniçeriler şehre girince ayaklandılar. Bu paşalarla tacirleri, yahudileri öldürdüler. Himaye edilen Venedikliler hariçte kalmak üzere, yağma yapıldı». İstanbul'da yaşayan üst tabakalar, Fatih'in oğlu Bayezid'i ortadan kaldırmak için sefere çıktığını ve Bayezid taraftarlarının da bunu önlemek üzere Fatih'i zehirlediğini konuşuyorlar ve Avrupa'ya yazıyorlar. Babinger, aynı çalışmasında, bir başka kaynaktaki şu bilgiyi de aktarıyor: «Zehirlenerek öldüğü, zehri vücudundan atmak üzere tabiblerin kendisine bir su içirdikleri söylenmektedir. Fakat bu ilâç hükümdarın bağırsağını tıkamış, ölümüne sebep olmuştur.» Bütün bunlardan Fatih'in zehirlenerek öldürüldüğü kesinleşirken zehrin de Bayezid taraftarları tarafından verilmiş olması ihtimali yükseliyor.

Mehmet Fatih'in ordusunun başında bir sefere çıktığı sırada ve aniden öldüğü biliniyor. Fatih, Üsküdar'ı geçiyor ve Gebze yakınlarında ölüyor; bu, biliniyor. Ancak Türk tarihçileri, Fatih'in ölümüyle yarım kalan bu seferinin hangi hedefe yöneldiğini bilmemekte ısrar ediyorlar. Çağdaş Türk tarihçileri bu konuda, Osmanlı vakanüvislerinin cehaletini, buna bilinçli bilgisizlik demek mümkün, sürdürmek istiyorlar.

Bu arada bir parantez açabilirim; Neşri, İdris-i Bitli-

si, Kemalpaşazade, bütün bunlar, İkinci Bayezid zamanında tarih yazmaya başladılar. Başka türlü de söylenebilir; Osmanlı kronik yazıcılığı ve rivayet derleyiciliği İkinci Bayezid zamanında doğdu (*). Bayezid'in karşı devrimci eğilimlerinden etkilenmemesini mümkün görmüyorum.

Osmanlı kronik yazıcılarında İkinci Mehmet'in nereye sefere çıktığını yakınlarından bile gizlediği bir tekerleme olarak tekrar ediliyor; Sadettin de bu tekerlemeyi sürdürenler arasında yer alıyor. Tac'üt-Tevarih'de şunlar yer alıyor: «Ol durağı yüce Sultan, doğruluğu öğreten Hakan, ne zaman rehberi zafer olan bir sefere çıksa amacını halktan gizler, varılacak yere yaklaşmadıkça tasarılarını açıklamazdı. Hiç kimseyi de gizli düşüncelerinden haberdar etmez, sırdaş eylemezdi»[38]. Bu tür tekerlemeleri tam bir falsifikasyon saymak ve çağdaş Türk tarihçilerini de aynı kategori içine yerleştirmek zorunda oluyor.

Osmanlı Devleti'ni küçük bir hırsız şebekesi saymamak gerek; daha karışık olduğu ve Orta Çağ'da ortaya çıkan büyük imparatorluklardan çok ayrı olmadığı, her türlü araştırmanın başlangıcı sayılmalıdır. Tarihler, İstanbul Fethi sırasında bir çok kez toplantı yapıldığını ve en ince noktasına kadar planların tartışıldığını gösteriyor. Yukarda, Uzun Hasan üzerine sefer yapılırken, çok açık olarak görevlendirmelerin yapıldığına ve kendisine görev verilenlerin görevi kabul etmediklerine bile değindim. Bir büyük orduyu, hedefi göstermeden harekete geçirmek mümkün değildir. Eğer Fatih'in son seferi konusunda Osmanlı kronik yazıcıları bir bilgi sağlamıyorsa, bu, bilinmediğinden değil, sağlamak istemediklerinden ileri geliyor.

Eğer Fatih'in son seferinin hedefi yazılmamışsa, bu, hedefin idealist tarih anlayışına ters düşmesinden ileri geliyor; Osmanlı kronik yazıcısı ve çağdaş Türk tarihçisi, Fatih'in son seferinin hedefini bilmekten rahatsızlık du-

(*) Aşıkpaşazade, tarihini yazmaya Fatih'in son zamanlarında başlıyor ve kendisi nerede ise Fatih ile aynı zamanda ölüyor.

yuyor. Son seferin hedefi, yeni tarih yazımlarına gebe görünüyor.

Parantezi bir yeni parantez ile sürdürüyorum. Bayezid, Amasya'da valiliği döneminde içkiye ve sefahet alemlerine alışıyor. Sultan Mehmet bundan rahatsız oluyor ve Bayezid'i içki ve sefahete alıştıran Abdurrahman Efendi'nin idamına ferman çıkarıyor. Bundan sonrasını İslam Ansiklopedisi'nin «Bayezid» maddesinden aktarıyorum: «Kendisini sefahate alıştıran Müeyyed-zade Abdurrahman Efendi'nin öldürülmesi bile emrolunmuştur; fakat Bayezid, babasının etrafındaki adamları vasıtası ile, daha evvel bundan haberdar olunca» Abdurrahman Efendi'yi kaçırıyor[39]. Tek bu olgu bile, benzerleri sayılamayacak kadar çok, sarayda çeşitli partilerin adam ve casuslarının bulunduğunu ve ayrıca, monark'ın otoritesinin, sanıldığı gibi her yere yetişmediğini gösteriyor.

İstanbul'dan Venedik'e gönderilen raporlara dayanarak hazırlanan çalışmadan aktarma yapmaya sıra geldi: «Some have contended that he went to humble and crush his son, Bayezid, who, he fearet, was becoming too confident and bellicose»[40]. İstanbul'daki Venediklilerin işittiklerine göre, Mehmet Fatih, son seferine, kendisine fazla güvenmeye başlayan ve dikbaşlı olan oğlu Bayezid'e diz çöktürmek ve ezmek için, çıkıyor. Böyle bir durum söz konusu ise, bunu yeniçeri komutanlarının bilmemesi ve Bayezid taraftarlarına haber ulaştırmamaları düşünülemez; gelişmeler, Fatih'in sefere çıkarken, Cem ve Bayezid Partileri'nin tam bir alarm haline geçtikleri ve büyük bir çatışmaya hazırlandıklarını gösteriyor.

Mehmet hakkında en ayrıntılı çalışmayı yapan Franz Babinger de, Fatih'in zehirlendiğine ve en büyük ihtimal olarak da Bayezid'in zehirlediğine inanıyor (*). Görgü ta-

(*) «Thus, it must be assumed that the state of his health was satisfactory when he left his capital on April 25, especially in view of eyewitness reports that the fatal intestinal pains pains set in suddenly on the fololowing Tuesday.»

«These considerations favor the hypothesis that he was

nıkları, Osmanlı kronik yazıcıların vermek istedikleri izlenimin aksine, sefere çıkarken, Fatih'in sağlıklı olduğunu belirtiyorlar; ölümcül hastalık sefere çıktıktan sonra başlıyor.

Prensler arasında hiç bir zaman akrabalık bağları olamayacağına inananlar arasında yer alan Bayezid'in babasına karşı ölümcül komplolar içine girmesini zorlayan bir başka neden daha var; 1473 yılında Fatih Uzun Hasan seferinde iken Cem'i tahta çıkarma girişimleri üzerine, seferden dönünce, buna katılan vezirleri çok ağır bir biçimde cezalandırmasına karşın Cem'e dokunmuyor. 1474 yılında, İstanbul'dan Venedik'e giden raporlar, Cem'in Mehmet Fatih'in tercihi olduğunu ve yerine geçeceğini anlatıyor. İmparator, bu konuda mümkün olan işaretleri vermekten geri kalmıyor.

Mehmet Fatih'in son seferinin ordu üzerine olduğunu düşünmek için elde yeteri kadar neden var; Bayezid'i ezmek, orduyu ezmekle eş anlama geliyor. Çünkü her zaman tutucu ve karşı devrimcileri seçmiş olan ordu, net bir biçimde, Bayezid Partisi'nin vurucu gücü olarak harekete geçiyor. Mehmet Fatih, yüz kırk yıl sonra, orduyu değiştirecek gücü toplamak için Anadolu'ya geçen reformcu ve genç Osman'ın bu hülyasını yaşamıyla ödemesi gibi, ordunun adamı Bayezid'i ezmek için Anadolu'ya geçtiği bir sırada zehirlenerek öldürülüyor.

Karamani Mehmet Paşa, Cem Partisi'nin başkanı ve sadrazam olarak bütün önlemleri alıyor; Cem'e haber gönderiyor ve yeniçerilerin bir bölümünü kentin dışına çıkarmaya çalışıyor. Gönderdiği adamı, yolda, Bayezid Partisi'nin adamları yakalıyorlar ve öldürüyorlar. Yeniçeri ordusu, İstanbul'da bir ayaklanma ile sadrazam Karamani Mehmet Paşa başta olmak üzere Cem taraftarlarını par-

poisoned immediately after his departure and that na medicine could have saved his life.»

«The Sultan's son Bayezid seems so far plausible candidate. The relations between the freethinking father and the msytical, bigoted son had never been cordial.»

Fr. Babinger, Mehmed the Conqueror, op, cit., s. 404.

çalıyorlar ve bu arada yahudi mahallesine hücum ediyorlar. Yahudi olan Yakup Paşa'nın öldürülerek suçu doktorun üzerine atmak istedikleri anlaşılıyor. Yeniçeriler, bununla da yetinmiyorlar; Bayezid gelinceye kadar, Fatih'in sarayında rehin tuttuğu Bayezid'in oğlu Korkut'u tahta oturtuyorlar. Cem taraftarları Cem'in çok küçük oğlu, dedesinin yanında rehine Oğuzhan'ı kaçırmayı başarıyorlar; İstanbul'da ve sarayda güçlerin birbirine yakın olduğu saptanabiliyor.

Bütün bunlar olurken Fatih unutuluyor.

Eğer Baltacılar Kethüdası, yıllar sonra, İkinci Bayezid'e yaranmak için bir dilekçe vermemiş ve bu dilekçeyi de Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, arşivler arasında bulmamış olsaydı, İstanbul'da kanlı bir iktidar mücadelesi sürdürülürken Fatih'in cesedinin unutulmuş olduğu ortaya çıkmayacaktı; bunu özetlemek gereğini duyuyorum. Fatih'i zehirleyenler, suçluların telâşı ile, yanına yaklaşamıyorlar.

Baltacılar Kethüdası'nın saraya verdiği dilekçe, Uzunçarşılı'nın özetlemesine göre, şunları içeriyor: «Baltacılar Kethüdası Kasım, Padişah'la sefere çıkışında Hünkâr'dan çavuşluk istemiş ve Padişah da sabretmesini söylemiş; sonra Padişah'ın vefatı vuku bulmuş. Cesedin üzerinde, bu her halde cesedin saraya getirilmesinden sonra olacak, üç gün üç gece mum yanmamış. Bunun üzerine Kasım gidip bu hali Kapucular Kethüdası'na söylemiş ve o da durumu İstanbul Muhafızı İshak Paşa'ya arzetmiş. Bunun üzerine İshak Paşa'nın emriyle cesedin üzerine mum yakmışlar ve cesedin kokması sebebiyle yanına kimse varmamış. Bu Kethüda Kasım ile usta dediği birisi beraberce cesedin içini açıp temizlemiş, bu yaptığı işi kendi kethüdası da bilirmiş» (*). Kasım'ın Fatih'in cesedinin kokuşunu haber verdiği İshak Paşa, Bayezid'in en bağnaz taraftarlarından birisidir; ordu ayaklanmasının ele başları arasında yer alıyor.

(*) *Ord. Prof. İ.H. Uzunçarşılı, Fatih Sultan Mehmed'in Ölümü, Belleten, Yıl 1970, Cilt XXXIV, s. 232.*

Profesör Uzunçarşılı, «Fatih'in ölümüyle cesedinin kokmaya kadar ihmal edilmesi saltanata geçecek iki şehzadenin gösterecekleri faaliyete bağlı idi »diyor. Cem taraftarları idari kademelerde güçlü iken, Bayezid Partisi, orduya tümüyle egemen görünüyor. Fatih zehirlenir zehirlenmez, ordu, İstanbul'a hakim oluyor.

Ordu, Fatih'ten nefret ediyor.

Fethettiği kentte, Fatih'in cesedi kokuyor.

Baltacı Kasım, Fatih'in kokan cesedinin iç organlarını temizleyerek kokuyu önlemeye çalışıyor. Fatih'in cesedi dokuz gün kokuyor.

Fethettiği kentte, Fatih'in ölüsüne, mum yakmayı da unutuyorlar.

Birinci Bölüm İçin Notlar

1 Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, Cilt 7, s. 375-376
2 İslam Ansiklopedisi, Cilt 9, s. 444
3 Dr. Faruk Sümer, Kanuni'nin Oğlu Şehzade Mustafa'yı Boğdurtuşu, Resimli Tarih Mecmuası, Yıl 1952, Cilt 3, Sayı 30, s. 1522
4 İslam Ansiklopedisi, Cilt 5/1, s. 595
5 Dr. Faruk Sümer, Kanuni Süleyman'ın Talihsiz Oğlu Şehzade Bayezit ve Acıklı Sergüzeşti, Resimli Tarih Mecmuası, Yıl 1952, Cilt, 3, Sayı 27, s. 1322
6 S. N. Fisher, The Foreign Relations of Turkey 1481-1512, University of Illinois Press, 1948, s. 103
7 ibid., s. 104
8 ibid., s. 104
9 ibid., s. 105
10 ibid., s. 110
11 Ord. Prof. İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt 1, Arıkara, 1982, s. 387, dipnot.
12 Will Durant, The Story of Civimization, Vol. IV, N.Y., 1950, s. 41
13 J. von Hammer, Osmanlı Devleti Tarihi, M. Ata çevirisinden özetleyerek yayınlayan Prof. Dr. A. Karahan, İstanbul, tarihsiz, s. 5
14 Dukas, Bizans Tarihi, VI. Mirmiroğlu çevirisi, İstanbul, 1956, s. 77
15 Mehmet Neşri, Neşri Tarihi I, Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen yayını, Ankara, 1983, s. 44
16 Ord. Prof. İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, op. cit., s. 113, dipnot.
17 J. von Hammer, Osmanlı Devleti Tarihi, op. cit., s. 12
18 Herbert Adams Gibbons, The Foundation of the Ottoman Empire, Oxford, 1916-1968, s. 151
19 Dukas, op. cit., s. 78
20 Demetrius Cantemir, The Othman History, London, 1734, s. 83
21 Halil İnalcık, Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar, Ankara, 1954, s. 60

22 ibid., s. 60-61
23 Arnold J. Toynbee, A Study of History, Vol. 2, Oxford University Press, 1934-1962, s. 178
24 S. Runciman, The Fall of Constantinople, Cabridge University Press, 1960, s. 56
25 Halil İnalcık, Fatih Devri Üzerine Tetkikler, op. cit., s. 16
26 ibid., s. 59
27 Dukas, Bizans Tarihi, op. cit., s. 139
28 Halil İnalcık, Fatih Devri Üzerine Tetkikler, op. cit., s. 96
29 Hoca Sadettin Efendi, Tac'üt-Tevarih, İsmet Parmaksızoğlu yayını, Cilt 3, İstanbul, 1979, s. 145
30 Franz Babinger, Mehmed the Conqueror and His Time; Princton University Press, 1978, s. 331
31 A. D. Alderson, The Structure of the Ottoman Dynasty, Oxford University Press, 1956, s. 51
32 İslam Ansiklopedisi, Cilt 7, s. 187
33 ibid., s. 187
34 Mehmet Zeki Pakalın, Maliye Teşkilâtı Tarihi, 1422 - 1930, Cilt I, Ankara, 1978, s. 56
35 İsmail Hami Danişmend, Fatih'in Hayatı ve Fetih Takvimi, Ankara, 1953, s. 19.
36 Bernard Lewis, The Privilege Granted by Mehmed II to His Physician, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, Vol. XIV, Part III, 1952, s. 563
37 Prof. Dr. Babinger, Yakup Paşa - Fatih Sultan Mehmed'in Özel Tabibi Gaeta'lı Jacopo Usta'nın Hayatı, Akıbeti, Prof. Dr. F. N. Uzluk, Fatih Sultan Mehmet Zehirlendi mi, Eceli ile mi Öldü, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını, 1965, içinde, s. 52
38 Hoca Sadettin Efendi, Tac-üt-Tevarih, op. cit., s. 177
39 İslam Ansiklopedisi, Cilt 2, s. 392
40 S. N. Fisher, The Foreign Relations of Turkey, 1481 - 1512, op. cit., s. 16

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANOĞLU CUMHURİYETİ

Osmanoğlu Cumhuriyeti, en çok Ceneviz Cumhuriyeti'ne benziyor. Cenova, Kent Cumhuriyeti'nde de «Duka» denilen devlet başkanı ve yönetici seçimle geliyor; ancak, seçmenler, doğrudan doğruya Duka'ya seçemiyorlar. Önce, Cenova'nın en köklü ve varlıklı iki ailesi arasında bir seçim yapıyorlar ve daha sonra, benzer bir seçimi de, Cenova'nın diğer köklü ve zengin iki ailesi arasında tekrarlıyorlar. Böylece seçmenler, iki seçimle, Cenova'yı yöneten dört aileden ikisini ayırmış oluyorlar; ilk seçimde seçilen aile, ikinci seçimde seçilen ailenin göstereceği adayı, «Duka» seçiyor.

Cumhuriyet, monarşik olmayan bir devlet biçimi'dir; seçilenin asil olup olmaması ve seçmen heyetinin sayısı, «cumhuriyet» tanımını etkilemiyor (*). Önemli olan,

(*) Marx ve Engels, ortak bir yazılarında, 1830 yılında bile «Polonya Asiller Cumhuriyeti», Polish Republic of Nobilty, tanımını kullanıyorlar. Bunun, seçimin 250 bin seçmenin tekelinde olduğu 1830 Fransız seçiminden daha geri olmadığını ileri sürüyorlar.

«In 1830, when the Poles rose against Russia, was it then a question whether merely an 'aristocnatic caste' was at their head? At that time it was in the first place a question of driving out foreigners. The whole of Europe sympatised with 'aristocratic caste', which certainly started the movement; for the Polish republic of the nobility was at any rate a huge advanve compared with Russian despotism. And was not the French

efektif bir seçimin gerçekleştirilmesidir; oy verme yöntemi veya oyların sayım biçimi de, bir tanım için, önemli olamıyor.

Tanım için bir tür seçim ve bir tür yönetime katılım zorunludur; Osmanoğlu düzeninde her iki koşulun da gerçekleştiği gözleniyor. Ceneviz Cumhuriyeti'nden farklı olarak Osmanoğlu Cumhuriyeti'nde, seçim, yalnızca bir aile içinden ve yine yalnızca ailenin erkek bireyleri arasında yapılıyor. Ayrılık bu kadar değil; seçim, seçilmeyenleri ortadan kaldırarak gerçekleştiriliyor.

Osmanoğlu Cumhuriyeti'nde oy vermeme, öldürerek belli ediliyor.

Oy vermeme'nin öldürmekle özdeşleşmesinin iki vargısı var; taraflar, kendi adaylarının şansını yüksek tutabilmek için, diğer adayları öldürmeyi bir politika haline getiriyorlar. İkinci olarak, bir aday başkan olduğu an, muhalefet partisinin iktidar şansını ortadan kaldırabilmek için, Osmanoğlu ailesinin erkek çocuklarının hepsini ortadan kaldırmak zorunluluğunu duyuyor.

Osmanoğlu Cumhuriyeti'nde patricide, filicide ve fratricide'in kuruluş içinde meşru bir yöntem olarak kabul edilmesi, hem cumhuriyet olmasından ve hem de başkan adayının mutlaka bir tek aileden çıkarılmasından ileri geliyor; eğer başkanlık için başka ailelere de şans tanınması yöntemi kabul edilmiş olsa idi, öldürmeler yine olmakla birlikte, bu kadar yaygın ve vahşet düzeyine çıkmayabilirdi. Osmanoğlu sülalesi, tek yöneten aile olmanın avantajını, öldürülmeyi meşru saymanın dezavantajıyla dengeliyor.

Eklenecekler var; Osmanoğlu Cumhuriyeti'ni, tarih içinde, kendine özgü, sui generis, bir durum veya yapı saymamak gerekiyor. Osmanlı düzenine, bir üst aşamasına bir türlü varılamayan bir geçiş olarak bakmak zo-

---

suffrage of 1830, which was the monopoly of 250.000 voters, in point of fact just as great a political enslavement of the **misera contribuens plebs**, as the rule of the Polish nobility?»

K. Marx-F. Engels, Collected Works, Vol. 8, s. 399.

runludur; kurumların olmasına karşın kurulların eksikliğini de böyle bir bakış ile görmek ve tanımak daha kolay oluyor.

Tarih içinde cumhuriyet yönetimi, monarşik yönetimden öncedir; mantık olarak da cumhuriyet yönetiminin önceliği var. «Eskiden, bir zamanlar, insanlar, genel işleri yönetmek için, en seçkin bireylerini, başlarına geçirmek durumundaydılar» (*). İnsanlar toplu yaşamaya başlayınca, kamu işlerini yönetmek üzere başa getirilecek kişiyi, bir ve belli aileden çıkarma ilkesini ortaya atmak ve bunu, bir arada yaşayacaklara kabul ettirmek mümkün değildir; böyle bir ilkenin en ilkel insan aklına bile ters geleceğinden kuşku duyulmamalıdır. İlk topluluklarda yönetimin başına, savaş ve yönetim alanlarında seçkinliğini kanıtlamış olanlar getiriliyor; bir seçim oluyor. Bir yandan, pratiğin zorlamasıyla, seçkinlerin hep aynı aileden çıkması ve daha da önemlisi, seçilen bir yöneticinin kendi ailesinin bireylerine öncelik tanıması nedeniyle, yönetim, bir irsi nitelik kazanıyor ve bir ailenin elinde toplanıyor. Ancak yine de yönetimin başına getirilecek kişiyi bir aile ile sınırlandırmanın Marx'ı tekrarlayarak insanlık tarihi açısından bir çılgınlık ve bozulma olduğundan kuşku duymuyorum.

İlk ve Orta Çağ'lar, çok büyük ölçüde, cumhuriyet yönetimini ön plana çıkarıyor. Cumhuriyet, bir devlet biçimidir ve bir devlet durumu olan demokrasi ile bir özdeşliği yok; biriinden diğerine geçiş, «halk» tanımı ile yapılabilir. «Halk», eninde-sonunda bir kavram'dır ve bir tanım'ı gerektiriyor.

Tarih içinde insanlık mücadelesi, halk'ı saflaştırmak

(*) «Once upon a time, the people had to place the most eminent personalities at their head to conduct general affairs. Later, this position became hereditary within families, etc. And eventually the stupidity and depravity of men tolerated this abuse for centuries.»

K. Marx, Moralising Criticism and Critical Morality, K. Marx-F. Engels, Collected Works, Vol. 6, s. 325.

ve içindeki yabancı ögeleri karşıya çıkarmakla gerçekleşiyor. Helen Cumhuriyeti, yönetimine aldığı insanların önemli bir bölümünü «halk» saymıyor.

Marx, «the Middle Ages were the **democracy of unfreedom**» derken, kuşku duymuyorum. Atina Cumhuriyeti'ni de anlatmaya çalışıyor (*). Orta Çağ'ı «özgürsüzlük demokrasisi» olarak tanımlamak, demokrasinin bir devlet durumu ve devletin ayırıcı özelliğinin baskı uygulaması olmasından ileri geliyor (**). Demokrasinin bir devlet durumu olması nedeniyle en mükemmel demokrasi de, kaçınılmaz olarak, baskı içeriyor.

Roma'da ve Orta Çağ'da temel yönetimin cumhuriyet olması, bir özgürlük illüzyonuna yol açmamalıdır; öz-

---

(*) Bitther, as in Greece, the *res publica*, is the real private affair of the citizens, their real content, and the private individual is a slave; the political state, qua political state, being the truse and only content of the life and will of the citizens; or, as in an Asiatic despotism, the political state is nothing but the personal caprice of a single individual; or the political state, like the material state, is a slave.»

K. Marx, Contribution to the Critique of Hegel's Philosophy of Law,

K. Marx-F. Engels, Collected Works, Vol. 3, s. 32.

Marx'ın temel görüşlerini oluşturmaya başladığı zamanda Avrupa'da, Asya tarihi üzerindeki çalışmalar son derece sınırlı ve yüzeysel bir durumda idi; bu nedenle Marx, zaman zaman ve geçerken, Asya devlet biçimi ile Batı'daki devlet biçimleri arasında büyük kontrastlar görüyor. Asya üretim biçimini veya asyatik despotizmi fazla vurgulamak, başta Osmanlı düzeni olmak üzere Asya toplumunu anlama ve araştırmayı zorlaştırıyor.

Asyatik devleti, «the personal caprice of a single individual», bir tek bireyin kişisel kaprisi olarak görmek, Asya toplumuna bakmaya güçleştiriyor. Bu, Marx'ın yazdığı zamandaki bilgi eksikliğinden geliyor.

(**) Lenin, devlet ile demokrasinin ayrılmazlığını hep vurguluyor; devlet ortadan kalkarken, bir devlet durumu olan, Lenin devlet biçimi diyor, demokrasi de ortadan çekiliyor.

«Revolution alene can 'abolish' the bourgeois state. The state in general, i.o. the most complete democracy, can only 'wither away'»

V.İ. Lenin, Collected Works, Vol. 25, s. 317.

gürlüklerin tarihi daha ayrı ve daha zigzaglı görünüyor. Cumhuriyet yönetimi, merkezi milli devletin ortaya çıkışıyla ortadan kalkıyor; merkezi milli devlet, önce, mutlakiyetçi monarşi ve daha sonra da meşruti monarşi biçimleriyle tarih sahnesinde yerini alıyor. Merkezi milli devlet, aynı zamanda, kapitalist devlet'tir; modern devlet ile millet kavramının ortaya çıkışları içiçe oluyor.

Mutlakiyetçi monarşi, tam bir geçiş yönetimidir; feodal düzen ile artık bir burjuva sınıfını oluşturan, Orta Çağ'dan gelen tüccar düzeninin birbirini tümüyle yenememesinden kaynaklanıyor. «Modern histories have demonstrated that **absolute monarchy** appears in those transitional periods when the old feudal estates are in decline and the mediaval estate of burghers is evolving into modern borgeis class, without one of the contending parties having as yet finally disposed of the other» (*). Osmanoğlu düzeni ise çok daha uzun bir geçiş dönemini anlatıyor; tarihin Yakın Çağ'ı yakaladığı bir zamanda Orta Çağ'ı sürdürüyor.

Osmanlı düzeninde, mutlakiyetçi monarşi görüntüsü altında, Osmanoğlu Cumhuriyeti hüküm sürüyor. İşin başından en azından İkinci Mehmet'in yönetimine kadar seçimde etkin ve çatışan iki taraf var.

İki Partili Düzen

Teori, kendi halinde olgu bırakmıyor. Teori ile olgular harekete geçiyor.

Ampirisizm ile teorik yaklaşımın ayrılığı burada düğümleniyor; ampirisizm, olguları hareketsizleştiriyor; öldürüyor. Teorik yaklaşım, hareketsiz olgulara yeni ve dinamik bir nitelik veriyor.

(*) *K. Marx, Moralising Criticism and Critical Morality, op, cit., s. 326.*

Bilim ile pozitivizm arasındaki ayrılık, bunun devamı oluyor. Pozitivizmde de pratik kesikleri birbirine ikinci provadaki terzinin teğel iplikleriyle tutuşturuluyor; dökülmeye hazır bekliyorlar. Bilim, pratiki alıyor, kesiyor ve yeniden bir araya getiriyor; bilim ile pratik yeni bir dinamizm ve canlılık kazanıyor.

Hegel, kutsal zihnin pratik ile cisimlendiğini düşünüyor. Hegel'inki, Tanrı'nın İsa'da cisimlenmesinden daha uzağa gidemiyor. Bilim ve düşünme süreci bu değil; bunu aşarak başlıyor.

Bilimsel doğru'nun pratiğin dışında doğrulayıcısı var mı? Kuşkusuz kesin doğrulayıcı, zaman-uzay planındaki hareketlilik'tir; Tanrı'nın zaman-uzay boyutu olmadığı için doğrulayıcı gerektirmiyor.

Peki, bilim adamının hiç doğrulayıcısı yok mu? Bir bilim adamının, başlangıçta, ön yargılı bir kimse olduğunu ve ön yargısının türüyle, diğer olağan insanlardan ayrıldığı yönündeki düşüncemi tekrarlamak durumundayım; başlarken, incelediği alanda bir düzenliliği varsayıyor (*). Başlarken önyargılı bilim adamı, çalışmalarını sürdürürken doğrulayıcı ip uçlarını nasıl buluyor; zaman-uzay planında yeni olguları bulmayı beklemek bilim adamı türünün imkanlarının dışına düşebiliyor. Ayrıca artık bilimsel düşüncede mikroskopun, daha büyüterek gösterdiği mikroplardan bağımsız olduğu düşüncesi tarihe karışıyor; gözlem gözleyiciyi etkiliyor (**). Bundan çok daha önem-

---

(*) «Tıpkı hiç tanımadığı bir kültüre ait belgeleri çözmeye çalışan bir dil bilginini andırıyor, fizikçi. Bilginin, bu arada baştan yaptığı ya da yapmak zorunda olduğu varsayım araştırdığı yabancı belgenin belli bir anlamı, mantıklı bir içeriği olmasıdır. Fizikçi de buna benzer bir varsayımla, nesnel dış dünyanın uyduğu yasaları eksiksiz kavramayı ummasa ya da bu dünyanın doğasını baştan tam bir kesinlikle saptamayı düşünmese bile, onun kavranmaz görünen belli bir takım yasalara uyduğunu kabul ediyor.»

Max Planck, Modern Doğa Anlayışı ve Kuantum Teorisine Giriş, İstanbul, 1987, s. 185.

(**) «The essentially new feature in the analysis of quantum phenomena is, however ,the introduction of a *fundamen-*

lisi, teori'nin, gözlemi etkilediğinin kabul edilmesi gerekiyor.

Gözleyenin gözlemi, ve teori'nin pratik'i etkileyebilmesi, bilim adamı için, doğrulayıcının ilk işaretlerini verebilir; bilimsel yaratıcılık, bir jungle'de ilk yürüyüşe benziyor. Yürüyüşün yönünün doğru ve sağlam olduğunu gösteren belli-belirsiz işaretlere gerek var. Bilimsel çalışmada somut'un değişmeye başlaması, bilim adamının yürüyüşüne devam edebilmek için ihtiyaç duyduğu belli-belirsiz ip uçlarını sağlıyor.

Değişmeyi iki anlamda ele almak mümkün görünüyor; birincisi, var olan olguların zaman-uzay planında yerlerinin değişmesidir. Teori, eninde-sonunda, pratiği yeniden dizecektir; bunun belli-belirsiz başlangıcı, bilim adamının, ilk doğrulayıcılarını ve aynı anlama gelmek üzere,

---

tal distinction between the measuring apparatus and the objects under investigation».

«While within the scope of classical physics, the interaction between object and apfaratus can be neglected or, if necessary, compensated for, in quantum physics this interaction tuhs forms an inceparable part of the phenomenon.»

«Accordingly, the uhambignous account of proper quantum phenomena must, in prinçiple, include a description of all relevant feautures of the experimental arrangement.»

Niel Bohr, Essays 1958-1962 On Atomic Physics and Human Knowledge, 1963, s. 3 ve 4.

«In France and in England the bourgeoisie had conquered political power. Thenceforth, the class-struggle, practically as well as theoretically, took on more and more outspoken and threatning forms. It sounded the kneil of scientific bourgeois economy. It was thenceforth no longer a question, whether this theorem or that was true, but whether it was useful to capital or harmful, expedient or inexpedient, politically dangerous or not. In place of disinterested inquirers, there were hired prize-fighters; in place of genuine scientific research, the bad conscience and the evil intent of apalogetic.»

«Yansız araştırıcıların gitti, yerine, kiralık ödül avcıları çıktı; gerçek bilimsel araştırmanın yerini, hık deyicinin çarpık vicdanı ve kötü niyeti aldı.»

K. Marx, Almanca İkinci Baskıya Sonsöz, Capital, Vol. I, s. 15.

ilk başarılarını gösteriyor. İkincisi var olan olgular, mutlak bir değişime uğruyorlar; netleşiyorlar.

Bilim, eninde-sonunda, doğa'yı ve toplumu saflaştırma işidir.

Burada, tarihin yeniden kurulması sürecinin bu aşamasında, var olan pratiğin ve aynı anlama gelmek üzere var olan olguların yeniden dizilişini ve bunun da ötesinde değişimini görmek gerekiyor. Yazımı, kısa bir süre için tarih anlatımının akıcılığından çıkararak belli olguları sıralamak gereğini duyuyorum. Birinci aktarmayı, Osmanlı takvim yazıcılarının bıraktıklarını, On Beş ve On Altıncı yüz yıl Osmanlı Vakaniüsleri'ni de aşan bir tutuculukla, yeniden ve bu kez Türk Tarih Kurumu yayınları olarak sunabilen Ordinaryüs Profesör İsmail Hakkı Uzunçarşılı'dan yapıyorum. Ordinaryüs Profesör'ün, Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan, «Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı» adını taşıyan çalışmasından aktarıyorum: «Çelebi Mehmed'in vefatıyle şehzade Murad'a taraftar olan devlet adamları ve Mustafa Çelebi'ye taraftar olan Rumeli Beğleri arasındaki ihtilâf, nihayet Murad'ın galebesiyle neticelenmişti; İkinci Murad Bey, saltanatı aleyhinde çalışan Rumeli Beğlerini cezalandırmak istedi ise de maiyyetindeki beyler buna muvafakat etmediklerinden bir şey yapamamıştı»[1]. Profesör Uzunçarşılı'dan yapılan bu aktarmayı, bir tarihsel olgunun Uzunçarşılı tarafından gözlenmesi olarak ele almak gereklidir; üç uzantısına işaret edebiliyorum. Bir: Ortada bir asyatik despot görünmüyor. İkinci Murad'ın gücü, kendisinin tahta çıkmasına karşı çıkanları cezalandırmaya bile yetmiyor. ki: Murad'ın tahta çıkış zamanında da, Osmanlı devletini oluşturan güçler ikiye ayrılıyor. Üç: Devlet adamları Murad'ı tutarken, Rumeli Beyleri ve bunların bir bölümüne Uc Beyleri de diyebiliyorum, Mustafa'dan yana bir taraf oluşturuyorlar.

Mustafa ve Rumeli, kaybediyor.

Bu, Rumeli'nin çok kısa bir zaman aralığında ikinci kaybı oluyor. Birinci Mehmet, Rumeli'de sağlam bir sultanlık kuran Musa'yı, Bizans'ın da desteğiyle yenerek or-

tadan kaldırdıktan sonra Rum'un ve Rumeli'nin sultanı olabiliyor. Musa Sultan'ın sonunda Çelebi Mehmet'e yenilmesinde, yanındaki yüksek düzeyde kamu görevlilerinin kendisine ihanet ederek Anadolu'da sultan Mehmet'in tarafına geçmesinin büyük rolü var. Bunlardan birisi Çandarlı İbrahim Paşa'dır (*); daha sonra İkinci Murad'a da sadrazamlık yapıyor.

İbrahim Paşa ve benzeri yüksek rütbeli kamu görevlilerinin, Mehmet Fatih'i en çok öncelemiş olan Musa Sultan'a ihanet etmelerinde, Doğu Roma İmparatorluğu yöneticileri önemli rol oynuyorlar; Musa, kısa süren sultanlığında İstanbul'u almak için saldırmaktan geri durmuyor. İbrahim'in, Murad ile Mustafa arasındaki çatışmada Murad'ın tarafını tutanlar arasında yer aldığını tahmin etmek zor değil; Murad'ın sadrazamı oluyor. Çandarlı İbrahim ölür ölmez de, İkinci Murad, sadrazamlığa, İbrahim'in oğlu Halil'i getiriyor.

Halil'in çağdaşı Bizanslı tarihçi Dukas, Sadrazam Halil Paşa'nın, Doğu Roma Sarayı'ndan rüşvet aldığını yazıyor. Modern tarihçi Babinger de, zamanında halkın Halil'e, «gavur ortağı» adını taktığını kaydediyor; Sadrazam Halil, Türkler arasında bir Bizans adamıdır ve bu nedenle halk Halil'i, «gavur ortağı» olarak adlandırıyor. Mehmet Fatih'in de bunu bildiğinden kuşku yok; iki kez tahta çıkmasına karşın, Halil'i yerinden oynatmaya cesaret ede-

(*) «İbrahim Paşa, Bizans İmparatoru'nun her sene Osmanlı hazinesine vermekte olduğu vergiyi istemek üzere Musa Çelebi tarafından İstanbul'a gönderilmiş ve Edirne'ye geri dönmeyerek Bursa'da bulunan Çelebi Sultan Mehmed'in yanına gelmiştir. Bazı Osmanlı tarihlerine göre Musa Çelebi'nin şiddetinden ve bazı ümerayı öldürerek mallarını müsadere etmesinden müteessir olan İbrahim Paşa, İstanbul'a hareketinden evvel ümera ile anlaşarak Çelebi Mehmed'i hükümdarlığa davete karar vermişler. İbrahim Paşa, İstanbul'a gidince keyfiyeti Bursa'da bulunan Mehmet Çelebi'ye bildirmiş ve Çelebi de kendisine hil'at yollayıp Bursa'ya davet etmiş ve İbrahim Paşa gelerek vezir olmuştur.»

Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Çandarlı Vezir Ailesi, Ankara, 1974-1984, s. 47.

miyor. Mehmet, İstanbul'u alır almaz ve Doğu Roma Sarayı'nın sağ kalan sakinlerinden aldığı bilgilerle de, bütün kuşkularını giderdikten sonra, derhal Halil'i hapsettiriyor ve sonra idam ediyor.

Bu bilgileri verdikten sonra, anlatımı sıkıcı yapması pahasına, aktarmaları kaydetmeyi sürdürüyorum. Bu kez aktarmayı, Cumhuriyet Dönemi Osmanlı tarihçileri arasında en verimlilerinden birisi olan Profesör Halil İnalcık'tan yapıyorum; son derece ampiririst bir araştırıcı olmaktan kurtulamıyor. Profesör İnalcık, bütün araştırmaları içinde bir tek an bile bir yeni soru sorma yürekliliğini gösteremiyor (*); emek ürünü araştırmaları, zorunlu olarak, yeni soruları davet edici bir nitelik kazanınca, derhal modern bir akademisyen olduğunu unutuyor ve Osmanlı takvim yazıcılarının rivayetlerini tekrarlıyor.

Aktarmanın yerini saptayabilmek için, yüksek kamu görevlilerinin ve bu arada sadrazam Çandarlı Halil Paşa'nın tüm çabalarına karşın 1444 yılında İkinci Murad'ın tahttan uzaklaştırıldığını ve on iki yaşında oğlu Mehmet'in, İkinci Mehmet olarak, tahta çıktığını hatırlatmam gerekiyor; başında Çandarlı'nın bulunduğu taraf, ancak, mücadeleyi bırakmıyor. Şimdi, Profesör İnalcık'ın «İkinci Mehmet» maddesinden aktarıyorum: «Çandarlı, Murad II'i tahta getirmek için, bu defa her zamandan çok çalıştı; Manisa'da İshak Paşa ve Anadolu Beylerbeyi Uzgurloğlu İsa Bey de onunla işbirliği yaptılar»[2]. Osmanlı tarihinin sanıldığından çok daha çatışmalı olduğu ortaya çıkmaya başlıyor. Kuşku yok, bütün böyle bir çıkış içinde, Halil İnalcık'ın da tekrarladığı, Murad'ın tahtını gönüllü olarak bıraktığı savları, bir çocuk masalı kadar az inandırıcı bir duruma geliyor. Bu yeni çıkış içinde olguları ye-

(*) Pozitivzm açısından, temelde bir bilmece söz konusu olamaz, karanlık sorunlar olamaz, onun açısından her şey apaydınlıktır.»

Max Planck, Modern Doğa Anlayışı ve Kuantum Teorisine Giriş, op. cit., s. 179.

niden dizmek zorunludur (*); bir yerde sağlanan aydınlığın ışığı, diğer karanlık olguları da ışıklandırmak için kullanılabiliyor.

Bir yanda Uc Beyleri, büyük çoğunluğu Rumeli'nde yer alıyor, sipahiler var ve diğer yanda da düzenli ordu yeniçeriler bulunuyor. Yüksek kamu görevlileri bu ikisi arasında gidip geliyorlar; bir eğilim olarak tutucular ordu içinde taraf arıyor ve yeni sınırlar arayanlar, fütuhatçılar, sipahiler ile işbirliği yapmaya çalışıyorlar. Birinci Mehmet-Çandarlı İbrahim Paşa ve İkinci Murat-Çandarlı Halil Paşa çizgisi, gerici ve gerici olduğu kadar da işbirlikçi'dir; ordu içinde taraftar buluyor. Profesör İnalcık'ın, «Mehmet II» maddesinden aktarmayı sürdürüyorum: «Çandarlı bilhassa yeniçerilere güveniyor, Murad II ise, oğlunun durumunu tehlikeye düşürmeden ve bir iç harbe sebebiyet vermeden tahta gelmek istiyordu. Çandarlı'nın rakiplerinin genç padişahı babası aleyhine körüklemelerinden bile korkuluyordu». Eğer bu olgular hem netleştirilir ve hem de yeniden dizilirse, ortaya şu çıkıyor: Murad, yaşamını risk etmek istemiyor. Ordunun bölünmesinden de endişe ediyor; ordunun bir bütün olarak, var olan hiyerarşik yapısının içinde, işi halletmesini bekliyor.

(*) Şimdiye kadar anlaşılmaz olarak anlatılan kamu görevlileri arasındaki çatışmaları, bu ilericilik - gericilik kavgası çerçevesinde almak; hem zorunlu ve hem de aydınlatıcı oluyor. Murad'ın, kardeşi Mustafa'yı ortadan kaldırdıktan sonra, beş kişilik divandan, Kara Timurtaş Paşa'nın üç oğlu Umur, Ali ve Oruç Beyleri uzaklaştırdığı anlaşılıyor. Divan, işbirlikçi Çandarlı İbrahim ile Hacı İvaz Paşa'ya kalıyor.

Mücadele burada da bitmiyor; «Hacı İvaz'ın Padişah aleyhine asker ile gizli münasebette bulunduğu Sultan Murat'a» duyuruluyor. «Üst elbisesinin altına zırh giydiği söylendi, filhakika bir gün divanda yahut bir gezinti esnasında Hacı İvaz Paşa'nın elbisesinin altına zırh giymiş olduğu görülerek Padişah bunun sebebini sordu.» Başka saraylarda bilinen çatışmalar var; Hacı İvaz Paşa, «askerden korktuğu için zırh giydiğini» söylüyor. Arkasında Çandarlı Partisi'nin gücünü bulan Murad, «bu fedakâr ve değerli vezirin gözlerine mil» çektiriyor.

Ord. Prof. İ.H. Uzunçarşılı, Çandarlı Vezir Ailesi, op. cit., s. 51.

1444 sonlarına doğru Varna'da kazanılan zafer de yeterli olamıyor; Mehmet, 1446 yılına kadar tahtını koruyor. Candarlı Partisi her tarafta ve bu arada ordu içinde çalışmalarını sürdürüyor; 1446 yılında ordu başkaldırıyor ve Mehmet'i istemediğini ilan ediyor. İnalcık'tan aktarmaya devam ediyorum: Edirne'de ordu isyanı başlamadan «Candarlı'nın gönderdiği gizli haber ile daha 5 Mayıs 1446'da yola çıkmış olan Murad II, Ağustos'ta Edirne'ye geldi ve yeniçerilerin yardımı ile tekrar tahta çıktı. Murad II derhal Manisa'ya gönderildi». İkinci Murad'ın tutucu ekibi, iki yıllık bir aradan sonra, ikinci kez yönetime geliyor.

Mehmet, bir daha yönetimi alabilirse bu tutucular dengesini kırmak zorundadır ve eğer içerdeki tutuculuk dışardakilerle bütünleşmişse ikisini birden kırmak zorunluluğu ortaya çıkıyor. Çok haklı olarak bu 1444-1446 yönetim deneyiminin, Mehmet'in kişiliğinde çok derin etkiler yaptığını ileri süren Profesör İnalcık'tan, bu arada, sonuncu aktarmayı yapıyorum: «Candarlı'nın iktidarını kırmak, yeniçerileri tedip etmek, faal bir gaza siyaseti takip ve nihayet İstanbul'u fethetmek fikirleri hep o zaman zihninde gelişmiş olmalıdır». Çok güzel; bir «gaza siyaseti» için, yeni sınırları fethetmek için, orduyu edeplendirmek ve yönetimdeki tutucular partisini kırmak zorunlu görünüyor.

İstanbul'un fethi bir araçtır. Bir sembol yerine geçiyor.

Araç, amaç oluyor.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın bir başka çalışmasından bir aktarma var: «Fakat İstanbul'un fethini müteakip Halil Paşa öldürülüp diğer Türk beyleri iş başından uzaklaştırılınca meydan devşirmeden yetişmiş olanlara kalmış ve bundan sonra tam manasile Osmanlı saltanatı başlamıştır»[3]. Gerçekten de hem ampiririst ve hem de tutucu tarihçiler, farkına bile varamadan, ne kadar önemli önermeler dile getirebiliyorlar; bunlar karşısında hep şaşırıyorum.

Tam anlamıyla Osmanlı düzeni, Fatih Sultan Mehmet ile başlıyor.

Mehmet Fatih, Osmanlı düzeninin gerçek kurucusudur.

İkinci Mehmet, hem Osmanlı düzeninin kurucusu ve hem de yıkıcısıdır.

Burada, devam etmeden önce, yeni bir tezi yazabiliyorum: Mehmet Fatih, kendisini iktidara getiren partiyi de yıkıyor. Fatih'in yönetiminin sona ermesiyle birlikte artık Osmanlı düzeni, tümüyle tek partinin ve tutucular partisinin yönetimindedir; güçlenmesi geciken burjuva sınıfının yokluğunda kurulmaya çalışılan merkezi devlet, ordu içindeki hiziplerin ve bu hiziplerle bütünleşmek isteyen güçlerin elinde bir merkezi devlet karikatürü çıkarabiliyor. Fatih, Uc Beyliği düzenini yıkmaya çalışarak, ilk anda, toplumsal çelişkileri ordu içindeki fraksiyon kavgalarına indirgedi ve ordu, fetihçi genişlemelerin yavaşlayarak durduğu bir zamanda tüm artığı kendi tüketimine çevirerek, topiumdaki çelişkilerin kapitalist sınıfların büyümesine kanalize olmasını yavaşlattı. Burjuva sınıfı çocukluk dönemine ulaştığı zamanda ise, Avrupa kapitalizmi tekelci aşamaya giriyordu ve Türkiye, merkantilist düzenleme ve fışkırmayı yaşayamıyor.

Osmanlı düzeni, Mehmet ile birlikte, kendisini tamamladı.

Birinci Süleyman dönemi, frenine basılmış taşıtın kaymasıdır.

Kanuni Süleyman zamanında Avrupa, merkantilist çocukluğunu yaşıyor. Türkiye'yi yıkacak bir gücü toplamış olmaktan çok uzak düşüyor. Osmanlı düzeni, İkinci Mehmet'in katkıları ile ve özellikle Birinci Süleyman'dan sonraki dönemde net bir biçimde, kendi düzenini yıkıcı sınıfı, kapitalist sınıfı, çıkarmakta acze uğradığı için ve Osmanlı düzeninin feodal netlikle birlikte hızlı bir kapitalistleşmeye başladığı zaman kesitinde de, kapitalizm, emperyalistler arası çekişmelerin içine girdiğinden, tarihsel olarak, teorik planda, bitmiş bir düzen, pratikte daha uzun yaşıyor.

Osmanlı düzeni, bu uzatılmış yaşamında, belli senar-

yoları tekrarlamakla yetiniyor. Bu açıdan bakıldığında, sanıldığından çok daha kısa yaşıyor.

Bilim adamının rolü, tiyatro sahnesinin ışıkçısına benziyor. Tiyatroda ışıkçı, sahne denilen alanın, bir bölümünü aydınlatırken bir diğer bölümünü karartıyor; alanda ışık değiştirme, zamanda geriye veya ileriye atlamanın etkisini tekrarlıyor.

Bilim adamının rolü, tiyatronun ışıkçısının işlevine benzediği için, bilimsel çalışmalarda her yeni bulgu, aynı zamanda son derece eski görünüyor. Bu nedenle, ayrıntısız ve götürü yaklaşıma alışkın bir bakış, bilimsel tarih içindeki her yeni buluşu aynı zamanda çok eski sayabiliyor. Her yeni buluşun, olduğu türden eskiden de var olduğunu söylemek, bilimsel çalışmanın hem olguları yeniden dizdiğini bilmemekten ve hem de teori'nin olguları değiştirdiğini anlayamamaktan ileri geliyor.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Osmanlı saray kurumlarını incelediği çalışmasından aktarıyorum: «Osmanlı tarihlerinin tetkiklerinden çıkan neticeye göre padişahlar, Fatih Sultan Mehmed devrine kadar müstebid bir hükümdar değillerdi; kendileri vezir ve beğlerinin ittifakıyle Osman Oğulları arasından hükümdarlığa intihap edilir ve devlet idaresinde başta bulunan hükümet reisi ve azalarının idari nüfuzlarına tabi olurlardı. Bununla beraber devlet adamlarının mahkumu değildiler; icabında aralarındaki rekabetten istifade ile onları cezalandırırlar, fakat, hodbehod hareket edemezlerdi»[4]. Açık bir seçimden söz ediliyor ve bunu katılımcı bir yönetim savı izliyor. «Devlet merkezinde vezir-i azam, vezir ve beğlerbeğiliklerde bulunan Türk beğler, memleket üzerinde geniş itibar ve nüfuza sahip olduklarından ve saltanata geçen Osmanlı hükümdarları bunların müzaharetiyle o makama geldiklerinden bittabi işlerde bunların sözleri müessirdi». Roma Cumhuriyeti'nde de durum bundan farklı görünmüyor; Osmanoğlu Cumhuriyeti'nde başkanın seçimi ve yönetime, monarkı aşan bir katılım net bir biçimde beliriyor.

Profesör Halil İnalcık da, yabancı dilde yayınlanan, «The Ottoman Empire» adını taşıyan çalışmasında, «se-

çim» sözcüğünü kullanmamakla birlikte, emir veya sultanın seçimle iş başına geldiğini kabul ediyor. «Whichever Ottoman prince succeeded in securing the empire's capital, Treasury and archives and in winning the support of the janissaries, ulema, bureaucracy and the palace officials, was the legitimate sultan»[5]. Başkenti elde eden, hazine ve arşivlere el koyabilen, bunu yapabilmek için de ulema ile bürokrasi ve saray görevlilerini, hepsinden ötede orduyu kazanan her Osmanlı prensi, meşru sultan sayılıyor.

Payitahtı elde etmek tahta oturmak açısından son derece önemli olduğu için Osmanlı prensleri kesinlikle başkentte tutulmuyorlar. Ayrıca Rumeli ordusu daha savaşçı sayıldığından Trakya'da da hiç bir Osmanlı prensi vali yapılmıyor (*). Edirne ve Bursa, birincisi Dar-ül Harb ve ikincisi Dar-ül İslam sayılıyorlar, İstanbul alınıncaya kadar iki başkent olarak kullanılıyor; buralarda şehzade vali görevlendirilmiyor. Amasya, Roma'nın, Arapça Rum deniliyor, varisi olmak isteyen Osmanoğlu için çok önemli bir yerdir; Amasya, Selçuk ve Osmanoğulları'nın «Rum», Roma, bildikleri Küçük Asya'nın en güzel ve baş kenti olarak görülüyor (**). Amasya'nın bu itibarından dolayı, uzun yıllar Amasya'da görevlendirilen şehzade, gayri resmi de olsa, tahtın varisi kabul ediliyordu. Fakat pratiğin bu kabullerin pek işe yaramadığını ortaya çıkarması üzerine, İstanbul'a yakın bir yerde valilik daha önemli bulundu; Manisa, tercih edilmeye başlandı. Bu tercihte, hiç kuşku yok, Amasya'nın bilim ve edebiyat ve Manisa'nın eğlence ve içki merkezi olmasının da etkisi var; Osmanoğlu düzeni oturmaya başlayınca içki ve eğlence, bilim

---

(*) Cem'in bir süre Edirne'de görev yaptığı savları, bu görüşe, ters düşüyor.

(**) «Son günlerine kadar Bizans İmparatorluğu kendine 'Romalılar İmparatorluğu' demeğe devam» ettiler.

«Bizanslılar hiç bir zaman imparatorluğun İtalya üzerindeki hakkından vazgeçmemişlerdi.»

Charles Diehl, Bizans İmparatorluğu Tarihi, İstanbul, 1939, s. 54 ve 91.

ve edebiyatın önüne geçiyor. Her halde hem içki ve eğlenceye düşkünlüğü ve hem de İstanbul'a yakınlığı nedeniyle olmalı, Murat, 1444 yılında tahttan uzaklaştırılınca Manisa'yı seçiyor.

Karine yoluyla tercih ifade etmenin ötesinde hiç bir Osmanoğlu emir, yerine geçecek kimseyi belirlemek cesaretini kendisinde bulamıyor; kuruluş kurallarına ters düşmesinin ötesinde seçmenler kolejinin haklarına da bir tecavüz olarak kabul edilmesini mümkün görüyorum. Murad'ın tercihi olduğu anlaşılan Alaattin, İkinci Mehmet'in ilk tercihi olan Mustafa öldürülüyor. İkinci Mehmet'in ikinci ve açık tercihi Cem'e karşı güçlü bir muhalefet oluşuyor.

Osmanlı emirinin, daha sonra Araplardan ithal ettikleri sıfat ile sultanının (*) seçimle geldiği gerçeğini, yabancı araştırmacılar da ön plana çıkarıyorlar. Osmanoğlu sülalesi üzerinde ayrıntılı çalışmanın yazarı A.D. Alderson, bunu bir «demokratik hava», democratic spirit, sayıyor ve Osmanlı saltanat biçimini, a compromise between the hereditary and elective principles, «irsi ve seçim ilkeleri arasında bir uzlaşma» olarak görüyor[6]. Belki de bu uzlaşmadan uzaklaşabilmek için Osmanoğlu ailesi, sürekli asalet peşinde koşuyor; evlenmelerin ötesinde, On

(*) Araplardan «sultan» sıfatını ilk önce alan Türk'ün Tuğrul olduğu anlaşılıyor. 1055 yılında Bağdat'a ve Abbasi Halifesi'nin otoritesini güçlendirmek üzere giren Tuğrul'dan Halife çok hoşnut kalıyor; kendisine «sultan» sıfatını veriyor. Tuğrul da bundan çok hoşnut kalıyor ve yaşının ilerlemiş olmasına karşın, Halife'nin kızlarından birisini kendisine eş olarak isteyince Halife şaşırıyor.

Tuğrul'u o zamana kadar kardeşleri, kuzenleri ve komutanları, eşitler arasında birinci, primus inter pares sayarlarken, Abbasi Halifesi'nin «sultan» demesi üzerine Tuğrul da kendisini sultan saymaya başlıyor ve hemen bir müsliman İran hükümdarı davranışına bürünüyor, Farisi ve Arap görevliler istiyor. As a result, a Turcoman revolt broke out in Upper Mesopotomia and İran, bunun sonucunda Yukarı Mezopotamya ve İran'da Tuğrul'a karşı bir isyan patlak veriyor.

Claude Cahen, Pre-Ottoman Turkey, N.Y., 1968, s. 25.

Beşinci yüz yılda, Kayı soyundan gelme, Konya'ya kaçıp yerleşen Doğu Roma imparator ailelerinin birisine bağlanarak Roma asaletine sahip çıkma ve hatta Muhammed'in akrabası olma türünden rivayetleri birbirine rekabet halinde veya hep birlikte kullanmaya çalışıyor. Fakat bütün bu çabalar ve daha sonra halifeliği sultanlıkla birleştirme senaryoları bile, oy vermemenin öldürmek olarak gerçekleştirildiği düzeni değiştiremiyor.

Oy vermemenin öldürme ile ifade edildiği bu Osmanoğlu Cumhuriyeti'nde, Dördüncü Mehmet'in babası İbrahim'i öldürttüğü 1648 yılından, Dördüncü Mustafa'nın kuzeni Üçüncü Selim'i ve İkinci Mahmut'un kardeşi Dördüncü Mustafa'yı öldürttüğü 1808 yılına kadar yalnızca bir tek Osmanoğlu erkeğine ölüm düşüyor; yüz altmış yıl içinde bir tek katl ihmal edilebilir. Ancak bu ölümsüzlüğün açıklanması gerekiyor.

Uzun bir aktarma yapılması zorunluluğu var. Leopold von Ranke'den şunu aktarabiliyorum: «O vakit ki Şeyhülislam Abdurrahman Efendi yeniçeri ağası tarafından kolayca ikna edildi. 8 Ağustos 1648 de, az zaman evvel din ve devletin büyük vazifeleri için tesis olunan eski Bizans devrinin isyanlarına sahne olan meydandaki Sultanahmet Camii içinde ulema ve yeniçeri ağaları toplandılar. Allah'ın kullarının müşterek davası bahis mevzuu olduğu beyaniyle toplantıya sipahiler de çağrıldılar. Bundan böyle tamamiyle Türk olmuş yeniçerilerle sipahiler askeri otoriteyi, adli ve dini olan otoriteyi ulema sınıfı, veraset suretile icra ve tatbik etmeğe başlamışlardı»[7]. Sipahilerin artık hiç bir gücü yok; von Ranke, «bu iki heyet birlikte Osmanlı Camiasını vücude getirdiklerini iddia ediyorlardı» diyor. Ulema sınıfına da, yeniçerileri bağlı saymak gerekiyor ve bu nedenle «hükümet adeta doğrudan doğruya yeniçerilerin eline geçmiş gibi görünüyordu». 1648 tarihinden itibaren ortaya çıkan rejimi, tek parti yönetimi saymak kaçınılmaz oluyor; On Dokuzuncu yüz yılın başına kadar süren, tutucu ordunun yönetiminde bir ölüm sessizliğidir.

Üçüncü Selim, yeniden iki partili rejime dönüşün işa-

retini veriyor ve sancılarını gösteriyor; gerici ordunun eliyle bu ilerici partinin ilk başkanı, Selim, boğduruluyor. İlericilik, On Dokuzuncu yüz yılın başlarında da, Anadolu'da değil Rumeli'de ve Uc'larda filiz veriyor; Alemdar yardıma geliyor. İkinci Mahmut, ölümün eşiğinden döndürülüyor; boynundaki kiriş çıkarılıyor ve tahta oturtuluyor.

İkinci Mehmet ile İkinci Mahmut'un yazgılarında ortak ögeler gördüğüm kesin; İkinci Mehmet'in de ölümü kokladığına inanıyorum. Tahttan indirildikten sonra beş yıl yaşayabilmeyi, olağanüstü büyük bir korunma ve yaşama içgüdüsüne bağlayabilirim; hırs biriktiriyor. İkinci Mahmut, ölüme somut olarak dokunduğu için hırs biriktirmesi çok daha kolay oluyor; bu orduyu ortadan kaldırmadan yenilikçiler partisinin yaşayamayacağına inanıyor. 1826 yılının 15 ve 16 Haziran günlerinde, Constantin'in ilk sarayının bulunduğu Sarayburnu'ndan başlayarak Marmara'ya doğru deniz cesedle dolduruluyor; yüz yıllar boyu Osmanoğlu ailesini de bir oyuncak haline getirmiş olan gericilik yuvası ordu, yerle bir ediliyor. Tarihler buna Vaka-i Hayriye, Hayırlı Olay, adını veriyorlar.

Gericilik yuvası orduyu tek seçici haline getiren süreç, İkinci Mehmet ile başlıyor. İkinci Mehmet, kendisine iktidar kapısını açan partiyi ortadan kaldırma sürecini de başlatıyor. Şöyle de söylenebilir; İkinci Mehmet'e kadar iki partili bir rejim var. Kendisi ileriye açık Mehmet, bu iki partiden birisini, ilericiler tarafını, sürekli olarak baltalıyor (*). İkinci Mehmet, Orta Çağ'a göre çok geç ve Yakın Çağ'a göre de çok erken geliyor.

Şimdi sıra, iki partili rejimin ayrıntılarının ortaya çıkarılmasına geliyor.

(*) Mustafa Kemal Paşa'nın başında bulunduğu Kemalist Parti de, elindeki tüm imkânları, işçi sınıfı tarafını, ideolojik ve örgütsel alanlarda, kırmak için kullanıyor. Böylece meydanı, tümüyle, Kemalizm'in karikatürünü Kemalizm olarak uygulayacak olan sermaye partisine açıyor ve tarih içinde, kaçınılmaz bir biçimde, sermaye partisi ile özdeşleşiyor. Kemalizm, kendi karikatürüyle birleşiyor ve özdeşleşiyor.

Parti, iktidar için var oluyor. Parti, iktidarı tutmak için oluşan bir taraf'tır; ayrılmak ve ayırmakla başlıyor. Parti'nin, var olan bir iktidarda ortaya çıkması veya bir iktidarı almak için kurulması önemli bir özellik taşımıyor; önemli olan, parti'nin, kesinlikle bir iktidarı amaçlamasında yatıyor.

Parti, de facto her zaman var oluyor; kavram olarak daha sonra oluşuyor. Tüzüğü hep kağıt üzerindedir; arkadan geliyor. Disiplini ise fetişleştirmeye pek çok elverişlidir; disiplin, iktidar hırsının türevi olarak ortaya çıkıyor. İktidar perspektifi olmayan bir partide disiplin bir fetiş oluyor; aslında iktidar perspektifi olmayan bir parti bir fikir kulübüne dönüşüyor.

Osmanoğlu Cumhuriyeti'nde fikir kulübü yok; partiler var. Güçlü bir haberleşme ağı ve kendisine yetecek bir kadrosu olduğu anlaşılıyor. İki partinin de yöneticilerini gösterebilecek durumdayım.

Murad taraflısı partide sadrazam Halil, ordu komutanı yeniçeri ağası Kurtçu Doğan, Anadolu Beylerbeyi Uzgur-oğlu İsa, Ishak Paşa önde bir yer alıyorlar. Çandarlı veya Candarlu Halil, bu partinin başkanı konumundadır; bu nedenle bu partiye Candarlu Halil Partisi, CHP, veya bütün gücünü ordudan aldığı için de Kapıkulu Partisi, KKP, adı verilebilir. Ancak ismi o kadar önemli görmüyorum; asıl niteliği üzerinde durmak istiyorum.

Candarlu Halil Partisi'nin ideolojisi tutuculuk'tur; tutuculuk, CHP için, bir sırlı çekirdek oluyor. Her eyleminin içinde yer alıyor ve her eylemine ışık tutarak yön veriyor. Program olarak, bu parti, genişlememeyi seçmiş görünüyor; Bayezid'ten kalan ve Timur'un çekilmesinden sonra tekrar derlenebilen sınırları, ebedi kabul ediyor. Strateji olarak da saldırıyı değil uzlaşmayı benimsiyor; son derece barış yanlısı görünüyor. Kapıkulu Partisi, KKP, en çok savaştan korkuyor ve hedefe saldırmak yerine hedefle uzlaşmayı tüm hareketlerinin temel ilkesi haline getiriyor. Barış yanlısı ve uzlaşmacı olması, zorunlu olarak, iş birlikçi bir tutuma girmesini de gerektiriyor; Candarlı Halil Partisi, Osmanlı düzeni içinde, Bizans'ın işbirlikçisidir.

Yalnızca ideolojik planda değil, harekat alanında da, sürekli olarak Doğu Roma ile işbirliği içine giriyor; Roma ile bir eylem birliği oluşturmaya çalışıyor. Bu, zaman zaman Doğu Roma'nın elçilerine ortak programlar için nasihatlarda bulunmak türünde olabildiği gibi, İstanbul Fethi'nin en statejik anında bile, Konstantin'in Sarayı'na haber uçurmak biçiminde de ortaya çıkıyor.

İşbirlikçiliğin altınla mükafatlandırılmış olması mümkün; Candarlı Halil Partisi'nin rüşvetci olduğundan ve rüşvet aldığından da kuşku duymuyorum. Türk tarihçilerinin KKP'nin lideri Halil'in rüşvet almış olmasını onurlarına uygun bulmuyorlar ve eldeki tüm kanıtlara karşı bunun üstünü örtmeye çalışıyorlar. Modern tarihçiler arasında

Üç Kaynaktan Aktarma

Fatih Döneminde Osmanlı Partileri

«A determining factor in all the major political developments of Ottoman history between 1444 and 1453 was the struggle for supreme power between Chandarlı Khalil Pasha, the all powerful grand vizier since 1436 or 1437, and a group of ambitious military leaders including Shahabeddin Shahin, Zaganos and Turahan, who were seeking te seize the control of the goverment by claiming to be protestors of the young Sultan's rights.»

«In the formation of Mehmed's personality and imperialistic policy the infulence of Shahin and especially of Zaganos can not be overestimated.»

Halil İnalcık, Mehmed the Conqueror (1432-1481) and His Time Speculum, 1960, Vol. XXX, p. 410-411.

«1436 veya 1437 yılından beri iktidarı tümüy-

le elinde bulunduran vezir-i azam Çandarlı Halil Paşa ile genç Sultan'ın haklarının koruyucuları olduklarını iddia ederek yönetimin kontrolunu ellerine geçirmek isteyen, Şahabettin Şahin, Zaganos ve Turahan'ın da içlerinde bulunduğu bir grup hırslı askeri lider arasındaki nihai iktidar mücadelesi, 1444 ve 1453 yılları arasında Osmanlı tarihinde büyük siyasal gelişmelerinde belirleyici faktör oldu.»

«Mehmed'in kişiliğinin ve emperyalist politikasının oluşmasında Şahin'in ve özellikle Zaganos'un etkisini abartmak mümkün görünmüyor.»

* * *

«It appeared that the new Sultan was under the influence of Murad's old minister, Halil, who was known to have shared his master's taste for peace.»

«Byzantine diplomats had carefully cultivated Halil's fridenship.»

«Zaganos Pasha, now second Vizier, had been cold term with him (Chandarlı, y.k.) for some years and was a close friend of Shahabed-din, the eunuch who was Mehmet's intimate and advocate of war.»

«Halil had his supporters amongst others of Murad's old ministers. But there was a vigorous party opposed to him, led by soldiers such as Zaganos and Turahan Pasha, with the eunuch Shehabed-din behind them; and it was they who had the Sultan's ear.»

S. Runciman, The Fall of Constantinople, Cambridge University Press, 1965, p. 61 and 73.

«Yeni Sultan'ın, Efendisi'nin barıştan yana tercihini paylaşan Halil'in, Murad'ın eski bakanının, etkisinde olduğu anlaşılıyordu.»

«Bizanslı diplomatlar, Halil ile dostluğu özenle geliştiriyorlardı.»

«Bir kaç yıldan beri onunla (Çandarlı, y.k.) ilişkileri soğumuş olan, şimdi ikinci vezirliğe getirilen Zaganos, Mehmet'in sırdaşı ve savaş taraftarı Hadım Şehabettin'in yakın arkadaşı idi.»

«Halil'in, Murad'ın diğer bakanları arasında destekleyicileri vardı. Fakat ona muhalefet eden, Zaganos ve Turuhan Paşa gibi askerlerin liderliğinde, Hadım Şehabettin'in desteklediği atak bir parti vardı ve Sultan da yalnızca bunları dinliyordu.»

* * *

«But greed of wealth was his notorios failing, and this, combined with his (Halil's, y.k.) conciliatory policy towards the Greek and Serbian Courts, aroused suspicions that he was in the pay of the wily Greeks, and of rich old 'Vokoğlu' asthe Turks called Despot George.»

«The impatient military party disliked him for his patience and moderation, while the common people took revenge for his stinginess by nicknaming him 'Gyaour Yoldash' and 'Gyaour Ortagh' ('The comrade and partner of the infidels').

«All this while Constantine (the emporer, y.k.) continued in Adrianople his diplomatic endeavours to avert the danger. Chalil Pasha though compelled to be doubly careful and cautious on accaunt of the increasing influence of the war party worked cohtinually and in his own way, for peace. Despot George Brankovich was doing the same.»

Chodonul Mijatovich, Constantin Palaeologus, the Last Emperor of the Greeks 1448-1453, the Conquest of Constantinople by the Turks, Chicago, 1892, pp. 100 and 127.

«Ancak servet hırsı meşhur zaafı idi ve bu,

Grek (Bizans, y.k.) ve Sırp Sarayları'na karşı uzlaşmacı politikasıyla birleşince, kurnaz Grekler'den ve Türklerin 'Vok-oğlu' dedikleri zengin Despot Yorgi Brankoviç'ten rüşvet aldığı kuşkuların çıkmasına neden oldu.»

«Sabırsız askeri parti, sabırlılığı ve ılımlılığı nedeniyle, ondan hoşlanmazken, sade halk da, ona, 'Gavur Yoldaş' veya 'Gavur Ortağı' adını takarak pintiliğinden intikamını almış oluyordu.»

Bütün bunlar, Konstantin'in (Bizans İmparatoru, y.k.) tehlikeyi geçiştirmek için Edirne Sarayı üzerindeki diplomatik girişimlerini sürdürdüğü zamanda oluyordu. Savaş partisinin etkisi arttığı için daha dikkatli ve tedbirli olmak zorunda kalan Halil Paşa da, sürekli olarak, kendi usulüyle, barış için çalışıyordu. Despot Yorgi Brankoviç de aynısını yapıyordu.»

Halil İnalcık, Halil'i aklayabilmek için özel çaba harcıyor ve bunun Bizans yanlısı politikasının anlaşılmamasından doğan halk rivayetleri olduğunu ileri sürüyor (*). Halil İnalcık, Halil'i koruyabilmek için bir bilim adamında bulunması gereken tüm titizliği bir kenara atıyor.

Uc Beyleri Partisi, veya başkanı nedeniyle Şehabettin Şahin Partisi'nin sembolü «şahin» olabilir; Candarlı Halil Partisi'ne «güvercin» uygun düşüyor. Bu Parti, Mehmet yanlısıdır ve Doğu Roma İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmak istiyor; Konstantinople'un alınması, UBP için, bir hırs olarak beliriyor. Hadım Şehabettin Paşa'dan başka ön-

(*) «Rüşvet rivayetlerinin, onun bu siyasetine karşı koyanlarla böyle bir siyasetin hakiki sebeplerini tamamiyle anlamayan ve halk gaziler muhiti tarafından yayılmış ve oradan Bizans kaynaklarına aksetmiş olduğu kuvvetle tahmin olunabilir.

Halil İnalcık, İstanbul'un Fethinden Önce Fatih Sultan Mehmed,
Halil İnalcık, Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar, Ankara, 1954, içinde, s. 82.

de gelen yöneticileri, Turahan, Saruca, Karaca Bey, Zaganos, İbrahim bin Abdullah, genellikle «bin Abdullah» olarak biliniyorlar. Sultan Mehmet'in annesinin de ismi tartışmalıdır; ancak mezarında «bin Abdullah» var. İsimlerdeki bu eklemeler, bin Abdullah'lar, söz konusu kimsenin, kesinlikle, hıristiyanlıktan dönme olduğunu gösteriyor (*). Eski dinlerini gizlice koruyup korumadıkları ayrı, ancak, zorla islamization sürecinden geçince, hepsinin babalarının «Abdullah» olduğu varsayılıyor ve hepsi «bin Abdullah», ya da «Abdullah-oğlu» ismine bağlanıyor.

Bu iki parti, modern zamanlarda parti sayılan pek çok örgütlenmeyi kıskandıracak bir mücadele içine giriyor; 1443 ve muhtemelen 1439 yılında başlayan, 1453 yılında İstanbul'un fethiyle bir süre ara verilen bu mücadelenin, yaşamın her anında ve her yerinde olanca keskinliğiyle sürdüğünü görebilmek son derece şaşırtıcıdır. Şaşırmayı hep öğrenmenin başlangıcı sayıyorum; şiddet, kaybedilecek veya kazanılacak olanın öneminden kaynaklanıyor. Candarlı Halil Partisi, Halil'in o sıralarda yalnız Osmanlı topraklarında değil dünyanın bir çok yerinde de en zengin insanlar arasında olduğundan ve Murat'ın zaman zaman Halil'den borç aldığından kuşku duyulmaması gerekiyor, kaybedeceklerinin büyük olduğuna inanıyor; bunun için uzlaşmacı ve barışçı politikalarını artan bir titizlikle uygulamak istiyor. Uc Beyleri Partisi için ise yalnız kazanılacaklar var; bunun için iktidara gelmek istiyorlar. İktidara gelerek yayılmacı bir politika izleyebilmek için de Mehmet'i tahta çıkarmak zorunluluğunu duyuyorlar.

Diğer taraftan 1439 yılından itibaren gelişen ulus-

(*) Dünyaya gelen ilk müslüman olan Muhammed' de, bir Abdullah-oğlu'dur; tam bir Bizans müziğiyle bestelenmiş olan Mevlid'de, «Doğuş» anlamına geliyor, bununla ilgili dizeler var.

Amine Hatun Muhammed anesi
Ol sadeften oldı ol dür danesi

Çünki Abdullah'tan oldı hamile
Vakt irişdi hafta vü eyyam ile

lararası durum ve kaybedilen savaşlar, Uc Beyleri Partisi'ni daha sabırsız olmaya ve daha hırslı bir politika izlemeye zorluyor; 1439 yılında Floransa Konsili'nde, Doğu Roma İmparatoru Sekizinci Yuannis Paleologus'un katılımıyla Batı ve Doğu kliselerinin birleştirilmesi, Ünyon, kararа bağlanıyor ve imzalanıyor. Böylece başta Papalık'ın, tüm Batı Avrupa'nın Türkler'e karşı yeniden güçlerini birleştirebilmeleri için koymuş oldukları koşul yerine getirilmiş oluyor; artık yeni bir Haçlı Seferi başlatılabilir.

1439 yılı Floransa Konsili kararı, Candarlı Halil Partisi için tam bir panik etkisi yapıyor ve CHP, daha barışçı ve çok daha uzlaşmacı bir tutum içine giriyor. Avrupa'da hükmü geçebilen ve tek güçlü devlet olan Macaristan ise Türkler'e saldırmaya başlıyor; Naib Yanoş Hünyadi'nin komutasında Macar kuvvetleri Türkler'e karşı başarı üzerine başarı kaydediyor (*). Murad'ın, Macarları durdurmak için isteksizce giriştiği saldırılar ise Belgrad'ta tam bir hezimete dönüşüyor. 1441 ve 1442 yıllarında Yanoş, yeni başarılarla, Tuna'yı aşıyor ve Türkler'i Balkan Dağları'ndan da sökmeye başlıyor.

Macarların bilgili generali ve kral naibi Yanoş, İstanbul'un fethine kadar Türkler'in büyük korkusu oluyor. Türk takvim yazıcıları ise çok zaman bu yenilgilerden söz etmemeyi tercih ediyorlar; bu yenilgilerin sonucunda Murad'ın imzaladığı teslimiyetçi Edirne Antlaşması ile ilgili müzakereler, son zamanlarda ortaya çıkarılan Gazavat-ı Murad dışında hiç bir Türk kroniğinde yer almıyor. Bazıları yer alıyor; böyle durumda da, Türk kronik yazıcıları, sorumluluğu Uc Beyleri Partisi'nin önde gelen yöneticilerine yıkmaya çalışıyorlar.

Aslında Osmanlı tarihinde bu büyük politik savaşın yaşandığı dönemin aydın ve bilim adamlarının çoğunun

(*) «Meanwhile a fierce war breaks out with the King of Hungary. Battles are fought with doubtful and various fortune; sometimes the Hungarians and more often the Turks are defeated.»

Demetrius Cantemir, The Othman History, London, 1743, s. 86.

da barışçı ve uzlaşmacı oldukları görülüyor; bunların büyük çoğunluğunun CHP yanlısı bir tutum aldıklarını saptayabiliyorum. Mehmet'in öğretmeni Kürd Ahmet Kurani'nin dışında çok büyük bir çoğunluk, İstanbul'un fethine de karşı çıkıyor.

İkinci Murat ve İkinci Mehmet zamanlarında yaşayan ve bilinen ilk rivayet derleyicisi olan Derviş Ahmet Aşıkı, Aşıkpaşazade adıyla yazdığı tarihinde, bu tutumu, çok açık bir biçimde sergiliyor; yenilgilerin çoğunu Şahabettin Şahin'i, Kula Şahin, yüklüyor. Şahin'in «Anadolu askerinin bazısını, Rumeli askerini ve akıncısını» alarak Eflak İli'nde Yanoş'un üzerine gittiğini yazıyor; sonra savaş yerine içki alemine başlıyor. Aşıkpaşazade'ye göre, kendisine savaşı hatırlatanlara, «sarhoş kafa ile» cevap veriyor ve «o düşman benim börkümü görse bir nice günlük yola kaçar» diyor. Fakat böyle demesine kalmadan, Aşıkpaşazade'ye göre, «bir gün ansızın Macar askeri» beliriyor ve Şahin, bu kez, «ağzındaki lokmasını dahi» yiyemeden, «ardına» bakmadan, «kaçmaya yüz» tutuyor. Aşıkpaşazade, «elhasıl islam askeri orada bozguna uğradı» diyerek, sorumluluğu Şahabettin Şahin Paşa'ya atmakla birlikte, yenilgiyi yazıyor.

Ancak asıl büyük bozgun 1443 yılında İzladi'de ve Murad'ı da içine alacak bir biçimde gerçekleşiyor. Osmanlı kronik yazıcısı bunu da, «Vılakoğlu, Rumeli Beğlerini filöri ile konukladı» diyerek, despot Brankoviç'in Uc Beyleri'ne altın türünden rüşvet vermesine bağlıyor. Kızı Murad ile evli ve karşı taraftan Halil türünden tedbirli Vılakoğlu da, esen yeni havaya uyarak saf değiştiriyor ve Macarlar ile işbirliği yapıyor (*). İzladi yenilgisinden sonra Murad, Edirne Anlaşması'nı imzalıyor.

(*) «O sırada beğlerbeği Kasım Paşa idi. Onu kâfirlerin ardına sürdüler. Kâfirler kaçtı, diye. Bu mel'un kâfirlerin pususu varmış. Bunları gafil iken ortaya aldılar. Halil Paşa'nın kardeşini tuttular. O zaman Bolu Sancak beği idi. Elhasıl filöri (altın y.k.) himmet eyledi. Vılakoğlu'na memleketini verdiler. Vılakoğlu'nun iki oğlu Tokat hapsinde idi. (Murat'ın sarayında bir tür rehin yaşıyorlar. y.k.) Onların gözlerine de-

Edirne Anlaşması ile Murat, Sırbistan'ı restore ediyor ve on yıl süreli bir barış planı önererek, imzalıyor. Macarlar'ın Sırplar ile birleşerek Türkler'e karşı bir Haçlı Seferi açtığını gören Karamanoğlu da harekete geçtiği için Murad, Anadolu'da da, Karamanoğlu lehine toprak kaybına razı oluyor. Edirne Anlaşması'nı Macaristan Elçisinin önünde imzalayarak, kendi elçisiyle birlikte Macaristan'a gönderiyor.

Ancak Macarlar'ın elde ettikleri başarılara ve Murad'ın barış isteklerine bakarak kendilerine aşırı ölçüde güvendikleri ve Edirne Anlaşması'nı derhal yırtıp attıkları anlaşılıyor. Murad'ın Macaristan'a on yıllık barış önermesine karşılık, Yanoş komutasında Macar kuvvetleri yeniden saldırıya geçiyorlar. Bu saldırı haberleri üzerine Edirne'de tam bir panik yaşanmaya başlıyor; Macar kuvvetlerini Varna'da karşılamak zorunlu oluyor.

İkinci Mehmet'in birinci kez tahta çıkış tarihi kesin olarak bilinemiyor; Profesör Halil İnalcık, bu konudaki ayrıntılı araştırma ve hesaplarını yayınladığı «Fatih Sultan Mehmet'in İlk Cülusu» adındaki çalışmasında «Sultan Mehmed'in ilk defa tahta çıkması şüphesiz İzladi muharebesiyle Varna savaşı arasındadır» diyor[8]. Gerçekten de tam bu zamanda olması gerekiyor; devam eden yenilgiler ve İzladi bozgunundan sonra Rumeli ile Anadolu'da büyük toprak kaybına razı olunarak hazırlanan Edirne Antlaşması Murat'ın hükümdarlığının sonunu haber veriyor.

Uc Beyleri Partisi için durum son derece elverişlidir; böyle bir kurgu içinde Şehzade Alaattin'in boğdurulması mantıki tutarlılığına kavuşuyor. Alaattin de 1443 yılında öldürülüyor; bunun kendisine yönelik bir mesaj olduğunu anlayan Murat'ın büyük acılar duyduğunu belirten kaynakların doğruluğuna inanıyorum. Murat, kendisine ağlıyor ve tahtı bırakmaya zorlanıyor. Murat'ın, Mihaliç'te önde

---

mir sürme çektiler. Babasına gönderdiler. Halil Paşa'nın kardeşini dahi Macarlar'dan satın aldılar.»

Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Nihal Atsız yayını, Ankara, 1985, s. 126-127.

gelen ordu mensupları ve uc beylerin önünde tahtı bıraktığını açıklaması da anlamlıdır; düzenli ordu, sipahiler karşısında bu yenilgiyi kabul ediyor.

Ancak mücadele bitmiyor; Kapı Kulu Partisi için, Murat yaşadığı sürece, mücadele ve kazanma şansı var. Bu sırada her iki partinin de iki Osmanoğlu'nu, Mehmet ile Murat'ı tam bir korumaya aldıklarını tahmin edebiliyorum. Bu koruma çerçevesi içinde Mehmet tahtını sürdürebilmek ve Murat da yeniden tahta dönmek için, kendi partilerine güvenmekten başka çare bulamıyorlar.

Büyük bir propaganda ve sinir savaşı başlıyor. Yanoş'un tekrar saldırıya geçmesi, iki parti arasında savaşın daha da kızışmasına yol açıyor; Halil'in adamları, Mehmet'in komutasında Macarlar ile yapılacak bir savaşın başarısızlıkla sonuçlanacağını ve Mehmet'in deneyimsiz olduğunu sürekli propaganda ediyorlar. Kuşkusuz böyle bir durum, Murat'ın gönüllü olarak tahtını bıraktığı savlarını tam bir çocuk masalı düzeyine indiriyor; böylesine bunalımlı bir dönemde bir sultanın tahtını bırakması akla uygun gelmiyor. Ayrıca Fatih'ten sonra Bayezid tarafına geçen Tursun Bey, Bayezid'e sunduğu Tarih-i Ebul Feth'de halk arasına yayılan söylentilerden dizeler de yayınlıyor. Tursun Bey'e göre bu dizeler Murad'a okunuyor ve Murad, tahtı bıraktığına pişman oluyor.

Be kişi hey ne turfa ettin
İşin altunken kem iş ettin
Getirip oniki yaşar tanayı
Geçirip yerine gümüş ettin.

Uc Beyleri Prtisi de bu propagandanın altında kalmak istemiyor; Mehmet artık sultandır ve Yanoş Hünyadi'yi Mehmet komutasında ordunun karşılaması gerektiğini ileri sürüyorlar. Mehmet bunu çok istiyor ve Halil'i çağırarak «babamdan rica edesin kim babam oturub Edirne'yi İstanbul keferesinden hıfzedib ben Ungurus (Macar, y.k.) keferesi üzerine varub gaza edem» diyor. Fakat böyle bir istek CHP planlarına ters düşüyor; Halil,

Olguların Yeniden Dizilişi

Parti Mücadelesi 1440 Yıllarında Orduyu Bölüyor

Fatih ve dönemi üzerinde en çok araştırma yapmış Türk tarihçisi Halil İnalcık'ın çalışmalarından çok yararlandığım görülüyor; ancak, tümüyle ayrı sonuçlar çıkarıyorum. Bu sonuçlar çıktıktan sonra çalışmaların kendisi olmasa bile İnalcık'ın bulgularının okunmasının değiştiğini düşünüyorum. Buradaki bütün aktarmaları Profesör İnalcık'ın «Fatih Sultan Mehmet'in İlk Cülûsu» adıyla yayınlanan araştırmasından alıyorum.

«Düşmanın, şimdi Edirne'ye götüren büyük yol üzerinde Padişah'ın kuvvetlerini ricata mecbur ederek bu kadar ilerlemiş olması çok nazik ve buhranlı bir vaziyet yaratmıştı.»

«O zaman Osmanlı ordusu içinde vahim ayrılıklar başgösterdi.»

«Yalnız timarlı ordusunun kumandanları olan sancak beyleri değil, Turahan Bey başta uç kuvvetleri, bir çok defa düşman karşısında mukavemet imkânı olmadığını söyliyerek kati savaşa girmeden firar yolunu tuttular.»

«Bu yüzden evvelâ Rumeli Beylerbeyi Kasım Paşa ile, sonra bizzat Padişah'la Turahan Bey arasında münakaşalar çıktı.»

«Mütevali mağlûbiyetler ve gerileme, bu ihtilâfı şiddetlendirdi.»

«Gazavat'a göre Murad, bunlara (uç beyleri, y.k.) hiç bir zaman itimad olunamayacağını söyliyerek geçmişteki fesadçı hareketlerini bir bir hatırlattı.»

«Edirne'ye dönerken çok hiddetli idi: 'Hiç bir yerde karar etmeyip muttasıl gider ve beylerin

birisine iltifat etmeyip herkes yüzlerine bakmazdı.»

«Edirne'de Turhan Bey, Halil Paşa'nın emriyle Kapucu başı Balta-oğlu Süleyman'a tevkif ettirildi ve Tokat'a hapse gönderildi. Artık Sultan 'Rumelinlü' ile bir kere daha bozuşmuş oluyordu.»

«Uç-beyleri ve 'Rumelinlü' ile bozuştuğu bir anda devleti bu çok nazik durumdan kurtarmak ve Alaettin'in acıklı ölümünden sonra kalan yegâne şehzadesi 12 yaşındaki Mehmet Çelebi için tahtı garanti altına almak için II. Murad büyük fedakârlıklara katlanmak zaruretini duydu ve tamamiyle babası, Çelebi Sultan Mehmed'in barışçı siyasetine döndü.

«Murat, aynı zamanda, zevk ve sefaya düşkündü. Ayyaşlık derecesinde içtiği, şarap ve saz meclislerinden pek hazzettiği bütün kaynakların müşterek şehadet ettikleri bir hakikattir.»

«I. Bayezid yahut oğlu II. Mehmet gibi fütuhatçı bir padişah değildir.»

«İşte bu adam, çok sevdiği şehzadesinin ölüm acısından sonra, kışın, Balkan geçitlerinde itaatsiz bir ordunun başında yaptığı korkunç savaştan inkisar ve gazab içinde payitahta dönerken, daha o zaman tahtı bırakmağa karar vermiş olmalıdır.»

«Meselâ Gazavat'ta Alaeddin'den hiç bahsolunmaması, Sultan Mehmed'in ön planda belirtilmesi dikkati çeker.»

«Hüseyin Hüsamettin, maalesef kaynak göstermeden Alaeddin'in iki küçük oğluyla birlikte boğdurulduğu hakkında tafsilat verir.»

«O, Alaeddin'in, Mehmet Çelebi ile iktidarı ele almak istiyen devşirmeler tarafından öldürüldüğünü iddia eder.»

«Bu rivayeti takviye eder gibi görünen baş-

ka bir nokta, Neşri'de ve Kemal Paşazade tarihindeki bir telmihtir: Varna harp meydanında yeniçeri ağası Kurtçu Doğan, Padişah'ın dizginini bırakmayan Anadolu Beylerbeyisi ve Alaeddin'in dayısı Karaca Bey'e 'Sultan Alaeddin'i öldürdün, bu kerre beğümüze kasdettin, ko gitsin' diye bağırdı.»

Murat'ın savaşa gitmesini istiyor. Mehmet, Uc Beyleri Partisi'nin özendirmesiyle, Halil engelini aşamamakla birlikte ordunun başında savaşa gitme isteğinden vazgeçmiyor ve bunu babasının yüzüne de söylüyor. Murat, burada ilk kez Halil'in sadakatından kuşku duyduğunu belli ediyor ve «bu asul sözü ol oğlanın ağzına verirsin» diyerek Halil'e bağırıyor; Halil, Murad'ı, sadakatına inandırıyor.

Hiç bir adımın ihmal edilmediği, bir orkestranın ahengini aşan bir politik mücadele sergileniyor; CHP, burada kazanıyor. Murad, ordunun başında, Türk kaynaklarının Yanoş veya Yanko dedikleri John Hunyadi komutasındaki Ungurus kuvvetlerini karşılamak üzere harekete geçiyor. Fakat Şahabettin Şahin Partisi'nin de mücadeleyi hiç bir yerde bırakmak istemediği anlaşılıyor. Mehmet, Halil ile birlikte Edirne'de bırakılınca, Murad komutasında kuvvetlerin harekete geçtiğini duyar duymaz Rumeli Ordusu Komutanı Hadım Şahin Paşa, derhal Murad kuvvetlerine katılıyor ve Yanko'nun tam karşısında bir mevzi alıyor. Bütün tarihler, Macarlar'a karşı kesin zaferin kazanılmasında Şehabettin Şahin Paşa'nın çok önemli bir rol oynadığında birleşiyorlar.

Varna Zaferi, İstanbul'un fethinin habercisidir; Haçlı Seferi projelerine son veriyor. Varna'da iki partinin de önemli rol oynamış olmaları, Halil'in beklediği sonucu sağlayamıyor; Halil Paşa, burada kazanılacak bir zaferden sonra, Mehmet'in kolaylıkla halledileceğini hesap ediyordu. Bu, gerçekleşmiyor (*); Mehmet, Varna Zaferi'nden sonra 1446 yılına kadar tahtını koruyabiliyor.

(*) Halil'in 1444 yılı sonunda Varna'da elde edemediği sonucu, Türk vulgar tarih yazıcıları; kitaplarıyla, sağlamaya ça-

Mehmet'i tahttan uzaklaştırabilmek için Halil Partisi, daha açık ve doğrudan hareket etmek zorunda kalıyor; 1446 yılında bir ordu isyanı düzenliyor. Edirne'de yeniçeriler isyan ediyorlar ve Şahabettin Şahin Paşa'yı öldürmek için evine saldırıyorlar. Mehmet'i tahtta görmek istemediklerini açıkça bağıran ordu komutanları, Şahabettin Şahin'i evinde bulamıyorlar ve öldüremiyorlar. Evini yağma ediyorlar.

Mehmet'in bu isyan karşısında da soğukkanlı ve kararlı hareket ettiği anlaşılıyor. Tahtını bırakmıyor. Bu nedenle, Halil'in gönderdiği haberi alarak Manisa'dan kalkıp gelen Murat, Edirne'ye girmekten korkuyor ve çevrede bekliyor. Bu uzun ve kritik günlerde Halil, Mehmet'i tahtını bırakmaya ikna ederken, Murat da, her ihtimale karşı, ölümünü düşünerek yeni bir vasiyetname yazdırıyor. Sonunda Mehmet, Manisa'ya gitmeye razı oluyor ve Murad, yeniden tahta çıkarılıyor.

1444-1446 tarihleri arasında süren, Türkiye'de ilerici ve tutucu iki parti arasındaki bu iç mücadele, şaşırtıcı ölçüde, dış savaş ile bağlantı olarak gelişiyor. Halil Paşa'nın Bizans Sarayı'ndan rüşvet almadığını kanıtlamak için akademik alışkanlıkların pek çoğundan vazgeçmeye razı olan Halil İnalcık'ın kendisi, yabancı dilde yayınlanan bir çalışmasında, Halil'in orduyu harekete geçirerek Mehmet'i tahtından uzaklaştırmasının nedeni olarak, daha ilk kez tahta çıktığı zamanda bile, Mehmet'in İstanbul'u fethetmeye kararlı olmasını gösteriyor. Mehmet, Varna Zaferi ile kapanan bu hızlı gerileme ve bunalım döneminden doğrudan doğruya Bizans'ı sorumlu tutuyor; Bizans ortadan kaldırılmadıkça Osmanlı Devleti'nin güvenlik içinde olamayacağını ileri sürüyor. Şehabettin Şahin ve Zaganos, büyük bir heyecanla genç padişahı desteklerken Halil, açıkça bunun karşısına çıkıyor (*). İkinci Mehmet'i

---

lışıyorlar; Mehmet'in, 1444 yılında, tahtını bıraktığını yazıyorlar. Doğru değil.

(*) «Holding the Byzantines responsible for the crisis, the Ottomans laid plans for a final assault on Byzantium. Siha-

İstanbul'u fethetmek hülyasından vazgeçiremeyince, temsil ettiği partinin vurucu gücü halinde çalışan orduyu harekete geçiriyor; Mehmet düşürülüyor.

Gerçekten de İkinci Mehmet için İstanbul'un fethi bir kurtuluş ve bir yaşam güvencesi olarak görülüyor. Halil için ise sanki İstanbul'da gizli bir kutuda Halil'in idam kararı var; İstanbul'un alınmasını her çareye başvurarak önlemeye çalışıyor. 1446 yılında, fatih olmak isteyen Mehmet'i, bir ordu ayaklanmasıyla tahttan indirmiş olması; hiç de şaşırtıcı görünmüyor.

Fakat şaşırtıcı olan bir davranışı var; 1451 yılında Murad aniden ölünce, yeniçeri ordusu, nefret derecesinde sevmediği Mehmet'e karşı yeniden ayaklanıyor. Ortada Murad'ın henüz memede de olsa bir başka oğlu daha var; buna rağmen Halil, ayaklanan orduyu teskin ederek Mehmet'in ikinci kez hükümdarlığı elde etmesini kolaylaştırıyor. Buradaki Halil'in davranış gerekçelerini bilebilecek durumda değilim; Murat'ın aniden ölmüş olması, Candarlı Halil Partisi'ni hareketsiz bırakmış olabilir. Bun-

---

beddin and Zaganos, tow ol warriors, stroingly advocated the plan, thinking that it would enable the young sultan to hold his throne in security.»

«Çandarlı Halil, who had risen from the ranks of ulema, opposed it, fearing that it would lessen his own power and again place the state in serious difficulties.»

«Ottoman policy towards Byzantium was thus closely linked with the power struggle. Finaly, Çandarlı Halil engineered a janissary revolt, removed Mehmed II and his advisers from power and in May 1446 once again brought Murad II to the throne.»

H. İnalcık, The Ottoman Empire - The Classical Age 1300-1600, London, 1973, s. 21.

«Halil Paşa iki sebepten dolayı Bizanslıların dostu idi: Birincisi kendisinin insaniyetperver ve halim tabiatta bulunması, diğeri rüşvet kabul etmesidir. Ellerinde ayna gibi parlıyan altınlar getirip de, kendisi ile konuşmak isteyen bir kimse, ağzına gelen en ağır sözleri korkmaksızın kendisine söyleyebilirdi.»

Dukas, Bizans Tarihi, VI. Mirmiroğlu Çevirisi, İstanbul, 1956, s. 143.

dan ayrı ve buna ek olarak, Şehabettin Şahin Partisi'nin çok daha sağlam hazırlıklar yapmış olması ve Kapı Kulu Partisi'nin açık bir savaşı göze alamamasını da mümkün görüyorum.

İkinci Mehmet ikinci kez tahta çıkıyor; iki parti arasındaki mücadele bitmiyor. Mehmet, ilk kez olduğu türden, Halil'i sadrazamlıktan ayırmıyor; sürekli fetih için hazırlık yapıyor ve meclisler topluyor. Halil ve Partisi'ne artık bir yol açık; açıkça karşı çıkıyor. Mehmet, fethe kararlılığını göstermek için, İstanbul yakasına, sonradan Rumeli Hisarı adı verilen, Boğaz Kesen veya Grekçe'de «boğaz» ve «baş» sözcükleri aynı anlama geldiği için bazan da «Baş Kesen» olarak bilinen kaleyi yaptırıyor. Uc Beyleri Partisi'nin liderleri bu kalenin yapımından büyük heyecan duyuyorlar; bazı kulelerini kendi imkanlarıyla yaptırıyorlar.

Mehmet, Bayezid'in Anadolu yakasında yaptırdığı kalenin karşısında ve gerçekten Boğaz'ı kesen bir yerde yeni kaleyi yaptırınca İmparator'a haber göndererek Konstantinople'u teslim etmesini istedi. Bundan sonra da Edirne Sarayı'nda büyük ve önemli bir toplantı yaptı.

Bu zamana kadar, 1446-1451 yılları arasında kendisine imparatorluğu hazırladığı anlaşılan Mehmet'in, sadrazamlıktan Halil'i uzaklaştırmamakla birlikte divanda bazı değişiklikler yaptığı saptanabiliyor; 1446 yılındaki ordu ayaklanmasından itibaren beş yıl ne yaptığını hiç bir tarihçinin bilmediği Şahabettin Şahin ikinci vezir oluyor ve Zaganos da divana giriyor. Murad'ın has adamı Anadolu Beyler Beyi Uzgur-oğlu da görevinden uzaklaştırılıyor.

Şahin Paşa, sembolü «şahin» olan ve Uc Beyleri Partisi'nin lideri olmakla birlikte sözcüsü ve ideologu durumunda Zaganos görünüyor; toplantılarda Halil'in fethin aleyhine olarak geliştirdiği görüşlerini çürütmek hep Zaganos'a düşüyor. Edirne Sarayı'nda yapılan ve sonunda fetih kararı alınan toplantıda Mehmet, İstanbul alınmadığı takdirde Osmanlı Devleti'nin güvenlik içinde olamayacağını ileri sürdü; heyecanlı bir konuşma yaptı. Zaganos, Mehmet'in bu konuşmasından büyük bir heyeca-

na kapılmış göründü ve daha da heyecanlı bir konuşma ile Sultan'ını destekledi. Sembolü «güvercin» olan tutucular partisinin lideri Halil, fethe karşı çıktı; bunun için başlıca iki gerekçe gösterdi. Bunlardan birisi, surların kalınlığı nedeniyle kuşatmanın başarıya ulaşmasının imkânsızlığı çevresinde yoğunlaştı; diğerinde ise, kuşatmanın Avrupa'yı birleştireceğini ve yeni bir haçlı seferine yol açacağını ileri sürdü. Fakat Mehmet'in heyecanını ve fetih taraftarlarının desteğini görünce, çoğunluğa uyduğunu açıklamaktan geri kalamadı.

İstanbul'un fethinin çağdaşı, daha sonra Fatih'in hizmetine giren ve değerli bir tarih bırakan Kritovooios, 1467 yılında yazdığı, «History of Mehmed the Conqueror» adını taşıyan kitabında bu toplantıdan ve yapılan konuşmalardan ayrıntı ile söz ediyor. Halil ve benzerleri için, «however, seeing the insistence and zeal of the Sultan, they were afraid, as it seems to me, and unwillingly yielded and were carried along with the majority»[9]. Kritovoulos, Halil ve taraftarlarının istemeyerek çoğunluğa uyduklarına işaret ediyor.

Kritovoulos yüzde yüz haklıdır; çünkü kuşatma başladıktan sonra, her toplantıda ve özellikle kuşatmanın uzaması nedeniyle zaman zaman beliren panik dolu günlerde, Kapı Kulu Partisi'nin lideri Halil, ısrarla ve artan şiddetle kuşatmanın kaldırılmasını savunuyor. Fetih yaklaştıkça Halil ölümüne yaklaştığını düşünüyor ve zaman içinde doğrudan doğruya kuşatmayı sabote etmeye başlıyor; İstanbul'a, dayanmaları için gizlice haber gönderiyor (*). Sonunda Halil'in korkusu gerçekleşiyor.

(*) Fetih'ten sonra Büyük Dük Notaras, Mehmet'e anlatıyor ve çağdaşları Dukas yazıyor:

«Efendim, sana şehri verecek kadar selâhiyetimiz yoktu, hatta imparatorun bile böyle bir salâhiyeti yoktu. Bundan başka senin adamlarından bazıları da, sözle ve mektuplarla imparatora haberler göndererek, 'korkma, padişah Sizlere tahakküm etmiyecektir' diyorlardı. Padişah, bu söylenen sözleri Halil Paşa'ya atfetti.»

Dukas, Bizans Tarihi, VI. Mirmiroğlu Çevirisi, İstanbul, 1956, s. 185.

Kuşatmanın uzaması üzerine, şimdiki Beşiktaş yakınında bir yerde yapılan bir başka toplantıdan da, Babinger söz ediyor; «Grekler ile birlik içinde olduğu ve büyük mükâfatlar karşılığında, onlara, defalarca haber ulaştırdığı anlaşılan Veziri Azam Halil Paşa'nın»[10] Mehmed'i, imparator ile barış yapmaya ikna etmeye çalıştığını yazıyor. The grand vizier Halil Pasha, who appears to have been in league with the Greeks and to have repeatedly communicated information to them in return for rich rewards, tried persuade Mehmed to make peace with the emperor. Halil, barış için, imparatordan İstanbul'da Türk polislerini bulundurma hakkının ve yıllık haracın artırılmasının istenmesini öneriyor. Babinger'in verdiği bilgiye göre, Zaganos, diğer vezirler ve Şeyh Ak Şemseddin, Halil'in barış planına şiddetle karşı çıkıyorlar.

Halil'in asıl ihaneti Mayıs'ın 26 ncı gününden sonra daha kesin bir biçim aldı. Macaristan Elçisi, Kral Vladislaus'un tahta geçişini haber verirken Mehmet'ten, Kralı'nın kuşatmanın kaldırılmasını da istediğini, eğer kaldırılmazsa Papa'nın toplamaya çalıştığı Haçlılar Ordusu'na Macaristan'ın da katılmaktan kaçınamayacağını bildirdi. Elçinin getirdiği haberlerle birlikte, kuşatmayı sürdüren Osmanlı kuvvetleri arasında bir büyük panik havası, birden bire ortaya çıktı ve birden bire yayıldı. Askerlere, müthiş voyvoda Yanko'nun, John Hunyadi'nin, büyük bir ordu ile Tuna'yı aştığını ve Osmanlılar'ın üzerine gelmekte olduğuna inanıverdiler. Yanko, gerçekten Türk askerlerinin büyük korkusu olduğu için, panik de son derece büyük oldu.

Tarihçi Hammer, bu haber ile ilgili olarak şunları yazıyor: «Bu haber - ki kuşatmayı kaldırmak için bin türlü vesileye başvuran Halil Paşa'nın uydurması olduğundan şüphe yoktur - askerin manevi gücüne fena tesir etmekten geri kalmadı. Türkler tam iki gün surlar altında ciddi bir hücuma geçmeye cesaret edemiyerek oldukları yerde kaldılar»[11]. Tarihçi Mijatovich ise, Halil'in moral bozucu haberler icat ederek yaymaktan başka, «ajanları» aracılığıyla, askerleri, genç Sultan'ın yanına giderek, ku-

şatmayı devam etmeleri halinde üç ateş arasında kalacaklarını söylemeye tahrik ettiklerini ileri sürüyor[12]. Sultan, yayılan bu panik havası ve askerin hareketsizliği karşısında derhal yeni bir meclis topluyor. Halil, meclisteki konuşulanları, adamları aracılığıyla asker arasında yayıyor; Osmanlı ordusundaki hıristiyan askerler, Halil'in adamlarından aldıkları bilgileri, okların ucuna bağlıyarak, kuşatma içindeki imparatora gönderiyorlardı. Büyük Dük Notaras, fetihten sonra, Mehmet'e, İmparator'un müdafayı sürdürmeye özendiren mektuplar aldığını söylerken, bunları kastediyor.

Meclis'te Halil, eski görüşlerini tekrarladı. Macar Elçisi'nin gelişi nedeniyle, kuşatmanın, Avrupa'yı Osmanlılar aleyhine bir birliğe iteceği görüşlerini daha ısrarla ifade etti. Uzlaşmacılar Partisi, Avrupa'dan son derece korkuyorlardı; Avrupa'nın düşmanlığını çok önemsiyorlar ve Avrupa'nın rızası olmadan da bir adım atılamayacağına inanıyorlardı. Halil, fetih için ısrar etmenin felâket getireceğini savunuyordu.

Zaganos, bu görüşlerin tam karşıtı tezlerle ortaya çıkıyor; İslam Ansiklopedisi'nde kaydedildiğine göre, «bu mecliste Zaganos Paşa, garpten bir tehlike gelebileceğine inanmadığını, hıristiyan hükümdarlar arasında derin ihtilâflar bulunduğunu, Büyük İskender'in daha küçük bir ordu ile bütün Asya'yı fethettiğini» söylüyor[13]. Ak Şemsettin ve Kurani, Zaganos'u destekliyorlar.

Bu toplantı üzerinde duran Sir Pears, bir paradoksa parmak basıyor; «while Halil was always favourable to the Christians Zagan was their enemy» diye yazıyor[14]. Müslüman Halil'in hıristiyanlara lütufkâr davranmasına karşılık dönme Zaganos'un hıristiyanların düşmanı olmasına şaşırıyor. Mecliste Zaganos, top atışının durmadan devam etmesini ve ricat düşüncesinin akıllardan çıkarılmasını istiyor.

Zaganos'un konuşması ve son kez alınan karar, Mehmet'in kararlılığını artırıyor. Son hücuma geçiliyor; İstanbul düşüyor.

Mahomet II Sirnam'd Fatih
SON of MURAD, seventh EMPEROR of y TURK s
in the Year 1451
From an Original in the Seraglio

Mehmet II, lakabı Fatih
MURAD'ın OĞLU, TÜRKLER'in yedinci İMPARATORU
1451 yılında
Saray'daki Orjinalinden
Demetrius Cantemir, History Othman, London, 1734.

Piskopos Demetrius Cantemir

1734 Yılında Türk Tarihçileriyle Alay Ediyor

O (Halil Paşa, y.k.) yalnız kuşatmadan önce değil, işler istediği gibi gitmeyince, sonraları da düşüncesini tekrar tekrar dile getirdi ve daha şiddetli olarak anlattı; ancak tavsiyesi reddedilince, Meclis'te alınan kararı gizlice Grek İmparatoru'na sızdırdı ve bu nedenle de Kent'in alınmasından bir kaç gün sonra ölüme gönderildi. Biz, böylesi açıklıkları ciddi Türk tarihçilerinden bekleyemeyiz; Türk tarihçileri bakanlarının ihanetini bilmekle birlikte, hainlerin anılarına saygılarından daha çok, bunların işgal ettikleri yüksek makamların onurunu korumak için, bunları, hiç bir zaman açıkça yazmazlar.»

Demetrius Cantemir, The Othman History, London, 1734, s. 100.

İstanbul'un savunmasına sayıları az olmakla birlikte çok zengin ve ünlü Venedikliler de katılıyorlar; bir bölümü öldürülüyor. Daha sonra ayıklanan büyük zenginler, nerede ise bütün servetlerinin karşılığı olan fidyelerle esaretten kurtuluyorlar; fidyeler, zenginliklerine ve asalet derecelerine göre 1000 ile 2000 düka arasında değişiyor. Bir çok zengin ve asil bu fidyeyi derleyinceye kadar esir olarak yaşamını sürdürüyor.

Halil'in, İstanbul'un fethinden hemen sonra idam edilince, yalnız nakit olarak 120.000 düka altın servete sahip olduğu anlaşılıyor. Kapı Kulu Partisi liderinin çok büyük bir zengin olduğu, idam edildiği zaman, ortaya çıkıyor.

Halil'in çocukları, babalarının ölümüne yas tutuyorlar; siyah yas giysileri var.

İkinci Mehmet ile İkinci Mahmut arasında önemli paralellikler kurduğumu saklamıyorum. Mahmut kırıcı'dır; seviyorum. Mehmet, ayrıca, kurucu'dur; beğeniyorum.

Mehmet de, Mahmut da ölümü kokladılar; yaşamak için daha kararlı davranabiliyorlar. Ölümün eşiğinden dönüldükten sonra yaşam daha teorik ve soyut olmalıdır; böyle düşündüklerini sanıyorum.

Mahmut da Mehmet de, objektivite'ye karşı çıkıyorlar.

Türk ilericiliği Mahmut'u anlamıyor. Türk gericiliği, Sen Sofiya Klisesi'nin camiye çevrilmesi sorununu unutunca, Mehmet Fatih'i sevmiyor; unutuyor. Çünkü her ikisi de, ileri ya da gerici, Türkiye'nin teorik yapısına göre fazla uzlaşmaz yaşıyorlar. Türkiye'nin bulaşık ilerici ve gericilerine göre, fazla net hareket ediyorlar.

Kin, bir yanıyla teori'dir; teori, en keskin bıçak oluyor.

Mahmut, başında al-Mısri şapkasıyla, kendi paşası Mehmet Ali'nin Mısır'da yaptığı reformasyona özeniyor, sarayının penceresine iniyor; Sarayburnu'ndan Boğaz'a akan yeniçeri cesetlerine bakıyor. Doymuyor. İstanbul'un mezarlıklarında ne kadar yeniçeri kavuklu mezar taşı varsa, kırılmasını emrediyor.

Türkiye'de modernizasyon Mahmut ile başlıyor. Türk ilericilerinin önemli bir bölümü bunu anlayamıyor.

Mahmut, yeni dönemin başlangıcıdır; Mehmet'in düzeninin ise sonunu haber veriyor.

Mehmet, Halil'in çocuklarına haber gönderiyor; yas elbiseleriyle Saray'a gelmelerini istiyor. Halil'in çocukları isteğin anlamını seziyorlar; ölümleri için çıkarılmış bu davete icabet etmiyorlar. Derhal yas giysilerini çıkarıyorlar; Mehmet, hain Sadrazam Halil'in yasının tutulmasını yasaklıyor.

Halil'in bütün servetine el konuyor. Çocukları işten çıkarılıyor. İşten çıkarılanlar arasında Halil'in kadı oğlu İbrahim de var. İbrahim, Halil'in sadrazam babasının adıdır; İbrahim, Musa'nın adamı idi ve Bizans Sarayı ile anlaşarak Musa'ya ihanet etti. Musa, Halil'in babası İbrahim'i, vergisini tahsil etmek üzere Doğu Roma İmparatoru'na, İstanbul'a gönderdi. Musa, Rumeli ve Balkanlar'da sultanlığını sağlamlaştırdıktan sonra İstanbul'u almak için hazırlanıyor ve Bayezid'in oğulları içinde en şahin bir çizgiyi sürdürüyordu. İstanbul, vergi almak için gelen İbrahim'i ikna etti; İbrahim, ikna olmaya yakın görünüyor. Musa'yı bıraktı; Bizans'ın gölgesinde Osmanlı tahtına çıkmak isteyen Çelebi Mehmet'in takımına katıldı.

Musa'ya ihanet eden Halil'in babası İbrahim'i, İkinci Murat sadrazam yaptı.

Mehmet'e ihanet eden Halil'in oğlu İbrahim'i (*) İkinci Bayezit sadrazam yaptı.

Musa, sınırları genişletmek isteyen uc beylerine da-

(*) Timar sahibi Tursun, Bayezid'i sunduğu tarihinde, Halil'i rehabilite ediyor ve İbrahim'in Halil'e benzediğini yazıyor.

«Bu olay halkın ve seçkinlerin meclisinde devamlı konuşuldu. Ama büyük Vezir-i Azam Halil Paşa ki, ona veraset babadan kalmadır ve halkıyla intikal etmiştir. Ailesi de bu yüce hanedana vezirlik görevi ifa etmiş, şerefli kimselerdir. Neticede ölçülü ve güzel düşünen, temiz mezhepli bir uluydu. (Şimdi sen, o azizin ruhunu suret bulmuş görmek istersen, Vezir İbrahim Paşa hazretinin mübarek yüzüne nazar kıl.)

Tursun, insanlara şükretmeyenler Allah'a da şükretmezler diyerek, tarihini, İkinci Bayezid'e şükranlarını ifade edebilmek için yazdığını belli ediyor.

«Ve bunu bilfiil ihsanını gördüğümüz padişahımız Sultan - Selatin-i zaman Sultan Bayezid İbn-i Sultan Mehmet Han - Allah onun şerefli zatını dünyanın sonuna kadar saltanatı ile devam ettirsin hazretinin saltanata cülûsunun tarihi destanına ve bazı öğütülmüş hasletlerinin ve faziletlerinin beyanına tavtiyl kıldı.»

Tursun'un Tarihinde Cem'in adı hiç geçmiyor. Korkut ise var.

«Sultan Mehmed Han oğlu Bayezid Han'ın babası tahtına geçmesine ve Rum tarafından gelinceye dek yerine İstanbul'da bulunan Şehzadesi Korkut Han'ı emaneten saltanata arz

yanarak hükümdar oldu. Uc beyleri desteklerini çektiler ve Musa düştü. Sonra derlenip toplanmaya başladılar ve desteklemek için İkinci Mehmet'i seçtiler. Çandarlı Halil Paşa sadrazam idi ve Mehmet'e karşı olmasının yanında, sürekli olarak yeniçerilerin nefretini de ayakta tutabiliyordu. Fakat uzun bir mücadeleden sonra uc beyleri kazandılar; Mehmet, İstanbul'u almak ve sınırları genişletmek için tahtı yeniden elde etti.

İkinci Mehmet, kendisini tahta çıkaran mekanizmaları teker teker yıktı. Halil başkanlığındaki Kapı Kulu Partisi'nin bütün oyunlarını bozan, morali hep yüksek ve her zaman kararlı Zaganos'un, önce evlendiği kızını boşadı ve sonra Zaganos'u Anadolu'ya yokluğa gönderdi. Şahin Paşa, Trakya'da emekliliğe bırakıldı. İbrahim, kısa zamanda, Mehmet'in çevresinden uzaklaştırıldı.

1481 yılı başlarında zehirlenerek öldürüldüğü zaman artık Mehmet Fatih'in yalnızlığından korkmaya başladığını gösteren işaretler var: Sarayında iki oğlunun birer oğlunu rehine olarak tutuyor. Türk tarihçileri, Bayezid'in oğlu Korkut ile Cem'in oğlu Oğuz'un İstanbul Sarayı'nda yetiştirilmek üzere tutulduğunu ileri sürüyorlarsa, bu sav, usullere aykırı kaçıyor; Osmanoğlu düzeninde şehzadeler, vilayet ve sancaklarda vali veya bey olarak yetiştiriliyorlar. Ayrıca 1481 yılında Korkut on bir yaşındadır; Oğuz ise 1480 yılında doğmuş olduğu için bir yaşında veya daha küçük olması gerekiyor (*). Bu tür Türk tarihçileri Osmanlı Sarayı ile anaokulunu karıştırıyorlar.

Mehmet Fatih öldürüldüğü zaman sadrazamlık koltuğunda Karamani Mehmet Paşa oturuyor ve Karamani, şehzade Cem'i tahta çıkarmak isteyen tarafın başkanlığı-

---

ettiler. Görünüşte kul tayfası onu bekledi. Ama aslında atasının yerini bekledi.»

Tursun Bey, Tarih-i Ebul Feth, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 5-20-167.

(*) Türk tarihçileri, ordu isyanı ile, Bayezid gelinceye kadar Korkut tahta oturtulunca Oğuz'un kaçarak yaşamını kurtardığını yazıyorlar ve Oğuz'un yaşını belirtmiyorlar. Bir yaşında bebek kaçamaz; Cem tarafı kaçırıyor. 1482 yılında Bayezid, Oğuz'u boğduruyor.

nı yapıyor. Fakat artık uc beyleri ile sipahilerin güçlerin çok azaldığı anlaşılıyor; güçün büyüğü düzenli orduda toplanıyor. Karamani, Şehzade Cem'i tahta çağırmak için adamlarından birisini gizlice harekete geçiriyor; fakat, Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa, bu gizli haberciyi yakalatarak parça parça ettiriyor. İstanbul'da aynı zamanda bir ordu ayaklanması sergileniyor; ordu, bir başlangıç olarak, ilk kez görevdeki bir sadrazamı parçalara ayırıyor; Karamani Mehmet Paşa, öldürülüyor.

Bayezid, karşı devrimin sultanı olarak tahta çıkarılıyor.

İkinci Bayezid, İkinci Mehmet'in fetihçiliğine bir tepkidir. Bayezid, aynı ölçüde, babasının görece laik bir toplum anlayışına da karşıdır; Bayezid ile birlikte Osmanlı yönetimi, islam ortodoksluğunu, sünni mezhebini, bir devlet politikası haline getiriyor. Toynbee, Bayezid'in, Horasan ve Iran'daki sünni ulema ile mektuplaştığını, bunlar arasında Şair Cami ve Sünni Bilgin Şeyhül İslam Ahmed-i Taftazani de var, kaydediyor[14]. Kendisini sünni şeriatın koruyucusu olarak gören Bayezid, Osmanoğlu tarihini de yazdırmaya başlıyor; dinin toplum içindeki yerini güçlendirmek için babasının sınırlandırdığı vakıfları yeniden açıyor ve Mehmet'in kamulaştırarak timar arazisi yaptığı emlâğı yeniden özel mülkiyete çeviriyor.

Bayezid zamanında Mehmed Fatih açıkça kötülenebiliyor. Bayezid'in babasının dinsiz olduğuna inandığını söylediği biliniyor; Fatih'in dinsizliğinin bir belirtisi olarak Bellini'nin ve diğer İtalyan ressamlarının yaptıkları resimler ile freskler var. Mehmet yalnızca kendisinin değil, Osmanoğlu ailesinin diğer bireylerinin ve sarayın ileri gelenlerinin de resimlerini yaptırıyor. Bayezid zamanında, bütün bunlar, putperestlik işareti sayıldığı için parçalanıyor ve bazaarda satılıyor.

Mehmet'i izleyen bu dönemde reaksiyon bir bütündür (*); ancak hepsinin temelinde Mehmet'in fütuhatçılı-

(*) Bayezid, yaygın bir toplumsal ve siyasal reaksiyonun sonucunda, tahta çıkınca, kendisini yeni bir dönemin başlatı-

ğına bir tepki var. Birinci Mehmet ile İkinci Mehmet'in çizgisini izleyen Bayezid'e göre babası fetihçilikte fazla ileri gitmiştir; Bayezid, bu politikayı da doğru çizgiye çekmek istiyor. Gedik Ahmet Paşa için düzenlediği cinayet sahnesiyle de bunu gösterebiliyor.

Tarih, somutun zenginliğidir; saf ve net olan, teori ve bilimdir. Bu ise zengin somutun soyutlanmasıyla ortaya çıkıyor; hiç bir tarihsel olay, zaman ve uzay alanında, sürekli su ve ateşle temizlenmiş çelik türünden saf olarak durmuyor. Tarihsel olaylar, kendi zenginliklerinin bozukluğu ve karışıklığını da yansıtıyorlar.

Cem'in taraftarlarının başında Nişancı Karamani Mehmet Paşa ve Hamza Bey-oğlu Mustafa Paşa var; Türk ve müslüman ailelerden geliyorlar ve müslüman kökenli entelijansiyayı temsil ediyorlar. Bayezid'in taraftarlarının başında ise İshak Paşa ile Gedik Ahmet Paşa bulunuyor; İshak, tahtın Bayezid'e geçmesini sağlayan ordu ayaklanması zamanında İstanbul komutanlığını yapıyor. Gedik Ahmet, İshak'ın damadıdır, bu sırada, Mehmet'in son fethini gerçekleştirmek üzere gittiği İtalya'da bulunuyor. Gedik Ahmet Paşa, Mehmet fütuhatında çok önemli bir isim olarak sivriliyor; fetihçidir. Her ikisi de hıristiyan kökenden geliyorlar; her ikisinin de babası «Abdullah» oluyor.

---

cısı olarak göstermek istedi ve zamanının bilim adamlarından, kendinden önceki Osmanoğlu sülalesinin bir genel muhasebesinin yapılmasını emretti. Bu, Ruhi'nin, Kemal Paşa ve İdris'in eserlerinin önsözlerinde, açıkça, yerine getirildi. Bunlarda, Mehmet'in politikalarına tepki, ve özellikle mali sorunlarda ve Çandarlı Ailesi'nin rehabilitasyonunda, bir çok ayrıntısıyla birlikte, görülebiliyor.»

H. İnalcık, Mehmed the Conqueror (1432-1481) And His Time, Speculum, 1960, Vol. XXXV, s. 410.

Bayezid'in hık deyicilerinden, apolojetik, Tursun Bey, Çandarlı Halil'in fethe karşı çıktığını gizliyor.

«Kostantiniye'nin fethi padişahın daima hayalindeydi. Bu cihetten fethin zikrini dilden gidermeyip, istişarede bulunurdu. Bazı devlet erkânı ve ilgililer şehir surlarının metanet ve çetinliğine, eski muhasalarına bakarak askerle fethin güç olacağını, ona taarruzun fitne uyandıracağı vehminde idiler.»

Tursun Bey, Tarih-i Ebul Feth, op. cit., s. 42.

Ortada bir terslik var; sanki taraflar yer değiştirmiş görünüyor. Pratik ve teori, el birliğiyle, gerekli düzeltmeleri yapıyorlar; Karamani Mehmet Paşa, Bayezid tahta çıkarken ordu ayaklanmasıyla ortadan kaldırılıyor. Gedik Ahmet, Fatih'in sevdiği oğlu Mustafa'nın yanında iken, Mustafa'nın öldürülmesinden sonra Cem'in maiyetine giriyor; Cem de babasının çizgisini sürdürecek, uzaktan Rönesans'tan etkilenen bir prense benziyor. Bu durumda Gedik Ahmet'in Cem partisinde olması bekleniyor; Cem de böyle bir bekleyiş içinde oluyor. Fakat Ahmet ile kayınpederi İshak bir partide ve Bayezid'in Kapu Kulu Partisi'nde yerlerini alıyorlar.

Gedik Ahmet İtalya'dan dönünce, hem gücüne güvendiği için ve hem de kendisine güvenmediği için, Bayezid, Cem'in üzerine gönderiyor. Ahmet, Cem'i yeniyor; fakat yakalayarak öldüremiyor. Bu, Bayezid'in güvenini artırıyor; Karamani Mehmet'in intikamını almak için her türlü ilkesizliği benimsemiş görünen Hamza Bey-oğlu Mustafa, Bayezid'e, Gedik Ahmet'in aslında Cem taraftarı olduğunu ve eninde-sonunda Cem ile anlaşacağını anlatmaya çalışıyor. 1482 yılında, Cem, yeni kuvvetlerle Anadolu'ya giriyor; Bayezid, Cem'in üzerine yine ve yalnızca Gedik Ahmet'i sürebileceğine inanıyor. Ahmet de gücünü ve yalnızlığını biliyor; Bayezid'e, Hamza Bey-oğlu Mustafa'nın idam edilmesi koşulunu ileri sürüyor. İshak ve Gedik Ahmet Partisi, Mustafa'yı, daha 1481 başında ve ordu ayaklanması sırasında ellerinden kaçırdıklarına pişmanlar; tahta geçmek için Boğaz'ı geçen Bayezid'in yanında Mustafa da var. İshak, yeniçerileri harekete geçiriyor ve Bayezid'e, Mustafa'yı geri göndermesini söylüyorlar; Mustafa, Bayezid ile birlikte Boğaz'ı geçemiyor, Üsküdar'a dönmek zorunda kalıyor. Cem'le savaşmak için Gedik Ahmet, Bayezid'ten Mustafa'nın hayatını isteyince de Mustafa idam ediliyor.

Gedik Ahmet, Cem kuvvetlerini bozuyor, Cem'i yakalayıp öldürmekte yine de başarısız kalıyor. Cem, Rodos Adası'na sığınıyor. Bayezid için artık bu fütuhatçı vezirden kurtulmanın zamanı geliyor. Edirne Sarayı'nda bir

büyük tören düzenliyor ve törende ileri gelenlerin çoğuna hediyeler dağıtıyor; hil'atlar giydiriyor. Gedik Ahmet'e ise siyah bir elbise uzatıyor; boynunun vurulacağı anlamına geliyor. Sarayda Gedik Ahmet'i öldürüyorlar; boğuyorlar mı, yoksa hançerlenerek mi ölüyor, bilinmiyor. 1482 yılında Gedik Ahmet de öldürülünce, Topkapı Sarayı'ndaki arşivlere göre, Bayezid, İskender Paşa'ya, «kulum İskender biti sana vasıl olduğu gibi bilesin ki Gedik'i depeledüm» diyor[15]. Güçlü ve dönme Gedik Ahmet ortadan kaldırılınca, kayınpederi İshak'tan kurtulmak daha kolay oluyor.

Tarihi olaylar bulaşıktır; dağdaki cevherlere benziyorlar. Ayıklanmaları ve saflaştırılmaları gerekiyor; tutucu yazıcıların hepsi, ister eski ve ister yeni olsun, Gedik Ahmet Paşa'nın öldürülmesiyle islamcı entelijansiyanın devşirme entelijansiyadan intikam aldığına inanarak sevinç ifade ediyor. Profesör Halil İnalcık ise, yabancı dilde yayınladığı çalışmalarında çok daha cesur ve doğru davranabiliyor. Gedik Ahmet Pasha, however, wished to continue the attach on the Western Christian world and censured the new sultan. Bayezid arranged his assassination and dismissed his father-in-law İshak Pasha[16]. Gedik Ahmet, hıristiyan Batı üzerine fetihlerin devam etmesini istiyor ve bunun tersi bir politika izleyen Bayezid'i eleştiriyor (*). Kendisini güçlü ve şöhretini büyük saydığı için yapmaktan çekinmiyor; tarih rüzgârı ise ters esiyor. Orta Çağ'a özgü bir saray mizanseni içinde öldürülüyor.

İkinci Bayezid ile birlikte Osmanlı düzeni, islam ortodoksu bir Doğulu Devlet kimliğine, son defa ve bir daha

(*) Bütün karşıt izlenime karşın Selim de aynı politikanın izleyicisi olarak ortaya çıkıyor. Selim, islam ortodoksu olarak, sünnilerin şiiliği cezalandırması amacıyla, kardeşine yardım eden, Şah İsmail ile savaşıyor. Sünniliğin merkezini güvence altına almak için, bir diğer kardeşine yardım etmek isteyen Memlük İmparatorluğu'na savaş açıyor. Garp Cephesi'ni ise sakin tutuyor.

Oğlu Süleyman da, Batı ile savaşmak istemiyor. Provoke ediliyor ve Macaristan tarafından savaşa (zorlanıyor.

çıkmamak üzere giriyor. Bir gecekondu yapıcılığıyla bir araya getirdiği parçalardan özgün bir yapı çıkarma şansını son kez kaybediyor; asimile ediyor, yaratamıyor.

Mehmet'inki ikinci, daha yaygın ancak daha derin olmayan denemedir; birinci deneme Musa'ya ait görünüyor. Paul Wittek, Türk kaynaklarının Musa'dan hemen hemen hiç söz etmemesinden yakınıyor; «mamafih, Musa'nın Kazasker olarak Şeyh Bedrettin'i seçmiş olması gibi en ehemmiyetli bir tafsilâtı bu kaynaklarda bulmaktayız» diyerek bir avuntusunu dile getiriyor[17]. Wittek'in avuntusunu paylaşamıyorum (*); Bedrettin'in Musa'nın kazaskeri olması, Musa için ayrı bir haksızlığın kaynağı oluyor.

* * *

Mübalağa cenk olundu
Aydının Türk köylüleri
Sakızlı rum gemicileri,
Yahudi esnafları,
On bin mülhid yoldaşı Börklüce Mustafanın
düşman ormanına on bin balta gibi daldı.
pare pare edildi ama,
boşanan yağmur içinde gün inerken akşama
on binler iki bin kaldı.

Hep bir ağızdan türkü söyleyip
hep beraber sulardan çekmek ağı,
demiri oya gibi işleyip hep beraber,
hep beraber sürebilmek toprağı,

(*) Nazım Hikmet, Bedrettin Destanı'na yazdığı önsöze, «Darülfünun İlâhiyat Fakültesi tarihi kelâm müderrisi Mehemmed Şerafeddin Efendi'nin 1925 - 1341 senesinde Evkafı İslâmiye matbaasında basılan 'Simavne Kadısı Oğlu Bedreddin' isimli risalesini okuyordum» diye başlıyor. Bu ilâhiyatçının abartmalarına dayanarak destanını yazdığı için Bedreddin'i abartmayı, artan ölçüde, sürdürüyor. Musa'yı ön plana çıkarabilmek için, zamanım ölçüsünde, araştırma yapmayı planlıyorum.

Nazım Hikmet, Bütün Eserleri, Cilt 3, s. 185.

ballı incirleri hep beraber yiyebilmek,
yarın yanağından gayri her şeyde,
her yerde,
hep beraber!
diyebilmek
için
on binden verdi sekiz binini...

* * *

Musa, hıristiyan, yahudi ve müslüman Türk'ten bir yeni halk yaratmak istedi. Uc topraklar bunun için son derece elverişlidir; uc'larda insanlar hoş görülü oluyorlar. Uclarda ırklar ve dinler etkisini yitiriyor ve Profesör Cahen, «Pre-Ottoman Turkey» adıyla İngilizceye çevrilen çalışmasında sanki bunları yazıyor: «Diğer yandan belli bölgelere yeni nüfus yerleştirmek istenince, bu, zorunlu olarak, ithal nüfus ile yapılabiliyordu; Bizanslılarda, yeni nüfus, yeniden fetihlere bağlı olarak, Slav veya Bulgar oluyordu ve kuşkusuz, askeri bir özelliğe sahipti. Bu sınır sakinleri - Bizanslılar **akritai** ve müslümanlar **gazi** diyorlar - birbirleriyle savaşmakla birlikte, eylemlerine hemen hemen hiç karışmayan hükümetlerinden aynı ölçüde fiziksel ve ruhsal kopukluk içindeydiler ve bu yüzden de çok zaman kardeşlik ilişkilerine giriyorlardı»[18]. Doğu Roma İmparatorluğu'nun gücünü yitirmesiyle birlikte bütün Trakya ve Balkanlar, bir uc beyliği görünümü kazanmıştı.

Bu kez Profesör Wittek'ten aktarıyorum: «Musa'nın hareketi kendine has bir karakter taşır. Musa Eflak Prensi'nin yardımı ile Rumeli'ye geçer. Sırp Kıralı İstefan alaylarını onun yardımına verir. Musa bundan başka, bizzat Rumeli hıristiyanlarının yardımından istifade etmiştir. Vlaque, Bulgar kronikinden ordusunun Ulah, Sırp ve Bulgar'lardan teşekkül etmiş olduğunu öğreniyoruz». Musa'nın yapmak istediklerini anlamadan Fatih'in misyonunu ve yapabildiklerini anlamak mümkün görünmüyor; Mehmet Fatih, çok daha büyük bir alanı kapladığı için çok daha ılımlı hareket ediyor. Ancak İstanbul'u fetheder etmez,

İstanbul'u Batı ile bütünleştirmeye karşı çıktığını bildiği ortodoks dini Lider Gennaidus'u, aynı törenle patrik yapması, yahudilere çok geniş imkânlar vermesi bunu gösteriyor. Fatih'in zamanında bağnaz İstanbullular, yükselebilmek için ya hıristiyan ya da yahudi olmak gerektiğini, büyük bir tepki ile, dile getiriyorlar.

Musa'nın kardeşi Süleyman, tümüyle Bizanslı oldu; bir prensesle evlendi ve Bizans'ı sürdürme politikasını izledi. Musa'nın en küçük kardeşi Mehmet ise, Bizans'ın gölgesinde tutucu bir küçük Osmanlı Beyliği'ne razı oldu. Musa ise Rumeli'nde yeni bir düzeni deneyebilmek için İstanbul'un aradan çıkarılmasını ve Doğu Roma İmparatorluğu'na son verilmesi gerektiğine inanıyordu. Hükümranlığını sağlar sağlamaz, Doğu Roma'yı yeniden haraca bağladı ve İstanbul üzerine saldırmak için hazırlıklara başladı. Musa, bir yeni misyon ile ortaya çıkıyordu.

İkinci Mehmet ve İkinci Murat gibi ölümü koklamıştı; babası Bayezid ile birlikte esir düşen ve babasının ölümünü gören tek Osmanlı prensi oldu. Babasının cenazesini getirince de kardeşi Mehmet'in sarayında kaldı; fratricide uygulamasına göre, her an ölebilirdi. Belki hem babasıyla birlikte esirlik günlerinde ve belki de Mehmet Çelebi'nin sarayında üst kamu yöneticilerinin iki yüzlülüğünü görmüştü; bunlara hiç güvenmiyordu.

Musa, Rumeli'de hükümranlığını kurdu. Buradaki halk için Profesör Wittek de benzer değerlendirmeler yapıyor ve şunları yazıyor: «Anadolu'dan artık büsbütün ayrılan bu hıristiyan memleketlere daha pek az bir zaman evvel yerleşen ve bu kadar az sayıda olan Rumeli Türkleri, yaptıkları münasebetlerinde yerli ahaliye yakınlaşmışlardı. On beşinci yüz yılın başında Rumeli'de insanlar birbirine benziyor; halkların assimilasyonu gerçekleşiyor. Burada yaşayan «Türkler, ekseriyetle, 'sipahi', yani bir nevi mütevazi müstakil şövalyeler haline gelmiş gazilerdi». Musa, mütevazi şövalyelere güvenmek istiyordu.

Profesör Wittek, Musa ile ilgili şu değerlendirmeyi yapıyor: «Karışıklıklarla dolu iki senede, gerek müslüman gerekse hıristiyan ahalinin, küçük köylünün iktidara ge-

çirdiği bu sert, merhametsiz ve mutaassıp genç adam, asillerden olduğu gibi, ya büyük müstakil derebeyi veya zengin ilahiyatçı olan senyörlerden de nefret ediyordu[19]. Iktidarını kurunca da sarayına akın başladı. Paul Wittek, bu akını ve akının Türkler tarafından ele alınışı üzerinde de şunları yazıyor: «Çok geçmeden memleketin bütün ileri gelenleri hizmetine girmek istediler; fakat, Musa, evvelâ hizmet, fakat nihayetinde ihanet eden kardeşinin bu adamlarına itimat etmiyordu. Bu, Türk kaynaklarında, Musa'nın aristokratlara karşı takındığı kindar tavrın izahı olarak gösterilmektedir; fakat bize göre, bu hareket daha ziyade, onun ne inkılapçı bir ruhu olduğunu meydana çıkarmaktadır.» Fakat On Beşinci yüz yılın başlarında Rumeli kardeşliğe elverişli olmakla birlikte devrimciliğe uygun bir ortam sağlamıyor.

Musa'nın hızlı ve ödünsüz yükselişi, Rumeli'de tam bir polarizasyona neden oluyor; büyük gaziler ve büyük devlet adamları Mehmet'in yanına kaçıyorlar. Musa her din ve ırktan köylülerle mütevazi savaşçılara kalıyor; gericilik ise tam bir bütünleşmeye yöneliyor. Musa, Doğu Roma'nın başkentini tehdit ediyor ve haraç için Çandarlı Ibrahim'i İmparator Manuel'e gönderiyor. Şehabettin Tekindağ'ın yazdığına göre, Ibrahim, Istanbul'da Musa'ya götürülecek haracı almak yerine, İmparator Manuel ile Mehmed arasında bir yakınlaşma kurmaya çalışıyor. Profesör Tekindağ şunu yazıyor: «Çandarlı-zade İbrahim Paşa'nın tavsiyesi ile hareket eden Manuel, Çelebi Mehmed'i Rumeli'ye geçirmek sureti ile, Istanbul muhasarasını kaldırmak teşebbüsünde bulundu»[20]. Yıkılmaya mahkum Doğu Roma İmparatoru Manuel ile zenginlerin tercihi işbirlikçi Osmanlı Sultanı Çelebi Mehmet, yeni bir düzenin tehditi karşısında, birleşmekte gecikmiyorlar; Manuel, Çelebi Mehmet'i Rumeli'ye geçiriyor.

İlk çatışmada Musa, Mehmet'i yeniyor. Profesör Wittek, Musa'nın bu zaferi üzerine, «Musa ve 'milleti' Mehmed'in tahmininden çok büyük çıkmıştı» diye yazıyor. Ancak zaman kardeşliğe elverişli olmakla birlikte ödünsüz bir yeni düzen için uygun görünmüyor; Manuel'in ve Meh-

met'in adamları çalışıyorlar. Başta Mihal-oğlu Mehmed Bey, Evrenos Bey (*) olmak üzere bütün beyler, Musa'ya ihanet ediyorlar; Musa'nın yanında büyük bey kalmıyor. Bundan sonra Mehmet, Musa'yı yeniyor ve Musa'yı boğuyorlar.

Romanyalı tarihçi ve Osmanlı uzmanı Profesör Lorga, Osmanlıların hiç bir zaman bir halk olmadığını, ayrıca bunun mümkün olmayacağını ileri sürüyor. Aussi ces Osmanlis apparaissent - ils nom comme un peuple- car ils ne l'ont jamais été et n'ont jamais dû l'être - mais comme un armée, comme un dynhastie, comme une classe dominante[21]. Lorga, Osmanlı'nın bir ordu, bir hükümran sülale ve bir egemen sınıf olduğunu ileri sürüyor.

Hiç bir insan sürüsü, başında halk değildir; Türkler'in, Cengiz'in önünden kaçan insan sürüsü içinde yer aldığı ve bunların küçük bir kümesinin başında da sonradan adına Osmanoğlu denilen bir sülalenin bulunduğu doğrudur. Sürüler, zaman içinde halk oluyor ve elverişli koşullarla millet'e dönüşüyor.

Osmanoğlu sülalesinden iki kişi, özellikle Rumeli'deki insan sürülerinden değil bir halk, bugün Kuzey Amerika'da adına «Kanadalı» veya «Amerikalı» denilen benzer türden «millet» yapmaya çalıştılar. Musa, hızla ve bir saldırı biçemiyle ve Mehmet, daha sabırla ve çevresini hazırlayarak, Grek, Sırp, Bulgar ve Türk insan sürülerinden bir yeni «millet» yapmaya çalıştılar.

Birincisi, Birinci Mehmet'in uzattığı keman kirişi ile boğuldu. İkinci Mehmet, İkinci Bayezid'in zehiri ile öldürüldü.

Osmanoğlu Cumhuriyeti'nde İkinci Bayezid'in Kapu Kulu Partisi'nin ölüm sessizliği hüküm sürmeye başladı.

(*) Evrenos-oğlu Ali Bey, İkinci Mehmet tahta geçince, Mehmet'in isteği üzerine kardeşi bebek Ahmet'i boğuyor. İkinci Mehmet, bunu kendi isteğiyle olmadığı izlenimini verebilmek için, Evrenos-oğlu Ali'yi hemen idam ettiriyor.

İkinci Bölüm İçin Notlar

1 Ord. Prof. İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı, Ankara, 1945-1984, s. 41
2 Halil İnalcık, Mehmet II, İslam Ansiklopedisi, Cilt 7, s. 500
3 Ord. Prof. İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt I, Ankara, 1982, s. 499
4 Ord. Prof. İ. H. Uzunçarşılı, Saray Teşkilâtı, op. cit., s. 43
5 Halil İnalcık, The Ottoman Empire, - The Classical Age 1300-1600, London, 1973, s. 59
6 A.D. Alderson, The Structure of the Ottoman Dynasty, Oxford, 1956, s. 8
7 Lepold von Ranke, Onaltıncı ve Onyedinci Asırda Osmanlılar ve İspanya Krallığı, 1877, Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri, derleme, İstanbul, tarihsiz, s. 175
8 H. İnalcık, Fatih Sultan Mehmet'in İlk Cülûsu, Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar, Ankara, 1954, içinde, s. 61
9 Kritovoulus, History of Mehmed the Conqueror, Princeton Universty Press, 1467-1954, s. 33
10 Franz Babinger, Mehmed the Conqueror and His Time, Princeton Universty Press, 1978, s. 88
11 P. von Hammer, Fatih Sultan Mehmet, İstanbul, 1981, s. 77
12 Ch. Mijatovich, Constantin Palaeologus The Emperor of the Greeks 1448-1453 - The Conquest of Canstantinople by the Turks, Chicago, 1892, s. 198
13 İslam Ansiklopedisi Cilt 5/2, s. 1197
14 Edwin Pears, The Dustruction of the Greek Empire and the Story of the Capture of Constantinople by the Turks, N.Y. 1903-1968, s. 318-319.
14 Arnold J. Toynbee, A Study of Hustory, Vol. 1, Oxford University Press, 1934 - 1962, s. 351
15 İslam Ansiklopedisi, Cilt 1, s. 198
16 Halil İnalcık, The Ottoman Empire, op. cit., s. 30
17 Paul Wittek, Ankara Bozgunundan İstanbul'un Fethine

Kadar, Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri, op. cit., içinde, s. 68

18 Claude Cahen, Pre-Ottoman Turkey, N.Y., 1968, s. 64

19 Paul Wittek, Ankara Bozgunundan İstanbul'un Fethine Kadar, op. cit., s. 69

20 İslam Ansiklopedisi, Cilt 8, s. 664

21 N. Lorga, Histoire Des Etats Balcaniques Jusqu'a 1924, Paris, 1925, s. 1-2

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURUCU MEHMET

Gecekondu bölgelerinde gecekondu evleri, kendi hallerinde, hoşgörülüdürler; hoşgörülü olmak zorundalar. Hoşgörünün, bir özgürlük değil, bir zorunluluk olduğundan hiç bir zaman kuşku duymamak gerekiyor.

Gecekondu evinin her bir duvarı bir diğerine, her kapısı öbürüne ve her bölmesi yanındakine hoşgörü ile bakmak durumundadır; başka çaresi yok. Her bir parça bir başka enkazcıdan alınıyor; birbirine hoşgörülü davranmayıp da ne yapabilirler? Pencerelere, bölmelerin arasına, her birisi bir başka zeytinyağı fabrikasına ait tenekelere yerleştirilmiş çiçeklerle, bölmeleri birbirine benzetmeye, teknik sözcükle asimile etmeye çalışmaktan başka çare görünmüyor.

Bölgede tek tek evler de birbirine hoşgörü ile bakmak durumundalar; her birisinin ayrı bir kuruluş çizgisi ve her birinin ayrı bir kurucusu var. Gecekondu bölgesinin tüm kurucularından hiç birisi meslekten kurucu olmuyorlar; hepsi yaparken öğreniyorlar.

Gecekondu evlerinde yaşayanlar birbirlerine hoşgörülü olmaya mecburlar; her birisi Küçük Asya'yı Asya'ya bağlayan bölgelerden ve çoklukla buralardaki dağlık kesimlerden kovulup atılmışlar. Her birinin dillerinde bir başkalık var ve hiç birisinin dili İstanbul diline uymuyor; hiç birisi diğerini küçümseme hakkına sahip görünmüyor.

Hepsi, bu kendilerine uzak dilinin etkisi altına giriyor; bir başkaldırıları var, ancak, ürkütüldükleri zaman, bu dilin esiri oluyorlar.

İnançları zayıf, yok denebilir.

Hoşgörü ile inançlılığın, inançlılıkla uygarlığın ilişkileri nasıl olabilir; düşünülmesi ve çözümlenmesi gerekiyor. Eğer inanç ile uygarlık arasında bir paralellik ve birlikte yoğunlaşma varsa, hoşgörü, uygarlığın zıttı oluyor.

İlkel, uygardan daha hoşgörülü müdür?

Uygarlık ile hoşgörü ilişkisi araştırılırken tepkisizliği ayırmak zorunluluğu var; tepkisizliği doğuran nedenlerden birisi de inançsızlık olmakla birlikte tepki yokluğunu her zaman hoşgörü saymamak gerekiyor.

Tepkinin şiddeti de, her zaman hoşgörünün varlığı veya yokluğuna bağlanmamalıdır; dağlarda tepkilerin büyük bir şiddeti var. Bu yaşamın tesadüfi olmasından doğuyor; ölümün her köşeden ve her an gelebildiği bir alanda öldürmek son derece kolaydır. Hoşgörüsüzlüğü göstermiyor.

Fernad Braudel, Akdeniz Bölgesi'nde, dağlık alanlarla aşağı topraklar arasında ve uygarlık açısından tam bir ayrım yapıyor: «Dağlarla, bir kent ve aşağıtoprak ürünü olan uygarlık arasında, bir kural olarak, bir dünya farkı var». Braudel, son derece doğru ve haklı olarak, bu kentlerle bağları kopuk yüksek tepeler dünyası için, iktidarının doruk yıllarında Roma'nın bile even Rome itself, in all years of power, önemli bir anlam ifade etmediğini kaydediyor.

Dinler, dağlara giremiyorlar. Dağlarda bütün dinler, ortodoksisini kaybetmiş, büyük ölçüde bozulmuş ve birbirine son derece yaklaşmış bir biçimde ve yan yana yaşıyorlar. Dağlar, her türden inanç karşısında bir resistans sağlıyor. Braudel, the mountains resist the march of history, with its blessing and its burdens, or they accept it only with reluctance, diyor (*). Ve On Altıncı yüzyılda Ak-

(*) «In the sixteenth century the task was far from complete, and this applies to Islam and Catholicism alike, for they

deniz bölgesinde hem islam'ın hem de katolizismin fethini tamamlayamadığını, Kuzey Afrika dağlarında Berberlerin, Asya dağlarında Kürtlerin, Muhammed'in inancına, tümüyle kazanılamadığına işaret ediyor.

Yüksek tepelerde inançlılık sığ olduğu için özgürlük hoşgörü olarak gerçekleşiyor.

Edward Gibbon, Roma İmparatorluğu'nun düşüşünü incelerken bir yerde, «şimdi bir kent ile banliyösünün incir çekirdeğini doldurmayan tartışmalarından, yenik düşen Greklerin korkaklık ve anlaşmazlıklarından, muzaffer Türkler'e geliyorum» diyor ve şunları yazıyor: «Konstantinopl'un şimdiki egemenleri Osmanlıların yükseliş ve ilerlemeleri, modern tarihin en önemli bölümlerini ilgilendiriyor; ancak onlarınki, yeryüzünü sarsan ve değiştiren hızlı fetihleri ancak doğa'nın ilk büyük sarsıntılarıyla karşılaştırılabilecek olan Mogol ve Tatarlar'ın büyük patlamalarının sağladığı bilgilere dayanıyor»[1]. Mogollar - Tatarlar, kendi ilahlarına tapınıyorlar; ancak bütün dinler de bir köprü başı tutmaya çalışıyor. Kabileler arasında Museviler, İseviler ve Muhammediler bulunuyor; Gibbon, these various systems in freedom and concord were taught and pricticed within the precincts of the same camp, diyor ve bir tür şaşkınlığını belli ediyor. Mogol sürülerinin her kampında bütün dinler yan yana ve serbestçe öğretiliyor, uygulanıyor. İmam, Rabbi, Papaz, hepsi hepsi, haraç ve hizmetten aynı ölçüde bağışık tutuluyorlar; Cengiz, Buhara'da Kur'an'ı atlarının ayakları altına atmakla birlikte peygamber ve papa'dan aynı ölçüde saygıyla söz etmekten geri kalmıyor.

Cengiz, bir ciddi adamdır; zorunluluğun gereğini yerine getiriyor. Çeşitli ırkların, halkların topraklarında ha-

---

both met the same obstacles: The Berbers of North Africa, protected by the mountain peaks, were still hardly at all or very imperfectly, won over Mohammed. The same is true of the Kurds in Asia.»

Fernand Braudel, The Meditarranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II, Fontana, 1949-1978, s. 34 ve 41.

reket edenler, hoşgörülü davranmayı öğreniyorlar; başka bir yol, imkânsıza yakın çıkmaz görünüyor.

Dağlar, eski kaçaklara ve gecekondular yenilerine sığınak sağlıyor. Dağlar, gecekondular ve uc topraklar, hoşgörü yatakları oluyorlar. Aynı zamanda inançın sığlaştığı mekanları sağlıyorlar.

Üzerine basılan toprak, üstünde hareket edilen madde, bu kadar zorlayıcı ise lidere ne kalıyor; zorunluluk ve özgürlük veya istenç ikileminin tartışıldığı her yerde bu sorunun ortaya çıkması kaçınılmaz oluyor. İrade'ye yine de bir yer kaldığından kuşku duymuyorum (*). Balkan ülkelerinden bir bir bilim adamı, Romanyalı tarihçi Lorga, bunu, çok açık olarak gösteriyor: Et les Turcs d'Orkhan, de Murad, de Baîézid, de Mohammed Ier, de Murad II et de Mohammed II, les six sultans de conquete, ne voulurent point venger l'Islam de l'attaque chretienne des croisades (**). Fethin altı sultanının, Lorga saymaya Orhan ile başlıyor ve İkinci Mehmet ile bitiriyor, asla hıristiyan haçlı hücumlarının intikamını almak isteğiyle hareket etmediklerini belirtiyor. Fetihçi Osman-oğlu Beyleri, Balkan-

---

(*) «Kuvvet kavramının doğadaki hareketlerinin nedeni olarak oynadığı rolü, burada akıl-ruh dünyasında 'gerekçe' dediğimiz şey oynuyor, yani eylemler ve davranışlarımızın nedeni anlamında oynuyor. Maddesel bir cismin hareketleri çeşitli yönlerdeki kuvvetlerin birlikteliğinden her an nasıl bir zorunlulukla doğuyorsa, insanın davranışları da birbirini güçlendiren ve çeliştiren gerekçelerin (motiflerin) karşılıklı etkileşimlerinden aynı biçimde bir zorunlulukla doğmaktadır. Bu gerekçeler kimi zaman bilinçli veya bilinecek olduğu kadar kimi zaman da bilinçsiz veya bilinemeden etkinlik ve fiililik alanına girerler.»

Max Planc, Modern Doğa Anlayışı ve Kuantom Teorisine Giriş, İstanbul, 1987, s. 45.

(**) «Les Etats chretiens des Balcans, qui furent remplaces au cours d'un siecle environ, par la domination impériale Ottomane, ne furent pas détruits, ainsi qu'on le croit généralement, par un catastrophe religieuse, provoquée par un ennemi fanatique qui aurait voulu détruire la religion du Christ.»

N. Iorga, Historie Des Etats Balcaniques jusqu'a 1924, Paris, 1925, s. 1.

ları fethetmek iradesine sahipler, lorga bunları söylüyor, ancak hıristiyanlığı ortadan kaldırmak isteyen fanatik dinciler türünden hareket etmiyorlar; islam, Mehmet Fatih'e kadar hareketi değil hareket ettikten sonra coşkuyu sağlıyor.

Mehmet'i iten uc beyliği düzenidir.

Mehmet'i çeken, Orta Çağ sona ererken çözülen bir düzendir.

Mehmet'in kırmasına gerek kalmıyor. Kırmadığı için de kalıcı olamıyor.

Kırmadan yeni düzen kurulmuyor. İkinci Mahmut, bir düzeni kırdı ve yenisini kurmaya gücü yetmedi. İkinci Mehmet, kırılan bir düzenin üzerine geldi; kolaylıkla karşılaştığı için kalıcı olmaktan uzak düştü.

Sekizinci tezi yazıyorum: Osmanoğlu, Batı'ya doğru ilerlerken, hiç bir ciddi mukavemet ile karşılaşmadı. İkinci Mehmet'in karşılaştığı en son mukavemet, İstanbul'un surları oldu.

Balkanlar'da tam bir devrimci durum olduğundan söz edebilirim; tam bir otorite boşluğu var. Her otorite merkezi kendi içinde ihtilafa sahip; Türkleri durdurabilecek tek güç olan Macaristan'da Kral Beşinci Ladislas rüştüne bastığı için Yanoş Hünyadi'nin vesayetinden kurtulmak istiyor. Kral'ın Hünyadi'nin prestijini artırabilecek hiç bir projeye katılması mümkün görünmüyor. Rusya'da Büyük Dük, Konstantinopl'u kurtarabilmek için katolik ve ortodoks kliselerinin ünyon kararından son derece rahatsızlık duyuyor. Boğdan'da iki prens, Üçüncü Peter ile İkinci Alexander birbirlerinin kuyusunu kazmakla meşguller[2]. Eflak Prensi İkinci Vladislav ile Sırbistan Despotu George Brankoviç, Mehmet'in vasalları arasındalar ve Brankoviç, askerlerinin bir bölümünü Mehmet'in emrine veriyor. Arnavutluk'ta İskenderbey'in Venedik ile sorunu var. Rodos Şövalyeleri ancak güçlü bir Haçlı Ordusu'na katılma eğilimindeler; bunun için de bir birlik görünmüyor.

Yöneticiler dağınık ve bir biriyle ihtilaf halindeler; ortak bir yolda birleşemiyorlar. Köylüler ise yeni bir düzen ve Türkleri istiyor; Mijatovich'in çalışmasında bunun açık

kanıtları okunuyor. En son Boşnak Kralı Stephan, 1463 yılında Papa Ikinci Pius'a şunları yazıyor: «Türkler, kendi taraflarını seçen herkese özgürlük vaad ediyorlar ve köylülerin kalın kafaları, rusticorum rude ingenium, böyle bir vaadin samimiyetsizliğini anlamıyor ve özgürlük sonsuza kadar süreceğini sanıyorlar; bu nedenle yanıltılmış halkın, arkamda Sizin desteğinizi görmedikleri sürece, benden uzaklaşmaları mümkün görünüyor»[3]. 1464 yılında ülkeleri İkinci Mehmet'in kuvvetlerine teslim olurken Boşnak köylüleri, «Kral'ı savunmak bizim işimiz değil; asiller savunsunlar» diyorlar. Milan Dükü ile Napoli Kralı arasında 1455 tarihli bir mektup da, Arnavutluk köylülerinin, Türk yönetimini kendi asillerine tercih ettiklerini belirtiyor.

Balkan ve Doğu Avrupa köylülerinin, tercih ettikleri Türk yönetiminde, eski asilleri, ya Türk ismiyle veya eski adlarıyla, Bulgaristan'daki kayıtların gösterdiği gibi, çok zaman babadan oğula geçecek bir biçimde timar sahibi olarak bulmaları sürpriz görünebilir; ancak bu, tercihten çok sonra yaşanıyor. Eski asiller, yeni yönetimde eski zorba politikalarını sürdürüyorlar.

Ne Mehmet Fatih ve ne de öncekiler (*) ciddi bir mukavemet ile karşılaşmıyorlar ve bu yüzden fethettikleri yerlerde çözülen Orta Çağ düzeninde önemli bir değişiklik yapmıyorlar. Bu nedenle olsa gerek Toynbee şunları yazmadan edemiyor: «Hıristiyan Grek Roma İmparatorluğu, Müslüman Türk Roma Imparlatorluğu biçiminde yeniden yükselmek üzere çöktü; ve Doğu Ortodoks Hıristiyan Halklar'ın siyasal bağımsızlıklarını yitirmeleri, ne onların varlıklarının ne de uygarlıklarının sonu demek ol-

(*) «O, (İkinci Murad, (y.k.) gerçekte, Hıristiyan âleminden pek önemsiz bir mukavemet ile karşılaştı; eğer gücünün ve servetinin tümünü kullansaydı, onun için, Hıristiyan âleminin büyük bir bölümünü fethetmek çok kolay olacaktı.»
Chedonul Mijatovich, Constantine Palaologus The Last Emporer of Greeks 1448-1453 - The Conquest of Constantinople by the Turks, Chicago, 1892, s. 63.

du» (*). İkinci Mehmet'in getirdiği düzen, yıkılan Orta Çağ enkazını bir arada tutmaya çalışmaktan bir adım ileriye gidemedi.

İkinci Mehmet, en çok kendisine İskender'i örnek alıyor; bir ölçüde kıskandığı bile ileri sürülebilir. İskender, fethettiği yerleri değiştirmiyor. Mehmet, fethettiği yerlerin düzenini korumayı amaç biliyor; bir tür restoratör özellikleri taşıyor (**). Hoşgörüsünün kaynağı burada yatıyor.

* * *

If you wish to stand in honor
on the Sultan's threshold,
You must be a jev or a Persian or a Frank
You must choose the name Habil, Kabil, Hamidi
And behave like Zorzi: Show no knowledge

* * *

Franz Babinger'in aktardığı ve İkinci Mehmet için halkın ağzına uygun görülen bu şiirde Sultan'ın eşiğinde onurlandırılabilmek için ya bir Yahudi veya bir İranlı ya da Frenk olmak gerektiğini dile getiriyor. İsim ya Habil ya da Kabil olacak; Hamidi de olabilir. Dizelerin bir haklılığa işaret ettiğinden kuşku duyulmamalıdır; Mehmet'in

(*) «The Greek Christian Roman Empire fell to rise againin the shape of a Turkish Muslim Roman Empire; and the Eastern Orthodox Christian peoples' loss of their political independence did not bring either their existence or their civilization to an end.»

Arnold J. Toynbee, A Study of History, Vol. 12, s. 458.

(**) «Garpte Orta Çağ 13 ve 14 üncü asırlardan beri iç ve dış karakteristikleriyle yavaş yavaş çözülmeye yüz tutarken, Şark'ta, hususiyle Osmanlı İmparatorluğu'nda kısa süren idari ve askeri yükseliş devri aşıldıktan sonra, yoluna eski hızıyla devam etmiş görünüyor. Bu, bir bakıma, **Orta Çağ'ın devamı,** yahut araya giren fasıla hesaba katılmak istenirse, Orta Çağ'a dönüş demekti.»

Sabri Ülgener, İktisadi Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası, İstanbul, 1951-1981, s. 24.

en güvendiği kimselerin başında, doktorluğunun ötesinde kendi özel hazinesini de emanet ettiği isim, Maestero Jacopo oluyor. Patrik yaptığı Gennaidus ile çok yakın ilişkilere giriyor; Trabzon'u aldıktan sonra oradan getirdiği bilgin asillerle Ptoleme astronomisi çalışılıyor ve bütün dinlerin sapkınlarına yakınlık duyuyor.

Sarayı'na yerleşenlerden birisi Benedetto Dei'dir; Avrupa'da büyük bir casusluk ağı kurabilmiş olan Mehmet'e gönderilmiş bir karşı casus olduğuna inanılıyor. Benedetto Dei, Floransa hesabına bilgi toplarken İkinci Mehmet de sürekli İtalya'ya soruyor ve Roma'yı almak isteğini hiç saklamıyor. Benedetto Dei'nin raporları arasında, Mehmet'in, kendisine şunları da söylediği yer alıyor: «Ey benim Floransalım, senin her dediğini anladım ve tamamiyle inanıyorum, ama sana cevaben diyorum ki geçmiş zamanda elde ettiğiniz o büyük başarıları şimdi artık yapamazsınız; çünkü o zaman hayranlık uyandırmanıza sebep İtalya'nın yegâne efendileri olan Romalıların kudreti idi. Halbuki bugün siz yirmi hükümet halindesiniz ve birbirinizle anlaşamıyorsunuz, birbirinizin can düşmanısınız. Benim niyetlerime hizmet edecek bir çok şeyler de biliyorum: Ve kendimi genç, zengin, talihi yaver görerek hem Sezar'ı, hem İskender'i, hem Serhas'ı çok geride bırakmak emelindeyim»[4]. Çok net bir biçimde Roma İmparatorluğu'nu kurmak istiyor ve bunun için Roma'yı fethetmenin planlarını yapıyor.

İskender'in yaptığının tersini yapmak istiyor; İskender, Batı'dan Doğu'nun fethine çıktı. Mehmet, uzun yüz yıllar Doğu'dan Batı'nın fethine yürüyenlerin sonuncusu oluyor.

La grande aquila e morta! Büyük Kartal öldü! Mehmet'in ölümünü, İtalya, birbirine bu sözlerle anlatıyor; pek az ölüm İtalya'yı ve Avrupa'yı Mehmet'in ölümü kadar sevindirebiliyor. Rahatlıyorlar; Lenin'e kadar Avrupa, bir daha, doğusundan ciddi ölçüde tehdit edilmiyor.

Asiller Boğulur ve Türbeye Konulur

Naiman'larla Merkit'lerin imhasında Naiman'lar tarafında bulunan Camuha, bütün ulusunu kaybetmiş ve ancak beş arkadaşı ile bir tarafa ayrılıp kaçak vaziyetinde Tanglu (dağlarına) sığınmıştı. Orada bir yabani koyunu vurarak ateşte kızartıp yemeye oturduklarında, Camuha arkadaşlarına döndü: «Bu gün yediğimiz bu yabani koyunu kimin oğlu vurdu?» diye sordu.

Yemek esnasında, Camuha'nın beş arkadaşı onu yakalayıp Çinggis-hahan'a alıp götürdü. Camuha, kendi arkadaşları tarafından yakalanarak götürülünce (eski) dostu (Çinggis) - hahan'a:

«Kara karga kuşu
Harambai ördeğini
Yakalar gibi,
Adi köle de
Kendi hanına
İhanet etti.
Han olan dostum,
Onları şimdi kullanır mısın?
Boz huladu kuşu,
Boz bir ördeği
Yakalar gibi,
Köle ve hizmetçiler
Öz hanlarına
İhanet edip
Yakaladılar.
Sen aziz dostum,
Onları şimdi kullanır mısın?»

dedi. Camuha'nın bu sözlerine karşılık olarak

Çinggis-hahan: «Öz hükümdarına el kaldıran bir kimse nasıl olur da hayatta bırakılır? Böyle bir adamla kim arkadaş olur? Öz hanlarına ihanet edenler, bütün nesilleriyle yok edilsinler!» diye emir verdi ve Camuha'yı yakalayıp getirmiş olanları, derhal onun gözü önünde kafalarını kestirmek suretiyle idam ettirdi.

Sonra Çinggis-hahan Camuha'ya şunları söyledi:

«Bugün ikimiz yine yüzleştik, gel dost olalım!
Arabanın iki okundan biri olalım, diye sözleşmiş iken,
'Kenarda kaldım' diye düşündün.
Şimdi birleşir ve dost olursak,
Unutulmuşları hatırlatırız,
Uyumuş isek uyandırırız.
Benden ayrılıp gitti isen de,
Bana yaptığın iyilik çoktur,
Ölümle dolu savaş gününde
Sen acı duydun kalbin sızladı.
Benden ayrılıp kaldı isen de,
Karşı karşıya ölüm gününde
Ciğerin yandı kalbin sızladı.

Ne zaman? dersen, (bak anlatayım:)
Kereyit halkı ile,
Halahalcit çölünde
Muharebe ederken,
Pederimiz Onghan'a
Söylediğin sözleri, bana bildirmek ile
Büyük yardım etmiştin!

Sonra Naiman halkını,
Sözlerinle titretip,
Ağzınla öldürüp
Korkuttuğunu bana
Öylece bildirmekle

Büyük yardım etmiştin.»
dedi ona (Çinggis-hahan).

Camuha cevabında şöyle dedi:
«Eski günlerde, küçüklüğümde,
Horhonah suyu, dere boyunda,
Hazmedilmeyen yemekler yedik,
Hiç unutulmayan sözler söyledik,
Ve dostum hanla böyle dost olduk.
Önce yorganlar dahi bir idi,
Fakat araya girenler oldu,
Kötü niyetli olanlar oldu,
Fena fikirli olanlar oldu.
Artık büsbütün ayrılınca da:
Birbirimizi çok tahkir ettik,
Kara yüzümden
Derim çözüldü,
Yanaşamadım
Dostum hanıma,
Göremedim hiç sıcak yüzünü,
Dolaştım yolda kendi başıma!

Unutulmaz sözler
Söyledik, diye
Kızıl yüzümden
Derim soyuldu,
Geniş fikirli dostumun artık
Göremedim hiç doğru yüzünü
Dolaştım yolda kendi başıma!

Şimdi han dostum
İltifat ile,
Dost olmak için davet ediyor,
Dost olmak lâzımken,
Dost olmadım ben!

Aziz dostum bugün artık,
Etraftaki ulusları
Tabi kıldı kendisine,

Hariçteki devletleri
Birleştirdi sinesinde.
Hanlığın tahtı sana verildi,
Geniş dünya da
Önüne serildi,
Benim dostluğumdan artık ne fayda?

Karanlık gecelerde,
Belki rüyana girer,
Gündüz aydınlığında
Belki aklına girer,
(Seni rahatsız ederim).
Yakanda bir bit gibi,
Şalvarda dikiş gibi
(Fazlayım burda) derim.

Benim çok karım oldu,
Fakat fikrim dostumdan ayrı gittiği için
Benden haksızlık doğdu.
İşte bugün dünyada,
Her ikimizin adı
Güneşin doğusundan
Ta batısına kadar
Meşhur oldu yayıldı.
Sen akıllı anadan
Cesur olarak doğdun,
Kardeşlerin de usta,
Adamların da usta,
Beygirinin sayısı yetmiş üç idi başta,
Bu sebepten dolayı, yendin beni savaşta.
Bana gelince: anam ve babam,
Küçükken beni terketmişlerdi,
Kardeşim yoktu.
Karım geveze idi,
Dostlarım itimatsız,
Sana Tanrı güç verdi,
Yenildim kaldım yalnız!
Dostum iltifat edip

Beni çabuk öldürtsen,
Dostunun kalbini sen.
Böylece teskin etsen.
Lütfun olup da beni, öldürteceksen hanım,
Senden ricam odur ki, akmasın aman kanım.
Artık öldükten sonra,
Benim ölüm orada,
Yüksek kayalıklarda, uzun zaman içinde,
Nesilden nesillere,
Koruyucun da olur,
Sana duacı olur!
Asil bir aileden, dünyaya gelmiş idim,
Daha asil olanı, Temucin yendi beni.
Söylediğim sözleri
Unutmayınız sakın,
- Sabah akşam söyleyip
tekrar etmelisiniz -
Şimdi benim işimi, bitirmelisin yakın!»».

Camuha'nın bu sözlerine karşılık olarak Çinggis-hahan şöyle dedi: «Dostumuz Camuha bizden ayrılarak bize karşı çok söz sarfetti ise de, hayatımıza kasdettiği hakkında hiç bir şey duymadık. Bu, kendisinden çok şey öğrenilebilecek bir adamdır. Fakat artık yaşamak istemiyor. Onun öldürülmesi hakkında fala baktı isek de, zar gelmedi. Esaslı bir sebep olmaksızın onun hayatına son verirsem iyi olmaz. O büyük bir şahsiyettir. Öyle ise ona, sebep olarak şunu söyleyiniz: Bir zamanlar, Coçi-darmala ve Taiçar karşılıklı biribirinin hayvan sürülerini çaldıklarında, sen Camuha, haksız yere kavga çıkarmış ve sonra da Dalan-balcut savaşında beni takip ederek Cerene boğazına sıkıştırmış ve beni çok korkutmuştun, değil mi? Şimdi seni tekrar kendime arkadaş yapmak istediğim halde, kabul etmiyorsun. Sana hayatını bağışlamak istediğim halde, arzu etmiyorsun. Öyle ise,

şimdi seni kendi arzuna göre kanını akıtmadan öldürteceğim!». Bunları söyledikten sonra Cinggis-hahan: «Onu, kanını akıtmadan öldürünüz, fakat ölüsünü rasgele yere atmayıp iyi bir şekilde defnediniz!» diye emir verdi ve onu idam ettirerek ölüsünü gömdürdü.

. . . . . .

Manghol-Un Niuça Tobça'an, Moğolların Gizli Tarihi, yazılışı 1240, Prof. Dr. Ahmet Temir çevirisi, Ankara, 1948-1986, s. 129-134.

Modern Hükümdarın Doğuşu

«Hükümdar» yazarı Machiavelli, acaba, İkinci Mehmet'i ne ölçüde biliyor; Machiavelli yazdığı zaman Mehmet ölüdür, Mehmet'in Il Principe'yi okuması mümkün değil. Ancak «Prens» yazarının İkinci Mehmet'i «okuması» mümkün; Mehmet'in, İtalyan Machiavelli'nin modellerinden birisi olmasını mümkün görüyorum. Machiavelli 1469 yılında doğmuş olduğuna göre Mehmet'in İtalya'yı titrettiği bir zamanda çocukluğunu sürüyor (*); düşüncelerinin oluşumu, oğlu İkinci Bayezit zamanına denk düşüyor. Bu silik Osmanlı sultanı zamanında düşünmeye başlamış olan Machiavelli üzerinde İkinci Mehmet'in, silik de olsa, bir iz bıraktığını düşünmek zorunlu oluyor.

Machiavelli, doğumuna katkıda bulunmak istediği modern hükümdara öğütler vermek istiyor; işgal edilen

(*) La İlahe İllallah, Muhammed Resulullah, Roma, Roma!» Venedik kaynakları, Fatih'in askerlerinin savaşta böyle bağırdığını kaydediyorlar. Macaristan Kralı'nın adamlarından birisi, Laszlo Vitez, 1475 yılında, elde ettiği bilgilere göre, Fatih'in Roma'yı fethe hazırlandığını ve bu nedenle bir haçlı seferinin düzenlenmesi gerektiğini ileri sürüyor; Avrupa'daki bütün devletlere, prensliklere alarm veriyor, broşürler yayınlıyor.

Franz Babinger, Mehmed the Conqueror and His Time, Princeton University Press, 1978, s. 341.

topraklarda ne yapılacağını göstermeye çalışıyor. İki durumu birbirinden ayırıyor ve birinci durumda işgal edilen topraklardaki din ve dil ile işgal eden tarafın dil ve dini arasında yakınlık arıyor. «Bu ülkeleri ele geçiren birinin bunları elde tutmak için iki şey yapması gerekir: Birincisi eski hükümdarın soyundan olan insanların tümünü ortadan kaldırması, ikincisi ise kanunları değiştirmemesi ve vergileri artırmaması. Böylece işgal edilen ülkeler az bir zaman sonra soydan geçme eski devletle birleşirler, tek ve aynı devlet haline gelirler». Böyle bir durumda, Machiavelli, «eski hükümdarın soyunu ortadan kaldırmak yeter» diyor ve «eski yaşama şartları ve gelenekleri korunursa halk rahatça yaşayışını sürdürür» diye ekliyor. İlk bakışta Mehmet Fatih'in fetih yöntemine uymaz görünüyor; bakış derinleştirilince uyum ortaya çıkıyor.

Fatih, işgal ettiği topraklarda yaşayanların dini ile kendi dini arasında önemli bir ayrım görmüyor, dilleri ise yaklaştırmak istiyor. Bu kabul edilirse, Fatih'in işgal edilen topraklardaki usulleri değiştirmediği kesindir ve bundan da öte, yöneten ailenin bir tek bireyini bile hayatta bırakmadığı çok daha kesin görünüyor.

Burada Büyük Dük Notaras'tan söz etmek gereğini duyuyorum; fetih sırasında ölen İmparator Konstantin'den sonra Notaras, emperyal ailenin en büyüğü olarak hayatta kalıyor. Saygın bir kişiliği var; İstanbul'un Türkler'in eline geçmesini önlemek amacıyla da olsa Batı ile birleşmeye sonuna kadar karşı çıkıyor. Grand Dük Notaras'ın inançlı bir Avrupa karşıtı olduğu ve Konstantinopl'de «Latin tacı giymektense Türk turbanını tercih ettiğini» ifade ettiği biliniyor. Fatih'in her tarafta casusları var. Notaras'ın bu düşüncede olduğunu çok iyi biliyor. İstanbul'u fethettikten sonra Notaras'ı İstanbul Valisi yapmak istiyor ve kısa bir süre de olsa yakınlık kuruyor.

Mehmet, aniden, Büyük Dük Notaras ile iki oğlunun kafalarını kestiriyor; bunun nedeni olarak bütün kaynaklarda ileri sürülen bir gerekçe var. Mehmet'in kadınlardan pek hoşlanmadığı ve güzel ve genç erkek çocuklara düşkün olduğu hep ileri sürülüyor. Notaras'ın on dört ya-

şındaki küçük oğlunun son derece güzel olduğu Mehmet'e söyleniyor ve Mehmet, kızlarağasını göndererek genç Notaras'ı istiyor. Büyük Dük Notaras, oğlunu Fatih'e göndermektense kafasının koparılmasına razı olduğunu ifade ediyor ve reddediyor.

İleri sürüldüğüne göre Fatih, iki oğluyla birlikte Notaras'ın derhal idam edilmesini emrediyor. Notaras, idamı sırasında iki oğlunun üzülmesini ve büyük acı ile ölümden korkarak Fatih'in isteğini kabul etmelerini istemiyor; İmparator'dan önce kendisinin kafasının koparılmasını rica ediyor. Cellatlar, iki oğlunun önünde önce Büyük Dük Notaras'ın kafasını koparıyorlar ve bunu diğer Notaras'ların idamı izliyor.

Kafalarının koparıldığı ve böyle idam edildikleri kesindir; Osmanoğlu erkeklerinin homoseksüel alışkanlıkları konusunda da hiç bir tartışma bulunmuyor (*). Ayrıca öldürülmeyerek saraya içoğlan olarak alınan imparator ailesinin genç erkeklerinden bazısının intiharı tercih ettikleri de biliniyor. Bütün bunları kabul ediyorum.

Fakat somut ile soyut içiçedir; birbirine yapışık duruyor. Arızi olan ile kalıcı veya ayrık olgu ile temel eğilim ya da insani olan ile tarihsel çizgi hiç bir zaman birbirin-

---

(*) «Türk toplumu hemen hemen bütünüyle erkeksidir ve evin dışında erkek ile kadının beraberliğine izin verilmediği için, müslümanlar, yakınlığı, ister platonik ve ister fiziksel olsun, homoseksüel ilişkilerde buldular. Haremde lezbiyanizm gelişti.»

Will and Ariel Durant, The Story of Civilization, Vol. VII, The Age of Reason Begins, N.Y. 1961, s. 520.

Mehmet'in, güzel erkek çocuklarına düşkünlüğü konusunda hiç bir kuşkunun bulunmaması gerekir; Mehmet'in İmroz Valisi yaptığı ve çağdaş Grekler'in bir tür Fatih meddahı saydıkları İmrozlu Kritovoulos, bıraktığı tarihte, şu bilgileri veriyor:

«Önce ganimetten usulüne göre payına düşeni aldı. Sonra da, geri kalandan ödül olarak, en güzel bakireleri ve en iyi ailelerden olmak üzere ve en yakışıklı erkek çocuklarını, bunların bazılarını da askerlerden satın alarak, kendisi için seçti.»

Kritovoulos, History of Mehmed the Conqueror, 1467-1954, Princeton University Press, s. 82.

den ayrı görülmüyor; gözlemde birliktelik var. Mehmet Fatih'in Büyük Dük Notaras'ı, genç oğlu ile cinsel ilişki kurmasına karşı çıktığı için ve Fatih'in cazip bulmadığı diğer oğlunu da katarak idam ettirmiş olduğu görüşüne karşı çıkmıyorum; insani yanı bir tarafa gözlemin bu yanını önemsemiyorum. Fatih, kendisini gerçek varisi olarak gördüğü Roma İmparatorluğu'nda imparator ailesinden bir tek canlı bile bırakmamak gereğini duyuyor. İnsan olarak Notaras'a yakınlık duymasına karşın, temel eğilim baskın geliyor ve Mehmet Fatih, Notaras soyunu temizliyor. Fatih'in elinden, Roma İmparatorluğu'nun hükümran ailesinin bireylerinden hiç birisi, Avrupa'ya kaçan bir kaçı hariç, canını kurtaramıyor.

Niccolo Machiavelli, bir de, din ve dil açısından ayrı yerleri işgal edenlere öğütler verme gereğini duyuyor ve buradaki işgalin daha zor olduğuna işaret ederek «buralarda tutunmak için büyük bir talihe ve yönetim ustalığına sahip olmak gerekir» diyor. Ekliyerek devam ediyor: «İyi ve etkin çarelerden biri de işgal edenlerin gidip o bölgeye yerleşmeleridir. Bu daha güvenilir ve sürekli egemenlik sağlar. Türkler de öyle yaptılar. Yunanistan'a yerleşmeseydiler bütün önlemlere rağmen orada tutunamazlardı» (*). Machiavelli'nin Türkler'in fetih yöntemleri konusunda bilgisi olduğu anlaşılıyor. Ancak birinci yol ile Türkler'in yolu arasındaki ayrımın Machiavelli'nin göstermek istediği ölçüde belirgin olduğunu sanmıyorum (**).

(*) Bu çalışmayı yaparken Machiavelli'nin yabancı dilden baskılarını kendi kütüphanemde bulamadım. S. Bağdatlı'nın yaptığı ve Sosyal Yayınlar tarafından yayınlanan çeviriye dayanıyorum. Fakat burada geçen «Yunanistan» sözcüğü, Doğu Roma'nın son dar alanını mı, yoksa Atina çevresini mi anlatıyor; bundan güven duyamadım.

Machiavelli, Hükümdar, İstanbul, 1984, s. 20.

(**) «Bu iki çeşit yönetimin günümüzdeki örnekleri Osmanlı Padişahı ile Fransa kralında görülür. Türk hükümdarlığı tek bir padişah tarafından yönetilir. Diğerleri kapı kullarıdır. Padişah ülkesini sancaklara ayırmış ve oralara valiler tayin etmiştir. Fransa kralı ise kalabalık bir soydular sınıfı ile kuşatılmıştır. Bu soyluların kendilerine bağlı uyrukları var-

Buradaki çalışmanın bütün tezlerine içerilmiş ortak rengi, Türkler'in yolu ile feodal Avrupa'nın yönetiminin ayrılığı görüşünü tenzil etmektir; bunu tekrarlamak gereğini duyuyorum.

Ayrıca Türkler'in izlediği yöntem tümüyle gidip yerleşmeye benzemiyor. Machiavelli, «Türk Yolu» olarak anlatmaya çalıştığı işgal yöntemini çözümlemeyi sürdürüyor. «Diğer bir çare de ülkenin kilit bir iki bölgesine göçmen yerleştirmektir. Bu yola başvurulmalıdır. Aksi halde bu kilit bölgelere çok sayıda asker göndermek gerekecektir. Oysa göçmenler daha az masraflıdır». Türkler, işgal ettikleri her yere Türk göçmenleri taşıyorlar.

Osmanoğlu fetih yönteminde taşınan Türk göçmenler taşındıkları her yerde kayboluyorlar. İkinci Bayezid'e kadar Osmanoğlu egemenlerinde din ve ırk bağlantılarının son derece zayıf olması ve Musa ile Fatih'de asimile bir Osmanlı «din» ve «millet» arayışının bir çizgi olarak ortaya çıkması, bu kaybolmayı, hızlandırıyor ve kolaylaştırıyor.

İşgalci her devletin tarihinde dinsel renkli köylü isyanları var; Osmanoğlu düzeninde egemen sünni ortodoksluğuna karşı çeşitli islami mezhep ayaklanmaları kaydediliyor. Fakat Osmanoğlu egemenliğinde hiç bir hıristiyan halkın, dinsel nedenlerle Osmanoğlu egemenliğine karşı isyan etmediği biliniyor.

Iorga, Osmanlı topraklarını gezmiş gezginlerin hemen hemen tümünün Türkiye'de bir gerilik gözlediklerini, Türkler'in uygarlıktan nasibini almamış olduğunu kaydettiklerini ancak, köylülüğün burjuvazi tarafından soyulduğundan kesinlikle söz etmediklerine işaret ediyor[5]. Mais on ne parla jamais du paysan depouillé, du bour-

---

dır. Kral onların bu ayrıcalıklarını - kendini tehlikeye atmadan - ellerinden alamaz.»

«Dara krallığının yönetim biçimine bakarsak bunun Türk hükümdarının yönetim biçimine benzediğini görürüz.»

ibid., s. 28-29.

Marx'ı, Buharin'i, Lenin'i de etkilediğini sandığım bu savı pek doğru bulmuyorum.

geois chassé de la place de son gain habituel. Bulgar ve özellikle Sırp halk türkülerine bakıyor; bunlar, Türk sipahi, beg veya paşaların gaspçılığından ya da zulmünden pek o kadar çok yakınmıyorlar. Türk yöneticilerin güzel kadın ve kızlara olan düşkünlüğü, saldırmaları, Balkan folklorunun temel öğelerinden birisini oluşturuyor. Les chats populaires des Bulgares et surtout des Serbes - plus nombreuse et d'un caractére plus original - ne se plaignent pas tant de l'avidité et de la cruauté de spahi, du beg, du pacha, que de leur penchat pour les belles femmes et jeunes filles, qui se sachent, mais sans grand profit, devant ses regards. Romanyalı profesör, Türk yönetici beylerinin, yakaladıkları Bulgar veya Sırp kadınlarıyla kızlarına evlenme önerdiklerini ve bu tür saldırarak yakalamanın «Türk usulü» evlenme önerisi sayıldığını da ekliyor.

Bütün bunlardan bir sonuç çıkıyor; Türkler'in fetih yöntemi, Niccolo Machiavelli'nin ortaya atmaya çalıştığı iki tipolojiye de tam uymuyor. Özellikle Fatih, işgal ettiği yerlerdeki hükümran ailenin bütün bireylerini öldürmek için büyük bir titizlik gösteriyor; bundan sonra da, sanki fethettiği yerler ile fethedenlerin ırk ve dinleri arasında bir fark yokmuş gibi davranıyor. Profesör İnalcık'ın bir çalışmasından bir aktarma ile bir saptamayı tekrarlamak durumundayım: «The Ottoman record-books of the 15 th century show that not only many Ottoman Beys in the government of the provinces but also a considerable number of timariots in the main ottoman army during the 15 th century were direct descendants of the pre-ottoman local military classes or nobility» (*). On Beşinci yüz yıla ait tahrir defterlerinin incelenmesi, eyalet yöneticisi beylerin çoğu ile timar sahiplerinin, fetih öncesi askeri yöneticiler ve asiller arasından çıktığını gösteriyor. Halil İnalcık bu yöntemin yalnızca Balkan'larda değil Anadolu'da da izlendiğini kaydediyor.

(*) «Yalnızca Bankanlar'da değil Anadolu'da da aynı tutucu politika izleniyordu.»

Halil İnalcık, Ottoman Methods of Conquest, Studia Islamica II, Paris, 1954, s. 113 ve 118.

Öte yandan, Machiavelli'nin ikinci tipine yakın düşen durumlarda, fethedilen yerlere yöneten ırktan göçmenler gönderildiği zaman da, bunların, fethedilen topraklarda yaşayan halklarla kaynaşması sağlanıyor; yöneten ırktan beyler, yerli güzellerle evlenmeyi tercih ediyorlar. Böyle bir durum, özellikle Mehmet Fatih'in hiç bir din ve ırk kaygısı olmadığını ve bakışının İstanbul'un Batısına uzandığını açıklıkla ortaya çıkarıyor.

Mehmet Fatih için İstanbul'u fethetmek, amaç düzeyine çıkmış bir araç olarak görünüyor. İkinci Mehmet, İstanbul'u alarak, arkasını güvenceye almak istiyor.

Türkler ise böyle bir adam hakkında pek az bilgiye sahipler; Türk tarihçileri Mehmet'in ne zaman doğduğunu bilmiyorlar. Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan «Osmanlı Tarihi» kitaplarının birisinde şunlar yazılıyor: «II. Mehmed 16 Muharrem 855/18 Şubat 1451'de Edirne'de üçüncü defa hükümdar olduğu zaman yaşı on dokuzla yirmi arasında idi»[6]. Bir köylünün bile en son doğan buzağı hakkında daha kesin bir tarih verebileceğini sanıyorum; Mehmet'in tahta çıktığı zaman yaşının ondokuzla yirmi arasında olduğu kaydediliyor. Üstelik, bunun Mehmet'in üçüncü tahta çıktığı da ileri sürülüyor; Mehmet bir yıl süresince tahta çıkmıyor ve üç kez değil, birisi 1444 ve diğeri 1451 olmak üzere iki kez tahtı elde ediyor.

Türk tarihçileri Fatih'in doğum tarihini bilmez ve bilmediklerini kabul ederken (*) Batılı araştırıcılar kesin gün ve tarih verebiliyorlar. Profesör Babinger'in bir diğer çalışmasından aktarıyorum: «II. Sultan Mehmet, dördüncü perhiz pazarında, yani 30 Mart 1432 de Edirne'de dünyaya gelmiştir. 3 Mayıs 1481 de Gebze yakınlarında Sultan Çayırı'nda öldüğü zaman 49 yaşında bulunuyordu. Bugüne kadar bu hususta verilmiş olan bütün başka tarihler yanlıştır ve çoğu müslümanların ay yılına göre hesaplanmış-

(*) «Fatih Sultan Mehmed'in doğduğu sene ve ay bizim tarihlerimizde kesin olarak gösterilmemiştir.»
Ord. Prof. İ.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Birinci Cilt, Ankara ,1982, s. 452, dipnot.

tır»[7]. Bazı Türk tarihçilerinin verdikleri 1430 yılının yanlış olduğunu ve Profesör Babinger'in hesabının doğru olduğunu düşünüyorum.

Fatih, İstanbul'u fethettiği tarihte 21 yaşını sürüyor. Annesi de bilinmiyor; bir cariyeden doğduğu kesindir. Babası Murat'ın doğan oğluna Mehmet adını koymanın ötesinde hiç ilgilenmediği sonucu çıkıyor; babasının yüzünü, tekrar, hatırlamak zorunlu oluyor. Mehmet'in babası Murat hakkında, görgüye dayalı bilgiyi, yalnızca Bertrandon de la Brocqoière sağlıyor; Burgundy Dükü'nün danışmanı Senyor Brocqouière, Filistin'e kadar uzanan seyahatinde, Türkiye'den geçerken Murat'ı görmek istiyor ve hem hakkında bilgi topluyor ve hem de bir kaç kez görüyor. Yıllar sonra 1848 yılında yayınlanan anılarında, Early Travels in Palestine, şunları bırakıyor: «In the first place, as I have seen him frequently, I shall say that he is a little, short, thick-set man, with the face of a Tartar. He has a broad and brown face, high cheek-bones, a round beard, a big and crooked nose, and small eyes». Tek görgü tanığının bıraktığı yazılı portreye göre İkinci Murat, tam bir Moğol görünümündedir; kısa, geniş ve kahve rengi bir yüz, çıkık şakak kemikleri, bir çift küçük göz ve kançalı bir burun, Murat'ı, çiziyor.

Gezgin Brocqouière''in Murat betimlemesi ile Bellini'nin Mehmet portresi karşılaştırıldığı zaman, Fatih'in annesinin, Asyalı olmadığı kesinlik kazanıyor; kançalı burun bir yana Fatih'in yüzü, Murat'ınkinden çok farklı görünüyor. Annesinin bir Batılı hıristiyan olması ihtimalini ortaya çıkarıyor.

Fatih'in annesinin ismi hiç bir yerde kayıtlı değil; yalnızca bu kadına ait bir vakıfta «Hatun bin Abdullah» kaydı yer alıyor. Bu kayıt, Fatih'in annesinin hıristiyan bir cariye olduğunu ve din değiştirmek zorunda bırakıldığını açıklıkla gösteriyor (*). Ancak hangi ırktan geldiği bilin-

(*) «Bin Abdullah ismi bir kimsenin islam dinine döndüğünü gösterir.»

Speros Vryonis Jr., The Decline of Medieval Helle-

miyor; daha sonraları Fatih'in annesine Huma Hatun isminin lâyık görülmesine karşın, Grek, Slav veya İtalyan olabileceği ileri sürülüyor. Fatih'in biyografisini yazan Profesör Babinger, daha da ileri giderek, «Mehmet'in annesinin bir yahudi olduğu bile söylenebilir» diyor; ancak hiç kimse bir kanıt bulamıyor.

Orta Çağ saraylarının çok karışık olduğunu hatırlatmakta yarar var; her dinden ve ırktan insan, aynı saray içinde barınıyor. Murat'ın sarayının bir istisna olmadığını gösteren bilgiler var; Murat, Türkçe ve İtalyanca'yı ana dili gibi bilen çevirmenleri ve uzun yıllar sarayından eksik etmiyor. Murat da, hıristiyanlara karşı önyargısız davranıyor; bunlarla dostluklar kuruyor. Osmanlı beyliği güçlendikçe, sarayda, vasal durumundaki despotluk ya da prenslikten asiller rehine olarak tutuluyorlar; Brocqouière, Murat'ın sarayında 20 eflaklının sürekli rehine olarak tutulduğunu kaydediyor. Bütün bu bilgiler, Mehmet'in babasının sarayının da enternasyonalist bir havası olduğunu gösteriyor.

Ancak bu kadar değil; Mehmet'in fizyonomisinden, annesinin, bir Batılı hıristiyan olduğu hemen anlaşılıyor. Bunun dışında, Osmanlı saray usullerine göre, bir prens valilik ile saraydan uzaklaştırıldığı zaman yanına bir lala ve laladan başka da mutlaka annesi veriliyor. Bu durumda beş yaşında vali atanan İkinci Mehmet'in çok küçük yaştan itibaren annesi ile birlikte yaşadığı kesinlik kazanıyor. Dönmeler, hep biliniyor, asıl dinlerini kalplerinin derinliklerinde hep saklı tutuyorlar; Fatih'in annesinden, eğer yahudi ise musevi, değilse isevi dininin telkinleri almış olduğu konusunda hiç bir kuşku kalmıyor. Buradaki kuşkusuzluk, Mehmet'in daha sonraki davranışlarıyla tümüyle tutarlıdır; annesinden aldığı, büyük bir ihtimalle hıristiyanlık telkinleriyle, bir islam çevrede Mehmet'in dini inançlarının son derecede zayıflamış olması gerekiyor.

---

nism in the Asia Minor and Process of Islamization from the Eleventh Through the Fifteenth Centruy, University of California Press, 1971, s. 236.

Oğlu İkinci Bayezit'in sarayında uzun yıllar geçirmiş olan Gian-Maria Angiolello, Bayezid'in, babası Mehmet için, «babam müstebitti ve peygamber Muhammed'e inanmazdı» dediğini kaydediyor. Mehmet'in peygambere inanıp inanmadığını kesinlikle ortaya koymak mümkün değil; ancak, yönetiminde bütün dinlere son derece hoşgörülü davrandığı çok net olarak biliniyor. Mehmet'in yönetimindeki İstanbullu yahudiler, Avrupa'daki dindaşlarına gönderdikleri mektuplarda, Osmanlı topraklarının yahudiler için bir cennet olduğunu yazıyorlar. Mehmed'in zehirlendiği gün veya hafta ayaklanan ordu, sadrazam Karamani Mehmet Paşa'yı parçaladıktan sonra İstanbul'daki yahudi mahallesine hücum ve yahudi evlerini talan ediyorlar; bu da Mehmet'in hoşgörüsünün ve yarattığı gerici tepkinin kanıtı oluyor.

En güvendiği insanlardan birisi, sürekli zehirlenmeden korkmasına karşın özel doktoru Maestro Jacopo, bir yahudidir; dini, güven duygusunu zedeleyecek kadar önemli görmüyor. Ortodoks din adamı Gregorius Scholarius, Konstantinopl'nun Türk saldırılarına karşı dayanabilmesi için Katolik ve Ortodoks Kliseleri'nin ünyon'u programına önce katılmakla birlikte kısa bir zaman sonra yanıldığını söyleyerek şiddetle karşı çıkıyor. Fetihten hemen önce Sen Sofiya Klisesi'nde yapılan görkemli birleşme ayinine katılmıyor ve Fener'deki küçük klisesinin kapısına yapıştırdığı bildiriyle de Batı ile birleşmeye açıkça bayrak açıyor. Fatih, Konstantinopl'u aldıktan sonra Gregorius'u bulduruyor; öldürtmüyor ve patrik olmaya ikna ediyor. Gregorius Scholarius, Patrik Gennadius adıyla, usulüne uygun ancak daha görkemli bir törenle ortodoks klisesinin başına geçiyor. Bununla yetinmiyor, Fener'deki patrikhaneye, Cumhuriyet dönemine kadar gelen ayrıcalıklar veriyor; Fatih'in İstanbul'u önde gelen dinlerin birleştiği ve türlü ırkların kaynaştığı bir yer olarak düşündüğünden kuşku duymuyorum.

Mehmet'in bu tutumu çok açık; açık olduğu için de bugüne kadar gelen bir takım rivayetlere kaynaklık ediyor. Hıristiyan dünyası Mehmet Fatih'ten nefret etmekle

birlikte dinlere karşı dinsizliğe yakın bir hoşgörü göstermesi karşısında büyük bir şaşkınlığa düşüyor. Batı, Fatih'i, nerede ise «müslüman» kayzer olarak görüyor ve hıristiyanlığa dönmesini gün sorunu olarak kabul ediyor. Papa'nın da böyle bir kanı ve ümide kapıldığını gösteren işaretler var.

Avrupa'da büyük bir dinsel baskı ve işkence altında Mehmet'in İstanbul'una göç etmeye başlayan yahudilere, Mehmet'in bir hahambaşı seçmesi, ermenilere bir patrik bulması (*) ve İstanbul'un gönüllü olarak teslim olmaması nedeniyle, islam hukukuna göre, kılıçtan geçirilmesi gereken ortodokslara törenle bir patrik atayan ikinci Mehmet'in bu davranışının şaşkınlık yaratmasını doğal karşılıyorum; Trabzon'u aldıktan sonra Trabzon'lu saygın Amirutzes'i kendisine dost ve öğretmen biliyor. Amirutzes, hıristiyanlığını korumakla birlikte oğullarını derhal müslüman yapıyor ve iki oğluyla birlikte İmparator Mehmet'e coğrafya ile Ptoleme astronomisi öğretmeye başlıyorlar. Amirutzes'in oğlu Mehmet, İmparator Mehmet'in eğitiminde babasının asistanlığını yaparken, daha sonra Maximos III adıyla patrik olan din bilginine, Mehmet için bir İncil hazırlamasını söylüyor; bu, bugüne kadar devam eden bir biçimde, Mehmet'in hıristiyanlığa dönmek istediğinin işareti sayılıyor ve rivayetlere kaynaklık ediyor.

Mehmet türünden dini inançları zayıf bir kimsenin, tıpkı dağlılar gibi, bir dinden diğerine dönmesini düşün-

---

(*) «Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u feth ettikten ve Rum patrikliği ipka eyledikten sonra, yakından tanıdığı Bursa Ermeni piskoposu Ovakim'i sazı Ermeni aileleriyle birlikte İstanbul'a getirmiş ve onu 1461 senesinde Ermeni patrikliğine tayin etmiştir. Padişah, İstanbul Ermeni cemaatini çoğaltmak için memleketin muhtelif yerlerinden (Bursa'dan, Ankara'dan, Bayburt'tan, Adana havalisinden v.s.) diğer Ermeni ailelerini de payitahta naklettirmiş ve onları gerek surların dahilinde ve gerek esasen eskiden beri Ermeniler'in mevcud bulundukları Galata'ya yerleştirmiştir.»

Eremya Çelebi Kömürcüyan, İstanbul Tarihi - XVII. Asırda İstanbul, çeviri ve notlar, Hrand D. Andreasyan, İstanbul, 1952, s. 80.

mek çok mantıksız görünüyor; Mehmet, ancak bütün dinleri bozarak, dağlılar gibi sığ bir inanç sahibi olarak yaşayabiliyor. Ancak Mehmet'in hıristiyanlığı öğrenmek için büyük bir istek duyduğundan hiç kuşku duyulmaması gerekir; kuşku duymuyorum. Mehmet, yönetmek istediği toprakların halklarının dinlerini ve adetlerini öğrenmek istiyor.

Makedonyalı İskender ile Romalı Sezarlara kıskançlık ölçüsünde imreniyor; Serhas'ı, Doğu Roma'nın kurucusu Büyük Konstantin'i kıskanıyor. Üç oğlu oluyor; uygun isimler koyuyor. Birinci oğluna Bayezid'i uygun görüyor; dedesinin babasıdır. Birinci Bayezid, Osmanlı emirleri içinde imparatorluk hırsını çok açık olarak belli eden, İstanbul'u almak için kale yaptıran ilk yöneticidir. İkinci oğluna Mustafa adını veriyor; islam imparatorluğunun kurucusu Muhammed'in diğer adıdır. Üçüncü oğlu ise İran'ın efsane yöneticisi Cem'in adını alıyor.

Mehmet, bir Batılı imparator olmak için yanıyor.

Dünyasal zevklerinin geliştiği söylenemez; yaşamında önemli bir kadın olmadığı biliniyor. Cinsel içgüdülerini kadınlardan çok güzel erkek çocukları ile tatmin etmeyi deniyor; kazıklı Voyvoda'nın kardeşi Radu, Mehmet'in sarayında rehine olarak yaşıyor. Radu'nun kendisinin de şehvet düşkünü olmasının yanında son derece güzel bir erkek olduğu anlaşılıyor; Mehmet'in sarayındaki asil rehine Radu'ya aşka yakın bir eğilim gösterdiğinin işaretleri var. İlk yaklaşımlara Radu sert karşılık veriyor; kılıcıyla Mehmet'i yaraladığını yazan kaynaklar bulunuyor. Radu, Mehmet'in husumetinden korkuyor ve ağaca tırmanarak kendisini korumaya çalışıyor; Mehmet, Radu'yu öldürtmüyor. Sonunda anlaşıyorlar; Radu, Mehmet'in gözdesi oluyor ve Mehmet, Radu'yu, Kazıklı Voyvoda'nın yerine tahta çıkarıyor.

Sarayındaki bahçesinde sebze yetiştirmek İmparator Mehmet'in en büyük rahatlama kaynağıdır. Sebzeleri seviyor; fakat adam öldürmekten hiç çekinmiyor. Başka açılardan olduğu kadar bu açıdan da tam bir Orta Çağ monarkı olduğundan kuşku duymamak gerekir; bu ne-

denle Batılı kaynaklar Mehmet'ten nerede ise bir caniden söz edercesine bahsediyorlar. Mehmet'e belirgin bir düşmanlığı hiç bir zaman gizlemeyen Sir Edwin Pears, Mehmet'in birbirine düşman iki kişiliği aynı zaman da ve beraberce sergilediğini kaydediyor. Mehmet için, the man lived a double life, diyor; Mehmet iki ayrı yaşamı aynı zamanda yaşıyor[8]. Mehmet, kendisinde bulunan iki ayrı kişilikten birisine göre, her zaman, hep kuşkulu, öğrenmeye doymayan, zamanının ve kendisinden önce yaşamış filozofların, teologların söylediklerine ve yazdıklarına son derece saygılı, çağının tüm önemli sorunlarına ilgi duyan ve çevresindeki her dil ve ırktan danışmanlarla bunları tartışan bir öğrencidir. Bunun hemen yanında ikinci kişiliği beliriyor; Mehmet, kana susamış bir müstebit olarak gösteriliyor. İnsanları doğramak, Pears'e ve pek çok Batılı araştırmaya göre, Mehmet için soğan doğramaktan daha kolay oluyor.

Şunları da ekliyor: «Yet the two lives are inseparably blended. He would turn from study to slaughter and after slaughter and torture wolud show himself to be full of pity for the sufferings of his victims. Sanki iki kişilik Mehmet'te harmanlanmıştır; çalışmayı bırakıp süratle insan doğramaya geçebiliyor ve insan doğraması biter bitmez kurbanları için derin bir üzüntü duyabiliyor, bunları gösteriyor.

Konstantinopl'u zaptetmek için uyuyamıyor. İstanbul'u bir sevgili gibi seviyor. Kuşatma uzayınca yeniçerileri vaad etmek zorunda kalıyor; Mehmet, üzerinde titrediği Konstantinopl'un yeniçeri güruhu tarafından üç gün yağma edilmesine izin çıkarıyor.

Meraklı bir Orta Çağ monarkı'dır ve modern hükümdarın doğuşunu haber veriyor. Hep nabız tutmayı ve haber toplamayı seviyor. Avrupa'nın içine uzayan bir casusluk ağı var; yıllar sonra bile, Avrupa'nın çeşitli kentlerinde kuşkulu ve zaman zaman masum kimselerin Mehmet'in casusu olarak yakalanıp yakıldığı biliniyor. Sarayında tuttuğu İtalyan danışmanları, para ile kurulmuş casusluk ağı, çeşitli dillerden kitapları kendisine okuyan

her ulustan bilginleri yetmiyebiliyor; incognito kenti gezdiği de oluyor. Yanına en çok iki kişi alarak, sıradan giysilerle tanınmayacağını düşünerek halkın arasına giriyor, konuşmalara kulak misafirliği yapıyor; Franz Babinger'in anlattığına göre bir kez bir zavallı İstanbullu Mehmet'i tanıyor. Son derece acımasızdır; zavallı İstanbullu, tanıdığı sultanı için, «çok yaşa» diye bağırırken, Mehmet, hançeri ile kendisine «çok yaşa» diyen İstanbulluyu öldürüyor.

İstanbul'a fethin öğleden sonrasında giriyor ve doğru Sen Sofiya'ya gidiyor. Surların önünde tereddüt gösteren yeniçeri güruhuna Kenti üç gün yağmalayacaklarını söyleyen kendisidir; Sen Sofiya'ya girince Orta Çağ'ın bu incisinin talan ve yıkımına tanıklık ediyor. Yeniçeri güruhundan birisinin güzel mermerleri kırdığını görünce, «burası devletindir, burası benimdir» diye bağırıyor; yeniçeriyi hançeriyle öldürüyor.

İstanbul'da uzun kalmıyor ve Edirne'de sarayına dönüyor. İstanbul'dan çıkarken, bir tutkuyla fethetmek istediği bu kentin, verdiği izinle, nasıl bir harabeye dönüştürüldüğünü görüyor. Bütün kaynaklar, İstanbul'dan Edirne'ye giderken Istanbul için ağladığını yazıyor.

Duygu dünyası acımasız eylemlerini önleyemiyor.

Kalpsiz eylemlerinin sonuçlarına üzülme özgürlüğünü saklı tutabiliyor.

Mehmet, ağlayabilen bir müstebittir.

1491 yılında, daha sonra adının sekizincisi olarak İngiltere tahtına oturan Henry dünyaya geliyor. Sekizinci Hery, merkantilizmin ilk büyük uygulayıcısı, modern devletin ve İngiliz ulusçuluğunun öncülerinden birisidir. Mehmet, merkantilizmi doğurmaya gerek duymayacak kadar zengin, fütuhatın biçtiği artık değer stokları nedeniyle, iç ekonomide çelişkileri dumura uğratan bir düzenin yöneticisi, kır ile kent ayrımını köstekleyen, iş bölümünün gelişmesini zorlamayan bir ekonominin sultanıdır. Hem Mehmet'in sultanı olduğu ekonomi ve hem de emperyal planları, bir ulusun doğumuna ve uluscu siyasetlere hiç imkân vermiyor.

Mehmet'ten hemen hemen yüz yıl sonra, daha sonra, isminin dördüncüsü olarak tahta çıkacak olan, ancak sayıdan çok «Gnozniy» veya «Müthiş» nitelemesiyle bilinen Ivan doğuyor; Dördüncü İvan, Türkiye'nin Kuzeyi'nde güçlü bir merkezi devletin kurucusu oluyor. İvan Gnozniy, Einstein'in ölümsüz filmi «Ivan the Terrible» sonsuz güzellikte yansıtıyor, merkezi devleti kurabilmek için, omuzlarına basarak tahta çıktığı boyarlarla savaşmak zorunda kalıyor; Einstein'in başarısı, İvan'ın zorunlulukla girdiği acımasızlık yolunda duyduğu derin acı ile birlikte yaşadığı yalnızlığı gösterebilmesinde yatıyor. Bir Sovyet Ders Kitabı'ndan aktarabiliyorum: «Ob'adilitel'aya politika moskovskogo pravitel'stva vızıvala, odnako, ojestoçennoe soprotivlenie so stroroni krupnih feodalov-boyar, vladevşih udelami i votçinami, pol'zovavşihsya pravami nezavisimih praviteley i stremivşihsya sohrahit' feodal'nyu razdrplennost' stranı» (*). Dördüncü İvan, merkezi Rus devleti'ni kurabilmek için boyarlarla mücadele etmek zorunda kalıyor ve müthiş bir mukavemetle karşılaşıyor; no osobenno sil'niy udar po feodal'noy votçine bıl nanesen Ivanom IV, Ivan, boyarlara ve boyar düzenine çok büyük darbeler indiriyor, sonunda «Gronzniy», ya da «Müthiş» nitelemesini hak ediyor.

«Obrazovanie tsenralizovannogo Russkogo gosudarstva bılo, nesomneno, progressivnım sobıtiem» (**) Sovyet «Ders Kitabı», Rus merkezi devletinin kurulmuş olmasını, kuşkusuz, ileri bir olgu olarak niteliyor; bundan her hangi bir kuşkunun bulunmaması gerekiyor. Mehmet'i yalnızca İstanbul fatihi olarak görmek, hem yabancı ve hem de yerli araştırmacıların ortak eksikliği olarak ortaya çıkıyor. Mehmet, aynı zamanda, Osmanoğlu Cumhuriyeti'nde merkezi devletin kuruluşuna (*) da öncülük yapıyor.

(*) *F.Y. Polyanskiy, editör, İstoriya Narodnogo Hozyaistva SSSR, Kurs Lektsiy, M., 1960, s. 66.*

(**) *ibid., s. 70.*

(***) Mehmet Fatih'ten yüz yıl sonra Rusya'da ulusal dev-

Çok zaman feodaller, timar sahibi beyler veya boyarlar ile krallar, sultanlar ve çarlar arasındaki ilişki son derece karışık ve anlaşılmaz bir görünüme sokuluyor; aslında diyalektik bir bakış ile bu ilişki son derece basit olarak ortaya çıkıyor. Tarihçi Christopher Hill, bu ilişkiyi, sonderece basit ve anlaşılır bir biçimde ifade etme başarısını gösteriyor; «a weak king would have to accept baronical domination: a strong king would try to recover independence by brinking business back into the Household»[9]. Zayıf kral, baronların egemenliğine giriyor ve güçlü sultan, bu egemenlikten sıyrılarak, işlerinin yönetimini tekrar sarayına aktarıyor. Baronların, sipahilerin, boyarların omuzlarında yükselse de, güçlü emir, işleri bir merkezde topluyor ve bunun için de toplumdaki parçalılığa, yer yer kopukluk ve içine kapanıklığa son vermek zorunluluğunu duyuyor; bir ulus bayrağının yükselmesiyle birlikte bu, merkezi devletin tarih sahnesine çıkışına işaret ediyor.

Baronların, feodallerin altındaki toprağı kaydıran, bastıkları dalı çürüten, Avrupa'da kapitalizmin gelişmesi oldu; Müthiş İvan, kapitalizmin iki yüzlü şiddetinin eksik-

leti kuran Müthiş İvan'ın, On Sekizinci Yüz yılın ilk yarısında Velikiy Pyotr, Büyük Petro tarafından izlenmesi, Mehmet'in eksikliği sayılmamalıdır; Petro, en barbar yöntemleri kullanarak, emperyalist saldırganlık döneminden önce Rusya'yı ve daha çok ekonomik alt yapı alanında Avrupalılaştırmayı denedi. İkinci Mahmut, Petro'dan yüz yıl ve Mustafa Kemal de İkinci Mahmut'tan yüz yıl kadar sonra yönetime geldiler; her ikisi de Velikiy Pyotr'un radikalizmini gösteremediler.

«Yalnızca marksizm - leninizm'in klasikleri, Petrovskiy reformların Rusya'nın daha sonraki siyasal ve ekonomik gelişmesindeki öneminin doğru ve ayrıntılı açıklamasını yaptılar. Marx ve Engels, Petrovskiy reformların, Rusya'daki asırlık geriliğin tasfiyesindeki büyük tarihsel önemine, bir çok kez işaret ettiler. Lenin de, Rusya'nın batılılaşmasında, evropeizatsiya, Pyotr I'in, 'barbar Rusya'ya batılılaşmanın girişini, zapadniçetstvo, hızlandırdığına ve barbarlıkla mücadelede barbar yöntemler karşısında tökezlemediğine' işaret etti.»

P.İ. Lyaçenko, İstoriya Narodnogo Hozyaistva SSSR, Tom I, M., 1952, s. 358.

liğini, kendi şiddetini artırarak gidermeye çalıştı. Kapitalizm, şiddetin kütlesini artırıyor; ancak, feodalizmin doğrudan şiddeti yerine ekonomik mekanizmanın dolaylı şiddetini kullanıyor ve sürekli yapıyor. Mehmet de, daha sonra İvan türünden, uc beylerinin gücünü önlemek isterken, kapitalizmin iki yüzlü desteğinden yoksundur; bu eksikliği, kendisinden başka hiç kimseye güvenmemekle gösteriyor.

Mehmet'in yaşamında bir görkem tutkusundan, Doğulu sultanlar benzeri lüks özentisinden söz edilmiyor. Divana giren bir şikayetçinin vezirleriyle İmparator Mehmet'i ayıramadığına işaret ediliyor; vezirleri bundan ürküyorlar.

Mehmet, yönetimde iki değişiğlik yapıyor. İkinci Mehmet'e kadar sultanlar divana başkanlık ederlerken Mehmet bu usule son veriyor ve hükümet işlerini başbakana bırakıyor. Bunu, divanda bir suikasta uğrama korkusuna bağlayanlar da var; merkezi devletin bürokrasisini belirleme eğilimi görülüyor. Mehmet'in yaptığı ikinci değişiklik, vezirleri veya sarayın üst düzey yöneticileriyle birlikte yemek yeme usulüne de son veriyor; Mehmet Fatih, tek başına yemek yeme usulünü getiren ilk Osmanoğlu'dur. Mehmet, hep zehirlenme korkusu içinde yaşıyor; zehir testinden geçirilmiş bir yemeğin içine birlikte yemek yediklerinin bir parça zehir atmaları ihtimalini uzak tutmuyor. Böyle düşünülebilir; ancak bütün bunların ötesinde ve bunlarla birlikte, Mehmet'in yönetimindeki temel ilkesinin hiç kimsenin sivrilmesine imkân vermemek olduğunu söyleyebilirim.

Yalnız Doğu toplumlarında değil, Orta Çağ'da ve Orta Çağ'dan çıkılırken Avrupa'da da asiller kadar güçlenmiş ve zaman zaman güçleri feodalleri de aşmış, saray politikası içinde son derece etkili bürokratlar veya yöneticiler bulunuyor. Kapitalizmin güçlenmesi halinde bunların bir çoğu, belli sermaye ailelerinin oyuncağı veya sözcüsü olarak hareket ediyorlar; Doğu yönetimlerinde ise, ordu, aydınlar veya ruhban katmanları içinde taraftar toplayarak birer klik veya parti olarak hareket ediyorlar.

Mehmet'in temel yöntemi, sivrilen başbakanı idam ettirmektir; bunu Mehmet'in yönetim yasalarından birisi olarak yazabiliyorum.

Çandarlı Halil, Mehmet'e karşı fesat karıştırmamış, Bizans Sarayı ile ilişki içine girmemiş ve rüşvetçiliği konusunda yaygın işaretler olmasa bile, Mehmet'in cellatlarından kurtulamazdı; buna inanıyorum. Mehmet, bu tutucu ve iki yüzlü devlet adamını idam ettirebilmek için yalnızca fırsat kolladı; prestijinin en yüksek olduğu bir zamanda fırsatı kaçırmadı, Halil'in önce gözlerine mil çektirdi ve sonra yaşamına son verdi. Mehmet'in, Çandarlı Halil türünden güçlü bir yöneticiye tahammül etmesini beklememek gerekir; daha sonraki pratik gerekli açıklığı getiriyor.

Mehmet, Halil'i idam ettirerek Osmanoğlu yönetiminde nüfuzlu müslüman ve Türk ailelerin etkinliğine de son veriyor; son sadrazamı ve zehirlenmesi üzerine yeniçeriler tarafından parçalanan Karamani Mehmet Paşa'nın dışında bütün yöneticileri devşirmelerden ve büyük bir çoğunlukla da Grek asıllılar arasında seçiyor. Bunların hiç birisinin sivrilmesine izin vermiyor.

Mahmut, sivrilmeyi ve sevilmeyi hayatıyla ödüyor. Fatih'in en ünlü yöneticisi Mahmud'un Grek asıllı olduğunda hiç bir kuşku yok; asil olduğu bile genellikle kabul ediliyor. Mehmet'in çağdaşı ve bir ölçüde de meddahı durumundaki Kritovoulos, Mahmut için, who had formerly belonged to the Roman nation on both his father's and his mother's side diyor[10]. Baba tarafından dedelerinden Phillanios'un sezar derecesinde bir yönetici olduğunu da kaydediyor; Mahmut, Mehmet'in tahta çıkmasında çok büyük bir rol oynayan Zaganos'un yerine sadrazamlığa geliyor.

Osmanlı kronik yazıcıları da Mahmut için övüler düzüyorlar. Önce 1470 yılında bir kez sadrazamlığı kaybediyor; Konya'daki sanatkârların İstanbul'a sürgün edilmesinde İmparator'un istediği ölçüde radikal davranmadığı gerekçe olarak yazılıyor. Mehmet, İstanbul'a tutkuludur ve sürekli olarak İstanbul'un gelişmesini istiyor;

Konya'nın bütün sanatkârlarının İstanbul'a nakledilmesini emrediyor. Mahmut ise Konya'daki zengin sanatkâr ve zanaatkârlara dokunmuyor; yoksulları İstanbul'a gönderiyor. Mehmet, Mahmut'u derhal görevden alıyor ve yerine Rum Mehmet Paşa'yı sadrazam yapıyor. Rum Mehmet Paşa, Mehmet'in isteğini büyük bir heves ve şiddetle yerine getiriyor. Daha sonra Karaman'ı yağma ettiriyor.

Mehmet için önemli olan bir yöneticinin sivrilmesini ve prestij kazanmasını önlemektir; Mahmut'u başbakanlıktan azlederken küçük düşürmekten çekinmiyor. Mahmut çadırında otururken Mehmet, çadırın Mahmut'un başına yıkılmasını emrediyor; böylece sadrazamlık döneminin sona erdiğini anlatmış oluyor. Rum Mehmet ise hem Konyalı sanatkâr ve bilim adamlarının İstanbul'a nakli sırasında ve hem de Karaman'ın yağmalanmasında her türlü şiddete özgürlük tanıyor; bu, Osmanlı vakanüvisleri tarafından, Grek asıllı yeni sadrazamın İstanbul'un Türkler tarafından fethinin intikamını almak olarak kabul ediliyor. Fakat her ne olursa olsun Rum Mehmet, Mahmut Paşa'nın yerine geçtikten kısa bir zaman içinde güç kazanıyor ve yönetimde ciddi değişiklikler yapıyor. Rum Mehmet, Molla Sinan, Has Murad, Gedik Ahmet, Uzgur-oğlu Isa Bey'i ön plana çıkarıyor ve paşalık rütbelerini almalarını sağlıyor. Mehmet, derhal Rum Mehmet'i azlediyor ve idam ettiriyor.

Tekrar Mahmut sadrazam oluyor. Daha önce de işaret ettim; Mehmet, 1474 yılında da Mahmut'u önce hapsettiriyor ve sonra idam ettiriyor. Mahmut'un yerine sadrazamlığa yine bir Grek asıllı Gedik Ahmet Paşa'yı getiriyor; ancak Mehmet, Çandarlı'yı 1453 ve Mahmut'u 1474 yıllarında idam ettirdikten sonra hiç bir başbakanın ün kazanmasını istemiyor. Fr. Babinger, Batılı kaynakların hiç bir yerde Gedik Ahmet'in sadrazamlığına işaret etmediklerini yazma gereğini duyuyor; Mehmet, yine de, 1476 yılında Gedik Ahmet'i azlediyor ve hemen Rumelihisarı'na hapsettiriyor.

Ölüm, Gedik Ahmet'e, Mehmet'in cellatlarının eliyle

gelmiyor; bunda, Gedik Ahmet'in gücünün ve ordu içindeki prestijinin çok yüksek olmasının rolünün bulunabileceğini düşünüyorum. Ahmet Paşa, Fatih döneminin en başarılı komutanlarından birisidir ve Fatih'in İtalya'yı fethetmeye Ahmet'i memur etmesi de bunu gösteriyor. Ahmet, İtalya'nın güneyinde bir köprü başı tuttuğu sırada Fatih zehirleniyor; zehirleyen tarafta Ahmet'in kayınpederi İshak Paşa baş rolü oynuyor. Ahmet ile İshak aynı partidendirler; bir yıl sonra Bayezit, Ahmet'i bir Orta Çağ entrikasıyla öldürtürken, belki de bir suç ortağını ortadan kaldırmaya çalışıyor.

Bilmeden ölümüne yaklaşırken Mehmet'in yanında, ne kendisini iktidara getirenler ne de iktidarında başarılarını güvenceye alanlar yer alıyor. Mahmut'un ölümü için Babinger şunları yazıyor: «Böylece artık, bağlılığı ve yaratıcı dehası olmadan efendisinin en büyük başarılarının hiç birisinin gerçekleşemeyeceği bir devlet adamı ve generalin parlak karyeri sona erdi»[11]. Mahmut'tan sonra kimin ve ne zaman başbakanlığa getirildiği kesinlikle bilinmiyor. Mehmet, merkezi idarenin otoritesini artırırken merkezi idare içinde ise hiç kimsenin güç kazanmasına izin vermiyor; aziller ve idamlar, güçlü bir merkezi idare üzerinde yalnızca Mehmet'in güçlü olması amacını güdüyor.

Bu amacı sağlıyor mu?

Divide et İmpera

Uc Beyleri'ne dayanarak iktidara geldi ve ordunun isyanı ile tahttan uzaklaştırıldı; babasının ölümü üzerine tahta çıkacağı zaman bir ordu ayaklanmasıyla yeniden karşılaştı. Bütün bunlardan, eninde sonunda uc beylerinin galip çıkmasından bir tek ders çıkardığı anlaşılıyor. Belki de bunun için, İmroz Adası yöneticiliğine atadığı Kritovoulos, Mehmet'in, yeniçerilere çok önem verdiğini yazıyor.

Kritovoulos, merkezi devletin tanımını bilmemekle birlikte, ikinci kez yönetime gelir gelmez Mehmet'in yaptıklarını sıralarken, Mehmet'in bir merkezi devlet kurmaktan yana olduğunu anlatıyor. Önce Mehmet, Kritovoulos'a göre, sarayını, önemli düşüncelerin oluşturulduğu bir yer haline getiriyor ve «ordunun maaşını artırıyor»[12]. İmrozlu yazar, Mehmet'in, «yeniçerilerin, kendisi için, şahsını ve tüm ülkeyi korumak için ne kadar önemli olduğunu anlıyordu» diye yazıyor.

Ordunun maaşını artıran Mehmet'in vergileri de artırması gerekiyor; Kritovoulos, İmparator için, «yıllık geliri önemli ölçüde artırdı» diyor. Vergi toplanmasında aksaklıkları ve suistimali ortadan kaldırmak üzere büyük çabalar harcıyor ve burada da şiddet kullanmaktan kaçınmıyor.

Bunları ele alırken, ilk plandaki iki büyük karşıtı, Doğu Roma İmparatoru ile Karaman Beyi'ne barış öneriyor; babası ve dedesi türünde barışçı ve hatta miskin bir sultan olacağı izlenimini vermekten kaçınmıyor. Daha sonra hiç bir yerde büyük güç toplamama politikasını uygulamaya koyuyor.

Yaptıklarına bakılacak olursa, askeri gücü uc'lardan alıp merkeze ve kendi denetiminin altına koymaya büyük önem veriyor. Mehmet, yeniçeri ordusunun sayısını hızla ve önemli ölçüde artırıyor; tahta çıktığı zaman en çok altı bin kişilik bir mevcudu olan ordunun yirmi yıl sonra 1473 yılında Otlukberi savaşında on bini bulduğu hesaplanıyor. Sadece hıristiyan erkek çocuklarından ve bunlar arasından da öncelikle, Grek, Ermeni ve Bulgarlar'dan yeniçeri ordusuna kayıt yapıldığı hatırlandığında (*), yirmi yıl içinde gerçekleştirilen artışın öneminin ortaya çıkacağını

(*) Yeniçeri ordusuna alınmak için öncelikle Grek, Ermeni veya Bulgar olmak değil aynı zamanda müslüman olmamak da zorunludur; bu kuralı da, halkı toptan müslüman olduğu için Bosnalılar lehine Fatih bozuyor.

Daha sonra orduya devşirmelerin dışında asker alınması bozulmanın nedeni olarak gösteriliyor. Koçi Bey, «hele her sınıfa o tarihten sonra kanı, huyu belirsiz şehir oğlanları, çin-

sanıyorum; sürekli savaşlardaki kırılmalar nedeniyle Fatih zamanındaki devşirme sayısının çok daha fazla olması gerekiyor.

Daha önce de değinildi, yeniçeri düzeni, Birinci Murad zamanında Osmanoğlu Devleti'ne uygulanıyor; genel olarak kapıkulu düzeni adını alan ordu içinde kapıkulu süvarileri de var. Fatih, düzenli süvari ordusu içinde de yenilikler yapıyor ve kapukulu sipahilerini kuruyor[13]. Kırmızı bayraklı kapukulu sipahileri, Osmanlı düzenli ordusu içinde en itibarlı bölükleri meydana getiriyorlar; meraşim askerlerin işlevlerini de üstleniyorlar. Savaşta sultanın çadırını da diğer itibarlı bir kapukulu süvarisi olan silahtarlarla birlikte kapukulu sipahileri koruyor.

Maaşlarını artırıyor, itibarlarını yükseltiyor; üzerlerine korku salmak için ise hiç bir fırsatı kaçırmıyor. 1451 yılında tahta çıkarken ayaklanan yeniçerileri, tahta yerleşir yerleşmez cezalandırıyor; uc beylerinin gücüne güvenerek yeniçeri ordusu içinde önemli bir temizlik yapıyor ve komutanlarını sekban adıyla avcı birliklerinden seçiyor. Daha sonra yeniçerileri kendisine bağladığını düşündüğü dönemde de, her fırsatta yeniçeri komutanlarını ve askerlerini cezalandırmaktan geri kalmıyor. Belgrad yenilgisinden sonra bir bölük yeniçeri komutanını kendi elleriyle ve diğer bir kısmını da cellatları aracılığıyla öldürerek cezalandırmış olduğu ileri sürülüyor. Her seferde başarılı ve yeniçeri ordusunun sevgilisi Gedik Ahmet Paşa'yı iki yıl içinde sadrazamlıktan azlederek Rumeli Hisarı'nda hapsederken yeniçeri ordusuna da gözdağı vermiş oluyor. Macarlarla bir çatışmada kalelerini Macar'lara teslim ettikleri gerekçesiyle iki yüz yeniçeriyi aynı anda idam ettiriyor.

Fatih zamanında ordu siniyor ve Fatih'ten nefret ediyor.

Fatih, kurmakta olduğu düzenin dayanağını serüvenci yanları yüksek ve sürekli ordu niteliğinden uzak timar-

---

gene, tatar, kürt, laz, türkmen, katırcı, deveci, hamal, ağdacı, yankesici ve bu gibi her çeşit insanlar alınarak ocak terbiye ve erkânı bozuldu» diye yazıyor.

lı sipahilerden alarak profesyonel askerlerden oluşan bir kullar ordusuna veriyor. Bunun tam benzerini sivil yönetimde de yapıyor.

Enderun Okulu'nun kuruluş tarihi, Osmanlı tarihinin diğer bölümleri gibi, son derece tartışmalıdır. İkinci Murad'ın Edirne'de şehzadeleri yetiştirmek için seçkin öğretmenleri toplamasını bir şehzade okulu sayanlar var; buraya Türk kaynaklarında İskender Bey olarak anılan George Castrioti ve benzeri asil devşirmelerin alınmasına bakarak Şehzade Okulu'nu Enderun'un başlangıcı olarak görenler de oluyor. Böylece Enderun Okulu'nun kuruluşu Mehmet'in babası Murad'a kadar götürülüyor.

Yerli araştırmacıların önemli bölümü ile bu konuda ayrı bir monografi yayınlamış olan B. Miller ise Enderun Okulu'nun kuruluşunu da İkinci Mehmet'e bağlıyorlar (*).

(*) Önce eski adı Yeni Saray olan Topkapı Sarayı'nda çalışmalara başladı. Öğrenci sayısı artınca başka saraylara ve bu arada Galata Sarayı'na da aktarıldı.

Galatasaray Okulu'nun, Galata Sarayı'ndaki Enderun Okulu ile bir ilgisi yok; Galatasaray Okulu, 1860 yıllarında Keçecizade Fuat Paşa tarafından Fransız usulü bir eğitim kurumu olarak kuruldu. Galatasaraylılar, 1960 yıllarında, doğru bir biçimde, yüzüncü yıllarını kutladılar. Ancak daha sonraki askeri yönetimlerde tarihe merak salarak, Galata Sarayı'ndaki Enderun Okulu'nu başlangıçları kabul ederek 1980 yıllarında da beş yüzüncü kuruluş yıllarını kutladılar.

Ali Seydi Bey, Enderun Okulu'nun kuruluşunu Fatih'e bağlıyor.

«Enderun Teşkilâtı, İstanbul'un fethinden önce de varsa da, bu esaslı bir usûl ve kanuna tabi değildi. Enderun'un tarihine, İkinci Sultan Mehmed'in zamanını başlangıç almak lâzım gelir. Fatih, İstanbul'un fethinden birkaç yıl sonra, Ayasofya ile Sarayburnu arasına yaptırdığı Yeni Saray'ın, Topkapı Sarayı, bir kısmını, sonraları herkesin girmesine müsaade edilmeyen bir yer, Harim-i Saltanat, ittihaz eylediği için buraya Enderun-Harem namı verilmiştir.»

Ali Seydi Bey, Teşrifat ve Teşkilâtımız, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 107-108.

Enderun üzerine monoğrafi yazan Miller de, kuruluşu Fatih'e götürüyor.

B. Miller, The Palace School of Muhammad the Conqueror, Cambridge, 1941, s. 4.

Aynı konuda yakın zamanlarda yayınlanan bir araştırma, eklektik olsa da, şu sonucu dile getiriyor: «Enderun Mektebi'ne talebe sağlanması ise Acemi Oğlanlardan seçilmek suretiyle oluyordu. İkinci Murad zamanında kurulan Enderun Mektebi gerçek şahsiyetine Fatih Sultan Mehmed zamanında kavuşmuştur. Fatih Sultan Mehmed zamanında Enderun Mektebi yalnız bir devşirme mektebi olma hüviyetinden çıkarak, devletin korunması için gerekli mülki ve idari kadronun eğitimine de yönelmiştir»[14]. Kuruluşun hangi hükümdar zamanına denk geldiği konusundaki tartışmalar bir yana, İkinci Mehmet zamanında, Enderun Okulu, sivil yöneticilerin çıktığı tek kaynak haline geliyor. Enderun Okulu'na yalnızca Acemi Ocağı'ndan seçme öğrenciler alınıyor ve Acemi Ocağı'nın oğlanları ise yalnızca devşirmelerden çıkıyor.

Kullardan Yönetici Yetiştirilmesi

Mehmet'in Köleler İçin Saray Okulu

Saray sınırları içinde ortaya çıkan kurumlar içinde Grand Seraglio (*) Saray Okulu, tekil ve son derece özgün oluşu, tasarımındaki cüret, güç ve etkin sınırının genişliği, tarih süreci içindeki devamlılığı açısından benzersizdir. Temelinde laik amaçlı ve özünde bu nitelikte devlet tarafından kurulan böyle bir büyük askeri okul,

(*) Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u alınca, Doğu Roma İmparatorları'nın saraylarında oturmak istemedi. Önce kentin üçüncü tepesi olan yerde, bugünkü İstanbul üniversitesi, bir saray yaptırdı; daha sonra, bugün Saray Burnu denilen yerde, kentin birinci tepesi, yeni bir saray yaptırdı. Bu saraya, Saray-ı Cedide-i Amire veya Yeni Saray denildi. Üniversite'nin yerinde kurulan ilk saray da Eski Saray adını aldı. Yeni Saray'a daha sonra Topkapı Sarayı da denildi; Avrupalılar buraya Grand Seraglio adını veriyorlar.

islamik bir prototipten yoksundur; islamda, ulema ile Kutsal Kitabı yorumlayan ve uygulayan hukukçular dışında sistematik bir biçimde eğitim verilmesi söz konusu değildir. Saray Okulu ise, ders programının kapsamı, eğitimin uzunluğu ve titizliği açısından, eğitim tarihinde de bir benzerinden yoksundur. Osmanlı İmparatorluğu'nun sağlam bir biçimde büyümesini sağlayan, gerileme ve çöküşünü bir kaç yüz yıl geciktiren faktörlerden birisi olarak Saray Okulu'nun Türk politikası ve Türk tarihindeki önemi inkâr edilemez.

* * *

Kaynağı açısından Saray Okulu'nun iki eski Türk kurumunun, köle oğlanlar sistemi ile köle sınıfıyla yönetim sisteminin doğal, hemen hemen kaçınılmaz, ürünü olduğu anlaşılıyor; bu ikisi, İkinci Mehmet tarafından, birleştiriliyor ve somut bir amaç ile örgüt biçimine kavuşturuluyor. Bu köle oğlanların devşirilmesi ayrı bir önem ve anlama sahiptir. Eski zamanlardan beri sultanların ve büyük paşaların, Türk askeri yayılması sürdüğü sürece, Türklerin devamlı olarak savaş halinde oldukları komşu hıristiyan halklardan esir aldıkları yirmi yaşından küçük erkeklerden sağlanan bir büyük hizmetliler kadrosu beslemeleri adetti. Eski emirlik yasalarına göre, savaş esirlerinin beşte birisi sultanın oluyordu ve bunlar genellikle saray hizmetlerine ayrılıyordu. Ondördüncü yüz yılda düşman Balkan halklarının asimilasyonu sorunuyla karşılaşan Birinci Murad, 1360 - 89, Avrupalılar tarafından «Haraç Çocuklar Yasası» olarak bilinen Celp Yasası'nı, Devşirme, yeniden düzenledi ve geliştirdi; ünlü Yeniçeri Birlikleri'nin kurulduğu bu yasa ile Anadolu halkı celpten kurtuluyordu ve Türk ordusu başta Arnavutluk, Bosna, Bulgaristan, Grek-

ler olmak üzere, Balkan Devletleri'nden ve Rumeli'deki Ermenilerden derleniyordu. Bu yasa, bu hıristiyanları, baş vergisi vererek askerlik hizmetinden kurtulmaya imkân veren İslâm Yasası'ndan yararlanma hakkından yoksun ediyordu, bunun yerine her üç veya dört yılda belli sayıda erkek çocuğu vermeye mecbur tutuluyordu. Aynı yasaya göre böylece derlenenler, ortalama on ile on dört yaşları arasındaydılar, acemi oğlanlar olarak, yedi yıl askerî kamplarda, sarayda, sultanın tesislerinde veya Anadolu'da timar sahiplerinin çiftliklerinde, eyalet valilerinin konaklarında eğitim görmeye mecburdular.

* * *

Bu haraç çocukları, Sultan'ın çeşitli hizmetlerini görmek için çeşitli yollarla derlenen esirlerin yarısından biraz azını meydana getirmekle birlikte, bunların kreması da, şaşmaz bir biçimde, saray hizmetine ayrılıyordu; böylece, paradoks görülebilir ama, Saray Okulu'nun temel malzemesini oluşturan Balkanlar'ın hıristiyan gençleri, sonunda, Osmanlı İmparatorluğu yönetimine de damgalarını vuruyorlardı. Zamanla, savaş esirleri ve haraç çocukları azaldıkça ortaya çıkan açık, Doğu Akdeniz ya da Karadeniz sahillerindeki esir pazarlarından veya Kırım Tatarları ve Berberi Korsanlar tarafından esir alınan, çoğunluğu Rus, Polonya, Litvanya, Avusturya, Macaristan, Romanya, Bohemya, Gürcü ve Çerkez kökenli oğlanlarla kapatılıyordu.

Öyle anlaşılıyor, kul sınıfı aracılığıyla yönetim, Türk sultanlarınca, bir ulus derlemenin ve yönetici sınıfın canlılığını tazelemenin etkin bir yolu kabul ediliyordu. Bu yöntemi uygulayan Doğulu despotların bakış açısından, hiç kuşku yok, bu, yerli tebayı yönetimden uzaklaştırarak bir yönetim aristokrasisinin ortaya çıkmasını ön-

lemesi ve yönetimdeki aileleri hızla kütlenin düzeyine indirerek kan aristokrasisinin oluşmasına mani olması ile de bir savunma mekanizması sağlıyordu. Böyle bir sistemin lehine söylenebilecek bir argüman olarak da, ailesi, mülkiyeti, hatta yaşamını bile efendisine borçlu bir kölenin, özgür tebadan, daha iyi hizmet vereceğine ve daha sadık olacağına inanılıyor. İkinci Murad yönetimine gelindiğinde, 1421 - 51, kullarla yönetim sistemi Osmanlı Türkleri'nde işlerlik kazanmıştı. Bu sistemin tümüyle yürürlükte olduğu iki yüz yıldan daha uzun bir zaman aralığında yerli Türkler için yalnızca feodal veya düzenli sipahi görevleri açıktı; düzenli sipahilik de yalnızca hıristiyan kökenli kulların oğullarına veya birinci kuşak Türkleri açık tutuluyor ve torunlar alınıyordu.

* * *

Edirne Sarayı'nda ve belki de Bursa'da, sultanların şehzadeler için kurmuş oldukları okulların, Mehmet'e, devlet okulunun kuruluşunda modellik etmesi mümkün görünüyor. Prensler anne bakımında oldukları sürece, haremde, siyahi hadımların sıkı denetiminde her gün hareme sokulan hocaların ders verdiği harem okuluna gidiyorlardı. Genellikle sekiz veya on yaşında prensler haremi terkedince, sultanların, ulema arasından en seçkin bilim adamları ve öğretmenleri bunlara eğitici olarak seçmeleri ve aralarına en parlak asil oğlanları katmaları adettendi. Daha sonra İkinci Mehmet adını alan genç prens Mehmet ile birlikte eğitim görenler arasında Türk sarayında rehine tutulan bir çok Grek Prensi, «Saray Okulu'nun İlk Mezunu» denilen ve Konstantinople'un fethinden sonra ilk Sadrazam olan Hırvat Mahmut Paşa ve Avrupalıların daha çok

Skanderbeg olarak tanıdıkları Arnavut yurtsever George Castriota da vardı.

* * *

Belki de kendisinin üstün eğitiminin sonucu ile (*) Mehmet, eğitime ve her türlü entellektüel gelişmeye çok büyük değer veriyordu. Bu, onun öğrencileri, bilim adamlarını, başta şairler olmak üzere edebiyatçıları cömertçe korumasında, saray seremonilerinde sarayda hocalık yapanlara gösterdiği görülmemiş itibarda, ulema arasında hiyerarşiyi, medreselerin eğitim sistemini, dini okulları yeniden düzenlemesinde de görülebiliyor. Devlet hizmetindeki görevlileri entellektüel çabalarını artırmaları için öylesine özendiricilerle ödüllendirdi ki, yönetiminde, öğrenme ve edebiyat zamanın modası haline geldi.

* * *

Kuşkusuz, Türk tarihinin hiç bir dönemi bu büyük devlet okulunun geliştirilmesi için bu kadar elverişlidir ve hiç bir sultan, bu fikrin yayılmasına ve okulun büyüme yönünün belirlenmesine Mehmet kadar uygun değildir. Entellektüel işleri ve yenilikleri sevmesinin ötesinde, kendisini saray oğlanları için böyle daha örgün ve daha kapsamlı bir eğitim sistemi geliştirmeye iten nedenler, şimdiye kadar söylenenlere ek olarak, hızla büyüyen imparatorlukta hem sivil ve hem askeri yönetici ihtiyacının acil hale gelmesi ve o zamana kadar var olan, tümden alaylı hizmet ve

(*) Miller'in, Mehmet'in çok iyi bir eğitim görmüş olduğu düşüncesi düzeltmeye muhtaç; diğer kaynaklar tarafından desteklenmiyor. Mehmet, Şehzade Alaaddin öldürüldükten sonra ciddi eğitim görmeye başlıyor; ancak Alaettin'in ölümünden birinci kez tahta çıkışı arasındaki zaman çok kısadır. Asıl eğitimini 1446 yılında tahttan uzaklaştırılınca ve daha çok kendi inisiyatifi ile yapmış olmalıdır; öyle sanıyorum. y.k.

savaş okulları karşısında duyduğu tatminsizlikler olabilir.

B. Miller, Beyond the Sublime Porte-The Grand Seraglio of Stambul, 1931-1930, N.Y., s. 47-53.

Enderun bir saray okuludur; Acemi Oğlanları'ndan saray okuluna alınanlara İç Oğlan adı veriliyor. Acemi Oğlan olabilmek için kusursuz bir fiziğe sahip, zeki ve çok yakışıklı olmak gerekiyor. Aynı kaynak şu bilgiyi veriyor: «İç Oğlanlar'ın tamamı mükemmel fiziğe sahip, gelecek vadeden tiplerdi. Bu Hazırlık Okulları'nda Bulgar, Macar, Polonyalı, Bohemyalı, Alman, Yunan, Slav, Rus, İtalyan Acemi Oğlanları bulunuyordu»[15]. Fatih, kurmakta olduğu imparatorluğun yönetimini yalnızca iç oğlanlarından yetişen kullara emanet etti. O karar öyle ki, Fatih'in Hocası Kurani'ye vezirlik önerildiği zaman Kürt asıllı Ahmet Kurani, yöneticiliğin saraydan yetişme kulların işi olduğunu söyleyerek kabul etmekten çekindi.

Ortaya bir tablo çıkıyor; bu tablonun, Batılıları şaşırtmamasını mümkün görmüyorum. Fatih'in hıristiyan Avrupi için anlaşılması kolay olmayan bir kişilik sergilediğinin kabul edilmesi gerekir; bir yandan hıristiyanlığın en acımasız düşmanı olarak görülüyor ve diğer yandan ise nerede ise «gizli» bir hıristiyan devleti kurmaya çalışıyor.

Roma'da oturan Papa'nın yeniçeri birliklerini, Roma Cumhuriyeti'nde var olan praetorian muhafızlara benzetmesi mümkün; Avgustus'un muhafızları pretoryan askerler de zamanla, kendi adlarına, askeri rejimler kuruyorlar. Mehmet Fatih, tümüyle hıristiyanlardan devşirme yeniçeri birliklerinin hem sayısını artırıyor ve hem de giderek, tek güç haline gelmelerine imkân hazırlıyor.

Bu, bir. Buna ek olarak tüm yönetim kadrolarını yine hıristiyanlardan devşirme yöneticilerin tekeline veriyor. Bu, iki. Yahudilere bir haham başı, ermenilere bir patrik ve grek ortodokslara son derece saygın bir büyük patrik seçiyor ve atıyor; bu da üçüncüsü oluyor.

Bunlara ek olarak İstanbul'dan gelip geçenler, Sultan'a yaranmak isteyenler, Avrupa'ya ve özellikle Roma'ya, Mehmet'in dinsizliği üzerine abartmalı haberler götürüyorlar. Önce Mehmet'in Muhammed'e inanmadığı biçiminde başlayan bu haberler, giderek, Mehmet'in gizli bir hıristiyan olduğu, annesinden aldığı telkinlerin etkisini gösterdiği biçiminde yayılıyor. Mehmet'in fethetmeyi düşündüğü Roma'daki dini daha iyi anlamak için olmalı, daha sonra patrik olan Üçüncü Maximus'tan İncil Açıklaması istediği haberi Roma'ya ulaşınca, artık Fatih'in hıristiyan olabileceği inancı daha da güçlenmeye başlıyor.

Yalnızca Papa değil, birçok hıristiyan, ister iyi niyetle ister çıkarı için Fatih'e bu gözle bakmaya başlıyor; Girit'te yaşayan Trabzonlu George bunlardan birisidir. George Trapezuntios, Fatih'in, bütün insanlığı tek inanç, tek kilise ve tek imparatorlukta birleştirebileceğine inanmakla kalmıyor, İstanbul ve Roma arasında kurduğu bir seyahat ve mektup ağıyla, bunun şampiyonluğunu üstleniyor. Trabzonlu Yorgo, Fatih'in İskender'den de büyük olduğunu ve tüm Romalıların imparatoru olduğundan kimsenin kuşku duymaması gerektiğini yazıyor. İstanbul'u alarak bunu hak eden Fatih'i, Roma'yı da fethetmeye zorluyor.

Fatih'in sarayındaki İtalyan danışmanlarının çoğu ve bu arada gezginler, Fatih'i, Avrupa'daki Romalıların kendisini beklediğine ve bir kurtarıcı olarak gördüklerine inandırmak istiyorlar. Avrupa'nın çözülmüşlüğü, yeni bir düzenin henüz kütleler tarafından sezilmemiş olması, geçekten de, büyük bir gücü ileriye doğru sürebilen ve aynı zamanda hiç bir inancın bağnaz sahibi görünmeyen hoşgörülü Mehmet'i çekici yapabiliyor.

Ancak tek başına çekicilik yetmez; bir güç uygulaması gerekir.

Bir düşüncenin kütleye içerilmesi için şiddetle uygulanması zorunlu oluyor.

1460 yıllarının başında Sinop ve Trabzon düşüyor. Trabzon'un düşüşüyle birlikte Küçük Asya'daki sonuncu hıristiyan devleti de, Trabzon Rum İmparatorluğu, tarihe karışıyor. Trabzon halkı esir ediliyor, sekiz yüz genç ve

güzel Trabzonlu hıristiyan erkek çocuk yeniçeri yapılmak üzere ayrılıyor. İmparator David Kommeni, yaşamının bağışlanması karşılığında kenti teslim ediyor (*). Trabzon'un düşüşü, Avrupa'da ve Papalık makamında, Konstantinople'un düşüşüne benzer bir panik yaratıyor.

Şiddet uygulanması cepheyi bölüyor: Cephede yarık açıyor.

Papa İkinci Pius'tan istenen, Mehmet'e karşı bir haçlı seferi örgütlenmesidir. Fakat Mehmet'in bir büyük gücü mızrak türünden ileriye sürebilmesi, haçlı cephesi projelerinde bölünmelere yol açıyor; Papa İkinci Pius, bir haçlı cephesi ile Mehmet'i ortadan kaldırmak yerine Mehmet tehlikesini çok daha kısa yoldan ortadan kaldırmayı denemek istiyor: İkinci Pius, Mehmet'e, «son derece önemsiz bir adım, Seni, en büyük, en güçlü, yaşayan ölümlülerin en meşhuru yapabilirim» diyor; bir yudum su ile bütün bunları vaad ediyor. Papa İkinci Pius,, Mehmet'i vaftiz etmeyi öneriyor; hıristiyanlığı teklif ediyor.

Bu mektubun yazıldığı kesindir; ancak Papa'nın Mehmet'e yazdığı mektubun gönderilmemiş olduğu kabul ediliyor. Fakat hiç kimse Mehmet'in Papa'nın kendisini hıristiyan yapmak istediğini bildiğinden kuşku duymuyor; hem Mehmet'in casusları var ve hem de mektup Mehmet'in yaşamında Avrupa'da yayınlanıyor.

İmparator Mehmet, herhalde, Papa İkinci Pius'un yazdığı ancak göndermediği mektubu öğrendiği zaman, bunu, gücünün cephede bir yarık açması ve düşman güçleri bölmesi olarak yorumlamıştır; öyle düşünüyorum. Mehmet'in büyüme stratejisi, mümkün olan en geniş bilgileri toplamaya ve karşısındaki güçlerin birleşmesini önlemeye, mümkünse, karşısındaki güçleri bölmeye dayanıyor.

(*) Mehmet, söz verdiği için İmparator David Komneni'ye, Balkanlar'da bir timar veriyor. Ancak, burada geliştirdiğim ve Machiavelli'de de bulunan görüşlere göre, bunun uzun sürmesi mümkün değil; kısa bir zaman sonra Mehmet, David ile üç oğlunu, basit bir dedikoduyu bahane ederek, idam ettiriyor. Alternatiflerin kökünü kazımak, Fatih'in temel yöntemidir.

Mehmet, bütün atışlarını, karşısındaki duvarları bölmek için kullanıyor.

Burada, İtalya'yı fethetme planlarına karşı çıkan, Romalıları yenmesinin mümkün olmadığını söyleyen Benedetto Dei'ye söylediklerini tekrarlamak durumundayım: «Bugün siz yirmi hükümet halindesiniz ve birbirinizle anlaşamıyorsunuz, birbirinizin can düşmanısınız.» Orta Çağ'ın bölünmüşlüğünü korumaya, karşı güçlerin bütünleşmesini önlemeye dayalı bir politika izliyor.

Profesör Babinger'in Türkçeye çevrilerek yayınlanan ve «Fatih Sultan Mehmet ve İtalya» ilişkisini inceleyen bir çalışmasından aktarma yapıyorum: «Bütün gayesi, İtalyan hocalarının delâletiyle batı memleketleri hakkında mümkün olduğu kadar doğru bilgi edinmek, garplıların harp sanatının ne dereceye kadar işe yaradığını denemek ve her şeyden evvel siyasi amaçları uğrundaki mücadeleleri, karşılıklı kinlerin derinliği hakkında mümkün olduğu kadar esaslı bilgi elde etmekten ibarettir»[16]. Sarayındaki dönme general ve vezirlerin, Mahmut Paşa örneğinde olduğu gibi, hıristiyan akrabalarıyla bağlantılarını koparmalarını hiç bir zaman istemiyor; babasının karısı Mara Brankoviç'i büyük saygılarla kendisine dost yapıyor ve Sırbistan'a gönderiyor (*). Trabzon üzerine yürürken Uzun Hasan'ın annesi ve Trabzon Grek İmparator ailesinden Sara Hatun'u yanında tutuyor; bilgi alıyor ve Uzun Hasan'ın akrabası Trabzon İmparatoru David Kommeni ile ittifak yapmasını önlüyor.

Franz Babinger, aktarıyorum, şöyle sürdürüyor: «Eğer onun benimsediği bir düstur var idiyse 'divide et impera' düsturudur ki bu, belki de haksız olarak, çağdaş Fransız hükümdarı XI. Louis'ye mal edilmiştir. Fakat bu söz mu-

(*) Mehmet'in üvey annesi Mara için, çeşitli kaynaklar Orta Çağ'ın sonlarında yaşamış en aydın kadınlardan birisi olarak söz ediyorlar. Doğu Roma'nın son İmparatoru Konstantin'in eşi ölünce, Mara'yı Konstantin'e eş ve imparatoriçe olarak düşünüyorlar; Mara, Mehmet'in bu tarihsel düşmanı ile evlenme önerisini geri çeviriyor.

hakkak ki o zamanın telakkilerine uygundu». Louis, Mehmet'ten sonradır. Onbirinci Louis, Mehmet, Trabzon'u aldığı zaman tahta çıkıyor ve Mehmet'ten iki yıl sonra ölüyor. Böylece 'divide et impera' ilkesinin, 'böl ve yönet' politikasının, Orta Çağ'ın sonuna uygun bir strateji olduğu ortaya çıkıyor.

Burada bu çalışmanın yeni tezlerinden birisini daha yazabilecek durumdayım; karşı cephede çelişki ve giderek yarık aramak, bir Orta Çağ alışkanlığıdır. Orta Çağ'da karşı cephede yarıklar ve çelişkiler bulunması bir kuraldır; maddede var. Kapitalizm, yalnızca somut anlamda değil aynı zamanda daha genel ve soyut planda da, feodal surları yıkıyor; surları yıkarak bireyi ortaya çıkarıyor. Kapitalizm, feodal ölçekte kaleleri ezerek, daha küçük birimleri yaratarak bu birimler arasında pazarın bir çimento harcı işlevini gördüğü bir bütünlüğü ortaya çıkarıyor.

Kapitalizmde karşı cephede çelişkiler olmadığı düşüncesini doğru saymak mümkün olamaz; ancak çelişkilerin operasyonel ve karşı cepheyi dağıtmaya yetecek ölçüde işe yarar olup olmadığı her zaman tartışılıyor. Hiç kuşku yok, bugün var olan bilgilere göre, emperyalizm bile, kapitalizm yarattığı bu bütünlük içindeki çelişkilerin tümünü ortadan kaldıramıyor; hem sektörler ve hem de ulusal devlet düzeyinde bütülüğünü oluşturan brimler arasında rekabet ortadan kalkmıyor. Ancak emperyalist aşamada faşizmin önce klasik örnekleriyle ortaya çıkması ve daha sonra kapitalist yönetimin conditio sine qua non bir belirgin eğilimi haline gelmesi, kapitalist ekonomideki sektörler arası rekabetin etkisini tümden yitirdiği dönemlerin varlığının işareti oluyor.

Fatih, Orta Çağ'ın sonuna yakın bir yöneticidir; daha da önemlisi kurduğu düzende Orta Çağ mantığını sürdürüyor. Bir Orta Çağ hükümdarı olduğu için, karşısındaki cephedeki ayrılıkları hep görüyor ve bunu politikasının temellerinden birisi yapıyor. Fakat bu kadar değil; Mehmet Fatih aynı zamanda modern hükümdar doğuşuna tanıklık ediyor. Yalnızca bir karşı cephede ayrılıkların avına çık-

mış bir Orta Çağ prensi türünden hareket etmiyor; ayrılıklar yaratmayı ilerlemesinin ön koşulu olarak görüyor.

Ayas Romanos, şimdiki Top Kapı önlerine getirdiği, o zamana kadar görülmemiş büyüklükteki toplarla, yalnızca, karşısındaki duvarlarda yarıkları açmayı deniyor.

Karşıdaki cepheyi dövmek de çelişki yaratmakla özdeştir; karşıdaki cephe ezildikçe o zamana kadar var olmayan çelişkiler ortaya çıkıyor.

Çelişkilere statik bir açıdan bakılmaması gerekiyor; bir zamanda, zamanı eylemlerin fonksiyonu olarak alıyorum, yok sayılan çelişkiler, daha sonraki eylemler yumağı içinde ortaya çıkabiliyor. Bu açıdan bakıldığında son derece ilginç buluyorum; inceleyebildiğim kaynaklardan İstanbul'a, Türk kaynaklarının ileri sürdüğü türden cepheden Ulubatlı Hasan ve arkadaşları aracılığıyla girilmemiş olması ihtimalini daha yüksek görüyorum. Mehmet'in o zamana kadar düşünülmemiş büyüklükteki toplarından düşen güllelerin ezikliği içinde bugünkü Haliç bölgesindeki sur kaplarının birisinin kapatılmasının unutulması, İstanbul'un fethine yol açıyor.

Sanki Mehmet'in yazgısı çelişkiler üzerine örülmüş; hep ayrılıklardan geçiyor. Normal koşullarda Mehmet tahtı değil, büyük kardeşleri Ahmet veya Alaattin'in tahta geçmesi sonucunda usulüne uygun olarak boğulmayı beklemek durumundadır. Ahmet, 1437 yılında ölerek ortadan kalktığı zaman yine prestijli Alaattin'in tahta geçmesiyle ölecektir; bunu bekliyor ve beş yaşındaki bir çocuğun bu yazgıyı değiştirmek iradesinin dışında kalıyor. Fakat Osmanoğlu Cumhuriyeti, daha sonraki tarihçilerin büyük bir coşkuyla yapıştırmalarına karşın bölüklüdür; en azından iki taraf arasındaki çatışma, Mehmet'i boğulmaktan kurtulmanın yanında bir de taht getiriyor.

Daha önce bir tez olarak da ifade edildi; Mehmet Fatih, bir büyük imparatorluk kurarken, Konstantinopl'un surlarının dışında, hiç bir ciddi mukavemetle karşılaşmadı. Balkanlar'ın bölünmüşlüğü, imparatorluk alanını geniş-

Papa Pius'tan Sultan Mehmet'e

«Gel Hıristiyan Ol! İmparatorumuz Olursun!»

Son derece önemsiz bir adım, Seni, en büyük, en güçlü, yaşayan ölümlülerin en meşhuru yapabilir. Nedir, diye, soruyorsun? Anlamak zor değil; bulmak için uzağa gitmeye gerek yok. Her yerde bulunabilir: Vaftiz olmak, hıristiyanlığa dönmek ve İncil inancını kabul etmek için, biraz su, aquae pauxillum. *Bir kez bunu yapınca, yer yüzünde şöhrette seni geçecek, güçte sana eşit bir tek prens bile olmayacak. Seni, Greklerin ve Doğu'nun imparatoru ilân edeceğiz ve şimdiye kadar şiddet yoluyla elde ettiklerin, haksız bir biçimde elinde tuttukların, hakkın olarak, senin olacak. Tüm hıristiyanlar seni sayacak ve her türlü ihtilâflarında seni hakem kabul edecek. Tüm mazlumlar, ortak koruyucuları olarak, sana sığınacaklar; hemen hemen dünyanın her ülkesinden insanlar sana gelecek. Çoğu, kendi ıra - deleriyle Senin önünde eğilecekler, Senin kapında adalet arayacaklar ve Sana vergi ödeyecekler. Müstebitleri ezmek, iyilere destek olmak, kötülerle mücadele etmek Senin işin olacak. Ve eğer doğru yolda yürürsen Roma Klisesi, Sana, karşı gelmeyecek. En yüksek makam, diğer krallara gösterdiği sevgiyi Sana da gösterecek ve Senin pozisyonun daha yüksek olduğu için Sana daha fazla sevgi gösterecek. Bu durumda Sen, çok daha fazla krallığı, savaş yapmadan veya kan dökmeden, kolaylıkla elde edebilirsin.*

. . . . . .

Franz Babinger, Mehmed the Conqueror and His Time, Princeton University Press, 1978, s. 200.

letmesinde en büyük yardımcısıydı. Sarayını yalnızca İtalyan danışmanlara değil Balkanlar'da sürekli olarak birbiriyle mücadele eden, birbirinden ve kendi durumundan hoşnut olmayan asil varsa hepsine açmaktan çekinmedi. Balkanlar'ın orta ve küçük feodalları, Mehmet'in yönetiminde kendilerine uygun pozisyonlar buldular; Balkanlar'ın kralları, kızlarından veya kız kardeşlerinden birisini Mehmet'in haremine sokabilmek için birbirleriyle yarıştılar.

Bu açıdan bakarak Mijatovich, «Türkler'in Balkan Yarımadası halklarına yeni ufuklar açtığını söylemek paradoks görünüyor» diyor[17]; paradoks görünmesine karşın bu görüşü savunuyor. Nerede ise Balkan halklarının bir bölümünün Balkan Yarım Adası'nın diğer bölümünü zapletmesinden söz ediyor; «mutlakiyetçi despotizm ile çok geniş bir demokrasinin birleşimi» olarak nitelediği Türk sisteminin, Balkanlar için yeni ve kabul edilebilir olduğuna işaret ediyor. Ortalama Grek'in, Sırp ya da Bulgar'ın, Türk düzenini, «dünyanın tüm nimetlerini yalnızca asillere ve ruhbanlara veren feodal sistem» karşısında daha gayri tabii ve kabul edilmez bulmadıklarını belirtiyor.

Bölünmüş Balkanlar ve Doğu Avrupa, Mehmet'in önünde uçsuz bucaksız bir yürüyüş sahası olarak görülüyordu. Daha ilerlemeyi düşündüğü zaman da, İtalya'nın bölünmüşlüğüne ve bütünleşemeyeceğine güveniyordu. Bunları birbirinden ayırmak için her türlü imkânı kullandı.

En çok Venedik ve Karaman-oğlu ile karşıtlığı var; her ikisinin birleşmek çıkarlarına geliyor. Özellikle 1440 yıllarındaki bunalımlı günlerde Karamanoğlu ile Venedik hemen birleşiyorlar; Mehmet, Venedik ile Cenova arasındaki karşıtlığı politikasının temeli yapıyor (*). Güvenilmez

(*) Kapitulasyonlar, safdil Türk tarihçilerinin yazdıklarının aksine, Türk emirlerinin saflıklarından değil, daha çok Venedik ve Cenova Cumhuriyetleri'ni birbirine karşı kullanma isteklerinden Türkiye'ye ithal edildi.

cenevizlilere her türlü güvenceyi vermeyi son derece önemli görüyor; Galata, nerede ise Ceneviz kolonisinin bağımsız bir devleti olarak hareket ediyor.

Yürüyüşünde de bölmeye çok önem veriyor; İsfendiyaroğlu İsmail'in üzerine yürürken, Trabzon'a hücum etmekte olduğuna inandırıyor. Sinop Bey'i İsmail'e, Trabzon üzerine yürürken yardımcı kuvvet göndermesi haberini salıyor; İsmail'in ihtilâf halindeki kardeşini Kastamonu'ya vali yapıyor ve yardımına gelen İsmail'in oğlunu hapsediyor. Sinop'tan sonra bu kez Uzun Hasan ile yakınlaşarak Trabzon üzerine saldırıyor. Trabzon'daki son Grek İmparatorluğunu ortadan kaldırırken Uzun Hasan'ın annesi Sara Hatun'u da bir tür rehine olarak yanında tutmaktan çekinmiyor.

Gözü, Küçük Asya'da veya Asya'da değil; ancak arkasını güvence altına alması gerekiyor. Karamanoğlu, Selçuk İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Anadolu'daki Türk beyliklerinin en güçlüsü ve en uzun ömürlüsüdür; adı bile geçmezken ön plana çıkan Osmanoğlu Devleti'ni en çok Karamanoğlu meşgul ediyor. Mehmet, Karamanoğlu'nun her zaman arkadan vurmasından endişe ediyor ve uzun mücadelelerden sonra Konya ve İçel'e hakim olabiliyor.

İsfendiyaroğlu, Trabzon Rum İmparatorluğu ve Karamanoğlu düştükten sonra Doğu'daki Uzun Hasan'ın Akkoyunlu Devleti tek güçtür; Mehmet, açıkça bir savaş ilân ediyor. Otluk Beli'nde Uzun Hasan kuvvetlerine karşı elle tutulur bir zafer kazanmasına karşın, Uzun Hasan'ın peşinden gitmiyor. Duruyor.

Karşıdaki çelişkilerden, ayrılıklardan ve yarıklardan yararlanmak ilerlemek için önemli kolaylıklar sağlıyor; ancak yürüyen güçlerde çelişkiler, ayrılıklar ve yarıklar varsa, yürüyüşün çok yavaşlayacağını ve sonunda imkânsızlaşacağını düşünmek gerekiyor. Murad, yürüyüşü sevmiyor; komutası altında bulundurduğu güçler arasında rekabetten rahatsız olması beklenmemelidir.

Yürümek istemeyenlerin arasında ayrılıklar vardır.

Ayrılıkların yazgısı, Fatih, hep yürümek istiyor. Bunun

için hem askeri güçlerini ve hem de sivil yönetimini her türlü bölünmüşlükten ve iç rekabetten arındırmak istiyor.

Mehmet, bölünmüşlükten kurtulmayı ve iç rekabetin ihız kesmesini önlemenin çaresini kul sisteminde buluyor.

Mehmet'in Hıristiyan Çevresi

Kritovoulos'un ilk adı bilinmiyor; İmroz'da yaşamış ve Mehmet'in çağdaşları arasında yer alıyor. Fethi görmemiş, ancak fetihten sonra İstanbul'a geldiği, Fatih ile tanıştığında kuşku yok; Mehmet, Kritovoulos'u İmroz'a yönetici atıyor.

Bütün Orta Çağ düşünenlerinde gözlenen bir yargı, Kritovoulos'da da var; ebedi yönetim ve iktidarlara inanmıyor. Ebedi iktidar ve yönetim, kosmosun daha iyi tanınması, Newton fiziğinin gelişmesi, diferansiyel kalkülüsün bulunması ve kapitalizmin egemenliğinin kurulmaya başlamasıyla, insan düşüncesinin bir parçası oluyor; Kritovoulos, yönetmenin bir ulustan diğerine geçtiğine inanıyor. «Gökteki uydular gibi» diyor ve «yönetme, bir ulustan diğer ulusa ve art arda bir yerden diğer yere, hep değişerek ve hep geçerek, gidiyor; şimdi Asurlar'da, Medler'de, Persler'de ise sonra Grekler'e ve Romalılara geçiyor, zamana ve çağa göre bir yerde ortaya çıkıyor ve aynı yere bir daha hiç dönmüyor.» diye devam ediyor. İbrani Josephus'u örnek veriyor; çok bilgin ve

hep doğru söyleyen Josephus'un Kudüs'ün Romalılar tarafından fethine üzülmediğini ve Roma'nın değerini belirtmekten çekinmediğini vurgulamak istiyor.

Bunları, 1467 yılında, kendisi için yapıyor; yine de daha sonraki yıllarda yazan ve bu arada çağdaş Grek tarihçilerin gönlünü almayı beceremiyor; Grek tarihçiler, Kritovoulos'un Fatih'ten bir kahraman çıkarmasını bir türlü hazmedemiyorlar. Kritovoulos, belki de bunu sezerek, doğruyu yazdığını söyleyerek, ırkdaşlarından özür diliyor.

On Dokuzuncu yüz yıl Osmanlı aydınları Kritovoulos'u bilmiyorlar; İbn Haldun'a sarılıyorlar. Kritovoulos soruyor: «İnsanlığın başından beri krallık gücü veya yönetme erkinin hep aynı yerde kalmadığını ya da bir ırk veya ulusla sınırlı olmadığını kim bilmiyor?» On Dokuzuncu yüz yılda Türk tarihçisi Cevdet Paşa'nın İbn Haldun'a sarılarak, Türkler'in yönetim döneminin sona erdiğini dile getiren bir tevekkül felsefesinin, yenikçi bir dünya görüşünün savunucu olması gibi, Grek tarihçi Kritovoulos da artık Grek ve Roma dönemlerinin zamanını doldurduğuna inanıyor.

Fatih'in zamanında yazdığı ve Fatih'e sunduğu kitabında açıkça, Fatih'ten çok daha önemsiz kimselerin daha iyi bilinmelerine ve daha ünlü olmalarına razı olamıyacağını belirtiyor ve Mehmet'i, «Makedonyalı İskender'den hiç bir zaman aşağı olmayan» bir lider olarak tanımlıyor. «Gerçekten de Sen, eylemle sözü ve akıl ile görkemi birleştiren kırallar içinde bir tanesin veya her halde pek azından birisisin; çünkü Sen, hem iyi bir kıral ve hem de güçlü bir savaşçısın.» Bu-

nun için Grekçe olmak üzere «Fatih Mehmet» kitabını yazıyor.

Kritovoulos, Fatih Mehmet için açıkça «Philhellene» nitelemesini kullanıyor; Grekler'in dostu olduğunu kaydediyor. Bunu, Mehmet'in özel olarak Atina'yı ziyaret etmesi ve özellikle Acropolis'e hayranlığını ifade etmesi üzerine yazıyor; Fatih, Atina'yı dört gün geziyor ve incelemeler yapıyor.

Grek tarihçi Fatih'in savaşda olmadığı zamanlar, şehir planlaması ve felsefe ile geçirdiğine işaret ediyor; ayrıca Mehmet'ten bir «kesin filozof» olarak söz ediyor. Mehmet, stoacılarla, Osmanlıların Batlamyus dedikleri Ptoleme astronomisiyle, coğrafya ve özellikle tarihle çok yakından ilgileniyor; çevresindeki hıristiyan bilginleri Mehmet'e bu konuda kitaplar okuyorlar.

Diğer kaynakların Amirutzes dedikleri Kritovoulos'un Amiroukis olarak yazdığı Trabzon Grek İmparatorluğu'nun yönetici ailesinden George'un kendi çapında bir filozof olduğu anlaşılıyor. Amirutzes'in Trabzon'un fethinden önce, aracılar kanalıyla, Mehmet'le bağlantı içinde olduğu kesindir; Mehmet dışardan kente hücum ederken Amirutzes de içerden kentin teslimi için çalışıyor. Daha sonra Mehmet'in sarayına yerleşiyor; ansiklopedik bilgisi, astronomi ile yakınlığı, tartışmasız kabul ediliyor. Amirutzes'in, savaşta olmadığı zamanlar belirli günlerde Mehmet'le çalıştığı ve bu çalışma sırasında Mehmet'e araştırma yöntemleri üzerinde dersler de verdiği biliniyor.

Mehmet, Amirutzes'ten bir dünya haritası, mappa mundi, yapmasını istiyor; tek bir haritada evrenin çeşitli tarihsel dönemleri de kaydedi-

liyor. Müslüman olan ve Mehmet'in sarayına yerleşen Amirutzes'in iki oğlundan birisi, Mehmet Bey, bu harita üzerinde isimleri Arap harfleri ile işaretliyor; 1465 yazını, Mehmet bu haritayı öğrenmeye ayırıyor.

Coğrafya kadar tarihe de ilgi duyuyor; bu ilginin en açık kanıtı, Haliç'e karadan gemi nakletmesidir. Roma Tarihi, bir kezinde Augustus'un Korent berzahında altı mil uzunlukta bir mesafede gemileri karadan naklettiğini ve benzer bir operasyonu da Grek generali Nicetus Onuncu Yüz yılda gerçekleştirdiğini anlatıyor; Fatih'in hıristiyan çevresinin bunları okumuş olmaları gerekiyor.

Kritovoulos açıkça ve yüzüne, Mehmet'in İskender'den büyük olduğunu ifade ediyor; Trabzonlu bilgin Amirutzes dünya haritasını çiziyor. Bir diğer Trabzonlu soyadını taşıyan George Trapezuntios, Fatih'in coğrafya çalıştığı 1456 yılından bir yıl sonra İstanbul'a geliyor ve Mehmet'e, Batı'daki durum ve halkın hoşnutsuzluğu konusunda bilgi veriyor. Trapezuntios, Fatih'in bütün Romalıların meşru imparatoru olduğunu söylüyor ve «kim Romalıların imparatoru ise ve bunu koruyorsa yer yüzünün de imparatorudur» diye ekliyor.

Fatih'in, muhtemelen 1454 yılında tıpkı daha önceki patrikler için yapılan törenlere benzer bir seremoni ile Patrik Gennadius adıyla Fener'deki patrikhanenin başına getirdiği bilgin George Scholarius, alias Yorgo Holeryos, da Mehmet'in çevresi sayılabilir mi? Çeşitli kaynaklar Mehmet'in bir «Grek Milleti» yaratılması için Gennadius'la başbaşa kaldığını ve ortodoksların sorunlarının çözülmesi işini tümüyle kendi eline

aldığını kaydediyor; Mehmet'in, Gennadius ile çok yakın ve dostluk ilişkileri kurmuş olduğunu sanıyorum. Çok çeşitli konuları konuşmuş ve tartışmış olmaları gerekiyor. Mehmet, Gennadius'a bir at hediye ediyor ve Gennadius, patriklik töreninden sonra bu ata binerek kenti geziyor; Kritovoulos, patrik'in, «güç ve otoritesinin daha önceki imparatorlar zamanındakinden daha az olmadığını» yazıyor.

Bütün bu bilgilerden sonra Fatih, Floransalı Benedetto Dei ile İtalya'nın fethini tartışıyor. Diğer hıristiyan çevresinden tarihsel ve bilimsel bilgiler toplarken, belki de bir Floransa casusu olduğunu bile bile, Benedetto Dei'den güncel bilgiler derlemeye çalışıyor. Benedetto Dei'nin raporlarına yazarak daha sonraki zamanlara bıraktığı kayıtlardan anlaşıldığına göre Mehmet, açıkça, İtalya'daki kent devletlerinin güçlerini tartışmak istiyor. Almış olduğu tarih bilgisini de kullanarak, Benedetto Dei'ye «hem Sezar'ı, hem İskender'i hem de Serhas'ı çok geride bırakmak emelindeyim» diyor.

Bütün bunların ötesinde ve belki de ilk hıristiyan çevresinin, Mara olduğu anlaşılıyor; Sırbistan kaynakları üzerine yapılan araştırmalar, bu arada Miyatovich'in yazdıklarına bakılacak olursa, Sırbistan Despotu Brankovich'in kızı ve İkinci Murat'ın eşi Mara'nın üvey oğlu Mehmet üzerindeki etkisi hiç biriyle karşılaştırılamaz; Ch. Mijatovich bu nedenle bir çok çağdaş yazarın Mara'yı nerede ise Mehmet'in öz annesi saydıklarını kaydediyor.

Mehmet'in annesinin bir esir olduğu kesin; üstelik asil olmadığı üzerinde de birleşiliyor. Mehmet, genel olarak kadınlarla ve özel olarak da asil kadınlarla pek anlaşamıyor; Dulkadir-oğ-

lu'nun kızı Sitt Hatun'la evlendikten kısa bir zaman sonra karısını sarayından uzaklaştırıyor ve yalnızlığa terkediyor. Buna karşın Murad'ın ölümü üzerine Mara'ya çok iyi davranıyor; büyük saygı gösteriyor, sohbet ediyor, çok değerli hediyelerle babası despot Brankovich'e gönderiyor.

Mara, Despot Brankovich'in yanında Mehmet'in elçisi gibi davranıyor.

Üçüncü Bölüm İçin Notlar

1 E. Gibbon, The Decline and Fall of the Roman Empire, 1185 A.D. -1453 A.D. Vol. III, 1896, N.Y., s. 623
2 Steven Runciman, The Fall of Constantinople, Cambridge University Press, 1965, s. 82
3 Chedonul Mijatovich, Constantin Palaeologus The Last Empeor of the Greeks 1448 - 1453 The Conquest of Constantinople by the Turks, Chicago, 1892, s. 8
4 Franz Babinger, Fatih Sultan Mehmet ve İtalya, Belleten, Yıl 1953, Cilt XVII, s. 65-66.
5 N. Lorga, Histoire Des Etats Balcaniques Jusqu'a 1924, Paris, 1925, s. 28
6 Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt II, Ankara, 1982, s. 452
7 Franz Babinger, Fatih Sultan Mehmet ve İtalya, op. cit., s. 50
8 Edwin Pears, The Destruction of the Greek Empire and the Story of the Capture of Constantinople by the Turks, 1903-1968, N.Y., s. 207
9 Christopher Hill, Reformation to Industrial Revolution, Vol. II, Pelican, 1969, s. 28
10 Kritovoulos, History of Mehmed the Conqueror, Princeton University Press, 1467-1954, s. 88
11 Franz Babinger, Mehmed the Conqueror and His Time, Princeton University Press, 1978, s. 273
12 Kritovoulos, History of Mehmed the Conqueror, op. cit., s. 15
13 İsmail Hakkı Uzunçalışılı, Kapı Kulu Ocakları, Cilt II, Ankara, 1944-1984, s. 146
14 Ülker Akkutay, Enderun Mektebi, Ankara, 1984, s. 26
15 ibid., s. 62
16 Franz Babinger, Fatih Sultan Mehmet ve İtalya, op. cit., s. 58
17 Chedonul Mijatovich, Constantin Palaeologus The Last Emperor of the Greeks, op. cit., s. 11

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FETİH

İnsan aklı, düşünüldüğü kadar, akıllı mıdır?

Aynı soru şöyle de sorulabilir: İnsan aklının imkanları sanıldığı kadar sınırsız mıdır?

Aynı soru bir de şöyle yazılabilir: Akıl, fiziğin hareketinden ya da tarihin işleyişinden tümüyle bağımsız olabiliyor mu?

İnsan aklının, fizikte var olan veya tarihte sezilen yasaları çıkarmak türünden yüce bir işlevi olsa da, bu işlev, aklın bağımlılığını doğuruyor. Bilimsel ya da yasaları bulup çıkarmakla uğraşan aklın bağımlılığı, söz konusu edilen sıradan akıl olunca, daha büyük bir olumsuzluğa dönüşüyor.

Bilimsel akıl ile sıradan akıl arasında bir ayrım yapılabilir mi? Aklın büyük ölçüde türetilmiş olduğu kabul edilirse, böyle bir ayrım, soyutlama düzeyinde, kaçınılmaz görünüyor; soyutlama düzeyinde kaçınılmaz olan, pratikte kullanılandır.

Tarihin ve aklın, Darwinist bir çizgisi var; başarıyı daha canlı tutuyor.

Doğa'nın sağlıksız olanı tasfiye etmesi ve tarih'in başarısız olanı unutması insan aklı için bir sınırlamadır. Sağlık'ı ve başarı'yı canlı tutması, akıl için, bir sınırlamaya olarak ortaya çıkıyor.

Sağlıklı'yı sağlıksızdan, başarılı'yı başarısızlıktan ayırmak, bir sınıflamadır. İnsan aklının doğuşunda sınıflama

eğilimi var. Bu eğilim giderek bir tutkuya ve bir düzenleme isteğine dönüşüyor. Önce kosmosda görülen düzen kavramı, zorunlu olarak, tutarlılığı da beraberinde sürüklüyor. Giderek sınıflama tutkusu ile düzen kavramı, insan aklının determinantları oluyorlar.

Giderek insan aklı, doğanın ve kendi eylemlerinin egemenliği altına giriyor.

Doğadaki hareketlilik ve insanoğlunun eylemi, insan aklını sürekli bombardımana tabi tutuyor; sürekli dövüyor. Sürekli bombardıman altında olma, aklın, doğaya ve insanoğlunun eylemlerine bakışını son derece etkiliyor; aklın bakarken görebileceklerini sınırlıyor.

İnsanın bakarken görebildikleri, aklındaki sınıflama ve düzenlemelerin bir türevidir; buna, bilgilerin türevidir, denilebilir. İnsanın aklında var olanları bilmesi, bilincini meydana getiriyor. Bilinç, görmeyi kolaylaştırıyor ve görüntüyü netleştiriyor.

Bilimsel akıl ile sıradan akıl arasındaki ayrım burada da gereklidir. Doğanın hareketliliği ile tarihin eylemleri, her akılda, aynı etkiyi yapmıyor; bilimsel akıl bunları daha düzenli bir biçimde alabiliyor ve var olan bilgilere katıyor. Sıradan akıl ise bunları aldığının bile ayrımında olamıyor. Duyumlarını, bilincinin altına yığıyor.

İnsan aklının kütlesel gelişmesi kapitalizm ile birlikte son aşamasına gelmiştir; tekelcilik, yalnızca sahip olduğu laboratuarlarda olanlar hariç, aklı ortadan kaldırma aşamasıdır (*). Sınıflama ve düzen kavramları, bir tartma olanağı yaratıyor; tekelcilikte tartının ortadan kalkması zorunlu oluyor.

Freud, tekelci dönemden daha önce gelemezdi.

Freud'un fizikte Einstein, resimde Picasso ile birlikte gelmesi bir rastlantı olamaz.

Tekelci aşamada insan oğlu bilincinin altına yığılan ve sınıflandırılması yapılmamış duyumların oyuncağı hali-

(*) Reklamcılık, tekelciliğin ayrılmaz parçasıdır. Reklamcılığın temeli bilgisizce seçmektir; akılla ilgisi olmayan kütlesel akışlar, ya da İngilizcede çok kullanılan sözcükle 'rush', hücumlar, yaratabilmeye dayanıyor.

ne geliyor. Bilinç altı, bilimsel akla, atom kadar sırlı, daha da düzensiz ve hayal edilemeyecek kadar düzensiz geliyor.

Burada bilimsel akıl ile sıradan akıl arasındaki ayrım yeniden ortaya çıkıyor: Bilimsel akıl, doğanın hareketliliği veya tarihsel bir eylemi algıladığı zaman bunu, hızla ve ardışık çözümleme işlemlerinden geçirebiliyor. Sıradan akıl her türlü uslama yeteneğini yitiriyor ve ardışık çözümlemeleri ya hiç yapmıyor ya da yapmaya çok sonra başlıyor. Daha da önemlisi bilimsel akıl sürekli çözümleme yaparak, çözümleme yapmayı bir refleks haline getirerek, hem kendisini üretiyor ve hem de doğanın hareketliliği ile tarihsel eylemin koyduğu sınırları aşıyor.

Tekelci aşamada sıradan akıl, akılsızlığa veya bilinç altına dönüşüyor.

Bilinç altını «okumak» için ise ya bilinç altını hareket halinde gözlemek, rüya veya hipnoz hali, ya da harekete getirmek gerekiyor. Şok, bilinç altını harekete getirmenin en çok bilinen yöntemidir.

İstanbul'un fethi, Avrupa için bir şok olmuştur. İstanbul'un fethinden sonra Avrupa, ilk kez İstanbul'u nasıl gördüğünü ifade etmeye başlıyor. İstanbul'un fethinden hemen sonra, daha önce Mehmet'i, Türkler'in asker gücünü küçümseyen Avrupa, birdenbire Konstantinople'un ilk adının Seconda Roma ya da Nova Roma olduğunu hatırlayarak, sıranın Eski Roma'ya geldiği sonucunu çıkarıyor.

İstanbul'un fethi kadar fetih için Mehmet'in kullandığı toplar da şok etkisi yapıyor. Yüz yıl kadar daha önce kullanılmaya başlanan top teknolojisinde bir yenilik yapılmıyor; çapları büyütülerek daha büyük görevlere sürülüyor.

Top, topçuluk tarihindeki belki de en tarihsel görevini İstanbul'un fethinde yapıyor.

Top, o zamana kadar kullanılan bütün silahlardan bir temel özelliğiyle ayrılıyor: Yalnızca top, görmeyerek ateş ediyor. En basit kesici silahlardan oka, tüfenk ya da pistola kadar hepsi hedefi görerek ateş etmeye göre düzen-

lenmiş olmalarına karşın, top ya bir sütre gerisinden ya da surların üzerinden ateş ediyor. Top atışının belli bir hedefi yok; ayrıca Fatih'in topları kovan içinde yanan ve patlayan bir malzemeyi değil, sadece büyük taş atıyor.

Toplar, dövmek için atılıyor.

Fatih'in topları surlar içindeki İstanbulluları dövüyor. Kuşatma izlenimlerini yazabilmiş olanlar, Fatih'in güllelerini en çok beyinlerinde duyduklarını dile getiriyorlar (*). Atışların verdiği can kaybı, muhtemelen son derece azdır; beyinleri dağıtan etkisinin çok derin ve yaygın olduğu anlaşılıyor. Ne zaman ve nereye düşeceği bilinmeyen güller, aklın tartma yeteneğini tümüyle siliyor.

Top, zaman zaman gözlenebilen insanın tasarımındaki sınırlılık, aynı anlama gelmek üzere, el yordamıyla ilerleme ile dilin oluşumundaki cüret arasındaki büyük uçurumu da sergileyebiliyor; Orta Çağ'ın sonuna doğru top'a, taş gülle atan anlamına «bombard», makina, işkence ya-

(*) Kritovoulos, kuşatma sırasında İstanbul'da bulunmamasına ve fetihten on dört yıl sonra yazmasına karşın, kuşatma içinde olanlardan dinlediklerine bağlı olarak, top atışlarının dehşetini yazmaktan geri kalamıyor.

«Bu aletin gücünün akıllara sığmaz ve inanılmaz niteliği işte böyleydi. Böyle bir şeyi, ister kral isterse general olsun eskiler ne duydular ne de sahip oldular. Buna sahip olsalardı, onların önünde hiç kimse duramazdı, kuşatmalarına kimse dayanamazdı; onlar için surları yıkmak ve tahrip etmek hiç de güç olmazdı. En sağlam surlar bile, onlara, engel olamazdı. Eskiler surlar yaptılar, hendekler kazdılar ve toprağın altına mayın döşediler ve kentlerini güvence altına alabilmek, kaleleri zaptetmek için her şeyi yaptılar; fakat bu makinalar tarafından parçalansa ve yıkılsalar, bunları anlatmak için geçen zamandan çok daha kısa bir sürede teslim olurlardı».

«Şu anda bu makinalar için eskiden beri kullanılan bir isim yok; ancak yine de *şahmerdan* (kale kapılarını kırmak için kullanılan ileriye doğru gidip gelebilen uzun demir tokmak, y.k.) veya *pervane* denilebilir. Fakat günlük dilde herkes buna *alet apparatus*, diyor».

«Bize bilgi verenlerden öğrenebildiğimize göre topun ayrıntıları bunlardır».

Kritovoulos, History of Mehmed the Conqueror, 1467-1954, Princeton University Press, s. 45-46.

pan anlamıyla «azap», ve Grekçesiyle, kent-alan anlamına gelmek üzere «helepolis» deniliyor. İnsan beynini dağıtan etkisiyle verilen isimler son derece büyük görünüyor; tasarımı ise son derece basittir. Top, basınç yaratacak bir maddenin yanabildiği bir tas, ya da taşınabilen bir ocak ile içinde ok'un hareket edeceği kapalı bir kanal olarak tasarlanıyor (*). Tasarlanan, ok'u ya da mancınıkla atılabilen taşı daha ileriye götürecek bir makinadır.

Büyük ününe, Osman-oğlu İkinci Mehmet'in eliyle kavuşmuş olmasını bir rastlantı sayamıyorum; bir yanıyla Osman'ın ve oğlu Orhan'ın fetih yöntemini hatırlatıyor. Birinci Osman ile Orhan Gazi'nin fetihlerinin hiç birisinde bir askeri deha sezilmiyor; hepsinde bir hile pratiği var. Fakat bundan daha önemli olan, hem Osman'ın ve hem de Orhan'ın fetihlerinde inat ile sabrı birer silah haline getirebilmeleridir. Çevrenin, Doğu Roma İmparatorluğu'nun güçsüzlüğünün, Batı'nın bölünmüşlüğünün, hepsinin, etkisi görülüyor; bir yardım gelmesi mümkün değil. Osman ve sonra Orhan, İznik'i, İzmit'i veya bir başka kale kenti kuşatıyorlar; bekliyorlar. Osman ve Orhan'ın büyük kent fetihlerinin çoğu, kale içine sığınan aşırı nüfusun, yiyeceksizlik ve ümitsizlik içinde çökmesini, yıllarca beklemekten ibarettir; açlık ve yardım konusunda egemen olmaya başlayan ümitsizlik içinde kale kentler teslim oluyorlar.

(*) İçten yanmalı motorla hareket eden ilk otomobilin, hemen hemen tümüyle, bir posta arabası biçiminde tasarlanmış olması karşısında büyük hayal kırıklığı duyduğumu yine tekrarlıyorum.

At çıkarılıyor, içten yanmalı motor konuyor; otomobil oluyor.

Yay çıkarılıyor, bir büyükçe tas ekleniyor; top oluyor.

«Çağlar boyu insanlar buluşlarını hep, ömrünü tamamlamış ve bildik aygıtların imajlarına bakarak yarattılar; bu nedenle, içinde ateş yakılan kap, ocak ile okun, ilk topa damgasını vurması sürpriz değildir. Fransızların icat ettikleri ilk barut kullanan silâha *pots de fer* denmesi ve İtalyanların *vasi* sözcüğünü kullanmaları da gösteriyor; isimlendirmede bile bu etki var».

Lynn Montross, War Through the Ages, N.Y., 1960, s. 177.

Bir hazırlık notunu yazıyorum: Osman-oğlu ordusu, başından itibaren fetih teknolojisinde son derece geridir. Battering-ram, şahmerdan'ı bile etkinlikle kullanabildiği kuşkulu görünüyor.

Şimdi onuncu tezi yazıyorum: Türk ordusu hiç bir zaman, teknik anlamda güçlü, etkin bir silahlı güç olmamıştır. Kazandığı savaşta eşit sayıda veya sayıca az olduğu örnekler son derece az görünüyor.

Uc Beyleri, timarlı sipahi kuvvetleri, amatör espirili profesyonel serüvencidirler; modern anlamda büyük gerilla savaşcılarını andırıyorlar. İkinci Mehmet, bunları geri plana itiyor. Ayrıca Batı'da kapitalizmin çocukluk dönemiyle birlikte ulusal-merkezi devletlerin kurulmaya başlaması; Avrupa'nın çözülmüşlükten kurtulmaya başlaması da bu zamandadır. Daha örgütlü ve ekonomik gücü artan bir Avrupa karşısında amatör serüvencilerin eski başarılarını sürdürmeleri de imkansız oluyor.

Mehmet de, İstanbul'un fethinde, Batı'nın en son silah teknolojisini ithal edip bunu çok daha büyük ölçeklere çıkararak, Osman ve Orhan'ın yöntemine bir yenilik ge tiriyor; top, son derece inatçı bir silahtır. Osman ve Orhan'ın bir kale kenti kuşatıp moralce çökmelerini sabırla beklemelerine karşın, Mehmet, sürekli ve görmeyerek sürdürdüğü top atışlarıyla, Orta Çağ'ın en alınmaz sanılan kale kentinin içindekilerin morallerini ezmeye çalışıyor.

Fatih, karşı cephe, görmeyerek yapılan atışlarla yeteri ölçüde dövülmeden, bir fethin mümkün olamayacağını görüyor ve gösteriyor.

Topun tasarımı ile adlandırılması arasındaki ikilemi, İkinci Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonraki Avrupa'nın tepkisiyle fetihten önceki Avrupa'nın Türkleri değerlendirmesi arasında da saptamak mümkün; tam bir kontrastı gösterebilmeyi umut ediyorum. İstanbul'un fethini başlangıç alarak 1453-1517 tarihleri arasında Avrupa'da, «Türk İmajı» üzerinde araştırma yapan Hollandalı R. Schwobel, araştırmasına koyduğu önsözüne şöyle başlıyor: «It is not surprising to find writers sometimes comparing the confrontation of our so-colled communist and free worlds with

the clash of East and West in the Renaissance period» (*). Araştırıcı Schwobel, Rönesans dönemindeki Türkiye ile Avrupa arasındaki çatışmayı, the clash of East and West, bugünkü komünist dünya ile «özgür dünya» arasındaki karşılaşmaya benzeten bir çok yazarın bulunduğuna işaret ediyor. Devam ediyor: «Gerçekten de bazı paralellikler var. Her iki durumda da yalnızca rakip güçlerin mücadelesi değil aynı zamanda ideolojilerin ihtilafı ve sosyal, ekonomik ve politik sistemlerin karşılaştırılması ortaya çıkıyor. Bugün olduğu türden Rönesans döneminde de rakipler - o zaman Latin hıristiyanlık ile Osmanlı Türkleri - var olma mücadelesi verdiklerine inanıyorlardı. Her biri diğerinin yaşam biçimini ortadan kaldırmaya kararlı görünüyordu. Her iki taraf da kutsal misyonları ve kendi düzenlerinin insanlığın umudu olduğunu iddia ediyordu. Bugün olduğu gibi o zaman da yöneten iktidarlar yalnızca askeri çözüm üzerinde duruyorlardı». Çok garip görünebilir; 1917 yılında Moskova'nın komünist olmasına pek itiraz etmeyen ancak Berlin'in, Paris'in, Londra'nın da tehdit altında olduğunu düşünen Avrupa, 1453 yılında da Konstantniopl'un İkinci Mehmet'in eline geçmesinden daha çok Roma'nın düşüşünün yakın olduğuna inanıyor ve anlatılması son derece zor bir paniği yaşıyor.

İstanbul'un düştüğü haberi, Temmuz başına doğru Roma'ya ulaşınca, insanlar sokakta ağlamaya başlıyorlar. Ağlamanın, insanların başkalarına değil, kendilerine acımalarının ifadesi olduğu yönündeki düşüncemi burada tekrarlıyorum.

Herkes birbirine koşuyor ve «büyükler» hemen kağıda kaleme sarılıp diğer büyüklere duydukları şoku atlatan ve harekete davet eden mektuplar yazıyorlar. Tam bir panik var; aklın zor alabileceği hikayeler uyduruluyor. Bunlardan birisine göre, Mehmet, İstanbul'a girerken askerleri alkışa başlıyorlar; Mehmet, duruyor, ve peygamberine

(*) *Robert Schwoebel, The Shadow of the Crescent: The Renaissance Image of Turk, 1453-1517, N.Y., 1969, önsöz.*

şükranlarını dile getirdikten sonra, Tanrı'nın kendisine Roma'yı fethetmeyi nasip etmesi için dua ettiğini açıklıyor.

1917 yılından sonra ve 1960 yıllarında keşfedilen «domino teorisi» 1453 yılından sonra ve 1460 yıllarında kesinlikle dile getiriliyor (*). Aeneas Sylvius, daha sonra Papa İkinci Pius, bu görüşü, daha önce formüle edenlerden birisidir.

1453 yılından itibaren Avrupa, yıllarca, Türkiye'ye karşı bir haçlı ordusu hazırlama projeleriyle zamanını geçiriyor; kuşatmadan kurtularak Avrupa'ya ulaşabilen herkes, Mehmet'in zalimliğini ve kan dökücülüğünü anlatmayı bir meslek haline getiriyor. Kuşatma sırasında kenti savunanlardan Jacobo Tebaldi'nin, Mehmet için, «Neron'dan daha zalim ve kan dökmeye bayılıyor» sözü bir parola haline geliyor; hıristiyanları bu kan içenlerin boyunduruğundan kurtarabilmek için proje üzerine proje hazırlanıyor.

Kampanya en önde isimlerden birisi Aeneas Sylvius'tur; Türkler'e karşı kampanya planlamak için yapılan üst düzeydeki toplantılarda zaman zaman Alman İmparatoru'nu temsil ediyor. Her tarafa mektuplar yazıyor; Avrupa'da tur atıyor.

Aeneas Sylvius, papa ölünce, İkinci Pius adıyla papa yapılıyor. Kampanyalar yalnızca çok büyük bir ideolojik bombardıman doğuruyor; İkinci Pius, Türkiye'ye karşı bir kuvvet toplamayı başaramıyor.

İkinci Pius, İkinci Mehmet'i mektupla hıristiyan yapmayı planlıyan Papa'dır.

Aeneas Sylvius, henüz İkinci Pius olmadan ve papalık makamından mektup yazarak Mehmet'i hıristiyanlığa ve hıristiyanların imparatorluğuna davet etmeden önce, Roma'da bir dinsel toplantıda konuşuyor ve Türk ordusunu tanımlıyor: «Savaşçı değil, zayıf, kadınsı, ne ruhunda ne

(*) Papa İkinci Pius'un kampanya savlarından ikisini aktarıyorum: «Eğer Macaristan Türklere teslim olursa, Almanya ve İtalya kapısı sonuna kadar açılmış olacaktır ve Türkler'in gücü hemen hemen iki misli olacaktır».

«Türkler'in Batı İmparatorluğu'nu istedikleri besbellidir». ibid., s. 60

de sözünde harpçilik var; ganimetlerin hepsini zahmetsiz ve kendi kanını akıtmadan topluyor» (*). Bu değerlendirme son derece yaygındır; aksine düşünen olmuyor.

Böyle bir değerlendirmeyi müstakbel Papa İkinci Pius'un inanmadan yapması da mümkünür; Doğu Roma İmparatorluğu, Türk tehditini ensesinde ve sıcak bir biçimde duyduğu için Batı'dan ve özellikle Papa'dan sürekli olarak yardım istiyor. Papa ise «no union na aid» demekte ısrar ediyor; «Birleşmezseniz, Yardım Alamazsınız», Batı Avrupa'nın Doğu Roma'dan gelen her yardım heyetine ve talebine verdiği değişmez cevap oluyor. Roma, Doğu'nun Mehmet'in eline düşmesini önlemek için yardım etmeyi, Katolik ve Ortodoks Kiliseleri'nin entegrasyonu koşuluna bağlıyor.

O zaman kullanılan sözcükle «ünyon» ve daha çağdaş bir anlatımla entegrasyonu, İstanbul'daki patriğin Roma'daki papanın otoritesinin altına girmesi olarak anlıyor; en azından Doğu, bunu böyle değerlendiriyor ve tepki gösteriyor. Doğu Roma, Batı Avrupa ve Batı Roma'dan yardım istedikçe, önüne entegrasyon planları çıkarılıyor; diğer taraftan, hıristiyanların «imansız», infidel, Türkler'in boyunduruğu altında inleme tehlikesine de bir cevap bulma zorunluluğunu duyuyor. Bu zorunlulukla, Türk tehlikesini küçümseme yolunu seçmesini mümkün görüyorum.

Ancak böyle bir yolu seçmesi için dayanakları da var; Avrupa'nın o zamana kadar Türkler ile ilgili en temel bilgisi, Burgundy Dükü İyi Philip'in danışmanı Brocquière'e dayanıyor; Brocquière, İkinci Murad zamanında Türkiye'yi ziyaret ediyor. Seniyör Brocquière'in seyahat yazılarının, Batı için son derece sevindirici olduğunu kaydetmek durumundayım; Sultan İkinci Murad'ın günde ortalama altı veya yedi litre şarap içtiğini, avı sevdiğini, binden fazla tazısı ve iki bin kadar eğitilmiş şahini ile üç yüz cariyesinin bulunduğunu anlatıyor. Fakat İkinci Murad'ın hiç de «şahin» bir sultan olmadığını ve barışçı bir kişiliğe sahip

(*) *Robert Schwoebel, The Shadow of Crescent, ibid., s. 19.*

bulunduğunu, daha da önemlisi, Türk ordusunun savaş gücünün olmadığını yazıyor.

Fetih Öncesinde Avrupa

Türk Ordusunu Nasıl Görüyor?

1432 yılında Filistin'e gitmek üzere seyahate çıkan, Türkiye'ye de gelen, Murad'ı gören, raporunu efendisi Burgundy Dükü İyi Philip'e sunan, anıları daha sonraki yıllarda çeşitli dillerde yayınlanan Seigneur de Vieux Chateau Bertra don de la Brocquiére'in, 1848 yılında Londra'da «Early Travels in Palestine» adıyla yayınlanan kitabından aktarıyorum. Bu kitabı bulamadım; başka kaynaklardaki tam aktarmalardan derliyorum.

Neye benzediklerini anlatmakla başlayacağım ve oldukça yakışıklı bir ırk olduklarını, uzun sakalları bulunduğunu, boylarının ve güçlerinin orta olduğunu söyleyeceğim. «Bir Türk kadar kuvvetli» sözünü çok iyi biliyorum; bununla birlikte kuvvet gerektiğinde, onlardan üstün sonsuz sayıda hıristiyan gördüm ve hiç de çok güçlü olmayan ben bile, gayretin gerektiği bir çok durumda, Türklerin benden çok zayıf olduklarına şahit oldum.

Gayretliler, isteyerek erken kalkarlar ve az yerler; oldukça kötü kızartılmış ekmek, güneşte kurutulmuş et, yoğurt veya süt, bal, peynir, üzüm, meyva, yeşillik, hatta altı-yedi kişiyi bir gün doyurmaya yetecek çorba için kullandıkları bir avuç un ile mutlu oluyorlar. Eğer iyi olma ümidi olmayan bir at veya develeri olursa, boğazından kesiyorlar ve yiyorlar. Bununla pek çok kez karşılaştım. Nerede uyuduklarına hiç bakmıyorlar ve genellikle yerde uyuyorlar. Birbiri-

nin üstüne geçirdikleri iki ya da üç kat pamuklu-yu elbise olarak giyiyorlar ve bunlar ayaklarına kadar uzuyor. Bunun da üzerine 'capinat' (*) dedikleri keçeden yapılmış bir manto giyiyorlar. Bunlar hafiftir, yağmura dayanıklıdır ve bazı capinat'lar ince ve güzeldir. Çizmeleri dizlerine kadar yükseliyor ve beyaz, bazıları al kadifeden, diğerleri ipek ya da pamuklu kadife veya benzeri kumaştan kuşak bağlıyorlar. Savaşta ya da seyahat ederken elbiselerinden rahatsız olmamak için giysilerinin eteklerini kuşaklarına sokuyorlär ve böylece daha rahat hareket ediyorlar.

Atları iyidir, yem maliyeti azdır, iyi ve uzun zaman tırıs gidiyorlar. Gemlerini kısa tutuyorlar, gecenin dışında hiç yemlemiyorlar ve geceleri de beş ya da altı avuç arpa ile bunun iki katı kesilmiş saman veriyorlar; bunları da atların kulaklarının dibinden sarkan torbaya koyuyorlar. Şafakla birlikte kalkarlar, atları yularlar, temizler ve kaşağılarlar, fakat, öğle olmadan su içmelerine asla müsaade etmiyorlar. Öğleden sonra nerede su bulurlarsa içerler, kamp yerlerinde de bol bol su içerler; erkenden ve mümkünse bir nehir kenarında dururlar. Geceleri keçeleri veya diğer malzemeleriyle örtünürler.

Üstlerine itaatleri sınırsızdır. Hiç birisi, yaşamları tehlikede olduğu zaman bile itaatsizlik etmiyor. Elde edilen bu büyük başarılar, sayısız fetihler, bu her zaman kendisini gösteren değişmez itaatten kaynaklanıyor.

Hıristiyan kuvvetler bu aşiretlere karşı ne zaman silaha sarılsalar, bunların zamanında haber aldıklarına, bana verilen bilgilerden sonra artık inanıyorum. Böyle durumlarda Sultan, onların yürüyüşünü, bunun için görevlendirilmiş

(*) Aba olması gerekiyor. y.k.

özel adamlarıyla izlettiriyor ve onlarla savaşmayı planladığı yerden iki veya üç günlük yürüyüş mesafesinde ordusunu bekletiyor. Zamanın kendisi için elverişli olduğuna inandığı anda, üzerlerine saldırıyor. Böyle durumlar için büyük davulları çalarak ilerledikleri bir özel yürüyüşleri var. Bu işaret verilir verilmez, yürüyüşün önünden gidecekler sessizce ayrılıyor, atlar ve askerler eğitilmiş oldukları için, sıralar hiç bozulmadan diğerleri de sessizce takip ediyor. Böyle bir durumda on bin Türk askeri yüz hıristiyan askerinden daha az gürültü çıkarıyor. Normal çıkışlarda yürüyorlar, fakat bunlarda koşuyorlar; donatımları hafif olduğu için üç günlük mesafeyi akşamdan şafağa kadar alıyorlar. Bizim iyi ve kolay koşanları seçmemiz gibi onlar da at kullanmıyorlar ve hızlı yürüyen ve uzun süre koşanları seçiyorlar.

Savaş üslûpları duruma göre değişiyor. Durumu elverişli buldukları zaman çeşitli gruplara ayrılıyorlar ve bir düşman ordusuna aynı zamanda çeşitli yerlerden hücum ediyorlar. Tekrar tekrar bir araya gelme imkanını verdiği için bu yöntem özellikle ormanlık ve dağlık arazide uygun oluyor. Diğer durumlarda tuzak kuruyorlar ve düşmanı gözlemeleri için akıncı gönderiyorlar. Eğer gelen haberler düşmanın savunmasız olduğu yönünde ise hemen planlarını yapıyor ve durumdan yararlanıyorlar. Düşman ordusunun iyi bir düzende olduğunu anlarlarsa, düşmanın etrafında ok mesafesinde daire çiziyorlar, şaşırtıcı oyunlara başlıyorlar, insanları ve hayvanları oklarla vurmaya çalışıyorlar ve düşmanın düzenini bozuncaya kadar manevralarını sürdürüyorlar. Eğer düşman kuvvetleri takibe başlayacak olursa, uçuveriyorlar ve hemen dağılıyorlar; hatta dörtte birine hücum emri bile veriliyor. Fa-

kat asıl kaçarken müthişdirler ve hıristiyanları, hemen hemen bu zamanlar mağlup ediyorlar. Kaçarken oklarını öylesine şaşmaz bir ustalıkla atıyorlar ki, askerleri veya atları vurmakta hiç sektirmiyorlar.

Ordularının sayısını hıristiyanların iki mislinde tutmak Türkler'in politikasıdır. Bu sayı üstünlüğü cesaretlerini artırıyor ve çeşitli birlikler kurarak, aynı anda düşmanın çeşitli yerlerine hücum etmeleri imkanını veriyor. Cephede bir yarık elde edince inanılmaz bir kalabalıklıkla buraya dalıyorlar.

Türklerin mızraklı süvarilerinin hiç bir değeri yoktur. En iyi birlikleri okçularıdır ve bunlar da bizimkiler kadar güçlü ve uzaktan atış yapıyorlar. Sipahileri daha çoktur ve atları, bizimkilere göre daha güçsüz ve ağır yük taşıma kapasitelerinin daha düşük olmalarına karşın daha iyi koşuyorlar ve hızlarını kaybetmeden daha uzun zaman muharebede kalıyorlar.

Benim bilgime göre ordularının mevcudu, tümü, 200.000 oluyor ve tahta kalkan, miğfer, pala veya kılıçtan yoksunlar; çok azı tümüyle donatılmış durumdadır. Bunların dışında hizmet etmeye zorlanan çok sayıda hıristiyan askeri var; Grek, Bulgar, Makedon, Arnavut, Slav, Eflak, Sırp ve bu ülkenin diğer despotlarının yurttaşlarından askerler savaşıyor. Bütün bu halklar, Türk tarafından acımasız bir biçimde baş eğdirildikleri için, Türk'ten nefret ediyorlar ve Hıristiyanlar ve öncelikle Fransızlar'ın Sultan'a karşı savaş açtığını gördükleri zaman, hiç kuşku duymuyorum, Türk'e karşı çıkacaklar ve ona büyük zarar verecekler.

Beklememe'nin iki dayanağı olmalıdır; birincisi geleceğine ihtimal vermemek ve ikincisi ise önemsememek olarak beliriyor. Konstantinopl'un fethinde her ikisi de var. Hangisinin daha etkin ve önemli olduğunu ortaya çıkarabileceğimi iddia edebilecek bir durumda değilim. Önemlidir; tartışılması gerekiyor.

İnsanlar, fırtınayı, ya hiç ihtimal vermedikleri için ya da fırtına ile hiç ilgilenmedikleri zaman beklemiyorlar; İstanbul'un fethi bir fırtınayı başlatıyor. Batı bu fırtınayı önemsememekle ihtimal vermemek arasında şaşkın kalıyor; şaşkınlık, atalet ile çok yakın neden-sonuç ilişkisi içine giriyor.

Mehmet, hazırlığını yaparken, yapmazdan önce ve fetihten sonra, Batı tam bir atalet içinde yüzüyor; önce Doğu Roma'ya yardım için koymuş olduğu koşullar veya ambargo ve daha sonra da «ne yapmalı» sorusuna bir ortak cevap bulamaması, sonuçta, hareketsizliği doğuruyor. Fetihten önceki yardım görüşmeleri ve fetihten sonraki kampanya tartışmaları fare bile doğuramıyor.

Fetihten önce fethin olabileceğine inanmayanlar, fetihten sonra geçirdikleri kısa bir şoktan sonra haberin doğruluğuna inanmak istemiyorlar. Her ikisinin de insan aklının sınırlarını aşan ve bilinç altına inen nedenleri olduğunu sanıyorum.

Batı'nın İstanbul'un fethine ihtimal vermemesi için çeşitli nedenleri var; en önemlisi bir türlü fethedilemiyor. Tarihçi Hammer'in yapmış olduğu kısa hesaplamaya göre Mehmet'ten önce İstanbul tam 28 kez kuşatılmış ve bir sonuç alınmamış; Mehmet'in, üstelik yirmi bir yaşında bir çocuğun, bu işi başarabileceğine ihtimal verilmiyor. Kuşkusuz, Mehmet'in, başka nedenler olmasa da, Mehmet son derece hırslı sayılmasa da, iktidarını pekiştirebilmek ve tahtını sağlamlaştırabilmek için İstanbul'u almak zorunda olduğu henüz bilinmiyor.

İstanbul, insanları tarihçi yapıyor; özellikle yabancılar

İstanbul'da tarihçi oluyorlar. İstanbul'da avukat Sir Edwin Pears, Robert College'de öğretmen Van Milligen, Birge veya Alderson türünden, İstanbul'da Avusturyalı diplomat Hammer de Osmanlı uzmanı oluyorlar; İstanbul'un kaç defa kuşatılmış olduğunun hesabını Hammer'den aktarıyorum. Grekler'den Alkibiades, Pausanias, Leon, üç kez ve Roma İmparatorları Sever, Maksim ve Konstantin ile birlikte altı kez kuşatıyorlar. Doğu Roma zamanında Tomas ve Tornicius komutasında asiler iki kez, İmparator Aleksi Komneni ve Mihail Paleolog da iki kez olmak üzere dört defa daha kuşatılıyor. İki kez Bulgar kralları, bir kez Pers kralı, bir defa Avarlar, bir kez Slav Despotu Kurumus, bir kez Ruslar, bir kez Venedik liderliğinde Latinler ve yedi kez de Arap halifeleri İstanbul surlarına dayanıyorlar. Hammer, Bayezit'in iki kez, Musa, İkinci Murat ve son olarak da İkinci Mehmet'in birer kez olmak üzere Türkler'in de İstanbul surlarını beş defa zorladıklarını kaydediyor. Mehmet'ten önce 28 defa surları zorlanmış bir kentin fethedilebileceğine ihtimal vermemenin normal sayılması gerektiğine inanıyorum.

Dahası var; Doğu Roma, 527 yılında Jutinyen'in tahta çıkışından 1071 yılında Malazgirt Savaşı'na kadar hiç bir ciddi yenilgi tatmıyor. Daha sonraki yıllarda tarihçilerin bir «bizanten» karalamasına eğilim göstermesine karşın, Doğu Roma İmparatorluğu, tarihin kaydettiği en dayanıklı devletlerden birisi olarak yaşıyor; Doğu Roma kadar ayrı ve özgün bir kurum olan İran İmparatorluğu da dahil, Abbasiler'e, Selçuklara ve hepsinden çok Osmanoğulları'na, gıpta ile baktıkları, bir model oluyor.

Doğu Roma ile doğrudan ilgisi olmayan, Montross'un savaş tarihini ele aldığı çalışmasından aktarmak gereğini duyuyorum: «Alone and unaided, Constantinople beat off the onslaughts of Slav, Avar, Bulgarian, Persian, Saracen, Russiand and Turks, thus permitting Europe to develop its civilization along Western lines»[1]. Konstantinopl, tek başına ve hiç yardım almadan, yüz yıllar boyunca, Slav, Avar, Bulgar, Pers, Müslüman akıncılar, Rus ve Türk saldırılarını püskürtüyor ve böylece, bir tampon

bölge oluşturarak Batı Avrupa uygarlığının kendi çizgisinde gelişmesine imkan hazırlıyor.

Bu kadar güçlü sınavlar vermiş bir kalenin yıkılmasını beklememek doğal görünüyor; ancak bu kadar olmadığını sanıyorum. Batı Avrupa'nın ve bu arada Roma'nın, bütün bunların yanında, Konstantinopl'u ve Doğu Roma İmparatorluğu'nu kendi yağıyla kavrulan ve Latince uygun sözcükle barbarların Batı'ya doğru yürüyüş yolunu kesen bir artçı güç olarak düşünmüş olduklarını da düşünebiliyorum. Kim düşünüyor; tarihin mantığının teker teker bireylerin düşüncesinin üstünde olduğunu tekrarlamak durumundayım.

Tarihin mantığı varsa, bireyler bu mantığa göre düşünmüş olmak zorundadırlar.

Böyle düşünüldüğünde Bizans tarihi uzmanı Steven Runciman'ın İstanbul'un düşüşünü konu alan çalışmasına yazdığı önsözü aktarmanın zamanıdır; Profesör Runciman, even in the wide political field the fall of Constantinople altered very little, diyor[2]. Daha geniş politik platformda bile İstanbul'un düşüşü pek küçük değişikliğe yol açtı; Runciman, bunları ileri sürüyor. Bu düşünceye katılıyorum.

Fatih, bir hayaleti fethetti.

Fatih, en çok Konstantiniye'nin fethedilemezliği düşüncesiyle, Avrupa'nın birlik olarak İstanbul'a hücum edenlerin üzerine üşüşeceği inancı ile, Doğu Roma düzeninin Batı Avrupa için vazgeçilmezliği savı ile mücadele etti.

Bu mücadeleyi hem dışarda ve hem içerde kazanması gerekti. İçerde, Candarlı Halil Partisi'ni, Avrupa'nın gücü karşısında yılgınlığa düşenleri, bu yılgınlık ile Avrupa ile işbirliği yapanları yenmesi gerekiyordu; Doğu Roma İmparatoru Konstantin, Konstantinopl'un düşüşünü önlemek için Avrupa'dan yardım sağlamaya çalışır ve bunun için de Avrupa'nın ileri sürdüğü koşulu kabul ederek Katolik ve Ortodoks Kliseleri'nin ünyon törenini yaparken, Mehmet'in sadrazamı ve Kapı Kulu Partisi'nin başkanı Candarlı Halil, bu entegrasyonun en heyecanlı isteklilerinden birisi olarak görünüyor.

Fatih'in İstanbul'u alır almaz, Doğu Roma İmparatoru Konstantin kanalıyla Avrupa ile entegrasyon ve uyuşma yanlısı Sadrazamı Candarlı Halil Paşa'yı idam ettirmesi, tarih mantığının bir zorunluluğu olarak ortaya çıkıyor. Fatih, zorunluluğu özgürce yerine getiriyor.

Türk tarihçilerinin şovenist iddialarının aksine İstanbul'un fethi, Batı'da papalığın şemsiyesi altında bitmez tükenmez konferansların toplanması, Türkler aleyhine küfürlerle dolu çok sayıda kitabın yazılması, Türkler'i aşağılamanın ortalama Batılı insanın bilinç altına yerleştirilmesinin dışında ciddi hiç bir sonuç doğurmuyor; İstanbul'dan İtalya'ya Rönesans yaratacak türden bilgin ve edebiyat adamı da gitmiyor. Gidenlerin pek çoğu da, dil bilmemenin, yeni koşullara uyamamanın ve katkıda bulunamamanın yarattığı mutsuzluk içinde kaybolup gidiyorlar.

Batı Avrupa'nın Türkler'e karşı toplayabildiği en son Haçlı Ordusu, 1444 tarihindedir ve burada, Varna'da Haçlı Ordusu, Yanoş Hünyadi ile birlikte büyük bir yenilgiye uğruyor. Bundan sonra, 1453 yılı Temmuz ayında Konstantinopl'un düştüğü haberinin duyulması ve yayılmasından sonra, Konstantinopl'u geri almak için en küçük bir birlik bile toplayamıyor; üstelik 1456 yılında, moral düzeltici büyük bir başarı elde etmesine rağmen efektif bir hazırlık gerçekleşmiyor. Gerçekten 1456 yılında İkinci Mehmet, Belgrad kuşatmasında büyük bir bozguna uğruyor, gemilerini kaybediyor, kendisi de yaralanarak canını zor kurtarıyor. Yine Macar General Yanoş Hünyadi'nin kazandığı bu zafer, bir ara, yeni bir haçlı kuvveti projesini canlandırıyorsa da Yanoş, bu başarıdan hemen sonra, birden yayılan veba salgınında hayatını kaybediyor; son proje de düşüyor.

İnanmamak da bir rahatlıktır; Roma haberi işitiyor, belli bir şoktan sonra, inanmamaya başlıyor. Aynı durum Cenova'da da tekrarlanıyor; şoktan sonra Cenevizler de inanmamayı tercih ediyorlar. Türkler'in bu sırada en büyük düşmanı Venedik Cumhuriyeti'dir ve Venedik'in en büyük rakibi de Ceneviz Cumhuriyeti oluyor. Ceneviz Cumhuriyeti, Cumhuriyet'in en önde gelen iki ailesinden biri-

sine mensup Giovanni Giustiniani ile, İstanbul'un savunmasına katılan tek Batılı Devlet'tir; Guistiniani, son ana kadar kuşatmanın komutanlıklarından birisini yapıyor. Buna karşın Fatih, İstanbul'u alır almaz Galata'da Ceneviz kolonisine büyük ayrıcalıklar veriyor ve bunu Zaganos'un okuduğu bir fermanla teyid ediyor. Bu durumda Cenova'nın bir haçlı seferine katılması ihtimali ortadan kaldırılmış oluyor. Bu, tüccar Venedik'i gerektiği ölçüde etkiliyor.

4 Temmuz 1453 tarihinde İstanbul'un düştüğünü haber alır almaz Venedik Cumhuriyeti Başkanı, derhal iç kabinesini olağan üstü toplantıya çağırıyor ve kızgın tartışmalardan sonra «Venedik Hükümeti, tedbirli hareket etme kararı alıyor»[3]. Bir gün sonra Venedik Hükümeti, Amiral Loredan'a, Ambassador Marcello'yu Mehmet'in sarayına götürecek bir gemi hazırlamasını emrediyor. Aradan geçen bir hafta, güçlü ve tüccar Venedik'in daha da soğukkanlı davranması sonucunu doğuruyor; bir hafta sonra toplanan Venedik Senatosu, Sultan'a ve Sultan'ın bakanlarına hediye olarak verilmek üzere Marcello'ya 1200 düka tahsis edilmesine karar veriyor (*). Venedik ve Cenova, İstanbul'un müslümanların eline geçmesinin ticari hesaplarını çabuk yapıyorlar; Karadeniz ve Levant'taki ticari çıkarlarının en küçük bir ölçüde bile rahatsız olmayacağını görerek rahatlıyorlar.

Alman İmparatoru Üçüncü Frederick, haberi duyar duymaz, danışmanı Aeneas Sylvius'a, kendi adına, Papa Nicholas'a bir mektup yazmasını emrediyor; bu mektupta Frederick, Papa'ya, İstanbul'da Türkler tarafından 40.000 hıristiyanın gözüne mil çekildiğini, bir o kadarının esir edil-

---

(*) Mehmet, casus ağı vasıtasıyla Batı başkentlerindeki gelişmeleri önceden haber alıyor ve hiç geri adım atmıyor. Vasalların haraçlarını artırarak kararlılığını gösteriyor; Sırbistan için 12.000, Mora için 10.000, Sakız için 6.000 ve Limni için 3.000 duka yıllık haraç istiyor ve kabul ettiriyor.

Bu hesaba göre Venedik Senatosu'nun ayırdığı 1.200 dükanın yüksek bir miktar olduğu anlaşılıyor.

diğini, kiliselerin yıkıldığını anlatıyor; haberi duyan herkesin hemen bir yakınına mektup yazarak katliam ve yıkım istatistiklerini şişirme pratiğine İmparator da katılmış oluyor[4]. İmparator, Papa'dan, «bu çok kötü olayın hatırası taze iken hıristiyan prensler arasına barış getirmesini» istiyor. İmparator ve Papa'nın varlığına rağmen Avrupa, birbiriyle anlaşmazlık içinde prensliklerden geçilmiyor; herkes birbirinden bu anlaşmazlıklara son verilmesini rica ediyor.

Bu dönemde Avrupa'daki kampanya, yazışma ve broşürleri inceden inceye incelemiş olan Robert Schwoebel, araştırmalarından, şu sonucu çıkarıyor: «Cenova, Venedik ve Roma'nın eninde sonunda Kent'in Türkler'e baş eğeceğini anlamış olmaları lazım. Fakat yine de, 29 Mayıs'ta Türkler'in nihai zaferine psikolojik olarak kendilerini hazırlamamış oldukları görülüyor»[5]. 1453 yılı Temmuz ayından itibaren bir yığın sonuçsuz kampanya toplantıları yaparak, Konstantinopl'un Türkler'in eline geçmesine, psikolojik hazırlıklarını tamamlıyorlar; Türkler'e karşı yeni bir Haçlı Seferi hazırlamak için düzenlenen toplantıları bir tür psikanaliz seansları bile saymayı mümkün görüyorum.

Bu kampanyalarda kuşatmadan kurtularak İtalya'ya ilk önce ulaşan Jacabo Tebaldi'nin anlattıklarının önemli bir yeri oluyor; Tebaldi, vahşeti enflasyona uğratarak aktarmasının yanında, bir kampanya hazırlığını yüreklendirebilecek tılsımlı iki formül de dile getiriyor. Bunlardan birisi, devşirme ordusunun her zaman ihanete hazır olduğu görüşüdür; bunu tekrarlıyor. Diğeri ise Osmanoğlu Ailesi'nin can düşmanı Karamanoğlu için umut yaratıcı ifadeler kullanıyor; «biraz özendirmeyle muhtemelen hıristiyan olabilir» diyor. Küçük Asya'daki Türk Beyleri'nin fanatik müslüman olmamaları, müslümanlığı daha çok akıncılarını yüreklendirici bir ideoloji gibi kullanmaları ve çok büyük bölümü hıristiyan olan halkları boyundurukları altında tuttukları için de hoşgörülü davranma zorunluluğunu duymaları, öyle anlaşılıyor, fanatik Avrupa'da hep Doğu'dan hıristiyan prens devşirme heveslerini kamçılıyor; Doğu Roma İmparatorluğu'nda hıristiyan olmuş ve isim değiştirmiş

bir çok Türk asilzadesinin bulunması da, bu tür heveslerin tümüyle dayanıksız olmadığını gösteriyor.

Bunun dışında hıristiyanlık tarihinde İstanbul'un yeri ayrı ve hiç bir kent ile karşılaştırılamayacak kadar önemlidir; İstanbul, Roma İmparatorluğu'nda, hıristiyanlığın resmen kabul edildiği kenttir. Roma'yı hıristiyanlığın nüfuz etmesi çok daha yavaş ve geç oluyor; İstanbul, Orta Çağ boyunca tümüyle hıristiyan ve Orta Çağ'ın en büyük kenti özelliklerini taşıyor. Daha sonra, ilerde değineceğim, iki klise arasındaki ihtilaf sırasında, Roma ile Konstantinopl veya Latinler ile Grekler birbirine çok uzak düşmelerine ve Konstantinopl'un, 1453 yılında Türkler'in eliyle yapılandan çok daha acımasız yağma ve yıkımı 1204 yılında Katolik Latinler'den görmüş olmasına karşın, Papalık, kendi tutarlılığı açısından, Türkler'e karşı bir haçlı seferi düzenlemek gereğini duyuyor.

1454 yılı başında Papa Beşinci Nikola, bir «Bull», Papalık Fermanı yayınlıyor; bu Bull'da, Nikola, beklenebileceği gibi, Mehmet'i, İncil'de sözü edilen yedi başlı, yedi boynuzlu ejdere benzetiyor. Bütün hıristiyanları Mehmet'e karşı sefere çağırıyor ve bu seferi finanse etmek için de bir aşar vergisi koyuyor; hıristiyanların tümü gelirlerinin onda birisini, Haçlı Ordusunu finanse etmek için vergi olarak vermek zorunluluğuyla karşı karşıya getiriliyor. Vergisini vermeyenlerin, Papa'nın silahıdır, afaroz edilecekleri Papalık Fermanı'nda açıklıkla ifade ediliyor.

Bu kampanya girişimi, diğerleri gibi, tam bir fiyasko ile sonuçlanıyor; Profesör Runciman, «Batı, eylemler sözkonusu olunca hareketsiz kalıyordu»[6] diyor. Papa'nın çabaları değil halkı İmparator Üçüncü Frederick'i bile harekete getiremiyor ve bu nedenle de, bu dönemde Frederick, «otururuk dünyayı fethedecek» denilerek alay konusu oluyor.

1456 yılında Belgrad'ta, İkinci Mehmet'in yenilgiye uğratılması ve Türk Ordusu'nun perişan edilmesi üzerine, haçlı kampanyası tekrar hızlanıyor; hazırlıklar sonucunda 1459 yılında Mantua'da, artık İkinci Pius olarak Papa olan Aeneas Sylvius'in başkanlığında büyük bir toplantı ya-

pılıyor; Papa, «babalarımız değil, hayır, bizler, Konstantinopl'un Doğu'nun başkentinin Türkler tarafından fethedilmesine müsaade ettik» diyerek yakınıyor. «Ve bizler evimizde rahat içinde, tembel tembel otururken, bu barbarların askerleri Tuna'ya, Sava'ya doğru ilerliyor»; Papa İkinci Pius, domino savına dayanarak Mantua Katedrali'nde kendisini dinleyen asillerle yüksek düzeyde din adamlarını ürkütmeye çalışıyor. Bir sonuç alınamıyor.

1461 yılında Sinop ve daha önemlisi Küçük Asya'daki son hıristiyan devleti olan Trabzon İmparatorluğu'nun düşmesi ise, artık bir haçlı seferi yapılamayacağını herkese anlatmaya yetiyor; bundan sonra, kampanya, tümüyle yazıcı ve sanatçıların eline kalıyor. Silahlı bir müdahale yaratamamanın yarattığı boşluk ve kızgınlıkla, başta İtalya'da olmak üzere, en bayağı anti-Türk edebiyat piyasaya dökülüyor ve Avrupa insanının bilinç altına yerleştiriliyor. Avrupalının Doğuluları hakaret dolu sözlerle anmalarında bu kampanyanın çok önemli bir yeri olduğunu düşünüyorum.

Fakat bu edebiyat bir yana, bir önemli soruyu görmezlikten gelmenin mümkün olamayacağını da sanıyorum; fetihten sonra efektif hiç bir hareketin olmamasının yanında fetih öncesinde İstanbul'dan Batı'ya kurul üzerine kurul gönderilmesine karşın, kişisel ve şövalyece sayılabilecek bir iki katılımın dışında, Batı Avrupa fethin önlenmesi için kılını bile kıpırdatmıyor. Doğu Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasını önlemek için istenen yardımların hepsini «önce ünyon» veya «ünyon olmazsa yardım da olmaz» cevaplarıyla geçiştiriyor; Batı'nın «önce ünyon» koşulunu, Doğu'ya yapılacak askeri yardımın önüne çıkartılmış bir ambargo olarak kullandığı anlaşılıyor.

Batı ile ünyon hiç bir zaman gerçekleşmiyor.

Fatih'in İstanbul'u fethi, Batı ile entegrasyon projelerine, bir daha canlanmamak üzere, son verdi.

İstanbul'un fethinden sonra Katolik ve Ortodoks dünyaları birbirinden yıkılan Konstantinopl Surları ile, yeniden, ayrıldılar.

Doğu Roma yöneticileri, birlikten yoksun Batı Avrupa'-

dan ve bu nedenle de birliği temsil ettiği düşünülen Papalık Makamı'ndan, Türkler'in saldırılarına karşı koyabilmek için yardım istedikçe, Papalık Makamı, «ünyon» koşulunu sürdü; iki büyük klise arasında birlik istiyordu. Ayrılık olduğu kabul ediliyor; ancak ayrılığın ne zaman başladığı ve başlıca alanlarının ne olduğu bilinmiyordu.

Profesör Runciman, iki klise arasında skizma'yı, ayrılık, incelediği bir başka çalışmasında, belki de pek çok haklı olarak, «gerçekten, Doğu Hıristiyanları için usülüne uygun tapınma doğru inançtan daha önemlidir» (*) diyor; bu yargının çok daha genel bir geçerliliği olduğunu sanıyorum. Helenleşmiş Doğu'da, Latinleşmiş Batı'ya göre, usül ve seremoniler daha önemli oluyor; Latinler'in kaba denecek kadar doğrudan anlatımları yerine Helenler, iki yüzlü denebilecek kadar dolaylı anlatımları tercih edebiliyorlar. Bu renk ayrılığının Latince ve Grekçe arasında da görüldüğü; Grekçe'nin Latince'ye göre çok daha seyrek ve süslü olduğu sık sık tekrarlanıyor.

Skizma'nın, ayrılık, heresy, sapkınlık olmadığının belirtilmesi gerekiyor; skizma, aynı inanç içinde bir hizip olarak ele alınabiliyor. İman'da ve kutsal kitaplarda ortaklık sürüyor, ancak, ortaklıkta, komünyon ya da dinsel parti de denilebilir, bir burukluk ve hatta kırıklık var. Sapkınlıkta ise farklılık imanda ve kutsal kitapların kabulüne kadar uzuyor; sapkınlar, dinsel partinin klasiklerini kabul etmiyorlar.

Son çözümlemede Ortodoks ve Katolik olarak tam bir ayrılığa dönüşen hıristiyanlığın iki büyük klisesi arasındaki skizma dinsel yetki alanlarının belirlenmesinde düğümleniyor; ancak ayrılığı, Konstantinopl'un kurulmasıyla Roma'nın ayrılmasının zorunlu bir sonucu saymak daha doğrudur. Konstantinopl'un kurulmasından önce Roma, İskenderiye ve Antakya Kliseleri, bu sıra ile hıristiyan dini-

(*) «Right worship was really more important to the East Christians than right belief».

Steven Runciman, The Eastern Schism - A Study of the Papacy and the Eastern Churches During the XIth and XIIthe Centuries, Oxford, 1956, s. 7.

nin üç büyük klisesi kabul ediliyorlar; Roma'nın önceliği tartışılmıyor.

Fakat Konstantin'in Milattan Önce altıncı yüz yılda Bizas tarafından bugünkü İstanbul'un Saray Burnu'ndan Marmara'ya açılan sahilinde Vizandis veya Vizantya adıyla kurulmuş olan kenti Roma'nın ve hıristiyanlığın merkezi yapmak üzere ve Nova Roma olarak genişletince, zaman içinde, sorunlar çıkmaya başlıyor; hıristiyanlığın yavaş geliştiği ve okumuş katmanların uzun zamanlar pagan kaldıkları Eski Roma'ya karşı bir üstünlük duygusu seziliyor. Konstantinopl, İskenderiye ve Antakya'dan çok sonra kurulmuş olmasına karşın, hıristiyan partisinin hiyerarşisinde bunlardan önce gelme isteğini belli ediyor; Roma'nın burada bir sorunu olmadığı anlaşılıyor. Roma kadar zengin İskenderiye ile Sen Peter'in kenti olma açısından Roma ile eşit Antakya arasında, İskenderiye yarıştan çabuk çıkıyor.

Hıristiyanlıktaki bu büyük skizma, aslında, bu üç kentin, Roma, Antiok ve Konstantinopl arasında yetki üstünlüğü tartışmasıdır; üç kent yarışlarını, her üçünün de yedi tepe üzerinde kurulmasına kadar vardırıyorlar (*). Antakya, otomatik olarak olmasa bile, bir Doğu Klisesi olduğu için, genellikle, İstanbul'dan yana bir tutum alıyor.

Profesör Runciman'ın sözleriyle «Yeni ve Hıristiyan Roma» olarak kurulan İstanbul'un hıristiyan hiyerarşisindeki yerinin saptanması önem kazanıyor ve 381 yılında Konstantinopl'da toplanan İkinci Ökümenik Konsili, kabul ettiği üçüncü kanununda, «Konstantinopl Yeni Roma olduğu için Konstantinople başpiskoposu, rütbece, Roma

(*) «Rekabet, temelinde, dinsel yetki alanlarıyla ilgilidir». *Steven Runciman, The Eastern Schism, ibid., s. 2.*
Bu arada Osmanlı hazlarının Cumhuriyet şairi Yahya Kemal'in İstanbul'un tepelerini bilmediğine işaret etmek istiyorum. İstanbul'un yedi tepesi de, surlar içindedir; bugünkü Sarayburnu birinci, Çemberlitaş ikinci, aslı Ermeni Prensi Toros'un adına Toros Tepesi olan Bayezid Meydanı üçüncü tepe oluyor ve böylece sürüyor. Bunlara bugün tepe demek ve Yahya Kemal'in «Aziz İstanbul'a» bu tepelerden bakmasını imkansız görüyorum.

başpiskoposundan sonra gelecektir», the bishop of Constantinople shall rank naxt to the bishop of Roma because Constantinople is New Rome, diyerek bu önemli soruna bir cevap bulmaya çalışıyor. Daha sonra Kadıköy'de, Chalcedon, toplanan Dördüncü Ökümenik Konsil de, bir adım daha atarak, «Yeni Roma'nın en kutsal tahtına eşit ayrıcalık tanınmalıdır» kanunu kabul ediyor. İhtilaf başlıyor.

İhtilafın temelinde Doğu'nun daha kültürlü ve tartışmayı daha çok sevmesinin rolü büyük; çeşitli kaynaklar, bu tarihte, Batı'da ve Roma'da din adamlarının dışında okuma-yazma bilenlerin bulunmadığını, ancak, İstanbul'da laik ve büyük bir aydın topluluğunun bulunduğunu, bunların tartışmayı pek çok sevdiklerini kaydediyorlar. Bu nedenle de olabilir; İstanbul Klisesi, toplanan Ökümenik Konsiller'de çıkarttığı yasalarla kendi hiyerarşisini belirlemenin yanında, bundan sonra doğabilecek ihtilafların yer ve usülünün de saptanmasında ısrar ediyor. Konstantinopl, Ökümenik Konsilleri, her türlü ihtilafın görüşülüp kararlaştırılacağı meclisler olarak öneriyor.

Cahil Roma, buna çok itiraz ediyor. İstanbul kendi görüşünde ısrarlı davranıyor; Kutsal Ruh'un Ökümenik Konsilleri'ne mutlaka geleceğini ve görünmez bir biçimde tartışmaları yöneteceğini ileri sürüyor; Roma, bu tür toplantılarda yumruklaşmalara kadar varan kavgalara bakarak Kutsal Ruh'un gelmediğini düşünüyor.

Kuşkusuz, ihtilafların çözümünü Ökümenik Konsiller'e bırakmak; Roma'yı ayrıcalıklı yerinden atmakla özdeştir. Konsiller'de katılanların hepsinin eşit oyları olacak; halbuki Roma, Sen Peter'in kurduğu bir klise olduğunu ileri sürerek, ihtilafları kendisinin çözme hakkı olduğunu savunuyor. İhtilaf, böylece, kendi bağımsızlığını kazanarak ve hiç bir zaman büyük önemlere kavuşmadan, ancak, Doğu Roma'da Latince'nin sökülüp atılması ve yerine Grekçe'nin yayılmasıyla birlikte çeviri yanılmaların (*) yol açtığı uzaklaşmalarla On Birinci yüz yıla kadar geliyor.

(*) Latince, u ve v aynıdır; v, sesini veriyor. Kril alfabesinde ise B, v sesinin işaretidir. Bu nedenle, Bizans, slav dillerinde Vizans'tır. Kurucusu Bizas, Vizas olarak da okunuyor.

Artık iki ayrı bakış ya da kültür olmaya başlayan Grekler ile Latinler arasındaki rekabet mi kliseler arasındaki anlaşmazlığı körükledi ya da kliseler arasında çekişme mi, Latinler ile Grekleri giderek birbirinin düşmanı haline getirdi; bu soru olumsuz anlamında akademik nitelik taşıyor. Bir bütünün ayrılmaz parçalarıdır ve birbirini tırmanmaya zorluyorlar. İki klise arasında rekabet ne olursa olsun, her ikisi de, yeni papa veya patriki kliselerinin diptik'ine kaydediyorlar ve ayinlerde isimlerini anıyorlar; eğer bu, iki klisenin bir tek dinin kurumları olduğu anlamına geliyorsa, 1009 yılında Latin ve Grek Kliseleri birbirinden ayrılmış sayılıyor. Çünkü 1009 yılında Konstantinopl'daki diptik'de papanın adı yazılmıyor ve bir daha da girmiyor[7]. Fakat skizma'nın asıl başlangıç tarihi olarak 1054 kabul ediliyor; bu yılda Konstantinopl'a gelen bir yüksek düzeyde Papalık delegasyonu, görüşmelerin sürdüğü bir sırada, Papa'nın Konstantinopl Patriği'ni aforoz ettiğini yazan bir Bull'u, Aya Sofya Klisesi'nin mihrabına koyuveriyor. Bundan sonra skizma kütlelere mal oluyor; İstanbul'da derhal sokak gösterileri başlıyor. Kostantinopl halkı, Latinlerin baskı ve küstahlığına karşı başkaldırıyorlar.

Ünyon tartışmaları asıl bundan sonra ortaya çıkıyor; 1054 ile 1071 arasında sadece on yedi yıl var. 1071, bu Orta Çağ'ın yenilmez imparatorluğunun, pek de isteksiz Alp Arslan karşısında ilk ve büyük yenilgiyi aldığı tarihtir. Telaş uyandırıyor ve Batı'ya sığınma politikası, giderek daha büyük bir açıklık kazanarak, Doğu'nun temel çizgilerinden birisi oluyor.

Batı'ya sığınma ve varlığını sürdürebilmek için Batı'nın isteklerine boyun eğme politikasının ilk açık formülasyonunu yapan kızını Orhan'a eş vererek Orhan'ı teskin etmek isteyen Bizanslı tarihçi İmparator Kantakuzenos'tur; ancak bundan önceki gelişmeler var, irdelenmesi zorunlu oluyor.

Türkler'in Malazgirt'ten Küçük Asya kapılarını açtığı 1071 yılından iki yıl sonra 1073 yılında Norman Robert Guiscard'ın Balkanları zaptetmek için hazırlıklar yaptığı haberi İstanbul'a ulaşıyor. Bu sırada Yedinci Gregory Pa-

pa'dır ve Papa Gregory'nin, «Katolik Klisesi'nin haklarını kabul etmeyi reddeden bir ülkenin hıristiyanlar tarafından yönetilmektense müslümanların egemenliğinde kalmaları çok daha iyidir» dediği biliniyor[8]. Böyle bir durumda İmparator Mihail, Guiscard'ı ancak Papa'nın durdurabileceğine karar veriyor ve ünyon koşulunu kabul ettiğini bildirmek üzere bir delegasyonu Roma'ya çıkarıyor; haksız olmadığı anlaşılıyor. Yapılan görüşmeler sonucunda ve Guiscard'ın kızının veliaht prensle evlenmesi kararlaştırılarak Batı'nın Doğu'ya hücumu duruyor.

Robert Guiscard'ın kızının imparatoriçe olması ihtimali, Latin nüfuzunun Doğu Roma Sarayı'na girmeye başlamasıyla özdeştir; 1078 yılında bir saray darbesiyle Mihail devriliyor ve oğlu da veliaht prenslikten uzaklaşıyor. Papa derhal yeni İmparator Nicephorus'u afaroz ediyor; bu, kliselerin ünyonunun özde, Doğu'nun Batı'nın boyunduruğu altına girmesi demek olduğunu çok açık olarak ortaya çıkarıyor.

Bu tarihten sonra İstanbul'da kütleler hep Batı ile entegrasyona düşmandır.

Sadece zenginler ve yüksek rütbeli din adamları Batı ile ünyondan yana bir tutum alıyorlar.

Sıradan rahipler, basit aydın hep, Batı'nın boyunduruğuna karşı çıkıyor.

Papa İkinci Urban'ın, iki klise arasındaki skizma'yı yumuşatan, ancak Doğu hıristiyanlarını Türk ve müslümanların boyunduruğundan kurtarmak için tahrik ettiği ve planladığı Birinci Haçlı Seferi de, Latinler ile Grekler arasındaki karşıtlıkları artırmaya yarıyor; yalnızca seyyahlar değil, hem Haçlı Latinler ve hem de Anadolu'daki hıristiyan Grekler birbirlerinden çok ayrılmış olduklarını görmekte gecikmiyorlar. Ayrıca Latin Haçlı ordularının bitmek tükenmek bilmeyen yağmaları, Konstantinopl çevresinde, Antakya'da, Urfa'da, bütün hıristiyan Grekler'in Latinler'den nefret etmeleri sonucunu doğuruyor.

Antakyalı Latin İmparatoriçe Maria'nın naiplik döneminde ortaya çıkan olaylar bu nefretin boyutlarını gösterir; Antakyalı Maria, kocasının ölümü üzerine tahta geçen

küçük oğlu büyüyünceye kadar naiplik makamını üzerine alıyor. Bir İtalyanla evli üvey kız kardeşi Kayzerissa Maria ile birlikte, bu dönemi, Doğu Roma Sarayı'nı latinleştirmek için kullanıyor; bütün bunlar Andronicus Comnenus liderliğinde bir isyanın başarıya ulaşması için yeterlidir. Çocuk İmparator önce annesi Antakyalı Maria'nın idam emrini imzalıyor, sonra teyzesi ve eniştesi de öldürülüyor; İstanbul'da görülmemiş bir Latin katliamı başlıyor.

İstanbul'un Yağma Tarihi: I

Acımasız Latin Yağması: 1204

Sokak çarpışmaları kısa bir zaman içinde azaldı. Sabah olduğunda Doc (Venediklerin Başkanı, y.k.) ve önde gelen Haçlı Prensleri Büyük Saray'a yerleşmişlerdi ve askerlere, takip eden üç gün yağma yapabilecekleri söylendi. Haçlılar'ın Konstantinopl yağması tarihin kaydettiği en iğrenç ve trajik olaylardan birisidir. Bizanslılar, haklı olarak, eğitim ve kültürlerinden gurur duyarlardı. Şimdi bütün kütüphanelerinin, kadim dünyadan kalan el yazmaları ve tüm klasik ve çağdaş sanat eserleriyle birlikte, ateşler içinde yandığını görüyorlardı. Daha da dehşet verici olan kentin erkeklerine, kadınlarına ve çocuklarına, papazlarına, rahip ve rahibelerine layık görülen tecavüzlerdi. Tanrısına saygılı Doğulu'yu en çok da Kliselere yapılan saygısızlık şaşırttı. Sen Sofiya'da, tapınağın içinde, ahlaksız Fransız orospuları kafalarını buluyorlardı. Bu orospulardan patriğin tahtına oturmuş birisi, Frenk askerlerden aldığı para karşılığında ipek duvar halılarını yırtıp ikonların bulunduğu bölme ile mihrabı param parça ederken arada bir de çirkin tak-

litler yapıyordu. Hiç bir klise kurtulamadı. Öyle ki Paris'li Abbe Martin, sadece dinsel binalarda soygun yaptığını söyleyerek duygularının inceliğinden dolayı kendi kendisini kutluyordu. Bu tür ahlaksızlıkla yapılan tahribatın ne kadar olduğunu söylemek mümkün değil. Tahripten geri kalanların hepsini de zafer kazananlar aldılar. Haçlılardan daha zeki ve eğitilmiş olan Venedikliler en değerli hazineleri kurtarmayı ve kendilerine ayırmayı becerdiler; ve bütün bu yıkımdan sonra bile ganimet çuvalları o kadar doluydu ki Haçlılar gözlerine inanamıyordu. Bir kentten bu kadar çok ganimet hiç bir zaman alınamadı; Villehardouin böyle söylüyor. Ödenecek fiyat, Grek Hıristiyanlığının ebedi düşmanlığı oldu.

Dördüncü Haçlı Seferi Doğu Hıristiyanları tarafından hiç bir zaman unutulamaz ve affedilemez. Bundan sonra Grek ve Latin kliseleri arasında kesin bir ayrılık, skizma, ortaya çıktı.

(*) *Steven Runciman, The Eastern Schism - A Study of the Papacy and The Eastern Churches During the XIth and XIIth Centuries, Oxford, 1956, ss. 150-151.*

Latinler'in karşılığı, 1204 yılındadır. 1204 yılında Haçlı Orduları, İstanbul'u zaptediyor ve Latin İmparatorluğu'nu kuruyorlar; çeşitli kaynaklar hiç bir kentin bu kadar acımasızca yağma edilmediğini yazıyorlar. Haçlılar ve Venedikliler, kıramadıklarını çalıyorlar; daha sonra kenti yeniden zapteden Bizanslılar, İstanbul'u eski görkemine hiç bir zaman kavuşturamıyorlar (*). Bu nedenle gerçekte

(*)«1204 yılında Konstantinopl haçlılar tarafından yağma edildi, hazineleri tahrip edildi veya kaçırıldı ve böylece Bizans sanatının parlak orta dönemi sona erdirildi».

Encyclopedia Britannica, Vol. 4, s. 518.

«1204 tahribatından sonra, şehir durmadan küçüldü. Es-

1204 tarihi Bizans İstanbul'unun parlak dönemlerinin sonudur.

1261 yılında Konstantinopl'de Doğu Roma İmparatorluğu yeniden kurulduğu zaman artık Latinler ile Grekler arasındaki ayrılık bir düşmanlığa dönüşmüştür; İstanbullu Grekler köpeklerine «Rim-Papa» adını koymaya başlıyorlar. Papalığın, «ayrılıkçılarsa İslam daha iyidir» düşüncesinin karşısında Grekler daha net bir biçimde «Müslümanlar Papa'dan daha iyidir» savını çıkıyorlar. Korku ve nefret beraber gidiyor.

Uzun sayılacak bir zaman için sorunun böylece donduğu düşünülebilir; Cengiz'in tatarları, Anadolu'daki Türk egemenliğini yıkmış durumdadır. Anadolu'da bir tehlike olmayınca Batı zorlama ve koşullarını dayatma gücünü yitiriyor.

Batı Avrupa'nın Doğu'daki devletlerin kendisini görerek yardım dilenciliği ile karşısına gelinceye kadar beklemesinin eski bir politika olduğu anlaşılıyor; Cengiz, önüne kattığı sürülerle İran uygarlığını yıkıp Küçük Asya'daki Selçuk Devleti'nin iktidarını, bir daha kazanılamayacak bir biçimde sarsarken, İstanbul Sarayı rahatlıyor (*). Bir rehabilitasyon ve rahatlık dönemi yaşıyor.

Fakat Orhan'ın kuvvetleri 1352 yılında Cinbi ve 1354 yılında da Gelibolu'yu fethedince, Doğu Roma, Osmanlı tehlikesine uyanıyor; aynı zamanda Balkanlar'dan Stephen Dushan, İstanbul'un fethine hazırlanıyor. Dushan'ın yürü-

---

kiden mamur ve kalabalık olan şehir yarı yarıya harap olmuş ve boşalmış idi. Zenginler, asiller, ekseriyet itibarı ile, İznik'e geçtiler. Bizans'ın muhteşem binaları yavaş yavaş harap ve yok olmağa başladı».

«Zayıf Latin İmparatorluğu, iflastan kurtulmak için, Bizans'ın sanat eserlerini, dini müesseselere ait hazineleri artırma ile satışa çıkarmak mecburiyetinde kaldı».

İslâm Ansiklopedisi, Cilt 5/2, s. 1168.

(*) Geçerken burada Osmanoğlu'nun en büyük şansının, iki yıkım üzerine gelmiş olması olduğunu belirtmek durumundayım; Batı'dan gelen Latin yıkımı ile Doğu'dan gelen Cengiz yıkımı arkasından Küçük Asya ve Balkan yarımadalarında bir boşluk doğuyor.

yüşü, başka bir cepheden de, ünyon politikasını güncelleştiriyor; Konstantinopl Klisesi'ne bağlı olarak hıristiyanlaşmış Dushan, Roma İmparatoru olabilmek ve bu amaçla da Papa'nın desteğini alabilmek için iki büyük klisenin ünyonunu kabul etti.

Bu sırada İmparator olan Kantakuzenes, Doğu Roma'yı koruyabilmek için önce, damadı Orhan ile Dushan arasında bir ittifakı önlemeye çalışıyor ve buna verdiği önemin bir sonucu olarak Orhan'ın Dushan'a gönderdiği delegasyonu pusuya düşürüyor, bir kısmını öldürüyor, bir kısmını esir ediyor. Bundan sonra da yıkılıncaya kadar Doğu Roma İmparatorları'nın temel politikasını kuruyor ve uygulıyor.

Burada Sir Edwin Pears'ten aktarma yapıyorum: «Selefleri gibi Cantacuzenus de, Batı'ya ve özellikle Papa'ya, Türkler'in ilerleyişini durdurmada yardım alınacak yer olarak bakıyordu. Hükümdarlığı süresince Batı'dan yardım sağlama ve Kliselerin ünyonunu sağlama, birbirinden ayrılmaz iki hedef olarak, hep var oldu. Birbiri arkasından her papanın sürdürdüğü ünyonu sağlama gayretleri Cantacuzenus'da hazır bir karşılık buldu»[9]. Kantakuzenes ile birlikte, akıncı Türkler'i durdurabilmek için savaşcı saydığı Latinler'in yardımını sağlamak artık değişmez politikadır; nefret ile korkuyu birbirinden ayırmak mümkün olmuyor.

Ancak Latin yardımını sağlama politikasının bir çaresizlik ve çaresizlikten doğan bir teslimiyet çizgisi olduğunu belirtmek durumundayım; Konstantinopl'da 1204-1261 yılları arasında yaşanan Latin istilasından başka deneyimleri de var. Bu deneyimler içinde Katalan Şirketi'nin ayrı bir yeri bulunuyor ve söz edilmesi gerekiyor. Catalan Company, İspanya'da bir paralı asker kuvvetidir; para için savaş yapıyorlar. On Dördüncü yüz yılın başında İspanya Kralı Ferdinand Dragon'un hizmetindeler; Kral, Sicilya ile barış yapınca, Katalan Şirketi askerlerinden kurtulmak için, bunları Doğu Roma'ya göndermeyi planlıyor ve gönderiyor. Şefleri Roger de Flor'un komutasında sekiz bin paralı Katalan Şirketi askeri, Konstantinopl'e geliyorlar.

İmparator hoşnuttur; önce Cenevizleri tedip için kullanıyor. Daha sonra bunların yağmacı bir sürü olduklarını anlayınca bunlardan kurtulmak istiyor ve gemilerle Kapudağ'ına çıkarıyor. Aslında uzaklaştırması, Grand Company de denilen Katalan Şirketi askerleriyle, yapmış oldukları tecavüzler nedeniyle, Grekler arasında savaş çıkacak; böylece Marmara'nın güneyine çıkarılan Katalan paralı askerleri, On Dördüncü yüz yılın ilk on yılında Türklerle savaşmaya ve tüm Anadolu'yu yağma etmeye başlıyorlar; Toroslar'a kadar iniyorlar. Buradaki Grek köylüleri de yağmadan geçiriyorlar.

Paralı askerler artık İmparator'un başına bir dert haline geliyor; İmparator, Gelibolu'ya geçmelerini istiyor. Gelibolu'da ise başta reisleri Roger de Flor olmak üzere önde gelen komutanları, ani bir hücumla öldürülüyorlar; bundan sonra Katalan paralı askerleri tam bir intikam ve yağma hareketini, düşünülmesi çok zor bir vahşet ile, sergiliyorlar. Çeşitli kaynaklar, bu yağma ile Edirne ile İstanbul arasının yaşanmaz bir hal aldığını ve Grek köylülerin sığınacak yer bulamadıklarını belirtiyorlar; Batı Trakya halkı, Doğu Roma'nın dışında her türlü otoriteyi kabule hazır bir duruma geliyor.

Artık çöküş kesindir; Doğu Roma'nın yönetici sınıfı, çöküşü önleyebilmek için her türlü çareye ve inkara hazırdır. 1369 yılında İmparator John Palaeologos, tahtı büyük oğlu Andronicus'a emanet ederek yardım sağlamak ve ünyonu gerçekleştirmek için Roma'ya gidiyor ve Roma Klisesi'ne bağlılığını ilan ediyor. 19 Ekim 1369 tarihinde, Doğu Roma İmparatoru John Palaeologos, Roma'da St. Peter Klisesi'nin büyük mihrabına başını koyarak, Ortodoks Klisesi'nin günahları ve hataları için tövbe ediyor; Papa, İmparator'un başını okşayarak «Klise'nin oğlu» olduğunu ilan ediyor.

Hepsi güzel; Papa, İmparator'un eline bir de mektup vermeyi ihmal etmiyor. Bu mektup ile bütün hıristiyan prensleri, Türkler'e karşı, Doğu Roma'ya yardıma davet

ediliyor. İmparator John, bu mektupla, Avrupa'yı dolaşarak, Latin prenslerinin Türkler'e karşı para, asker ve gemi yardımlarını toplayacağına inanıyor; Fransa'dan eli boş dönüyor. Ülkesine dönerken Venedik'te, borçlarını ödemediği için tutuklanıyor ve oğluna para göndermesi için haber salıyor; Andronicus, babasının yerine tahta geçme planları içinde olduğu için, para olmadığı cevabını veriyor. Küçük oğlu Manuel'in Selanik'ten topladığı para ile tutukluluktan kurtuluyor; bir araştırmada «John Palaeogolus başkentine daha da fakirleşmiş olarak döndü» deniliyor[10]. Hiç bir yardım sağlayamadan Konstantinopl'a dönüyor.

1399 yılında İmparator Manuel şansını denemek istiyor; yardım ve ünyon için Avrupa turuna çıkıyor. Her yerde, İtalya, Fransa ve özellikle İngiltere'de Dördüncü Henry'nin sarayında imparator törenleriyle karşılanıyor, büyük saygı görüyor; hiç bir yardım alamıyor. En büyük yardımı bu kez yine Moğollar'dan alıyorlar; Timur'un 1402 yılında Türkler'i mağlup ederek İstanbul'u almayı kafasına koymuş olan Birinci Bayezid'i esir etmesi, Doğu Roma İmparatorluğu için yeniden bir nefes alma dönemini başlatıyor.

Fakat artık çöküş duygusu içlerine sinmiş durumdadır; her imparator, tahta çıkar çıkmaz ünyonu gerçekleştirme yollarını arıyor. İstanbul'un fethinden önceki son yarım yüz yılda ünyon politikası en çok Papa ile Doğu Roma İmparatoru'nu ilgilendiriyor; her ikisi için de bir tutku haline geliyor.

En büyük başarı, 1439 yılında Floransa Konsili ile elde ediliyor; bu sırada yine bir Doğu Roma İmparatoru, İtalya'dadır. Sekizinci John Palaeologus'un katılımıyla Doğu ve Batı Kliselerinin ünyonu imzalanıyor; bunun, Osmanoğlu başkentinde panik yaratmış olduğuna daha önce değindim. 1439 Floransa Konsili kararının, Osmanoğlu Cumhuriyeti'nde Candarlı Halil Paşa'nın başını çektiği güvercinler partisi ile Şahabettin Şahin Paşa'nın liderliğindeki şahinler partisi arasındaki kavgaları artırdığı biliniyor; tekrarlamak gereğini duymuyorum.

Ünyon, Osmanoğlu yönetimindeki yılgınların yılgınlığını artırıyor ve Avrupa ve bu arada Konstantinopl'e karşı daha uzlaşmacı bir politika izlenmesi sonucuna götürüyor; uc beyleri ise daha atılgan olmak gereğini duyuyorlar. Uc Beyleri taraftar ve liderlerinin küçük ve kimsenin ciddiye almadığı Prens Mehmet'i bu sırada hatırlamaları ve Murad'ın yolunu izlemesi ihtimali yüksek ve Kapı Kulu Partisi liderlerinin gözdesi Şehzade Alaattin'in öldürülmesine bu sırada karar verildiğini tahmin ediyorum; olayların mantığı bu tahmini zorluyor.

İki Kilise'nin ünyonu, bütün ünyon tartışmaları içinde tek olumlu sonucu veriyor; bir Haçlı Ordusu'nun kurabildiğinden söz edebiliyorum. İtalyan, Fransız, Alman askerleriyle takviyeli, Macar Yanoş Hünyadi komutasındaki Haçlı Orduları, 1440 yıllarının başlarında, Türk kuvvetlerine büyük yenilgiler tattırıyorlar ve zarar veriyorlar. Kral Ladislav ile Yanoş, Buda'da esir alınmış Türk generalleri sergisi açıyor; moral yükseliyor. Ancak 1444 Varna yenilgisiyle, tarih öyle gösteriyor, İstanbul'un fethi önceden belli oluyor.

İstanbul'un Yağma Tarihi : II

«Latin İstilasında Evler Yıkılıp Yakacak Yapıldı»

İstanbul'da avukatlık da yapmış olan Sir Edwin Pears'in 1903 yılında «Grek İmparatorluğu'nun Yıkılışı ve Constantinople'un Türkler Tarafından Zaptının Hikayesi» başlığıyla yayınladığı çalışmasının Türkler'e sempatiyle yaklaştığını söylemek mümkün değil; yine de 1204 yılında başlayan Latin istilasının sonuçlarını yazmaktan geri kalmıyor. Yağmanın ve yıkımın, İstanbul'da Latin İmparatorluğu süresince sürdüğünü yazıyor.

Sir Edwin, Latin istilasından önce Doğu Roma'nın zayıf düştüğünü söyleyerek başlıyor: «İm-

paratorluk, Asya'dan gelen sürülere mukavemet ettiği ve böylece Avrupa için sağlam bir korunak işlevi gördüğü son yüz elli sene içinde güç kaybetti». Bunu, otuz yıllık saltanat kavgaları izliyor. «Otuz yıl süren saltanat savaşları sırasında prestij kaybına uğruyor». Güç ve prestij kaybı, Latin istilasını kolaylaştırıyor.

«Sonuç, tarihinde ilk kez, Kent'in zaptedilmesidir». 1204 yılında Haçlı Ordusu adı altında Latinler İstanbul'u zaptediyorlar.

«Bunu, yağma ve bu müthiş zenginliğin paylaşımı izledi; büyük bir bölümü Batı'ya gitti, ama belki de daha büyük bir bölümü tahrip edildi». Haçlı Liderleri sarayları da paylaşıyorlar; Baldwin'e iki saray düşüyor. «Baldwin'e Konstantinople'un iki emperyal sarayı ve kentteki ganimetin dörtte birisi ayrıldı; geriye kalan dörtte üç de Haçlılar ile Venedikliler arasında pay edilecekti». Sürekli yağma ve katı kurallara uygun olarak sürekli paylaşım var.

Kentin zaptına katılanlar arasında tarihçi Villehardouin de var; şunları kaydediyor: «Dünya kurulduğundan beri hiç bir kentte bu kadar çok ganimet olmamıştır. Herkes hoşuna giden evi aldı ve herkese yetecek kadar ev vardı. Yoksullar birden bire zengin oluverdiler». Büyük bir servet transferi söz konusu ediliyor.

Ancak ilk yağma ile işler bitmiyor; Batılılar, Konstantinople'de işleyen bir yönetim kuramıyorlar: «Konstantinople'den gittikçe daha moral bozucu haberler gelmeye başladı. Gelir her yıl azalıyordu. Avrupa'da toplanmış olan para çoktan harcanmıştı ve şövalyeler, para için, umutsuz çarelere başvuruyorlardı. Kliselerin ve kamu binalarının kubbelerindeki bakırlar, sikke yapılmak için, sökülüyordu. Boş evler yıkılıyor ve en-

kazı yakacak olarak kullanılıyordu». Sürekli yıkım söz konusudur.

«Haçlıların, kentin en değerli hazinesi saydıkları kutsal emanetler» de bir bir satılmaya başlandı. Konstantinop'de, Baldwin ve diğer baronlar paraya ihtiyaç duyuyorlardı: «Baldwin ve baronların kolay kolay vazgeçemeyecekleri hakiki haçların, mızrakların, süngerlerin ve diğer nesnelerin büyük bir bölümü satılıp paraya çevrilmek üzere Fransa'ya gönderildi». Devletler arası servet ve zenginlik transferi de yapılıyor.

«Kent Grekler tarafından tekrar zaptedildiğinde bir viraneye dönmüştü. Evler, kliseler ve manastırlar haraptı; tüm iskan yerleri boşaltılmıştı. Yangınlarda yıkılan ve yenileri yapılmayan evlerin yerleri büyük çöplükler olmuştu». Grekler, bayındır bir kentten çıkıp bir pislik yuvasına dönüyorlar.

«Avrupa'nın en kültürlü ve en uygar halkından oluşan kent halkı gitmiş yerine, başta Fransız olmak üzere bir miktar, yabancı kolonist tarafından yoksullaştırılmış az sayıda zavallı Grekler gelmişlerdi». Cengiz'in sürüleri, Büyük İran uygarlığının ürünlerini tahrip eder sarayları yıkarken, Haçlı vahşiler de Doğu Roma uygarlığının ürünlerini yerle bir ediyorlardı.

«Yabancı işgalciler kenti yağma eder, Lisippus'un bronz atlarını, sayısız sanat ürününü ve pek çok değeri Batı'ya taşırlarken, bunlar ve elli sekiz yıllık işgal sırasında bunları izleyenler, zaptettikleri halkın sanatına karşı takındıkları hakaretamiz cehalet ile, muhtemelen, yağmaladıklarından çok daha fazlasını tahrip ettiler». On Üçüncü yüz yılda Batı ile Doğu, İstanbul'da karşılaştırılacak olursa, Latinler'in Doğu Roma uygarlığı karşısındaki tutumları kızıl derililerin be-

yaz sanat eseri karşısındaki vahşi şaşkınlıklarına benziyor.

«Latin işgalinin imparatorluğa verdiği en ciddi zarar, Ortodoks Klisesi içinde eski Roma'ya karşı yarattığı keskin antagonizm oldu». Latin işgali ile İstanbullular, Batı ile ünyonun anlamını öğrenmeye başladılar. «Ünyon, iki kuşaklık bir zaman boyunca egemenliğini zorla kabul ettirmiş olan bir yabancı kliseye gönüllü olarak tabi olmak demekti». Sokaktaki insan ünyon'u, artık, böyle anlıyordu.

«Bu yüzden, din adamlarının ve laik halkın çoğuna göre, ünyon, artık bir esaret rozeti olduğu için reddedilmeliydi». Yöneticilerin Batı'dan yardım istemeleri ve bunun için ünyona razı olmalarına karşın sıradan halk ünyon'u bir esaret arması sayıyordu.

Kuvvetlerin Sürülüşü

1439 Floransa Konsili ile ünyonun imza töreninde, iki seçkin isim var; burada ortak olan yazgıları kısa bir zaman sonra birbirinin karşısına dikiliyor. Bunlardan birisi Kardinal İsidore'dur; Grek kökenli ve Kiev'de başpiskoposluk yapmış bir din adamı oluyor. Katolik Klisesi'nin davasını benimsiyor ve Papa'nın önemli adamı, ünyon uzmanı olarak ünyon işlerinde temsilciliğini üstleniyor.

Diğeri ise George Scholarius'tur; çok saygın bir İstanbullu olarak İmparator ile birlikte İtalya'ya gidiyor, imzaya katılıyor, ancak çok kısa bir zaman sonra hata yapmış olduğunu açıklıyor. Scholarius, 1452 yılında Aya Sofya'da yapılan ve Kardinal İsidore'un Papa'nın temsilcisi olarak hazır bulunduğu ünyon törenini protesto ediyor; İsi-

dore ile Patrik Gregorius'un birlikte yönettikleri bu ayinde, Papa Nikola adına dua ediliyor. Böylece İstanbullu Grekler in çoğunun hıçkırıklar içinde katıldıkları bu ayinle Ortodoks Klisesi, Katolik Klisesi'ne bağlanmış oluyor.

Kuşatma sırasında İsidore, Konstantinopl'dadır ve bir savunma bölgesinde komutanlık yapıyor. Kent düştüğünde ve halk ve savunmada olanlar kılıç ya da pala ile öldürülürken kurnaz İsidore, üzerindeki kardinal giysilerini derhal halktan birisine giydiriyor, haçlarını takıyor, kendisine yoksulun giysilerini alıyor; kısa bir zaman içinde Türkler, yoksul İstanbullu'yu İsidore sanarak param parça ediyorlar. İsidore, bir gemiye binebiliyor ve İtalya'ya ulaşıyor; Avrupa'da, Tebaldi ile birlikte anti-Türk kampanyasının sözcüleri arasına giriyor.

George Scholarius, Fatih tarafından patrik yapılıyor ve Patrik Gennadius adını alıyor; Yeorgios Skolarios veya Patrik Yenadios da deniyor. Yeorgios Skolarios, 1452 yılı sonlarında ve 1453 yılı başında, birleşmeye ve birleşme taraftarlarına karşı büyük ve siyasal bir kampanya düzenliyor; halk, her gün Skolarios'un ne dediğini öğrenmek için manastırının kapısına koşuyor. Skolarius, daha sonra Zeyrek Camii yapılan manastırına kapanıyor ve her gün bir bildiri hazırlayarak manastırın kapısına asıyor. Kuşatmayı yaşamış tarihçi Dukas'ın yazdığına göre George Scholarius, manastırının kapısına şunları asıyor: «Sefil Bizanslılar! Allah'tan ümidinizi neden kestiniz de Frenklerin kuvvetlerine bel bağladınız? Bunların nesine aldandınız? Kaybolacak şehirle birlikte dininizi de kaybediyorsunuz»[11]. Tarih çok açık olarak ortaya koyuyor; Konstantinopl'u kurtaracağı gerekçesiyle mühürlenen ünyon, tam ve en gerekli olduğu zamanda kuşatma içindeki kenti ikiye bölmekten başka bir sonuç doğurmuyor.

Ünyon taraftarları, Skolarios ile birlikte birleşmeye kesinkes karşı olan ve Dukas'ın yazdığına göre «İstanbul içinde Türk sarığı görmek Latin serpuşu görmekten daha iyidir» diyerek propaganda yapan Büyük Dük Lukas Notaras'ın hücumları karşısında ne yapacağını bilemez hale

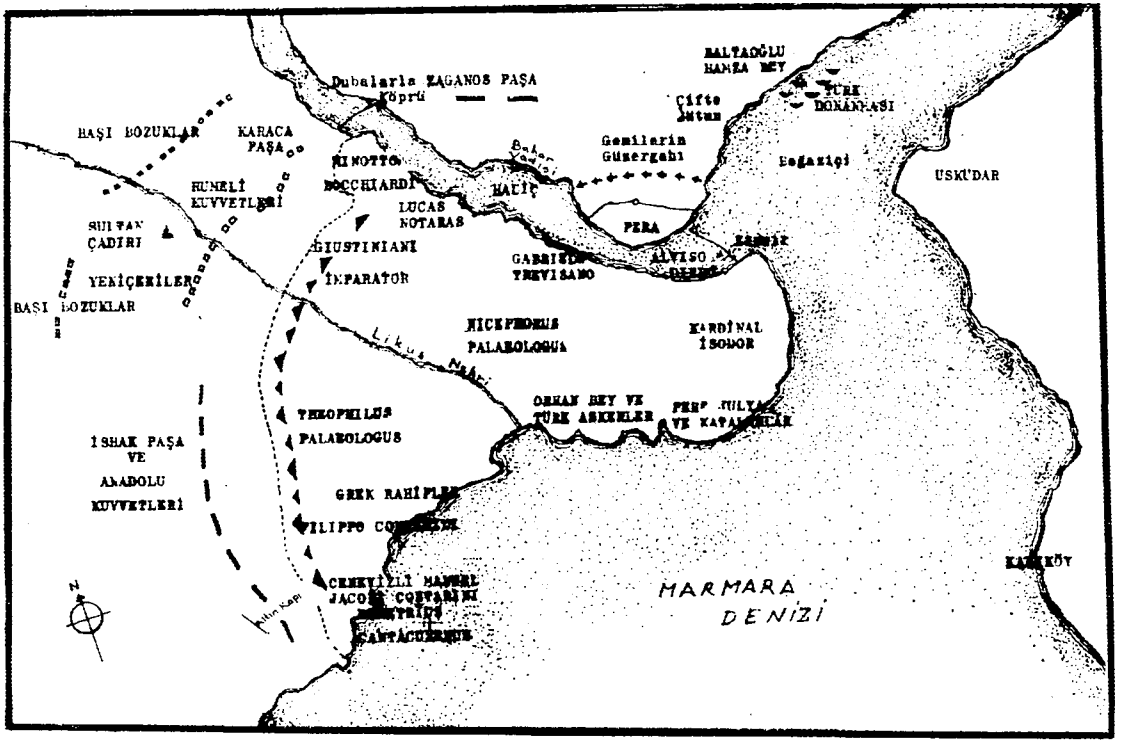
geliyorlar ve sadece samimiyetsiz olduklarını ifade ederek görüşlerini savunabiliyorlar. Bunlar şu görüşlerle kendilerini savunuyorlar: «Bize karşı taarruz eden ve İstanbul'u tamamiyle yutacağını iftihar ile söyleyen büyük ejderi, Allah'ın ne yapacağını görelim de, o zaman katolikler ile birleşip birleşmeyeceğimizi görürsünüz!» Bunlar, «Büyük Ejder» Mehmet tehlikesinden kurtulduktan sonra kliselerini yeniden ayıracaklarını söylemek istiyorlar.

Halkın durumunu ise, yine Dukas'tan, aktarıyorum: «İstanbul ahalisi, güya iki klisenin birleştikleri günden itibaren, Büyük Klise Ayasofya'ya, Musevilerin havrası imiş gibi, girmekten çekiniyorlardı»[12]. Skolarios'un siyasal hareketi halkı etkisi altına aldı. Rahibelerin bir bölümü de Skolarios'un yanında yer almaya başladı; çok saygın bir rahibe, ünyondan sonra, «artık oruç tutmayacağım, et yiyeceğim, Türk giysileri giyeceğim ve Muhammet'e kurban keseceğim» diyerek bağırıyor. Kent tümüyle ikiye bölünüyor (*); bir tarafta zenginler ve asiller, diğer yanda da yoksul halk yer alıyor.

Bu yıl, 1452 yılı, aynı zamanda Mehmet'in Boğazı da ikiye bölmek için harekete geçtiği yıldır; İkinci Mehmet, Birinci Bayezit'in yaptırdığı Anadolu Hisarı'nın karşısına, zamanında «Boğaz Kesen» adıyla bilinen ve Grekçe sözcüğün özelliği nedeniyle «Baş Kesen» olarak da anlaşılan kaleyi yaptırıyor. Bugün Rumeli Hisarı denilen Boğaz Kesen Kalesi'nin Boğaz trafiğini ve özellikle Konstantinopl'un kuşatılması halinde Karadeniz'den gelebilecek yardımı kesinlikle durdurabilecek bir yere dikildiği konusunda hiç bir tartışma yok; son İmparator Konstantin, bu kalenin yapımını önlemek için, nerede ise Mehmet'e yalvarıyor.

(*) «Bu üzücü durum, asillerin ve genel olarak yüksek sınıfların yurt sevgisi ve siyasal akıl eksikliği yüzünden daha da kötüleşiyordu».

Chedonul Mijatovich, Constantin Palaeologus The Last Emperor of the Greeks 1448-1453 - The Conquest of Conctantinople By the Turks, Chicago, 1892, s. 125.

Dubalarla ZAGANOS PAŞA
Köprü
BALTAOĞLU
HAMZA BEY
Çifte Minare
TÜRK
DONANMASI
Gemilerin
Güvergahı
Boğaziçi
USKÜDAR
BAŞI BOZUKLAR
KARACA
PAŞA
RUMELİ
KUVVETLERİ
GIUSTINIANI
BOCCHIARDI
LUCAS
NOTARAS
HALİÇ
PERA
SULTAN
ÇADIRI
YENİÇERİLER
İMPARATOR
GABRIELE
TREVISANO
ALVISO
BAŞI BOZUKLAR
NICEPHORUS
PALAEOLOGUS
KARDİNAL
İSIDOR
THEOPHILUS
PALAEOLOGUS
İSHAK PAŞA
VE
ANADOLU
KUVVETLERİ
ORHAN BEY VE
TÜRK ASKERLERİ
GREK RAHİPLERİ
MARMARA
DENİZİ
KADIKÖY

Nicolo Barbaro da, kuşatmayı yaşayanlar arasında yer alıyor; Venedikli ve Cenevizlerden nefret ediyor. «İstanbul Kuşatması Günlüğü» olarak kaleme aldığı ve bugüne kadar kalan notları, Türkler kadar Venedik'in can düşmanı Cenova ve kuşatma içindeki Cenevizlere kini sergiliyor; bu nedenle bu değerli günlüğün güvenirlik değerini önemli ölçüde azaltıyor.

«In March, 1452, Mahomet Bey the Turk set about building a fine castle six miles from Constantinople towards the mouth of the Black Sea»[13]. Türk Mehmet Bey, Karadeniz'in ağzına doğru İstanbul'dan altı mil uzaklıkta, güzel bir kale yaptırmaya başlıyor. Çağdaş Doğu Roma ve Avrupa kaynakları genellikle, Mehmet'ten, «Türk» olarak söz ediyorlar; Mehmet, Bizans'a özenerek isminin başına «Grand» ya da «Muazzam» sözcüğünü de eklemeyi tercih ettiği için de çok zaman «Büyük Türk» diyorlar.

İşte İmparator Konstantin'in büyük bir çaresizlikle kliselerin ünyonunu pekiştirmek için Roma ile Nova Roma arasında delegasyon trafiğine güvendiği 1452 yılında ve özellikle yazında Mehmet, Boğaz Kesen Kalesi'nin yapımını tamamlayabilmek için olağanüstü çaba harcıyor ve angarya dahil her türlü zorlamadan kaçınmıyor. Barbaro yazıyor: «Bütün Ağustos ayı boyunca, 1452 yılında, bu kale inşa ediliyordu ve çok açık bir biçimde Konstantinopl'u almak amacıyla yapılıyordu». Ve bu sırada Konstantinopl'da hükümdar bir Konstantin'dir.

Öyle anlaşılıyor; İstanbullular batıl inançları çok olan bir kent halkıdır. Batıl inançlarının çoğunun çok eski yıllardan geldiğini sanıyorum (*); çöküntünün yaklaşması pek çok batıl itikatın ortaya çıkmasına da yol açıyor. Bunlar-

(*) Konstantinopl, 29 Mayıs 1453 tarihinde Salı günü zaptediliyor. Türkler'in yaptığı büyük ve acımasız katliamın üzüntüsü ile olmalı; yıllar yılı İstanbullu Grek kadınlar, salı gününü uğursuz sayarlar, çamaşır yıkamazlar, makas kullanmazlar. Başka çalışmalarımda da yazdım, tekrarlıyorum. Batıl inancı bile, kültür türünden, yabancılardan «alırız»; Türk İstanbullular da salı gününü uğursuz sayıyorlar.

dan birisi, İstanbul'un asıl kurucusu Büyük Konstantin olduğu için, her halde, İstanbullular, Konstantinopl'un, başlarındaki hükümdarın adının Konstantin olduğu bir başka zamanda yıkılacağına inanmaya başlıyorlar. Şimdi Konstantin hükümdardır.

Mehmet'in Boğaz Kesen'i yaptırdığı sırada İmparator Konstantin'in ne yaptığını, Barbaro'nun günlüğünden aktarmak durumundayım: «The Emperor, who feared his enemy the Turk, sent presents every day to him while the castle was being built, and every day he sent embassies and all this the emperor did from fear»[14]. Konstantin korkuyor ve insaat devam ederken Türk Mehmet'e hediye üstüne hediye ve heyet arkasından heyet gönderiyor; korkuyor ve izlenecek başka bir yol bulamıyor.

Doğu Roma'nın son imparatoru Konstantin, İmparator Manuel ile İmparatoriçe İren'in on çocuğunun sekizincisi olarak 1404 yılında dünyaya geliyor; tahta geçmek türünden hiç bir hevesinin bulunmadığı kaydediliyor. Basit, dürüst. başkalarına yardımı seven, açık konuşmayı seven bir Bizans prensi olarak biliniyor; kardeşi Demetrius tahta geçmek için çok daha hırslı davranıyor. Demetrius'un bir önemli gerekçesi var; babası Manuel imparatorken, dolayısıyla «purple» yatakta dünyaya geldiğini, Konstantin'in ise böyle olmadığını ileri sürüyor. Bu gerekçedir; ancak Demetrius ile Konstantin arasındaki taht tartışması, Demetrius'un Türkofil ve Konstantin'in yurtsever olmasından doğuyor. Demetrius, Doğu'dan gelen büyük güç'e, Türkler'e, sığınarak tahtında kalmayı planlıyor ve Demetrius ile Konstantin arasındaki taht tartışması İstanbul'da Türkofil ve Türkofob hizbin mücadelesine dönüşüyor.

İstanbul'da türkofob hizip, Türkleri sevmeyenler fraksiyonu, kazanıyor ve Konstantin, belki de sonuncu olduğunu sezerek, Doğu Roma tahtına çıkıyor. İyi bir insandır; kardeşi Demetrius'u öldürmüyor ve vali yapıyor.

Türkofob Konstantin, bazı araştırmacıların kullandıkları bir niteleme ile «Greklerin Son İmparatoru», yurdunu savunmada çaresizlik ve güçsüzlük ile karşılaştığı için, Batı'nın, Roma'nın oyuncağı olma yazgısını değiştiremi-

yor. Hagia Sofia'da, Ortodoks Greklerin bugün bile hatırlamak istemedikleri ünyon ayini, Konstantin'in huzurunda yapılıyor.

Ancak Türk kuşatması, Son İmparator Konstantin'in korkusunun kendisi için değil halkı ve Grekler'in, belki de hiç bir kentin tanımadığı bir yoğunluk ve tutkuyla, bağlı oldukları İstanbul için, olduğunu gösteriyor. Kenti teslim etmesi halinde sağ olarak ve bütün servetiyle birlikte istediği yere gidebileceği haberini gönderen Büyük Türk'e son cevabı şudur: «Artık dönüyorum ve yalnızca Tanrı'ya bakıyorum. Eğer bu kentin Senin olması O'nun iradesi ise, O'nun iradesine karşı çıkacak kimse nerededir? Eğer O, Sen'de barış duyguları yaratabilirse sadece mutlu olacağım. Bunun dışında Seni, bütün yeminlerinden ve benimle yaptığın anlaşmalardan serbest bırakıyorum ve başkentimin kapılarını kapatıyorum; halkımı, kanımın son damlasına kadar, savunacağım! En Adil, En Büyük Yargıç, ikimizi birden Yargılama Kürsüsü'nün önüne çağırıncaya kadar mutluluk içinde saltanat sür». Konstantin, sadece Mehmet'e bu haberi göndermekle kalmıyor; kuşatmanın her anında kaçması için kendisine zorlayanlara ve bunun imparatorluğu korumak için gerekli olduğunu ileri sürenlere, hep karşı koyuyor; halkı ile birlikte ölmek istediğini tekrarlıyor.

Türkler'in İstanbul"a girdiğini ve katliamın başladığını görünce, «Beni öldürecek bir hıristiyan yok mu?» diye haykırarak ağladığı rivayet ediliyor. İki yeniçeri daha sonra Konstantin'i öldürdüklerini iddia ederek bahşiş almak istiyor; bahşişleri veriliyor. Konstantin'in ölüsü, ayaklarındaki ayakkabıdan tanınıyor; Büyük Dük Lukas Notaras teşhise yardımcı oluyor. Başı, ölü vücudundan ayrılıyor; bugün Çemberlitaş olabilecek olan yerde dikili taşların birisinin tepesine asılıyor. İstanbullular o gün Konstantin'in güzel başını, bir dikili taşın tepesinde ve korkuyla seyrediyorlar. Sonra Konstantin'in başının indirildiği, temizlendiği, kokular sürüldüğü ve iyi bir kutunun içine konarak diğer müslüman devletlerinin emirlerine gönderildiği rivayet ediliyor; hepsi teker teker Konstantin'in başını seyrediyorlar.

Yenilmeye mahkum; halkı bölünmüş ve ayrıca kentin içine yerleşik, savunmada önemli bir rol oynamaya aday Venedikliler ile Cenevizler birbirine düşman davranıyorlar. Nerede ise silahlarını Türkler yerine birbirine çevirmeyi tercih ediyorlar.

Kuşatma sırasında Doğu Roma askeri gücünden söz etmem gerekiyor; On Dokuzuncu yüz yıl başında Türk ordusunun durumunu hatırlatabiliyorum. Daha önce de değindim; Türklerin yeniçeri adıyla uygulamaya koydukları düzen, Doğu Roma'da ve genel olarak Roma'da hiç bir zaman mevcut olmadı. Bu tür bir ayrılık var; ancak bunun dışında silahlı kuvvetler, eyaletten gelenler ve merkezde düzenli olarak var olan birlikler olarak iki ayrı güçten oluşuyor. Bu yanıyla Osmanlı silahlı kuvvetlerinin kuruluşu ile özdeşleşmiş oluyor; merkezde var olan birlikler, Doğu Roma'nın paralı aşkerleridir.

Doğu Roma'nın paralı askerleri ırklar açısından büyük bir çeşitliliği sergiliyorlar: Norman, Ingiliz, Rus, Gürcü, Alan, Ermeni, Peçenek, Türk, Araplar, Doğu Roma ordusunun paralı asker birliklerini meydana getiriyorlar[15]. Yalnız zaman içinde silahlı kuvvetler, Türk ordusu'ndakine benzer bir değişime, uygun sözcükle dejenerasyona uğruyor; önce, eyalet kuvvetleri değerini yitiriyor ve komşularını korkutmayan bir güç durumuna dönüşüyor. Sonra paralı askerler bozuluyor ve Doğu Roma Hazinesi, paralı asker besleyemeyecek kadar yoksullaşıyor.

Grand Company, ya da Katalan Şirketi, artık Doğu Roma'nın kendisinin düzenli olarak besleyerek tuttuğu bir güç değil ve tümüyle kiralık paralı askerlerdir. Bu halleriyle sürekli ve düzenli paralı askerlerden ya da dejenerasyon aşamalarında paralı asker kategorisinin dışına çıkamayan yeniçerilerden daha tahripkar ve bozucu davranıyorlar (*). O kadar öyle ki Sir Edwin Pears bir yerde

(*) «Hükümdar devletin güvenliğini paralı askerlerle sağlamak isterse hiçbir zaman güvence içinde olamaz. Çünkü bunlar arasında birlik yoktur; haris, disiplinsiz ve sadakatsizdirler. Dostları arasında yürekli, düşman karşısında korkak olurlar».

«Barışta onlar tarafından, savaşta düşman tarafından soyulursunuz».

şunları yazmak zorunda kalıyor: «Küçük Asya'nın hıristiyanları, neredeyse Osman'ın askerlerinden kaçarmış gibi Şirket'ten kurtulmak için Başkent'e dökülüyorlardı»[16]. Öyle anlaşılıyor Doğu Roma'nın paralı askerleri, sonunda, kendisine karşı dönüyor; zayıflatan bir güç oluyor.

Paralı Katalan Birlikleri'nin Trakya ve Küçük Asya'daki pratiklerinin Türkler'in tarihi üzerindeki etkisini abartanlar var; Sir Edwin, Türkler'in, Şirket'in daveti üzerine Çanakkale'yi aştığını ileri sürüyor. Batı Avrupa'da Osmanlı düzeninin anlaşılmasında daha etkili olan Gibbons ise Katalan Şirketi'nin yeniçerilik için bir model olduğunu ileri sürebiliyor; «It may be that Orkhan had learned a valuable lesson from his observation of the Catalans and of the early Turkish invaders in Europe»[17]. Bunu Batılıların, Doğu'nun öğretmeni oldukları konusundaki ön yargılarına bağlamak durumundayım.

Tekrarlamak zorundayım; daha sonra Osman-oğlu adını alan aşiret, Selçuk Rum İmparatorluğu'nun zayıflaması üzerine Küçük Asya'da ve Ege Sahilleri'nde güç kazanan Türk beylikleri içinde en önemsizlerinden birisi ve belki de önemsiz olanıdır. On Dördüncü yüz yılın başında Doğu Roma'yı ve Ege'deki hıristiyan güçleri en çok rahatsız eden Aydın-oğlu Beyliği'dir ve Osmanoğulları güçlenmeden çok daha önce Aydın-oğlu İzmir'i işgal edebiliyor. Kapıkulu Ocakları üzerine Tarih Kurumu'nun yayınında ise şunlar yazıyor: «Tarihlerin rivayetlerine göre Birinci Murad Bey, ulemadan Karamanlı Rüstem'in ikazı ve Kazasker Çandarlı Kara Halil Efendi'nin izahatı üzerine Aydınoğullarında da görüldüğü üzere harpte alınan erkek esirlerden beşte birini devlet hesabına ve asker ihtiyacına göre almağı kanun

---

«Savaşmadığınız dönemlerde asker olmayı pekala isterler. Ancak savaş gelip çattığı zaman kaçarlar ya da kaçmak isterler».

N. Machiavelli, Hükümdar. İstanbul, 1984, s. 61.

Cevdet Paşa'nın söylediklerine çok uzak düşmüyor.

«Kısacası yeniçerilik bir kuru nam ve ünvan olup devlete isyan etmek üzere bu ünvan bir birlik ve toplanma işareti olurdu».

Tarih-i Cevdet, Cilt 7, s. 375-376.

yapmıştı»[18]. Hıristiyan halkların topraklarına yerleşen ve hıristiyan halktan esir alan Türk beylikleri, yeniçeri düzenini yeniden keşfediyorlar; hıristiyan çocuklarını devşirerek müslüman Türk savaşçı yapmayı deniyorlar.

Yeniçerilik düzeninde Türkler'in modeli yine kendileridir (*); tekrarlamak pahasına da olsa bu düzeni Türkler'in kendi kölelik döneminde öğrendiklerini belirtmek durumundayım. İlk ve bir kurum olarak uygulayanlar Memlük Devleti'ni kurabilmişlerdir; Memlük Devleti, Türkler'in köle devletini anlatıyor.

Orhan'ın Osmanoğlu düzenine ithal ettiği kabul edilen timar sistemi, esasında, müslüman koloniler yaratmayı amaçlıyor; hep Batı'ya doğru kayan uc topraklara her taraftan gelecek serüvenci ve savaşçı müslümanlara yeni topraklar, timar olarak dağıtılıyor ve karşılığında savaşçı sipahi beslemeleri isteniyor. Bunlar yeni asillerdir; daha sonra ise bunlara Mihal-oğlu ve Malkoç-oğlu örneklerinden bilinen müslüman olan hıristiyan asiller katılıyor ve Osmanoğlu Trakya ve Balkanları fethedince timar verile-

---

«*) Timarlı birliklerin ise, hiç bir özgün yanı yok; evrensel bir niteliği var. Bunları uc topraklara uygulanmış feodal kurum saymakta en küçük sakınca yok ve Doğu Roma İmparatorluğu'nda akritoi adıyla önemli bir işlev görüyor.

«Müslüman dünyanın her köşesinden serüvencileri çeken askeri kolonizasyon planının tasarlanması onuru Orhan'a veriliyor. Ganimeti bir yem olarak kullanmanın ötesinde Orhan zaptedilen toprakların fethedenler arasında paylaşılmasını da uygulamaya koydu. Kendisine timar verilen, bunun karşılığında belli sayıda tümüyle donatılmış sipahiyi devlet hizmetine vermekle yükümlüydü».

«Bu haliyle proje sadece, zamanın gıcırdayan Avrupa feodalizminin kopyesi olarak görünüyor. Ancak kurnaz Orhan, sonucu tümden değiştiren iki değişiklik yaptı. Birincisi, vasallarından timar sahipleri, y.k.) gerekli görüldüğü sürece hizmet vermeye razı olmalarını istedi ve böylece sınırlı askeri hizmet tehlikesini bertaraf etti. Daha önemlisi ve ikincisi, timarda mirası kaldırarak daha sonraki asalet sahibi kuşakların merkezi otoriteye kafa tutacak kadar güçlenmelerini önledi».

Lynn Montross, War Through the Ages, N.Y., 1960, s. 216.

cek hıristiyan asillerden müslüman olmaları bile istenmiyor.

Yeniçerilik düzeni ise Birinci Murad'ın karşılaştığı asimilasyon sorunundan doğuyor; önce bir muhafız alayı büyüklüğünde, emirin sarayını ve kendisini koruyacak kadar bir kul ordusu kurmak için hıristiyan erkek çocukları devşiriliyor. Başlangıçta Gelibolu devşirme merkezi işlevi görüyor; beş hıristiyan çocuktan birisinin saraya muhafız olarak yetiştirilmesi yasa hükmü haline getiriliyor. Esirlerin beşte birisi söz konusu olduğu için buna «Pençik Yasası», müslümanlaştırılan hıristiyan esir çocuklara da «pençik oğlanları» da denilebiliyor.

Başlangıçta yalnızca saray muhafız alayı olarak yetiştirilmiş olduklarını, yeniçerilerin, Birinci Bayezid'in ölümünden sonra ortaya çıkan iç savaşta ve saltanat kavgalarında hiç önemli bir rol oynamamış olmalarından da çıkarmak mümkün görünüyor; daha sonra ve özellikle İkinci Mehmet zamanında önem kazanıyorlar. Ancak model, Abbasi Halifeleri'nin uzun yıllar kullandıkları Köle Türk askerleri düzenidir. Maveraünnehir'den satın alınan Türk esirleri, Arap Emirleri'nin sarayında bir tür paralı askerler olarak hizmet ediyorlar; asil asker ailelerini oluşturuyorlar.

Aktarıyorum: «The **mamluk** military-slave institution is, generally speaking, an exclusively Muslim phenomenon. In any case, it has no parallel worthy of name outside the Muslim world» (*). Köle asker islamın bir buluşudur; «Abbasi Halifeleri döneminin başlaması ile, islamın silahlı kuvvetlerinin iranlılaştırılması, iranization ve memlükleş-

(*) «Genel olarak söylediğinde memlük askeri köle kurumu, tümüyle bir müslüman olgusudur. Her halde, islam dünyasının dışında bu ismin kullanılmasını hak eden bir benzeri yoktur».

David Ayalon, Preliminary Remarks on the Mamluk Military Institution in Islam,
V.J. Parry - M.E. Yapp, eds., War, Technology and Society in the Middle East, Oxford University Press, 1975, içinde, s. 44.

tirilmesi, mamlukization, süreçleri büyük ölçüde hızlandı»[19]. Bir yandan İran usüllerini taklit ve diğer yandan köle asker kullanma gelişiyor.

İslam, esir Türkleri büluğ çağında alıyor ve islamlaştırarak asker olarak yetiştiriyor. Türkler, diğer ırklar arasında, en iyi köle asker olmalarıyla derhal sivriliyorlar ve bu kadar net bir duruma yol açıyor ki, «Türk» ve «Memlük» adları aynı anlama geliyorlar. David Ayalon, aynı çalışmasında, şunları yazıyor: «Furthermore, they were considered, from the outset, to be of the same stock (min jins wahid) as the Turks and the mamluks (whose most common name at that time was Turk or Atrati) and, therefore, an ultimate source of strength to Islam». Türk köle askerler, İslam'ın gücünü oluşturuyorlar.

Bu konuda bir kuşkuya yer olmadığını sanıyorum; bir başka araştırıcı da, «bu dönemde Türkler bir etnik grup olarak en gözde köle askerlerdi» diye yazıyor (*). Hiç kuşku yok, Birinci Murad, hem asimilasyon sorununu çözmek ve hem de saray muhafızları yetiştirebilmek için önündeki bir modele bakıyor.

Yeniçeri kurumuna modellik eden memlük askerlerinin üstün savaşçılar olabildikleri, genellikle, kabul ediliyor; ancak yeniçerilerin savaş gücü konusunda yalnızca bir edebiyat var. Bu edebiyat ayıklandığı zaman yeniçeri güruhunun hiç bir zaman savaş tarihinde bir yeri olamayacağı sonucuna varıyorum; başından beri başarısız savaş birliklerini meydana getiriyorlar.

Daha sonraki yıllarda, On Yedinci yüz yılın başında, yeniçeri güruhu bir savaş anında Batılı karşıtlarına yalnızca komik görünüyor; Leopold Von Ranke, bu dönemle il-

(*) «Paganların yaşadığı stepler sınırın hemen içindeki esirpazarlarından satın alınan bu Türk esirleri doğrudan doğruya Bağdat'a ve Halife'nin diğer büyük kentlerine gönderiliyordu».

C.E. Bosworth, Recruitment, Master and Review in Islamic Armies,

V.J. Parry-M.E. Yapp, eds., war, Techonogy, and Society in the Middle East, op. cit., içinde, s. 65.

gili olarak, «Yeniçeriler Avrupalılara artık silahlarıyla değil, yalnız heybetleri ve bağrışlarıyla dehşet salmaktan başka bir şey yapamaz görünüyorlardı,» diyor. Von Ranke şunları ekliyor: «Türklerin harb nizamına bakan Avrupalılar, bunların halini bir boğanın oraya buraya saldırması ve zahirde tehlikeli görünmekle beraber akıllıca ve beceriklice hareket suretile çok daha az kuvvetli bir şahıs tarafından yenilmesine benzetiyorlardı». Böyle bir durumun daha sonra ortaya çıktığına inanılıyor.

Ayrıntılı bir araştırmaya dayanarak söylemek durumunda değilim; ancak bu çalışma içinde bulgularım, yeniçeri güruhunun başından itibaren beceriksiz, savaşmaktan çok kaçmayı düşünen bir sürü olduğu izlenimini veriyor. Diğer yandan hem Osmanlı takvim yazıcılarının hem de bunların izinden pek ayrılamayan modern Türk tarihçilerinin, kuruluş ve yükselme döneminde Osmanlı silahlı kuvvetlerinin yenilgilerinin üstünü örtmek için olağanüstü bir çaba ve vurdumduymazlık gösterdikleri biliniyor; İkinci Murad'ın zamanında, takvim yazıcıları ile tarihçilerin gizlediği pek çok yenilgi ortaya çıkıyor.

Birinci Selim'in Şah İsmail'in üzerine yürürken yeniçerilerin savaştan kaçmak için düzenledikleri gösteriler, belki de, hem savaşın sonucu başarılı olduğu ve hem de Selim'in erkeklik üzerine nutkunun duyurulması istendiği için yazılmış olmalıdır; ancak neden ne olursa olsun, yeniçeri güruhunun savaşçı olmadığını da gösteriyor. Fatih'in Belgrad yenilgisi üzerinde ise pek az duruluyor; Fatih'i övmek için yazılmış bir çalışmadan bile burada yeniçerilerin savaştan kaçmalarının örneklerini bulabiliyorum. Böyle bir kaynaktan aktarıyorum: «Padişah daha fazla sabredemiyerek coştu, haykırdı ve yanında bulunan yeniçeri ağasını fena halde hırpaladı, çünkü yeniçeriler meydanda yoktu, Türk ordusu dağılmış, piyade ve süvariler birer tarafa sığınmışlardı»[20]. İstanbul'un fethinden dört yıl sonra, yeniçeri ordusu, Belgrad önünde büyük bir moralsizlik ve becerisizlik sergiliyor.

Fatih, 1475 yılında Boğdan'da da büyük bir yenilgi tadıyor; aynı kaynakta, «Rakovitza denilen bu yerde yapıl-

mış olan savaşta Türk ordusu büyük bir mağlubiyete uğradı, askerlerinin bir çoğu bakatlıkta boğuldu» diye yazıyor[21]. Yeniçeriler, tüm Batılı kaynaklarda birleşildiği türden, ilk güçlükler karşısında kaçmayı seviyorlar. Rakovitza yenilgisi şöyle oluyor: «Padişah yeniçerilerin ilerlemesini emretti. Yeniçeriler aldıkları emre uyarak top ateşine rağmen saldırdılar ve arabaların teşkil ettiği hatta girdiler. Ancak bazı kaynaklara göre bu müthiş top ateşinin karşısında yeniçeriler yerlere kapanarak ileriye gitmemek gibi bir hal aldılar. Şimdiye kadar görülmemiş olan bu halden ötürü Fatih Sultan Mehmet'in canı çok sıkılmış ve Yeniçeri Ağası Trabzonlu Mehmet Ağa'yı yanına çağırarak 'bu oğlanlar ne aceb iş itdiler, dilaverlik kemerin kuşanan böyle mi ider' diye azarlamış ve atını Boğdanlılar üzerine sürmüştü». Üstünün örtülmek ve gerekçe bulunmak istenmesine karşın, yeniçeriler, kaçmaya başlamadan önce yere kapanıyorlar; Fatih de «bu oğlanlar acaba ne iş yapıyorlar?» diye sormak zorunluluğunu duyuyor.

Başlardaki yaygın başarı, yeniçeri güruhun güçsüzlük nedenlerinin görünmesini önlüyor; Türk ordusu, genellikle, «Doğu savaşçılığının sürüler halinde üşüşme taktikleri» ile, sawarming tactics of Eastern warfare, savaşıyor.

H.J. Parry'nin, «La Manière de Combattre» başlığıyla yayınladığı bir incelemesinden, yeniçerilerin en güçlü oldukları zamanlarda yeniçeriler hakkında yapılmış iki değerlendirmeyi aktarmak durumundayım; her ikisi de yeniçerilerin ciddiye alınacak bir savaş güçü yaratamadığında birleşiyor. Kendisi asker olmamakla birlikte Türkler ile savaşanlardan güvenilir bilgiler topladığına inanılan Paolo Givio, 1531 yılında Venedik'te yayınladığı Commentari delle Cose de Turchi'de, «yeniçerilerin, Bohemyalı, İspanyol ve İtalyan tüfenklileriyle eşgüdüm içinde savaşan Alman kargılı askerlere hiç bir zaman yetişemeyeceğini» yazıyor[22]. On altıncı yüz yılın başında, hıristiyan askerlerinin hem yiğitlikte ve hem de donanımda, Sultan'ın askerlerini çok geride bıraktığında ısrar ediyor.

Türkler ile savaşmış olan Polonyalı Jan Tarnowski de «Osmanlıların süvaride, hıristiyanların piyade de üstün ol-

duklarını» yazıyor[23]. Jan Tarnowski, savaş deneyimine dayanarak Osmanlı silahlı kuvvetlerini değerlendiren en eski kaynak oluyor; «Türkler daha kalabalık, hıristiyanlar daha savaşçı ve daha iyi eğitilmişlerdir» diyor. Türk savaş taktikleri üzerinde tüm değerlendirmeler, Türklerin çok büyük sayılarla savaştıkları, düşmanlarının üzerine sürüler türünden üşüştükleri ve daha çok kaçarak savaşmayı tercih ettikleri konularında birleşiyorlar.

Bir parantez açıyorum; kuşkusuz İstanbul kuşatmasında kaçarak savaş taktiğini uygulamak mümkün değil. Doğu Roma askerlerinin pek öyle surlardan çıkacak güçleri yok ve sayıları elvermiyor. Ayrıca Türkler'in surların önüne iki yüz bin askeri yığmasına karşılık Doğu Roma'nın savunmaya katılabilen kuvvetlerinin toplamı on bin çevresinde kalıyor (*). Bütün bunlara karşın, Türk askerlerinin morali son derece düşük görülüyor; Yanoş'un geldiğiyle ilgili uydurma bir haber bile yeniçerileri savaştan vazgeçmenin sınırlarına getirebiliyor.

Parantezden sonra tezi yazıyorum: İstanbul'un fethi Türk ordusunun değil, Uc Beyleri Partisi'ne dayanan Mehmet'in iradesinin sonucudur.

Böylece bu çalışmanın on birinci tezi'ni de formüle etmiş bulunuyorum; ordu ile bilgiye, bu tezi formüle edebilmek ve geliştirebilmek için ihtiyaç var.

Devam ediyorum ve Türk ordusunun silah donatımına geliyorum. Petroviç'in Balkan kaynaklarını kullanarak Balkanlar'da ateşli silahların kullanılış tarihi üzerine yapmış olduğu incelemeye göre, Türkler'in ateşli silahları ilk kez kullanmalarının Birinci Mehmed'in saltanat dönemine rastladığına inanılıyor[24]. Eğer Balkan halklarının Türkler'in Gelibolu'yu almasından hemen sonra ateşli silahlar kullanmaya başladıkları kabul edilirse, Türkler'in en azından Balkan halklarından yarım yüz yıl ve belki de daha uzun bir zaman aralığı sonra ateşli silahları kullanmaya başladıkları ortaya çıkıyor. Balkanlar Batı Avrupa'dan, Türkler

(*) Çeşitli kaynaklarda verilen sayıların ortalamasını yazıyorum. Aslında rakamlar çok çeşitleniyor. Hammer, hücum 200.000, savunma 5.000, diyor

de Balkanlardan oldukça sonra ateşli silahları tanıyorlar.

Türkler ateşli silahları fethetmek için çıktıkları Balkanlar'da öğreniyorlar; yine Petroviç, 1393 yılında Dubrovnik Kalesi'nde her biri 100 ve 150 kiloya yakın taş gülle atan bombard'ların, top kullanılmış olduğundan söz ediyor[25]. Türkler'in top teknolojisine hiç bir katkıları söz konusu olamaz; Mehmet, sadece, o zamana kadar düşünülmemiş büyüklükte taş gülle atan toplar imal ettiriyor.

Ancak ölçeği büyüdükçe teknolojide önemli bir yenilik olmadığı ve döküm teknolojinin bir özgün yanı bulunmadığı için Türkler tarafından imal edilen toplar pek çok hantal oluyorlar; tüm hıristiyan kaynaklar, Türk toplarının yerinden oynatılmadığı, manda veya öküzlerle bile çekilemediğinde birleşiyorlar[26]. C.E. de Warnery'nin 1770 yılında yayınlanan «Remarque Sur le Militaire des Turcs» adlı çalışmasından şu cümle aktarılabiliyor: «Dan une bataille, s'ils (les Turcs) sont les attaquants, ils ne s'en servent que rarement (de leur artillerie) et pour mieux dire, Jamais»[27]. Özellikle hücumda, Türk topçusunun savaşın gelişimi üzerinde hiç bir etkisi olmadığına inanılıyor.

Ancak Konstantinopl Kuşatması'nda Türk topları önemli bir rol oynuyor; bunun iki nedeni var. Birincisi, toplar hareket ettirilmiyor; Konstantinopl, Türk toprakları içinde bir adadır. Topları, ateş edeceği yerde dökmek bile mümkün görünüyor ve ikinci olarak, Fatih, o zamana kadar görülmemiş büyüklükte toplar döktürüyor.

Kuşatmayı yaşamış olan Barbaro'nun günlüğünden aktarıyorum: «Toplar çok büyüktü, ama birisi olağanüstü büyük olup altı yüz kiloluk gülle atabiliyordu; atış yapıldığında kentin bütün surları, surların içindeki toprak sallanıyor, ve hatta limandaki gemiler yerinden oynuyordu»[28]. Henüz patlayıcı mermiler atılmıyor; atılan altı yüz kiloya yakın taş güllelerdir. Ancak gerekli etkiyi yaratıyor: «Yarattığı büyük gürültü ile atışlar şok etkisi yapıyordu ve bir çok kadın bayılıyordu. Paganların dünyasında bundan büyük bir top hiç görülmemişti ve surları büyük hasarlar yaratarak yıkan işte bu toplardı». Topların gürültüsüne bir de

Türk askerlerinin bağrışları ekleniyor ve Barbaro şu bilgileri de veriyor: «Paganlar (dinsizler, y.k.) ateş ederken bir de Türk usulü bağırıyorlardı, sanki gök ikiye ayrılacakmış gibi bir etki yapıyordu». Topun büyük bir moral yıkıcısı olduğunu tekrarlayarak şunu da aktarıyorum: «Bütün kent panik halindeydi ve herkes ağlıyor ve paganların şiddetinden kurtulabilmek için Tanrı'ya ve Bakire Meryem'e dua ediyorlardı»[29]. Mehmet, inadıyla, önce savunmacıların morallerini yıktı.

Grekler'in de topları var; ancak daha küçük ölçekte toplara sahip bulunuyorlar. Bununla birlikte önemli iş yapıyor; ancak, Mehmet'in büyük toplarının gücünü dengeleyebilen Grek silahı, Grek Alevi olarak biliniyor. Grek Alevi, barutun icadına kadar Orta Çağ'ın en müthiş silahı oldu; Doğu Romalılar formülünü çok büyük bir sır olarak sakladılar. İlk kez 673-678 yılları arasında müslümanların Konstantinopl'u kuşatmalarında kullanıldı ve kenti yeniden kurtardı.

Orta Çağ'ın bu mucize silahının Suriyeli Calinicus tarafından icat edilmiş olduğu sanılıyor; uzun yıllar büyük giz olarak korunan formülünün nafta, kireç, sülfür ve asfalt içerdiği biliniyor. Düşman gemilerine ve askerlerine ateşli oklarla atıldığı gibi kuşatmalarda surları zorlayanların üzerine dökülüyor.

Müslümanlar bu alev karşısında uzun süre perişan oldular; Doğu Roma için formülü ima etmek bile ölüm cezasıyla cezalandırılması gereken bir ihanet ve aynı zamanda büyük bir günah sayılıyordu. Buna karşın Araplar, Birinci Haçlı seferinden hemen önce formülü çözebildiler ve Saraken (*) Alevi'ni haçlı askerlerine karşı kullanabildiler.

(*) Saraken, Avrupalıların, müslüman savaşçıların tümüne verdikleri isimdir; kaynağı ve kökeni pek bilinmiyor. Arapça «şarkiyun», doğulu, sözcüğünden gelmesi ve bozularak saraken sözcüğüne dönüşmesi üzerinde de duruluyor. Böylece Grek Alevi'nin karşısına Doğulu Alevi çıkmış oluyor.

Müslüman Araplar'ın Konstantiniye'yi iki kez kuşatmaları

Konstantinopl kuşatmasında Mehmet'in toplarını Macar Urban Usta'nın döktüğü biliniyor; Grek Alevi'nin savunma içinde kullanımını ise Alman Johan Grant yönetiyor. Johan'ın yönetiminde kullanılan Grek Alevi, Türkler'in bir çok kuşatma makinasını, helepolis, yakmada başarılı oluyor. Kuşatma makinası yakıldıkça da en önde olan Türk askerleri alevler içinde yanıyorlar.

Şimdi ilk hücuma geliyorum ve bir kaynaktan aktarıyorum: «Bir saat kadar süren çok şiddetli bir çarpışmadan sonra, surları savunanlar ilk hücumu başarıyla püskürttü. Sağnak halinde taş atmak, ok yağdırmak ve mermi sıkmaktan çok daha öldürücü etkiye sahip olan Grek Alevi dalgaları, surların üzerinden yoğun bulut gibi görünen saldırganların üzerine dökülüyordu. En sonunda hendekteki Türkler panikleldiler ve büyük bir terörle hendekten çıkmaya, meyil boyunca kaçmaya başladılar»[30]. Böylece kaçarak ölümden kurtulmayı planlıyorlar.

Mümkün değil; önce savunmanın aşamalarını yazmak durumundayım. Birinci aşamada hendek var; Türkler'in su ile dolu bu hendeği taşla doldurarak geçilebilir hale getirmeleri zor değil. Bundan sonra birinci sur geliyor; yaklaşık yedi metre yüksekliğindedir. Arkasından yirmi metre yüksekliğinde ikinci sur var; hendeği aşanlar, Orta Çağ'da kuşatma makinası adı verilen ve yüksek merdivenli bir şahmerdan olarak da düşünebilecek ve Grekçe helepolis olarak isimlendirilen aygıtlarla birinci sura çıkmaya çalışıyorlar. Çıkarken başlarına dökülen Grek Alevi ile alevler içinde ölüyorlar. Ölümden kurtulmak isteyenler hendekten geriye doğru kaçmaya çalışıyor ve ölümden kurtulamıyorlar.

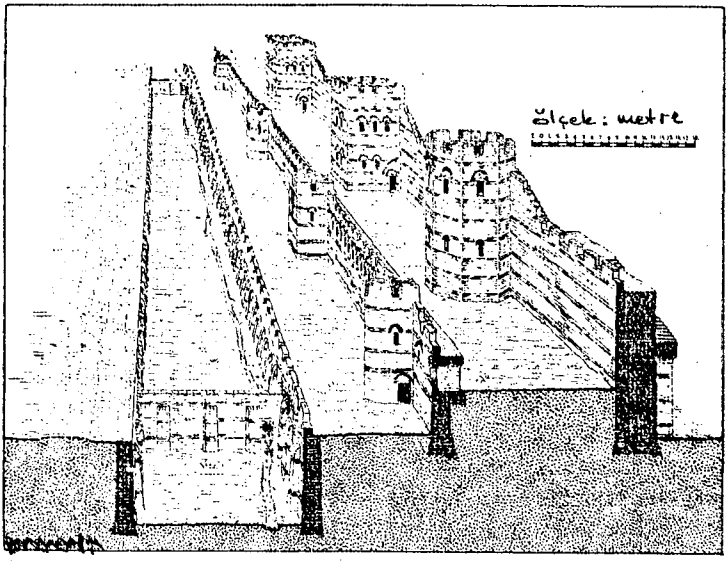
ve sonuç alamamaları üzerine Gibbon şu değerlendirmeleri yapıyor:

«İlk iki kuşatmada Konstantinople'un kurtulması, tümüyle, Grek Ateşi'nin yeniliğine, şiddetine ve gerçek etkisine bağlanabilir».

«Konstantinopl ve Grek Ateşi, Arapları, Avrupa'nın Doğu Girişi'nden uzaklaştırabilir».

E. Gibbon, The Decline and Fall of the Roman Empire, Vol. III, 1185 A.D.-1453 A.D. N.Y., s. 218-220.

İstanbul'un Surları: Hendek ve Birinci ve İkinci Sur

İkinci Teodiosus zamanında Altınkapı veya Yaldızlı Kapı ile İkinci Askeri Kapı veya Belgrad Kapısı arasındaki bölüm

Aktarmayı sürdürüyorum: «Fakat zavallı kaçaklar, ellerinde demir topuz ve zincirden kırbaçlarıyla, (courbatch olarak yazılıyor, y.k.) bir sıra çavuşla (chaoushes yazılıyor, y.k.) karşılaşıyorlar; çavuşlar kaçakları tekrar hendeğe sürüyor. Bu acımasız çavuşlardan kaçabilen pek az saldırgan palalarını çekmiş yeniçerilerle karşılaşıyor ve böylece yalnızca iki ölümden birisini seçme zorunda kalarak tekrar hücuma dönüyorlar». Hücumun en önünde olanlar hücumdan dönecek olurlarsa çavuşlar ve yeniçeriler tarafından öldürülüyorlar; hücumun önünde olanlar için iki ölümden birisini seçmekten başka özgürlük bırakılmıyor.

Osmanoğlu savaşlarında kuvvetlerin böylesi sürülüşünü son derece etkili buluyorum; bu netlikte olmasa bile bü-

tün hücumlarda belli bir durumun ortaya çıktığını görüyorum. İlk hücum edenler iki düzenden de umudunu kesmiş ve umutsuz oldukları kadar da inançsızlar oluyorlar. İlk güçlükte geriye kaçıyorlar.

İlk hücum edenler ilk başarısızlıkta geri kaçarken, güçleri yeterse, birlikte hücuma çıktıkları arkadaşlarını öldürmeye niyet edebiliyorlar.

Osmanoğlu savaşlarında hücumda ilk olarak sürülenlerin ayrı bir adı var; bunlara «azap» deniliyor. Çok çeşitli dinden, çok çeşitli ırktan geliyorlar; yaşları ilerlemiş ve çok hayal kırıklığına uğramış oldukları için kazanma şansı az ve buna karşın ödülü yüksek kumarlara mahkum hissediyorlar. Azapların ilk hücum eden olmaları, kuşatmayı ilk önce yararak en iyi ganimetleri almak ve bu arada kahraman da olarak daha önceki yaşamlarında kaybettikleri fırsatların hepsini telafi etmek istemelerinden kaynaklanıyor.

Azaplar, her hücumda ortaya çıkıyor.

Şimdi Parry'in «La Manière de Combatre» adlı çalışmasından aktarıyorum: «Sultan, uzun tüfenk taşıyan özel muhafızları ve yeniçerilerin korumasında muhabere hattının ortasında duruyordu. Top, yeniçerilerin önünde sıralanıyordu. Bu merkezi konumun sağında ve solunda kapıkulu süvarileri bir tehlike halinde müdahale etmek üzere bekliyordu. Bu cephenin daha ilerisinde ve topların da önünde, azap denilen, 'li asapi', yaya olarak savaşan daha az değerli birlikler vardı. En ilerdeki bu azap'ların her iki yanında da timarlı sipahiler, eyaletlerden gelen atlı askerler yer alıyordu»[31]. Bu, Osmanlı kuvvetlerinin sürülüşü geneldir; çok az değişiyor.

Kuvvetlerin bu konumuna bir de akıncılar ekleniyor; akıncılar, azapların da ilerisine giderek düşman kuvvetleriyle temasa geçiyor, düşman kuvvetlerini azapların üzerine çekiyor. Düşmanın gelmesi halinde azaplar bölünerek top ve tüfenk ateşine imkan veriyorlar; bu arada iki ateş arasında kalarak kırılıyorlar.

Osmanoğlu kuvvetlerinin bu genel sürülüşü (*) İstanbul kuşatmasında da tekrarlanıyor; azapları en öne sürmek için ayrıca nedenler var. Profesör Runciman, «The Fall of Constantinopl» adını taşıyan incelemesinde şunları kaydediyor: Fatih «küstah ifadeler kullanmasına karşın kendi ordusu ile ilgili deneyimlerinden düşmana saygı göstermeyi öğrenmiştir. Bu durumda, muharebede en iyi birliklerini risk etmeden önce düşmanı yormayı tercih edecekti. Önce düzensiz birliklerini, başı-bozukları, öne sürüyordu. Dünyanın her yerinden ve her ırktan gelmiş, çoğu Türk fakat pek çoğu hıristiyan ülkelerden gelen Slav, Macar, Alman, İtalyan ve hatta Grek maceracılardı; sultanın verdiği yüksek maaş ve vaad ettiği ganimetler nedeniyle hıristiyan kardeşleriyle savaşmaya hazırdılar»[32]. Azaplar, büyük ganimetler peşinde koşarken ya cepheden yağan

(*) «It is irregular infantry azabs) were placed in the front when battle was engaged. It made little difeerence how many of these were killed, or whether they made a good show. They served to draw the first fire of the enemy. When the enemy's energy was exhausted or when he was led to pursue the fleeing azabs, thinking the victory his, he came upon the second line, which consisted of paid, disciplined troops».

Herbert Adams Gibbons, The Foundation of the Ottoman Empire, Oxford, 1916, s. 82.

Kuşatma'da Greklerle birlikte savunmaya katılan Venedikli Barbaro bilgi veriyor.

«İlk gelen grup, bunlar hıristiyandı, merdivenleri surlara taşımakla görevliydiler ve merdivenleri surlara dayar dayamaz, onları, kendilerine omuz verenlerle birlikte hemen aşağıya attık ve hepsi derhal öldüler ve sağ kalan pek azının da ölmesi için üzerlerine büyük taşlar atıyorduk; sonunda surların dibine gelenlerin hepsi öldü».

«Merdivenleri dayayanlar bu kadar insanın öldüğünü görünce, taşlarla ölmemek için mevzilerine doğru kaçmaya başladılar ve arkadakiler bunların kaçtıklarını görünce, derhal palalarını çekip bunları doğramaya başladılar ve surlara doğru koşmaya mecbur ettiler, böylece ya bu tarafta ya öbür tarafta ölümle karşı karşıya geldiler ve bu birinci grup öldürülünce veya doğranınca, ikinci grup aynı şiddetle hücuma başladı».

Nicolo Barbaro, Diary of the Siege of Constantinople, N.Y., 1969, s. 62.

Grek Alevi ile yanarak ya da kaçarken, geriye dönmelerini önlemek isteyen silah arkadaşlarının palalarıyla parçalanarak ölüme gidiyorlar.

Her hücumda ganimetten ümidi kesen ve karşılaştığı mukavemetle korkan azapları geriye doğru kaçarken acımasızca öldürecek silah arkadaşları çıkıyor.

Bir ölçüde mecburlar; kaçak azaplar, birlikte hücuma çıktıkları eski silah arkadaşlarını öldürmek zorunda kalıyorlar.

Hücumdan geri dönen azaplar, hücuma devam eden silah arkadaşlarına hücum ediyorlar.

Kömürcüyan'ın İstanbul Tarihi

İstanbul'un Adları ve Surları

İstanbul'a muhtelif devirlerde ayrı ayrı adlar verilmiştir. Önce, ilk banisi Byzas'ın adıyla Byzantion tesmiye edilmiştir. Marcus Aurelius'un hakimiyeti devrinde, bir aralık, mezkûr imparatorun manevî babası İmparator Antonius'un adına izafeten Antonion tesmiye edilmiştir. İmparator Konstantin, İstanbul'u paytaht olarak kurduktan sonra, şehre Nea Roma (Yeni Roma) ve Konstantinopolis adları verilmiştir. Araplar, bilâhire, şehri Kostantiniye diye yad etmişler, Türkler de İslâmbol, Dersaadet (Der-i saadet), Derâliyye ve Asitâne namlarıyla tesmiye etmişlerdir. Fakat şehrin asıl yerleşmiş ve yayılmış ismi İstanbul'dur ki bu ad Bizanslıların, fetihten evvel, «şehirde» manasına kullandıkları ve Konsantinopolos adının muharrefi olması zannedilen «Stin-polis» den gelmiştir.

Mâlûm olduğu veçhile, İstanbul'u tamamıyla ihata eden ve bu gün hâlâ mevcut olan surların yalnız muayyen bir kısmı Büyük Konstantin ta-

rafından yapılmış, kara surları ise bilâhire Theodosius zamanında inşa edilmiştir. Konstantin'in adıyla anılan ilk sur, İstanbul'un yalnız beş tepesini içine alırdı. Bu sur, Samatya civarında Etyemez'den başlayıp İsa Kapısı mescidi'nin yanındaki «Güzel Kapı» (Porta Aurea) ya gelir ki bu kapının ismi daha sonra, Yedikule'deki Yaldızlı Kapı'ya verilmiştir. Sur, orada bir zaviye teşkil ettikten sonra, düz bir hat ile, Eksokionion denilen geniş sahanın içinde Çukur-bostan (eski Mocus sarnıcı)ın şarkından ve Lycus (Lüküs = Bayrampaşa ve Yenibahçe) vadisinden geçerek Fatih tepesine çıkar, oradan da, Unkapanı (Platea Mesa) kapısına inerdi. Bu surlardan bugün yalnız bâzı duvar parçalarına tesadüf edilir.

Bilâhire Theodosius II.'un saltanatı devrinde (408 - 450) Konstantin surlarının dışında zamanla teşekkül etmiş mahalleleri de şehrin içine alarak korumak icab ettiğinden, o zamanın İstanbul valisi Cyrus Constantin'in gayretiyle Theodosius suru denilen ve bugün mevcut olan surlarla burclar yaptırılmış ve hendekler açılmıştır.

Umumiyetle Cyrus'un adıyla anılan Theodosius surlarının banisi, o zamanlarda devletin başında bulunan Anthemius'dur. Şarkî Roma İmparatorluğunun tarihinde büyük bir nam kazanmış olan bu devlet adamının, imparatorluğu barbar istilâlarına karşı korumak bakımından yaptığı hizmetler çok büyüktür. İmparator Arcadius, 405 senesinde onu Şark umum valisi (praefectus praetoris) tayin ettiği vakit, aziz İoannes Khrysostomos: «Bu tayinle Anthemius'un şahsından ziyade makam şereflendirilmiştir» demiştir. Anthemius, devletin emniyetini korumak için Balkan yarımadasından Hun'ları çıkarmış ve Tuna'nın şimaline attığı düşmanın geri gelmesini önlemek için Tuna'da 250 gemiden müteşekkil da-

imî bir filo bırakmış, İllirya şehirlerini tahkim etmiş ve İstanbul'u da metin bir kale haline getirmiştir.

Anthemius surları, 413 senesinde, Theodosius henüz oniki yaşında iken yapılmıştır. Fakat, surun inşasından 34 yıl sonra, 447 senesinde zuhur eden şiddetli bir zelzele, surun büyük bir kısmını, 47 kulesiyle beraber yıkmıştır. Aynı yılda, Attila, Theodosius'un ordularını üç muharebede üst üste mağlûp ederek, Makedonya ve Trakya eyaletlerini istilâ ettikten sonra İstanbul'un yakınına Anthyras'a (Büyük-çekmece) kadar gelmiş ve imparatora ağır bir sulh muahedesi kabul ettirmiştir. Bu muahedenin ahkâmına göre, Tuna'nın cenubunda bulunan topraklar Hunlar'a terkedilmiş, İmparator tarafından 6000 libra altın tazminat verilmiş ve senevi vergi miktarı 700 libra altından 2100 libraya çıkarılmıştır.

İşte bu şiddetli buhran içindedir ki Anthemius'un haleflerinden Konstantin, surları üç ay gibi kısa bir zamanda tekrar inşa etmiştir. Cyrus Constantin, Anthemius'un yaptığı surlara ilâveten, arada, orduların hareketine müsaid bir boşluk bırakarak ikinci bir dış sur da inşa etmiş ve bunun önünde de derin bir hendek kazdırmıştır. Yeni Mevlevîhane kapısında (Porta Rhegium) bu gün hâlâ mevcut olup Grekçe ve Latince iki kitabe bu surların inşasını belirtir. Grekçe kitabe: «Eparkhus Konstantin, İmparatorun emriyle bu surları altmış günde inşa etmiştir»; Latince kitabe: «Konstantin, Theodosius'un emriyle, bu metin surların inşasını iki aydan daha az bir zamanda bitirmiştir. Ancak Pallas böyle metin bir kaleyi bu kadar süratla yapabilirdi» mealindedir.

Theodosius'un yaptırdığı sur, Marmara sahilinden Vlakherna (Blachernae) sarayına (Tek-

fur sarayı) kadar uzanırdı. Diğer imparatorlar da, zamanla bozulan surları tâmir ve yeni kısımlar ilâve etmişlerdir. Bu imparatorlardan Heraklius (610 - 641), Vlakherna sarayını da Theodosius surlarına bitiştiren duvarları; Ermeni Leon V. de, Vlakherna mahallesi önünde bir duvar inşa ettirmişlerdir.

. . . . . .

Eremye Çelebi Kömürcüyan, İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul, çeviri ve notları yazan Hrand D. Andreasyan, İstanbul, 1952, s. 68-70.

Kuşatma ve Son

Sultan Mehmet bir gece yatağında uyuyamıyor ve Sadrazamı Candarlı Halil'i çağırtıyor; henüz Edirne'deler. Halil, Mehmet'in gece yarısı kendisini çağırmasını hayırlı saymıyor ve kısa zamanda toplayabildiği altın ve mücevherat ile Mehmet'in yanına çıkıyor; rüşvetcidir (*) ve sultanına rüşvet vererek ölümden kurtulabileceğini sanıyor. Altınlar önüne serilince uykusuz Mehmet şaşırıyor ve çağdaşı Bizans Tarihi yazarı Dukas'ın bıraktıklarına göre, Halil'e, şunları söylüyor: «Yatağımın bu baş yastığını görüyor musun? Bu yastığı bütün gece yatağımın bir ucundan öbür ucuna ve diğer uçtan öteki uca nakletmekle meşgul oldum. Yatağa yatıyor ve kalkıyordum, gözüme uyku girmiyordu. Altın veya gümüş paralar seni aldatarak intaç et-

(*) «Halil Paşa iki sebepten dolayı Bizanslıların dostu idi: Birincisi kendisinin insaniyetperver ve halim tabiatta bulunması, diğeri rüşvet kabul etmesidir. Ellerinde ayna gibi parlıyan altınlar getirip de, kendisi ile konuşmak isteyen bir kimse, ağzına gelen en ağır sözleri korkmaksızın kendisine söyleyebilirdi».

Dukas, Bizans Tarihi, VI. Mirmiroğlu çevirisi, İstanbul, 1956, s. 143.

mek isteğim büyük işi geri bırakmaya sevketmesin! Bizanslılarla yakında ciddi bir şekilde harb yapacağız, Allah'ın yardımı ve peygamberin imdadı ile İstanbul'u alacağız»[33]. Bu sırada ya ondokuz ya da yirmi yaşındadır; her iki tahta çıkışında da Batılılar Mehmet'i küçümsüyorlar. Mehmet, hiç kimsenin küçümseyemeyeceği işleri gerçekleştirmenin hırsı ile geceleri uyuyamıyor.

Şimdi kısa bir hazırlıktan sonra sıra, on ikinci teze geliyor: İstanbul, bir hayalettir; almak zor görünmüyor. Türk kaynakları bile yalnızca beş bini asker ve halktan eli silah tutabilecek olan 4973 kişi, yardıma gelen gemi mürettebatı ile Prens Orhan ile komutasındaki altı yüz Türk silahşörle birlikte toplam on beş bin kişi tarafından savunulduğunu ileri sürüyorlar. Bu sayı, tüm kaynaklarda ileri sürülen sayıların en üst sınırıdır; Batılı kaynaklarda savunma gücü beş bin latin askerine kadar iniyor.

Haliç'teki Vlaherne ya da Tekfur sarayı'ndan, Acropolis ya da bugünkü adıyla Saray Burnu'na kadar üç buçuk mil tutuyor ve buradan da Marmara'nın kumlarını (*) yalayarak süren surlar dört mil tutuyor. Bütün Anadolu yakası ve Silivri hariç (**) bütün Trakya Türkler'in elindedir; eğer Avrupa'dan yardım gelmezse, eninde sonunda İstanbul'u düşürmek zor olmuyor.

Ancak bütün bunlar sonradan ortaya çıkıyor. Öncesinde, daha önceki sayısız ve başarısız kuşatmalar ve Halil Partisi'nin mutlaka Batı'dan yardım geleceğini ileri sürmeleri nedeniyle kuşatmayı düşünmek bile bir cüret sayılıyor. Mehmet, son derece cüretli davranıyor. Konstantinopl'u almaya kendisini mecbur sayıyor.

On ikinci tezi yazabiliyorum: İstanbul'un fethi, Mehmet'in iradesinin sonucudur. Türk ordusunun buradaki ro-

(*) Samatya, Grekçe kum sözcüğüyle ilgilidir; Kum Kapı bölgesi o zamanlar İstanbul'un ihtiyaç duyduğu kumları sağlıyor. Bakırköy ise bütün Doğu Roma'nın gerek duyduğu taşları veriyor.

(**) «Bütün imparatorluk, Marmara sahilindeki Silivri Kalesi ile Vize ve Misivri gibi bazı kasabalar ve bir de İstanbul'dan ibaret idi».

lü önemli olmaktan çok uzak görünüyor ve yöneticilerin çok büyük bir bölümü de bir idare-i maslahat psikozu içinde ve statükoya dokunmaktan tirtir korktukları için hem kuşatmayı düşünmüyorlar ve hem de kuşatmayı düşünenlere düşman oluyorlar.

Devam etmeden önce hem Machiavelli'nin ve hem de Karl Marx'ın Doğu ve bu arada Osmanoğlu düzeni ile ilgili olarak yazdıklarının eksik olduğu yolundaki düşüncelerimi tekrarlamak durumundayım; bu çalışmada, en azından Mehmet'e gelinceye kadar Doğu yöneticilerinin çok güçlü ve despotik oldukları yönündeki düşüncelere katılma imkanı bulamadığım ortaya çıkıyor. Mehmet, danışarak iş yapmak mecburiyetini duymasının yanında hem başlarken ve hem de Candarlı Halil Partisi'nin kuşatmanın kaldırılması için yapmış olduğu propagandalar ve düzenledikleri entrikalar nedeniyle kuşatma sırasında, yöneticileri ve hatta yeniçerileri ikna etme zorunluluğunu duyuyor.

İki savaş nutku var; söz etme gereğini duyuyorum. Birinci Savaş Nutku'nda ikinci Mehmet, Konstantinopl'un alınabilir olduğunu kanıtlamaya çalışıyor; bu söylevi, yüksek düzey yöneticilerini hedef alıyor. «Hiç biriniz Şehr'in alınamayacağını düşünmeyin veya başından itibaren benim gibi düşünmüş olan ve çok daha büyük insan gücü ve enerjisiyle ve daha fazla silahla bu kente acımasız bir savaş hali sürdüren, uzun bir kuşatma ve müthiş bir açlıktan yararlanan ve yine de fethetmeyi başaramayan babamın ve büyük babamın (*) deneyimine bakarak mantık yürütmeyin» diyor ve sözlerine böyle başlıyor. Birinci Savaş Nutku'nda kentin alınabilir olduğuna inandırabilecek kanıtlarını ön plana çıkarıyor ve şöyle devam ediyor: «Şimdi Kent için her şey daha zayıftır ve her şey daha kötüleşmiştir»[34]. Kentin durumunu çok iyi bildiği anlaşılıyor; «sakinleri büyük ölçüde kenti boşalttılar ve denizle bağlantısı tümden kesildi» diyor. Sıra İmparatora geliyor: «İm-

(*) «Büyük babam» dediği, Birinci Bayezid olmalıdır. Dedesi Birinci Mehmet, bir miskin ve Bizans'a sığıntıdır.

parator ve çevresi bir kimsenin isteyebileceği türden düşmanlardandır». Zayıf, nüfusu azalmış ve başında «düşman başına» denebilecek türden bir imparator bulunan bir son imparatorluk çiziyor.

İkinci Mehmet'in birinci savaş söylevi tam bir mantık ürünüdür; dışardan yardım merak edilebilir. «İtalya'dan yardıma gelince» diye sözlerini sürdürüyor ve «bunu hiç ummuyorlar» diyerek tartışmayı kesmek istiyor. «Bu kadar da değil, onlar ayrı dinsel inançları nedeniyle nerede ise birbiriyle düşman gibi savaşıyorlar ve bu nedenle iç yapıları fitne ve karışıklıklarla doludur». Eğer Kritovoulos'un İkinci Mehmet'in ağzına yakıştırdığı bu sözler uydurma değilse, Mehmet'in, İstanbul'un içinde ne olup bittiğini çok iyi bildiği anlaşılıyor.

Bir yüreklendirme ve bir savaş çağrısıdır; devam etmek gereğini duyuyorum. «Atalarımızın yiğitliğine ve erdemine utanç getirmeyelim ve imparatorluğumuzun tam ortasında bir müstebit gibi hareket eden ve her fırsatta bize desise hazırlayan böyle bir Kent'in yaşamasına müsaade ederek atalarımıza layık olmayan insanlar durumuna düşemeyelim. Bunun yerine atalarımızın yoluna devam ettiğimizi, onların erkeklik ve yiğitliğini paylaştığımızı gösterelim». Atalarını övüyor ve övmeye devam ediyor: «Kısa zamanda tüm Asya ve Avrupa'yı tepelediler ve kendi çabalarıyla, tehlikeleri göze alarak, oraları fethettiler. Bir çok büyük kenti zaptettiler, tahkim edilmiş kaleleri yıktılar ve sayısız halkın efendisi oldular. Ve bize bu Kent'i zaptetmek düşüyor. Kentin ucundan, acropolis, başlıyan bir hücumla kısa zamanda geriye kalan bölgeleri geçeceğiz ve hiç bir şey gücümüzün ve yönetimimizin önünde duramayacak, sonunda, kısa bir zamanda denizde ve karada efendileri olacağız». İkinci Mehmet'in birinci nutkunun belli başlı noktaları bundan ibaret görünüyor; kendi içinde tutarlı ve coşturucu olduğundan kuşku duymuyorum.

Birinci savaş nutku mantık ile kuruludur ve ikinci savaş nutku tam bir pazarlamacı ağzını yansıtıyor; Candarlı Halil Partisi, CHP, fethin gecikmesi üzerine kuşatmanın kaldırılmasını istiyor. Yeniçeri güruhu içinde Yanoş Hünya-

di'nin yola çıktığı ve bütün Avrupa'nın birleştiği propagandasını yapıyor. Asker kaçmaya ve baş kaldırmaya hazır bekliyor ve bu durumda Genç Mehmet bir pazarlamacı rolünü benimsemek durumunda kalıyor. İkinci Savaş nutku ile İkinci Mehmet, zaptedildikten sonra, Konstantinopl'un üç gün yağma için bırakılacağını vaad ediyor; 1453 yılında Konstantinopl, Latinler'in 1204 yılında yine üç gün özgürce yağmaladıkları gibi üç gün yağma ediliyor.

Sonra, İstanbul'un bu ikinci ve vahşi yağması karşısında İkinci Mehmet'in ağladığı rivayet ediliyor. Duyguludur; duyguları, aklını önlemiyor ve aklının zorladığı yerde duygularına esir olarak özgürce üzülebiliyor. Bunun bir lüks olduğunu düşünüyorum.

Mehmet'in İkinci Savaş Söylevi veya pazarlamacı nutku şöyle başlıyor: «Bir kez kentte her çeşitinden büyük bir servet var; bazısı asillerin sarayında, bazısı güçlülerin konağında, bazısı sıradan insanların evinde ve en iyileri ve en bolu da, altın ve gümüşten yapılmış veya değerli taşlardan, pahalı incilerden oluşan adaklar olarak kiselerde duruyor. Ayrıca muhteşem döşemelerden oluşan bir büyük servet var; diğer bütün eşyalar ve döşemeler bir yana bunların hepsi sizin olacak!»[35] Mehmet, Doğu Roma'nın zenginliğini Türkler'e vaad ediyor.

Maddi yağmadan sonra, sıra insan yağmasına geliyor ve Mehmet, bir pazarlamacı türünden Konstantinopl'un, modern zamanlarda «man power» denilen zenginliklerini saymaya ve saçmaya devam ediyor. «Sonra bir de çok sayıda asil ve seçkin erkek var; bir bölümü sizin köleniz olacak ve bir bölümünü satacaksınız. Bir de çok sayıda ve çok güzel kadın var; gençler, çok güzelleri, evlenmek için nefis bakireler var, bunların bir bölümüne şimdiye kadar erkek gözü değmemiş ve aşikar ki büyük erkeklerle evlenmeyi bekliyorlar. Bunların bir bölümü karınız olacak, bir bölümü hizmetçiniz olacak ve diğerlerini satabileceksiniz. Görüyorsunuz, nereden bakarsanız kazanıyorsunuz; zevk, hizmet ve servet hepsi sizin oluyor». Bütün bunları duyunca yeniçeri güruhunun heyecanlanmamasını mümkün görmüyorum.

Fakat Mehmet, heyecanlandırmayı artırmak istiyor ve kendisini çok heyecanlandıran noktaya geliyor: «Sonra oğlan çocuklarına da sahip olacaksınız; çok sayıda, çok güzel ve asil ailelerin oğlanları sizin olacak». Bütün bunlarla askerlerini coşturabileceğini düşünüyor ve coşturduktan sonra da yine mantıklı olmaya çalışıyor: «Bütün bunları gerçek kabul etmekle birlikte, Kent'in geçilmez veya yaklaşılması zor ve delinmesi güç olduğunu ya da hücum edenleri, Kent'in kolayca alınmasını önleyecek kadar büyük tehlikelerin beklediğini asla düşünmeyiniz. İşte bakın, kendiniz görebilirsiniz, hendek doldurulmuştur ve kara surları üç noktasından öylesine tahrip edildi ki sizin gibi ağır ve hafif piyade bir yana, atlar ve ağır donatımlı süvariler bile içeriye geçebilir. Görüyorsunuz, Size aşılmaz surlar değil, Sizin türünüzden akıncıların geçebileceği düzlükler gösteriyorum». Ordusuna yalvaran bir Fatih-öncesi ortaya çıkıyor.

Yine de mantığı elinden bırakmıyor ve «karşımızdakiler hakkında ne söylemeliyim» diye soruyor. «Çok az adamları var ve bunların çoğu silahsızdır ve savaş deneyimleri yok. Kaçaklardan öğrendiğime göre her kuleyi iki ya da üç kişi savunuyor, kuleler arasında da ancak bu kadar asker bulunuyor. Böylece üç veya dört mazgalın arasını savunmak ve burada savaşmak bir tek askere kalıyor ve bu tek asker de ya tümüyle silahsızdır veya işe yaramaz silahı var». Mehmet, bütün bunları, korkak askerlerinin korkusunu yenmek için söylüyor; ancak bugünkü bilgiler, bunların, gerçeği tümüyle yansıttığını ortaya çıkarıyor.

Mantık, pazarlama teknikleri ve ahlak ilkelerini özgürcü aşma rahatlığı; bütün bunlar İkinci Mehmet'in fetih için uygun bulduğu yöntemler arasındadır. Bunlara bir de batıl inançlardan yararlanma eklenmelidir; İkinci Mehmet, yine askerlerinin moralsizlikle savaştan dönmek istedikleri bir zamanda, adamlarının birisinin aracılığıyla, Eyüp'ün mezarını buluveriyor. Bugün «Eyüp Sultan» olarak bilinen yer İkinci Mehmet'in uydurmasıdır; Mehmet, askerlerin batıl inançlarından yararlanmaya çalışıyor.

Muhammed'in tilmizlerinden Eyüp, Hicret'ten 46 yıl sonra, Kostantiniye'yi zaptetmek üzere, askerleriyle birlikte, surların önüne geliyor; Muhammed'e atfen, Konstantinopl'u kuşatanların bütün günahlarından affedileceğine inanılıyor. Peygamber'in silah arkadaşlarından, ensar, Eyüp de, Kostantiniye'yi kuşatarak bütün sevaplara kavuşmak isterken çok sayıda Arapla birlikte surların dibinde ölüyor; nerede öldüğü de bilinmiyor.

Aradan nerede ise bin yıla yakın bir zaman geçtikten sonra, Konstantinopl'un bu sonuncu kuşatmasında yeniçeri gürühunun yeniden dağılma belirtileri gösterdiği bir zamanda İkinci Mehmet, yakını ve saygın bir bilgin olan Ak Şemsettin'e, Eyüp'ün öldüğü yeri bulmasını emrediyor; fetih yanlısı pek az bilginden birisi olan Ak Şemsettin de surların dibinde bir yere ayağını basarak burasının Eyüp'ün öldüğü yer olduğunu ilan ediyor (*). Askerler Muhammed'in silah arkadaşı Eyüp'ün Grekler tarafından öldürüldüğü yeri öğrenince canlanıyor ve Mehmet'le birlikte hücuma geçiyorlar.

Mehmet bütün imkanları, teknikleri ve hileleri, İstanbul'u zaptetmek için kullanıyor ve batıl inançlar da dahil bütün imkanlar, surların içinde, Kent'i teslim etme yönünde çalışıyor. Dindar İstanbul halkı, kuşatma sırasında, kuşatmanın başarı ile sonuçlanacağına kesinlikle inanıyor; kuşatmanın içindekiler bir tür kıyametin geldiğini düşünüyorlar.

Mehmet bir tek batıl inanç yaratıp ve yararlanırken, Grekler'in en azından üç tane ve her üçü de umutsuzluk

---

(*) Franz Babinger, kuşatmayı sürdürebilmek için uydurulmuş bu dinsel hilenin savaştan sonra hemen unutulduğunu ve fethi müslüman devlet ve emirlere haber veren hiç bir mektupda da yer almadığını yazıyor.

Eyüp'ün ölüm yerine bir savaş sırasında ve bir de yüzlerce yıl sonra inanılıyor.

Franz Babinger, Mehmet the Conqueror and His Time, Princeton University Press, 1978, s. 113.

ile moralsizlik yaratan batıl inancının bulunduğu anlaşılıyor. Bunlardan birisine göre Sen Sofiya'da Aziz Konstantin'in, atının üzerinde ve eliyle göstererek «beni bitirecek olan bu taraftan gelecek» dediğine inanılıyor; Aziz Konstantin, Anadolu'yu gösteriyor. Mehmet, iki yüz bine yaklaşan askeri ile Ayas Romanos, bugünkü Topkapı semtinde mevziini alınca, Grekler, Aziz Konstantin'in dediği zamanın geldiğine, titreyerek, inanmaya başlıyorlar. Yalnızca bu değil; bir de ayın belli bir biçim aldığı zaman İstanbul'un düşeceği yolunda bir başka batıl inanç var ve kuşatma sırasında ay batıl inançtaki biçime giriveriyor. Bunu da görünce İstanbullular, kendilerini sokağa atıyorlar, teneke çalıyorlar ama yine de sonlarının geldiği inancından kurtulamıyorlar. Üçüncü olarak yine İstanbullular, Konstantinopl'un sonunun, hükümdarın adının Konstantin olduğu bir zamana denk düşeceğine de kendilerine kaptırmışlar[36]; İmparator Konstantin, elinden geldiği ölçüde Kent'i kurtarmaya çalışırken İstanbullular, ismini uğursuz sayıyorlar.

Bu kadar da değil; Venedikli Barbaro günlüğünde, cenevizlerden, «the treacherous dogs of Geneose» diye söz ediyor; en azından Konstantinopl'de olan «cenevizlerin hain köpekler» olduğunu yazıyor[37]. Venediklilerin cenevizlere düşmanlığı biliniyor; ancak başka kaynaklarda da Galata'daki Ceneviz kolonisinin ihanet içinde olduğunu ileri sürüyorlar. Ceneviz olmasına karşın Papa'nın adamı olan ve kuşatmayı yaşayan Sakız Piskoposu Leonard da cenevizlerin ihanet içinde oldukları izlenimini güçlendiriyor; Sir Edwin Pears da, İkinci Mehmet'in Haliç'e aktardığı gemileri imha etme planını, cenevizlerin daha önceden, Mehmet'e bildirdiklerine inanıyor[38]. Surların dışında, Galata'da yaşayan cenevizlerin gündüzleri Türkler'e haber ve yardım verdikleri ve geceleri de surların içindeki Greklere mal satarak besin sağladıkları, böyle ikili oyunlarıyla kendi geleceklerini güvence altına almayı planladıkları doğru görünüyor; fetihten hemen sonra Mehmet Fatih, belki de ilk iş olarak, Galata'da yaşayan ceneviz kolonisine geniş ayrıcalıklar veriyor.

Surların içinde Türkler'e karşı Konstantinopl'u savunan cenevizler de var; Giovanni Giustiniani bunlardan birisidir ve baş komutan durumunda bir yeri var. Giovanni Giustiniani-Longo, Cenova'nın yönetici asil ailelerinden birisinden geliyor ve büyük bir ünle savunmanın motoru ve ruhu işlevini görüyor. Ancak belki Ceneviz-Venedik veya Venedik-Grek ya da Grek-Ceneviz çekişmesinden bıktığı için (*) belki umudunu yitirdiği veya Kent'in düşeceğini sezdiği için, elinden veya kalçasından aldığı bir yarayı bahane ederek gemisine biniyor ve Konstantinopl'u terk ediyor. İmparator Konstantin'in Giustiniani'nin terketmemesi için çok ısrar ve rica ediyorsa (**) da Ceneviz kararından dönmüyor; Konstantinopl'dan çıkar çıkmaz Kent'in düştüğü haberine alıyor ve kısa bir zaman içinde de ölüyor.

Venedik'in Konstantinopl'daki temsilcisi olan Girolamo Minotto ile Dolfin, Gritti, Loredano, Cornaro, Mocenigo, Trevisano ailelerinden temsilciler savunmada önemli ve önde gelen görevler alıyorlar. Ceneviz olarak Maurizio Cattaneo, Lianorda di Langasco, Paolo Bocciardo, Catalanlardan Pere Julia, Süleyman Çelebi'nin oğlu veya to-

---

(*) «Kuşatmanın son günlerinde bir genel taarruz beklendiği sırada Giustiniani, Büyük Dük Notaras'dan, Kent'in sahip olduğu toplardan birisinin Likus Vadisi'nde kullanılmak üzere kendisine verilmesini istedi. İstek kaba bir biçimde reddedildi. Bunun üzerine Giustiniani, 'Seni hain, seni neden parça parça etmiyorum' diye bağırdı».

Sir Edwin Pears, Destruction of Grek Empire and The Story of the Capture of Constantinople by the Turks, N.Y., 1903-1968, s. 302.

(**) Giustiniani, savaşı bırakıp giderken, İmparator Konstantin durdurmak istiyor: «Kardeşim, cesaretle savaş! Bu felaket anımızda bizi bırakma. Kent'in kurtuluşu sana bağlıdır. Görevine dön. Bizi bırakıp nereye gidiyorsun?» Giustiniani, bu sözlere, «Tanrı'nın Türkleri götüreceği yere gidiyorum» cevabını veriyor. Haliç'e iniyor ve bir gemiye binip Cenevizlerin yaşadığı Galata'ya geçiyor. Ceneviz Giustiniani, Galata'da yaralarını sardırtıktan sonra gemisiyle Konstantinopl'u terk ediyor.

Franz Babinger, Mehmet the Conqueror and His Time, Princeton University Press, 1978, s. 92.

runu olduğu sanılan Prens Orhan ve kendisine bağlı Türk askerler, Trabzonlu Jacabo Como savunmanın başlıca aktörleridirler. Bütün bunlara bakılarak bazı Avrupalı tarihçiler, bu arada Profesör Iorga, Konstantinopl kuşatmasının Grekler değil Latinler tarafından göğüslendiğini ileri sürebiliyorlar.

Padişahı Muazzam ve Emiri Azam

Mehmet, Galata'ya Otonomi Veriyor

Ben ki emir-i âzam Sultan Murad Bey'in oğlu Padişah-ı Muazzam ve Emir-i âzam Mehmet Beyim, dünyayı ve kâinatı yaratan namına, Büyük Peygamberimiz Muhammed namına, inanmakta olduğumuz fatiha suresinin yedi âyeti namına, Allah'ın yüz yirmi dört bin peygamberi namına, büyük babamın ve babamın ruhuna, oğullarımın namına, kuşandığım kılıç aşkına yemin ederim ki... Vaki olan istirham üzerine bugün hükümetimin idaresine tâbi olan bütün memleketlerde olduğu gibi, Galata ahalisine kanunlarını ve serbestliklerini bırakıyorum. Her ne kadar Galata hisarları yıkılacak ise de ahalisi mallarını, evlerini, mağazalarını, bağlarını, değirmenlerini, gemi ve sandallarını, ticaretlerini, karılarını ve çocuklarını istedikleri gibi idare etmek üzere muhafaza edeceklerdir. Ticaret mallarını memleketimin her yerinde satmaya izinlidirler. Denizde ve karada serbestçe seyahat edebileceklerdir. Hiçbir gümrüğe, hiç bir angaryaya tâbi olmayacaklardır. Ancak itaatim altında bulunan diğer memleketlerde olduğu gibi haraç vermekle mükellef olacaklardır. Bu kanunlar ve âdetler bugünden itibaren ve ebediyyen bâki olacaktır. Ben onları kendi şahsım gibi himaye ve

müdafaa edeceğim. Şehir ahalisi kiliselerini ve âdetlerini muhafaza edeceklerdir. Lâkin çan çalmak yasaktır. Kiliselerini camiye çevirmeyeceğim, lâkin yeniden kilise yapmayacaklardır.

Ceneviz tüccarları serbestçe dolaşacaklar, ticaret işleriyle meşgul olacaklardır. Yeniçeri sınıfına sokmak üzere evlâtlarını almayacağım. Dinimizi kabul etmeleri için asla zorlanmayacaklardır. Galata ahalisine vaadederim ki kendilerini bir köle vasıtasıyle idare etmeyeceğim. Tüccarlar arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi için aralarından kendileri bir ihtiyar seçeceklerdir. Evlerine ne yeniçeriler, ne de esirler yerleştirilecektir. İşlerini yürütmek için birini seçeceklerdir.

Arhunt ve kâhyaları incitilmeyecektir. Tarafımızdan yazılmış olan işbu beratta yazılı olduğu üzere, haracı vermek şartıyle, gidip gelmekte serbest olacaklardır. Hilkati âlemin 6961. ve Hicretin 587. senesi (1453) Cemadiul evveli sonlarında yazılmıştır.

İmza
Zaganos

Fakat aralarında bir birlik yok ve bugüne bırakılan kayıtlarda ve sonradan yapılan incelemelerde hem bu birlik yokluğu ve hem de Grekler'in savaşmaktan kaçındıkları ön plana çıkarılıyor. Kuşatmanın son gününde Venedik Baylosu Girolamo Minotto, surların üzerinde askerlerini koruyabilmek için tahta çitler yaptırıyor ve bunların surlara taşınmasını Greklerden istiyor. Grekler, taşımak için peşin para şartı koşuyorlar ve bunu Latinlere duydukları nefret için yaptıklarını belli etmekten çekinmiyorlar. Kuşkusuz böyle bir durum Venedik tarafında büyük kızgınlıklara yol açıyor.

Grekler'in bostanlarını düşündükleri anlaşılıyor; bostanlar surların dışındadır. İnsanların karınları doymadıkça

surları savunmalarının neye yarayacağını ve bostanlarına bakmaları gerektiğini sık sık dile getiriyorlar; bostanlarına bakmak için surların kapılarından birisini aralatarak çıkabilenler bir daha dönmüyorlar. Bu görüş, İkinci Mehmet'in ikinci savaş söylevi ile de tutarlı görünüyor; Mehmet, kaçaklardan söz ediyor ve bunlardan bilgi aldığını açıklıyor.

Bütün bunlar Konstantinopl savunmasının hem maddi güçlerin toplamı, hem moral açısından son derece zayıf olduğunu ortaya çıkarıyor; surların sağlamlığı ve Türk tarafındaki zaafiyet kuşatmanın uzamasına yol açabiliyor. Türk tarafındaki en büyük gücün, Mehmet'in kenti almak için gösterdiği inat olduğunu tekrarlıyabiliyorum.

Top, keşfedilmiş silahların en inatçısıdır.

Ancak alan etkisi yapmaya ve dövmeye yarıyor. Mukavemeti zayıflatıyor ve morali bozuyor.

Mehmet'in, o zamana kadar düşünülmemiş ölçekteki toplarının surlarda işe yarar bir yarık açtığına dair hiç bir kayıt yok; topların atışları surların üzerinden geçerek kendi düzenlerini savunmak isteyenlerin mukavemetini eritiyor. Top atışları, kronik hastalığın doğrudan ölüm doğurmayıp vücudun direncini çözerek öldürücü hücumlara imkan hazırlamasına benziyor.

Kuşatmanın devamı süresince mucizeler beklenen top atışlardan beklenen mucizelerin gelemeyeceği, çok geçmeden, anlaşılıyor; sonucu almak için etkili yollara ihtiyaç var. Deniz kuvvetleri denenebilir; fakat işin başında Osmanoğlu'nun hiç bir zaman önemli bir denizci olamayacağı ortaya çıkıyor; Aydın-oğlu'nun bu alandaki başarısına Osman-oğlu hiç bir zaman yaklaşamıyor. Konstantinopl kuşatmasında Osmanlı deniz kuvvetleri sadece yenilgi gösteriyor; denizler ve Boğaz, Doğu Roma'nın egemenliği altında kalıyor.

Ege'den gelen gemiler Türk donanmasının mukavemetini kırarak Haliç'e girebiliyor; kuşatmadan önce Konstantinopl'e gitmek üzere yola çıkan ve Sakız Adası'nda bekleyen üç gemi, Konstantinopl'a giderken Marmara'da Baltaoğlu Süleyman Bey'in komutasında Türk donanma-

sıyla karşılaşıyor. Bu küçücük filo, kuşatmayı yöneten İkinci Mehmet'in gözleri önünde Türk Donanması'na çok ağır bir yenilgi tattırıyor; on binlerce Türk askeri ve çok sayıda savaş gemisi Marmara'nın sularına gömülüyor.

Mehmet'e sadece kızmak ve köpürmek düşüyor; Türkiye'de berber dükkanlarını süsleyen Mehmet'in atıyla birlikte denize girişini gösteren resimler, bu kızgınlığa dayalı rivayetlerden kaynaklanıyor. Rivayete göre Mehmet, köpürerek, atıyla, Marmara'ya hücum ediyor ve Baltaoğlu Süleyman'a küfürler yağdırıyor. Yenilgiden sonra Baltaoğlu'nu çadırına çağırıyor, hemen öldürmek istiyor; ancak teskin edilmesi sağlanıyor. Mehmet, kuşatmayı başarıyla sonuçlandırma kararlılığıyla, derhal Baltaoğlu'nu azlediyor, mallarını yeniçerilere dağıtıyor ve yerine Hamza Bey'i Kapudan-ı Derya tayin ediyor.

Türk donanması, Haliç'in önündeki, bugünkü Galata Köprüsü'ne paralel olarak çekilen kalın zinciri de etkisiz hale getiremiyor; Ayas Romanos önünden atış yapan topların yanında kuşatmayı bir de arkadan sürdürme planına bir çözüm bulunamıyor. Zaganos'un, bugünkü Kasımpaşa yakınlarından ve Haliç üzerinde kurduğu duba köprü de fazla etkili olamıyor; kuvvetlerin bir bölümünü meşgul etmeye yarıyor.

Mehmet'in ve kurmaylarının bu durumda buldukları ilk çare tünel açmaktır; hendeğin ve surların altından Konstantinopl'un içine işleyen tüneller planlanıyor. Bu tüneller olağanüstü gizlilik ve başarıyla yürütülmesine ve uzun mesafelerin kazılmasına karşın Doğu Roma, casusları aracılığıyla, hepsini öğreniyor ve işe yaramaz hale getiriyor. Doğu Roma, tünelleri çökertmekle yetinmeyerek yakaladığı Türk ustalara uyguladığı acımasız işkencelerle diğer tünel planlarını da çözüyor ve Türk tarafının tünellerle sonuç alma heveslerini tümüyle kırıyor.

Bu durumda Mehmet'in ünü bugüne de kalan Haliç'e gemi indirme planı öne çıkıyor. Mehmet, bütün bu denemeleri sadece Konstantin'i çökertmek için değil kendi kampındaki mukavemeti kırmak için de yapmak mecburiyetinde kalıyor; deniz kuvvetlerinin başarısızlığı, tünellerin

yıkılması ve top atışlarının gözle görülür bir sonuç vermemesi Candarlı Halil Partisi'nin güçlenmesi sonucunu da doğuruyor; açıkca bir ricat istiyorlar. Bununla kalmayıp, Osmanlı tarafının üst kademelerindeki moral bozukluğunu ve ordu içindeki disiplinsizliği, görülebilir bir biçimde, okları ucuna koydukları yazılarla surların içine atıyorlar. Candarlı Halil Partisi, askerleri, Sultan'ın çadırına gidip kuşatmayı kaldırması için Mehmet'e baskı yapmaya zorluyorlar.

Mehmet'in kuşatmayı sürdürebilmek için morali yükseltici bir operasyona ihtiyacı var; yanındaki İtalyan ve Venedikli danışmanların, işte bu sırada, karadan gemi taşınması projesini hatırlatmış olmalarını mümkün görüyorum. Roma tarihinde karadan gemi taşımanın örnekleri var (*); Mehmet'in de iyi bir Roma tarihi öğrencisi olduğu biliniyor. Ayrıca bilinmesi gereken bir de şu nokta var: Mehmet'in karadan Haliç'e indirdiği filo, büyük savaş gemilerini içermiyor. Karadan taşınanları, çeşitli kaynaklar, birer «büyük kayık» olarak niteliyorlar; fakat çok büyük bir moral etkisi olduğuna inanıyorum.

Haliç Operasyonu ile Mehmet, Doğu Roma'yı arkasından sarıyor. Büyük bir şaşırtma operasyonunu gerçekleştiriyor. Kritovoulos, bu sırada kuşatma içinde olmamakla birlikte, daha sonra izlenimleri topluyor ve yazıyor: «Ga-

(*) Dokuzuncu yüz yılda Normanlar Paris'i iki defa kuşattıkları zaman Seine nehrine ulaşmak için gemilerini aşağı yukarı iki bin adım bir mesafede karada çekmişlerdi».

«Onuncu yüzyılda Roma soylularından Nicetas, gemilerini - Mora berzahı üzerinden - Doğu'dan Batı'ya geçirdikten sonra Metkone ve Pylos önünde, Girit'ten gelmiş askeri mağlup etmişti».

«Ehl-i Salip de İznik kuşatmasında gemilerini Clanus Körfezi üzerinden Kyos'tan Azcianus gölüne kadar karada sürükleyerek tahminen üç fersah yere götürmüşlerdi».

«Venedikliler, Mehmed'in tahta çıkışından on dört sene önce donanmalarını Adige'den Garda gölüne naklederek pek yakın bir örnek göstermişlerdir».

J. Hammer, Fatih Sultan Mehmet, İstanbul, 1981, s. 64-65.

rip bir görüntüydü ve gerçekten görenler dışında söylemekle inanılacak gibi değildi; tayfaları, yelkenleri ve donanımlarıyla gemiler, karada, sanki denizdeki gibi seyrediyordu. Serhas'ın Athos üzerinde kanal açmasından çok daha büyük bir iş olduğuna ve göze ve kulağa çok daha garip geldiğine inanıyorum»[39]. Kritovoulos devam ediyor: «The Romans, when they saw such and unheard-of thing actually happen, and warships lying at anchor in the Horn - which they never would have suspected - were astounded at the impossibility of the spectacle and overcome by the greatest consternation and perplexity». Kritovoulos, Romalıların akıllarına bile getirmedikleri bir zamanda ve biçimde, Haliç'te Türk savaş gemilerini görünce büyük bir yeise kapıldıklarını ve pek çok şaşırdıklarını anlatıyor.

İslam Ansiklopedisi

Kuşatmada Türk Başarısızlıkları

6 mayısta muhâsara ordusu, sûrlarda kâfi derecede tahribat yapılmış olduğuna kâni olarak, umumî bir taarruza karar verdi. 6/7 mayıs gecesi otuz bin kişilik bir kuvvet, hücum merdivenleri ile birlikte, Bayram-Paşa deresi üzerindeki sûrlara atıldılar ve bir baskın taarruzunda bulundular. Kanlı çarpışmaların üç saat devâm ettiği ve her tarafın ehemmiyetli kayıplara uğradığı, fakat müdâfaa ve mukavemetin şiddetli olduğunu gören pâdişahın, donanmanın da hareketsiz kaldığı bu taarruzdan Türk kuvvetlerini geri çektiği anlaşılmaktadır. 8 mayısta ve müâkip günlerde Bizans'ta on ikiler meclisi toplanarak, bâzı kararlar almış ve ezcümle Karadeniz'den gelen üç büyük Venedik kadırgasının teçhizâtını ve silâhlarını almağı, tâifelerini de G. Tre-

visano kumandasında Ayvansaray tarafındaki sûrun müdâfaasında vazifelendirmeği uygun bulmuş idi. Ancak bu gemiciler mallarının ve silâhlarının gemilerinden çıkarılmasına, kendilerinin gösterilen yerde müdâfaaya iştirâk etmelerine evvelâ râzı olmamış ve büyük bir mukavemet göstermişlerdir. Bilâhare, Venedik balyosunun da tavassutu ile, bu muhâlefetten vazgeçtiler, gemilerini Haliç'teki Venedik filosunun kumandanı Alvasio Diedo'nun emrine vermeğe, kendileri de bahis mevzuu sûrlarda Trevisano kumandasında çarpışmağa râzı oldular (Barbaro, s. 48 ve dd.),

12 mayısta Fâtih'in taarruzu Tekfûr sarayı ile Edirnekapı arasına yapılmış idi. Edirnekapı ile Eğrikapı arasındaki sûrlar, dâimî bombardımanların tesiri ile, hemen tamâmen yıkılmış gibi idi. Bilhassa dış sûrlar fazlaca harâp olmuş idi. Barbaro'nun 50.000 kadar tahmin ettiği Osmanlı kuvvetleri bu taarruz hareketini, İmparator'un Ayasofya'da maiyeti ile birlikte hazır bulunduğu bir âyini müteâkip, harp meclisini kurduğu sırada, gece yarısı yapmışlar, müdâfileri açılan gediğin gerisine çekilmeğe mecbûr bırakmışlar, fakat Nikephoros Paleologos ve Giustiniani'nin Theodoros Karystenos'un vaziyete hâkim olmaları yüzünden, bu defa da kat'î neticeyi istihsâle muvaffak olamamışlardı (Barbaro, s. 50, Schlumberger, s. 192 v.d.). 6 ve 12 mayıs taarruzlarının bir netice vermemesi üzerine, pâdişah 14 mayısta elde bulunan bütün ağır topçuyu Topkapı ile Bayram-Paşa deresi üzerindeki beşinci askerî kapı (Sulukule kapısı, Pempton kapısı) arasındaki bölgede teksife ve buradan kat'î taarruza karar verdi. Galata tepelerinde yerleştirilmiş olan toplar Haliç sûrları kapılarından olan Kynegon kapısı (Avcılar kapısı) karşısına nakledildi ve bu-

raya yerleştirilmiş olan Venediklilere karşı ateş bundan sonra mütemâdiyen devâm etti.

16 mayısta Osmanlı ordusu lağım muhârebelerine başladı. Zaganos Paşa evvelce Novobrdo mâdenlerinde çalışmış olup, o esnâda muhâsara ordusunda bulunan sırp lağımcılara, tek katlı ve hendeksiz sûrların mevcut olduğu Eğrikapı - Tekfûr sarayı mıntakasında, sûrun yarım mil uzağında başlamak üzere, lağımlar kazdırmış ve bunlar ve sûrun temelleri hizâsını geçmiş idi. Fakat bu ameliyenin, müdâfiler tarafından duyularak, megadük Notaras'a haber verilmesi ve onun da imparatorun muvâfakatini aldıktan sonra alman mühendisi Jeh. Grant'a mukabil bir lağım açtırması bu teşebbüsün başarısızlığını mûcip olmuş ve karşılıklı lağımlar birbirine rastlayınca, yer altında kanlı bir boğuşma cereyan etmiş ve her iki taraftan ağır kayıplara sebebiyet vermiş idi. Aynı gün akşama doğru, Osmanlı donanması da Beşiktaş karşısından hareket ile, limanın önünde gerilen zincire karşı hücuma geçmiş idi. Pâdişah her halde, Venedik gemicilerinin büyük bir kısmının sûr müdâfaasına me'mur edilmesi ile, bu cihetin zayıf bırakıldığından haberdar idi. Ancak Haliç'teki Türk gemilerinin bu harekâta iştirâk etmeyerek, seyirci kalması ve Trevisano kumandasındaki gemilerin de şiddetle karşı koymaları, bu deniz harekâtını yarıda bıraktırdı; ertesi gün tekrarlanan ve 5 geminin zincire kadar gelmesi ile başlayan hücum da neticesiz kaldı (Barbaro, s. 51 v. d.; Schlumberger, s. 196 v.d.; Mirmiroğlu, s. 82 v.d.). Bundan sonraki deniz hareketi 21 mayısta vukû buldu. Bütün Osmanlı donanması şafakla tekrar zincir önüne gelmiş idi. Zincir gerisinde 10 müttefik gemisi savaşa hazır vaziyet aldı. Bu hareket şehirde umumî hücûmun bir başlangıç telâkki edildiğinden, çanlar çalına-

rak, herkes vazife başına dâvet ediliyordu. Buna mukabil Haliç'teki Osmanlı donanması yine hareketsiz kalıyordu. Bu vaziyet karşısında esas donanma, zinciri zorlamak ve düşman gemilerini muhârebeye icbâr etmek için, ciddî bir teşebbüs yapmaktan vazgeçerek, geri çekildi. Belki bu hareketler kara harekâtını setretmek için bir oyalama teşebbüsü idi ve Haliç'teki gemiler de bu teşebbüse katılmak hususunda bir emir almış değildi.

18 mayısta muhâsara hareketlerine yeni bir taarruz silâhının eklendiği görülmektedir: Osmanlı ordusu geceleyin inşâ edilmiş olan ahşap müteharrik büyük bir kuleyi Topkapı cihetinde sûrun karşısına ve yakınına getirmiş, sûrlardan daha yüksek olan bu kule sâyesinde, önündeki sûrları döğmeğe, hendekleri daha kolaylıkla doldurmağa koyulmuş idi. Bunun yapılışından Bizans nöbetçilerinin haber alamamaları ve sabahleyin karşılarında böyle acâyip, görülmemiş bir harp vâsıtasını görmeleri, korku ile karışık olarak, heyretlerini mucip oldu. Gerçekten kulenin büyük faydası görüldü. Kuledeki muhâripler çok kısa mesâfeden sûrları yıkmağa devam ederken, bu civarda bulunan Türk birlikleri de taşlar, toprak dolu çuvallar, ot ve çalılar ile hendeği doldurmağa çalışıyorlardı. Akşama kadar süren kanlı bir savaş neticesinde sûrda ehemmiyetli rahneler açılmış ve kulenin bulunduğu kısımda Bizanslılar için çok tehlikeli bir durum hâsıl olmuş idi; fakat imparator gece olur olmaz şehirdeki bütün yardımcı kuvveti, kadın, erkek, çocuk herkesi burada çalıştırarak, hendeği boşaltmağa, açılan gediği tâmir etmeğe, rum ateşi sâyesinde bu seyyar kuleyi yakmağa muvaffak oldu. Müteharrik ahşap kulenin yakılmasından sonra da, mücadele hızını bir an kaybetmedi ve bombardı-

man gittikçe te'sirini arttırdı. Bilhassa 600 kilo ağırlığında gülleler atan büyük topların mermileri sûrlarda büyük tahribat yapmakta idi (Barbaro, s. 55). 20-21 ve 22 mayıs günleri bir taraftan bu şekilde kesif bombardıman hareketi yapılıyor, diğer yandan muhtelif yerlerde lağımlar açılıyordu ki, bunlar her defasında keşfedilmiş ve mukabil lağımlar ile ya tesirsiz hâle getirilmiş ve yahut bir çöküntüye uğratılmış idi. Buna rağmen lağımların açılmasına bundan sonraki günlerde de devâm olundu.

* * *

Muhâsara ordusunda ise, türlü rivayetler var idi. Bilhassa Macar kralı Vladislas (Ulaszlo)'ın pâdişah nezdine gönderdiği sefâret heyetinin 26 mayısta Osmanlı ordugâhına muvâsalatından sonra, bâzı bedbince şâyialar dolaşmağa başlamış idi. Pâdişah ve devlet erkânı tarafından husûsî merâsim ile kabûl edilen bu elçi, kıraldan aldığı tâlimata uyarak, muhâsaranın kaldırılmasını talep ediyor; aksi takdirde Macaristan'ın Bizans lehinde harekete mecbûr olacağını bildiriyor ve garp devletlerinin gönderdiği büyük bir donanmanın yaklaşmakta bulunduğunu da ilâve ediyordu. Bu türlü haberler, bozguncu rivâyetler ve Macar elçilerinin tebligatı pâdişahı 27 mayısta büyük bir harp meclisi toplamağa sevketti. Bu toplantıda birbirine zıt iki fikir yine çarpıştı. Çandarlı Halil Paşa öteden beri muhâsara aleyhdarı idi; bu defa da kuşatmanın kaldırılması fikrini terviç etti. Ona göre, İstanbul kuvvetli bir şekilde müdâfaa edilmektedir. Şehir zaptedilse bile, garp devletleri, bunu kabûl etmeyip, harekete geçecek, devletin başına yeni gâileler açacaktır. İkinci görüşü, pâdişah ile birlikte, vezîr Zaganos Paşa temsil ve müdâfaa ediyordu. Bu mecliste Zaganos Paşa, garptan bir tehlike gele-

bileceğine inanmadığını, hıristiyan hükümdarlar arasında derin ihtilâflar bulunduğunu, Büyük İskender'in daha küçük bir ordu ile bütün Asya'yı zaptettiğini, İtalya'daki küçük devletlerin Osmanlılara karşı her hangi bir donanmayı aslâ gönderemeyeceklerini, gönderseler bile buna karşı tedbir almanın mümkün bulunduğunu söylemiş, muhâsara ve bombardımana devâm edilmesini istemiş idi ki, kendisine pâdişah ve ordu nezdinde büyük bir itibâra mazhar olan Ak-Şemseddin ve Molla Gürânî gibi şahsiyetler de iltihak ediyordu. Bundan sonra bizzat pâdişah, bütün ümerâ ve devlet erkânının hazır bulunduğu bu veya bunu müteâkip toplanan diğer bir mecliste uzun bir nutuk irâd ederek, vaziyeti anlatmış ve son emirlerini vermiş idi. Kritobulos (s. 70 v. dd.)'un bize naklettiği bu nutukta pâdişah ezcümle, icrâsını tasarladığı umumî hücumda büyük hamiyyet ve şecâat ibrâzına bütün mücâhidleri teşvik ve tahrik etmek istediğini, zafer vukûunda Bizans'ta nâil olacakları mükâfatı bildiriyor, bu devletin şimdiye kadar nasıl bir husûmet ve düşmanlık beslediğini, felâketli anlarda Osmanlı devletine nasıl ağır sûikastler tertip ettiğini izah ediyor, bir düşman komşudan kurtularak, bundan sonra sulh ve âsâyiş içinde vakit geçirileceğini anlatıyor, müdâfilerin müşkül durumları hakkında, firârilerden aldığı mâlûmatı onlara naklederek, mâneviyatlarını yükseltiyordu.

. . . . . .

İslâm Ansiklopedisi, Cilt 5/2, s. 1195-1197.

Sonuçlarını da yazıyor: «Şimdi deniz kenarındaki bu surlarda hücuma açık bir duruma gelince, diğer mazgallarını boşaltmak ve adamlarını buraya getirmek zorunluluğu doğuyordu. Orada kalanlar zaten çok az iken, sadece bir kaç askerken, savunmacıları buraya almak açık bir tehlike oluşturuyordu». Mehmet'in Haliç Operasyonu, kendi

içindeki uzlaşmacıları bastırmasının yanında, surlardaki askerleri daha geniş bir alana saçarak mukavemetin azalması sonucunu doğuruyordu.

Operasyonu başlatmak için Mehmet, bugün Beşiktaş denilen Diplonkiyon semtine geldi; Mehmet'in tahta çıkışından kısa bir zaman önce Adige'de benzer bir operasyonda Venedik'e danışmanlık yapan Kandiyalı bir Grek'in Mehmet'in danışmanı olduğu ileri sürülüyor. Bu operasyonda danışmanının Venedikli veya İtalyan olduğunu yazanlar da var; en azından pek çok danışmanı olduğuna inanmakta bir sakınca görünmüyor. Şimdiye kadar gerçekleştirilmiş benzer operasyonlarda gemilerin harekete geçirildiği alan düzlüktür; Mehmet, bugünkü Dolmabahçe'ye yakın bir yerden ve nerede ise şimdi otomobil trafiğinin akışına benzer bir rota üzerinden, Taksim ile Divan Oteli arasındaki tepeye çıkardıktan sonra Dolapdere'den Kasımpaşa'ya yetmiş kadar gemi indirmeyi deniyor. Burada iki nokta var; birincisine daha önce de değindim. Oldukça küçük gemilerden ve daha doğru bir değerlendirme ile büyük kayıklardan oluşan bir filo söz konusu oluyor. Daha da önemlisi ve ikincisi, surların dışında, Galata'da ve Pera'da, Pera öte yer anlamına geliyor, ceneviz kolonisi yaşıyor (*). Kaynaklar, rotanın üzüm bağlarıyla kaplı olduğunu yazıyorlar.

Venediklilerin ve Greklerin, ceneviz ihaneti ile ilgili savlarının en azından bu bölümünden hiç bir kuşku duymuyorum; önleyebilirler veya Mehmet'e güçlük çıkarabilirlerdi. Bunu yapmadıkları ve Doğu Romalılara haber vermedikleri kesindir; daha sonra onların planlarını Türkler'e bildirdikleri konusunda da işaretler var. Daha ilerisi de düşünülebiliyor; Türk filosu Haliç'e indirildikten ve kuşatma içindekilerin şoku azaldıktan sonra çare aranıyor.

(*) «Mamafih bazı kaynaklara göre, Galatalılar gemilerin karadan yürütülmesinden haberdar olmuşlar ise de, seslerini çıkartmamış ve bilâkis müsait davranmışlardı. Bu sırada Galata cenevizleri iki tarafı da idare etmek siyasetini takip ediyorlardı».

İslâm Ansiklopedisi, Cilt 5/2, s. 1193.

Trabzonlu Giacomo Coco'nun cesur bir savaşçı ve kaptan olduğu ortaya çıkıyor; Mehmet'in filosunu batıracak planı uygulamaya koymaya gönüllü oluyor. Nicolo Barbaro'nun yazdığına göre operasyon başlayacağı sırada Cenevizler süre istiyorlar ve operasyonun bir gün daha geciktirilmesi halinde daha büyük yardımla katılabileceklerini bildiriyorlar. Operasyon, Giacomo Coco'nun gemisiyle Türk gemilerine yaklaşarak batırmasından ibarettir; basit ve bir sürpriz hücumu olduğu takdirde başarı şansı yüksek görünüyor.

Cenevizler operasyonun bir gün gecikmesini sağlıyorlar; Mehmet'in böyle bir plandan haberi olduğu kesindir. Sürpriz bir hücumla sonucu almaya çalışan Trabzonlu Giacomo Como, bütün planı daha önceden bilen Türk tarafının karadan açtığı top ateşiyle ve bir sürpriz hücumla karşılaşıyor; bu cesur gemici ve silahşör, Haliç'in sularında kayboluyor. Operasyon tam bir fiyasko ile sonuçlanırken Como'nun takımından kırk kadar asker Haliç'in sularından boğulmaktan kurtarılıyorlar; derhal kafaları kesiliyor ve surların üzerinden faciayı gören Greklere sergileniyor. Surların içindekiler bu büyük yenilgi ile çılgına dönüyorlar; ellerinde tam iki yüz altmış Türk esiri var. Konstantinopl'un hapishanelerindeki iki yüz altmış Türk esiri hemen surlara getiriliyor; başları vücutlarından koparılıyor ve kelleleri surların mazgallarına asılıyor.

Bunun Mehmet'i ve Türk tarafını çılgına çevirdiğini tahmin etmek zor olmamalıdır; ancak Mehmet, böylece, iki tarafı da kesen bir büyük başarı kazanmıştır. Bunun karşılığında, bu büyük başarısızlıkla, kuşatma içindeki birlik daha da bozuluyor; Venedikler, açık bir biçimde Ceneviz ihanetinden söz ediyorlar. Cenevizler ise yalnızca Trabzonlu Como'nun beceriksizliğini anlatıyorlar; yer yer çatışmalar çıkıyor.

Doğu Roma İmparatoru Konstantin, bütün bu gerginlikleri ve çatışmaları giderebilmek ya da hiç olmazsa savunmayı etkilemesini azaltabilmek için gece gündüz demeden çalışıyor ve bir yerden diğerine koşuyor. Bu koşuşmaları arasında fırsat buldukça, surların üzerinden Türk

mevzilerine bakıyor; düşünceye dalıyor, gözlerinden yaşlar akıyor. Kuşatmada bulunan birisi tarafından kaleme alındığına inanılan Slavonic Chronicler'de yazıldığına göre, Patrik Gregory, Kent'in düşmesinin kesin olduğunu, ölenemeyeceğini söylüyor ve Konstantin'e Konstantinopl'u terketmesi için yalvarıyor. Doğu Roma'nın son İmparatoru, Klise'nin de Kent'in düşeceğine kesinlikle inandığını duyunca bayılıyor; Slav Kronik'inde yayınlanan günlüğe göre Konstantin'i kendisine getirmek için yüzünü parfümlü sularla yıkıyorlar.

Konstantin, 23 Mayıs 1453 tarihinde, iyi ilişkiler içinde olduğu Sinop Beyi Hamza'yı Mehmet'in elçisi olarak kabul ediyor; Mehmet, Hamza Bey ile, Konstantin'in kenti teslim etmesi ve kendisinin serbestçe istediği yere gidebileceği öneri ve koşulunu gönderiyor (*). Mehmet'in bu öneriden hiç bir olumlu sonuç beklemediği ve deneyimli Hamza Bey'i bir tür istihbarat ve değerlendirme için gönderdiği de ileri sürülüyor; hiç bir olumlu sonuç gelmiyor. Konstantin'in, Mehmet'e, son cevabı şudur: «Kent'i teslim etmek ne benim iktidarımdadır ne de buradaki herhangi bir kimsenin gücü yeter. Hepimiz kendimizi ölüme hazırladık ve bundan da üzüntü duymayacağız». Kent'ini ve halkını seven bir onurlu yönetici davranışını sergiliyor.

29 Mayıs yaklaşırken surların içinden en çok «Kirye Elison» sesleri yükseliyor; «Tanrım, bize acı» diye ağlıyorlar. Barbaro, kuşatmanın son gününde «Kent'in lanetlenmiş halkı Kent'in çoktan düşmüş olduğunu hissediyordu» diye yazıyor; son gün her yerde ve surların üzerinde sonun geldiğini haber veren çan çalıyorlardı. Kuşatmanın son gününde İstanbullular, «Merhamet, Merhamet, Tanrım, Konstantin'in Memleketine Cennet'ten Yardım Gönder, Yardım Gönder de Bu Memleketi Dinsizler Yönetmesinler!» diye hem dua ediyorlar ve hem de ağlıyorlardı. Surların

(*) Sırp kaynaklarına dayanarak yazan Ch. Mijtovich'in Mehmet'in elçisinin Sinop Bey'i Hamza olduğunu ileri sürmesine karşılık, İslam Ansiklopedisi'nde Tayyip Gökbilgin, İsfendiyar-oğlu Kasım olduğunu yazıyor.
İslâm Ansiklopedisi, Cilt 5/2, s. 1196.

içinden yükselen çığlıklar, surların dışından gelen savaş naralarıyla birbirine karışıyordu.

Kritovoulos sonuçta şunu yazmak durumunda kalıyor: «Büyük bir yönetim, bizim bildiğimiz en eskisi, Romalıların hükümeti, çok uzun sürmeyen bir mücadelenin sonucunda yıkıldı» (*). Türkler nedense, bu sonun başlangıcını, Ulubatlı Hasan'ın omuzları üzerinde yükseltmeyi seviyorlar; hem pek iri bir yeniçeri olan Ulubatlı'nın öldüğünü ve hem de bayrağı surlara diktiğini ileri sürüyorlar. Arkası gelmiyor. Dukas ise bunu doğrulamıyor.

Bizanslı tarihçi Dukas'ın yazdıkları şudur: «Türkler, ellerinde kalkan bulunduğu halde, surlara yaklaştılar ve merdivenleri yerleştirdiler. Fakat hiç bir şey yapamadılar, zira kalenin üstünden taş attıklarından merdivenlere çıkmağa muvaffak olamıyorlardı»[40]. Kuşatmayı yaşayan Dukas, Türkler'in bütün güçlerini yoğunlaştırdıkları yerden Kent'e giremediklerini anlatıyor; bu nedenle, Dukas'a inanılacak olursa, Ulubatlı Hasan'ın bayrak dikmesi bir masal oluyor.

Tartışmak gereğini duyuyorum; tartışmak tarihçilerin en az yaptıkları iştir. Tarihçi olmadığım için bunu yapabileceğimi düşünüyorum ve yalnızca, bu çalışmada şimdiye kadar ileri sürülen tezler çerçevesinde bir mantık tartışmasını öneriyorum. Savaşta başarı, cephede genel bir zaafiyet yaratmaya bağlıdır; bu temel düşüncemi tekrarlamak gereğine inanıyorum.

Top atışı ve top atışından türemiş diğer atışlar bu nedenle önemli oluyorlar; uçaklardan bomba bırakmak aslında yalnızca top atışı düşüncesini daha pratik bir biçimde uygulamaktır. Nükleer silahların kullanılması ise, topçuluğun daha vahşi ve daha büyük ölçekte uygulanması oluyor. Topçulukta esas, görmeyerek atış yapmak ve bir alana döverek maddi ve manevi mukavemeti azalt-

---

(*) «A very great goverment and the oldest we know, has been destroyed after a struggle of no long duration - that of the Romans».

Kritovoulos, History of Mehmed the Conquerer, Priceton University Press, 1467-1954, s. 9.

maktır. Süngü, pala, kılıç ve tüfekle savaş ile topçuluk arasında bir nitelik ayrımı var; diğer tüm teknikler bu iki türün arasında bir yere giriyor.

Mehmet, topçuları, azapları, yeniçerileriyle Ayas Romanos cephesine zorladı; Konstantin'in elindeki tüm imkanları buraya yığmasını beklemek gerekiyor. Dolayısıyla burada Mehmet için bir başarı mümkündür; fakat ihtimali yüksek görünmüyor. Ayrıca bütün kuvvet ve dikkatin Romanos Kapısı çevresinde yoğunlaşması eğer dikkat ve kuvvet sınırsız değilse başka yerlerdeki dikkat ve kuvvetin azalması sonucunu doğuracaktır; bunda da kuşku duyulmayacağını sanıyorum.

Özel ve ayrık durumlar olabilir; ancak belli sınırlılık varsayımları içinde cepheden hücumun cepheden başka yerlerde gedikler aşması ihtimalinin daha yüksek olduğunu düşünüyorum. Burada sözü Bizanslı Bizans tarihçisi Dukas'a bırakıyorum: «Cenab-ı Hak bunların başka yoldan şehre girmelerini istedi. Türkler evvelce bahsettiğimiz, sonradan açtırılan küçük kapının (*) açık olduğunu görünce, padişahın o maruf kullarından elli kadarı, ateş püskürerek, içeriye atladılar ve kalenin üstüne çıktılar. Bunlar içeri girerken, tesadüf ettikleri düşmanları öldürüyorlar ve uzaktan harbedenleri yaralıyorlardı. Bu hal müthiş bir manzara arzediyordu»[41]. Dukas'a inanılacak olursa, Ulubatlı'nın surlara tırmanması söz konusu değil ve surlara Ulubatlı'nın çıkışı yerine surlardan İstanbulluların inişi var. Dukas şöyle yazıyor: «Kalelere çıkmak için merdiven kuranlara mani olan Bizanslılar ile Latinlerin bazıları bunlar tarafından öldürülüyordu. Bazıları da, gözlerini kapayarak, surların üstünden kendilerini aşağıya atıyorlardı». Ancak İmparator Konstantin bütün bunları görmüyor. Konstantin, Ayas Romanos üzerinde Mehmet'in askerlerinin Kent'e girişini önlemek için konsantre olduğundan Kerkoporta'dan Türkler'in girişinden haberdar olamıyor.

Bir süre sonra haberdar oluyor. Dukas yazıyor: «İm-

(*) Kerkoporta, daha sonra Türkler tarafından Cambazhane Kapısı adı veriliyor.

parator yorulmuş olduğundan ellerinde kılıç ve kalkan olduğu halde duruyordu. O zaman şu acı sözleri söyledi: 'Benim başımı kesecek bir hıristiyan yok mudur?' Yapayalnız kalmıştı». Artık büyük bir imparatorluk ve daha büyük bir uygarlık bir büyük dönemini sona erdiriyor.

Artık Barbaro'ya dönebilirim; ne de olsa Barbaro görgü tanığı oluyor. The blood flowed in the city like rainwater in the gutters after a sudden storm and the corpses of Turks and christians were thrown into the Dardanelles, where they floated out to sea like melons along a canal. Bundan sonra Türk ve hıristiyanların kanları, oluk oluk akmaya başladı ve Çanakkale'ye doğru atılan cesetler sanki bir kanalda karpuzlar gibi yüzüyordu; Barbaro böyle anlatıyor. Kritovoulos ise daha tarihçi olarak yazıyor; now, in general they killed so as to frighten all the City and to terrorize and enslave all by the slaughter. Kritovoulos, Mehmet'in askerlerinin, öldürerek korkuttuklarını ve doğrayarak terörize edip köleleştirmek istediklerini anlatıyor.

Kritovoulos, Kent'te giren Türkler'in yeteri ölçüde öldürdükten ve esir aldıktan sonra zengin ve asillerin evlerine yöneldiklerini ve yağmalamaya başladıklarını da yazıyor. Sonra kliselere geliyor, genç-ihtiyar, kadın-erkek, papaz-rahip kim bulunursa, her yaş ve sınıftan insan öldürülüyor, esir alınıyor veya en azından hakarete uğruyor; yazım böyle sürüyor.

Bundan sonra «müthiş ve tüm trajedilerden daha acıklı» bir durum ortaya çıkıyor ve en yüksek tabakadan ünlü ailelerin en güzel ve en hoş, şimdiye kadar evlerinden dışarı adımlarını atmamış ve bu yüzden de, till then unsullied by male eyes, henüz erkek gözüyle kirletilmemiş kızları, kollarından tutularak sokaklarda sürükleniyor; en onursuz muamelelere tabi tutuluyor. Rahibeler bile bu muamelelerden kurtulamıyor; göğüsleri açık saçlarından çekilerek götürülüyorlar.

Kritovoulos'un yazdıklarını bırakıyorum ve Dukas'ın yazdıklarına geliyorum. Şimdi sıra Hagia Sofiya'dadır ve sözü, Dukas'a bırakıyorum. Dukas da «mabedin hakkında

ne diyeceğimi bilemiyorum» diyor. Ve şunları söylüyor: «Dilim ağzıma yapıştı, ağzım mühürlenmiş olduğundan nefesim çıkamıyor»[42]. Demek, yazarlar nefesi çıkmadıkları zamanda da konuşabiliyorlar. «Mabedin içinde hiç bir şey bırakmadılar». Bu kadarını herkes söyleyebilir ve söyleyebiliyor.

Yine de Türkler'in yağmacılığının işe yaradığı ortaya çıkıyor; askerler, bir zaman sonra yağma yapmayı öldürmeye tercih ediyorlar. Dukas'tan aktarıyorum: «Limanın sahilinde manzara pek feci idi. Erkek ve kadınlar, rahibeler ve rahipler, bağırarak ve bağırlarını döğerek, gemilere alınmaları için gemidekilere rica ediyorlardı. Fakat kabil değildi. Allah'ın gazabının son dereceye varması mukadderdi». Gemiler herkesi alamıyor. «Padişahın gemicileri şehrin yağması ve ganimet toplamakla meşgul olmasalardı, gemilerin hiç biri kaçamazdı. Türkler, gemileri terk ederek şehre girmiş olduklarından, Latinler de serbestçe limandan çıkıp gidiyordu». Kuşatmada pek önemli bir görev yerine getiremeyen bahriyeliler ganimette geride kalmamak için limanları bırakıp içeriye dalıyorlar; bu da zavallı mağlupların, eğer gemilerde yer bulabilirlerse, rahatça kaçmaları imkanını yaratıyor.

Dukas bile şunu yazıyor: «Padişah ise hiddetinden dişlerini gıcırdatıyordu. Fakat artık bir şey yapamıyor ve istemiyerek faciaiın sonunu bekliyordu»[43]. Fatih'in, İstanbul'dan çıkarken İstanbul'un haline ağladığını daha önce yazdım.

Mehmet, ağlamadan önce Hagia Sofiya'da namaz kılıyor. Dukas'tan aktarıyorum: «Sonra padişah kendi müezzinlerinden birine ezan okumasını emretti. Müezzin minbere çıkarak ezan okudu. Adem-i meşruiyetin veledi, Deccal'ın mübeşşiri, mihraptaki mukaddes din taşının üstüne çıkarak namazını kıldı». Dukas, bir Bizans yazısında olabilecek en hafif küfürlerle Mehmet'i anlatmaya çalışıyor. «Nedir bu nekbet? Heyhat nedir bu dehşet veren acibe, eyvah ne olacağız? Vay vay, neler görüyoruz? Altında havarilerin ve şehitlerin mübarek bakiyeleri metfun bulunan bu mukaddes mihrap üzerine bir Türk, bu mihrabın

üzerinde bir dinsiz? Ey güneş titre! Allah'ın kuzusu nerededir? Bu mihrap üzerinde kurban olan, yenilen ve hiç bir zaman tükenmiyen Baba'nın oğlu nerede?» Nerede ise kitabında ağlıyor veya beddua ediyor.

Sonra Dukas bir de şunları yazıyor: «O vakit İmparator'un kafasını Augustus'un sütununa diktiler ve akşama kadar orada kaldı. Sonradan derisini yüzüp, samanla doldurdular ve her tarafa gönderdiler. Padişah, muzafferiyetini remzeden bu başı İran Padişah'ına, Araplara ve diğer Türkler'e gönderdi». Konstantin'in cesedi, ayakkabısındaki kartal motifinden anlaşılıyor ve önce kafası vücudundan ayrılıyor.

Mehmet, Konstantinopl'u aldığında belki de Konstantin'in cesedinden daha çok Prens Orhan'ın cesedini görmek istiyor. Orhan'ın kimliği üzerinde iki rivayet var; Birinci Mehmet'in kardeşi Bizans yanlısı Sultan Süleyman'ın oğlu veya torunu olabileceği ileri sürülüyor. Mehmet'in Osman-oğlu düzeninde geçerli patricide, fratricide ve filicide kuralına göre kendinden yaşlı bir Osman-oğlu olarak Orhan'ın kafasını mutlaka koparması gerekiyor.

Orhan'ın kafasının nasıl koparıldığı konusunda da iki rivayet var. Kritovoulos'un yazdığına göre Orhan çok güzel Grekçe konuştuğu ve giysisi de Türkler'inkine benzemediği için tanınmayacağını düşünüyor; ancak tanındığını ve izlendiğini anlamakta gecikmiyor. Kuşatma sırasında bugünkü Saray Burnu ile Sultan Ahmet Hapishanesi arasında bir yerde kuvvetleriyle birlikte savaşıyor; tanındığını anlar anlamaz kendisini surlardan aşağıya atıyor. Ölüyor ve kafası koparılarak Osman-oğlu Mehmet Fatih'e götürülüyor.

İkinci rivayet ise başka; güzel Grekçe konuştuğu doğrudur. Bunun dışında bir de rahip elbisesi giyiyor; ancak esir Grekler, kendilerinin affedileceğini düşünerek Prens Orhan'ın kimliğini Mehmet'in askerlerine ifşa ediyorlar. Orhan'ın başı koparılıyor ve başı yine Mehmet'in önüne çıkarılıyor.

Marx, din'i, tersine çevrili bir dünyanın, «popüler bi-

çimde mantığı» olarak anlatıyor (*). Din'e maddi dünyanın vulgar mantığı gözüyle de bakmak mümkün; «din, kendisini henüz bulamamış veya yeniden kaybetmiş insanın kendi bilinci ve kendine saygısıdır» da diyor. Bu nedenle insanın kendi aklında olanları bilmesiyle din uyumsuzluk gösteriyor.

Din böyle olunca peygamber olmak son derece kolaylaşıyor; her din, insanların acılarından söz etmek ve kurtuluş yolunu göstermek durumundadır. Ancak bu yetmiyor; her peygamber az ölçüde anlaşılır ve çok ölçüde anlaşılmaz olmak zorundadır. İnsanlar, kendilerine güvenebilmek için anlamayı ve kendilerini kanıtlamak için de tartışmayı tercih ediyorlar. Peygamberlerin basit önermeleri, dindarlarına güven veriyor ve anlaşılması mümkün olmayan kitapları ise bitmez tükenmez bir tartışmayı yaratarak insanlarının kendilerini kanıtlamalarını sağlıyor.

Dinler, insanların yaşadıkları dünyadaki acılarını yaşamadıkları bir dünyada ortadan kaldırmayı amaçladığı için, vulgar olmak ve inananlarını basitliğe alıştırmak zorundadır; vulgar olmadan acıların yaşanmamış bir dünyada ortadan kaldırılmasına razı olmak mümkün değildir. Ancak inananlarını basitleştirmesine veya basitlemiş olanlardan dindarlarını seçmesine karşın dinlerin de kendilerine özgü bir mantıkları var.

Sırat Köprüsü, dinlerin belki de en mantıklı buluşlarından birisidir; bir turnusol kağıdı işlevini görüyor. Sırat Köprüsü geniş bir yol olarak düşünülmüyor; son derece incedir. İki taraftan birisine düşmek; cennet veya cehennem'e ayrılmak son derece zor ve aynı derece kolay oluyor.

Savaş da öyledir. Savaşta insanın insan olması da çok zor ve çok kolay oluyor.

Savaşta insanın kahraman veya hain olması ya da insanın insan veya hayvan olmasını ayıran çizgi sırat köprüsünden daha incedir. Konstantin ne kadar insansa, Prens

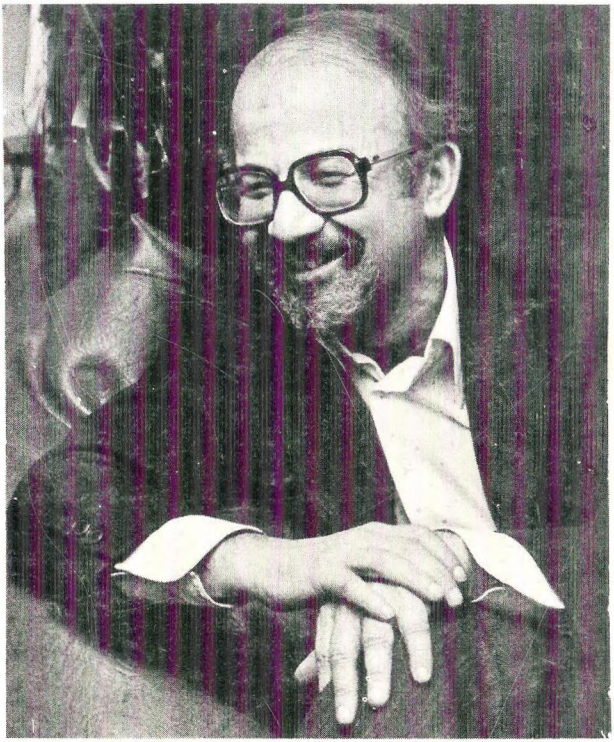
(*) *Karl Marx-Frederick Engels, Collected Works, Vol. 3, s. 175.*

Orhan'ı ihbar eden Grek o kadar hayvandır; ve peki Mehmet nedir? Bunu bir cümle ile cevaplandıramam. Bütün bu çalışmayı, bu soruya cevap bulmak için yapmaya çalıştım.

Dördüncü Bölüm İçin Notlar

1 Lynn Montross, War Through the Ages, N.Y., 1960, s. 105
2 Steven Runciman, The Fall of Constantinople, Cabridge University Press, 1965, önsöz
3 ibid., s. 161
4 Robert Schwoebel, The Shadow of The Crescent: The Renaissance Image of the Turk, 1453 - 1517, N.Y., 1969, s. 3
5 ibid., s. 31
6 Steven Runciman, The Fall of Constantinople, op. cit., s. 167
7 Steven Runciman, The Eastern Schism- A Study of the Papacy and the Eastern Churches During the XI th and XII th Centuries, Oxford, 1956, s. 32
8 Chedonul Mijatovich, Constantin Palaeologus The Last Emperor of Greeks 1448 - 1453, Chicago, 1892, s. 17
9 Edwin Pears, The Destruction of the Greek Empire and the Story of the Capture of Constantinople by the Turks, N.Y., 1903 - 1968, s. 80 - 81
10 Herbert Adams Gibbons, The Foundation of the Ottoman Empire, Oxford, 1916-1968, s. 135
11 Dukas, Bizans Tarihi, VI. Mirmiroğlu çevirisi, İstanbul, 1956, s. 155
12 ibid., s. 161
13 Nicolo Barbaro, Diary of the Siege of Constantinople, N. Y., 1969, s. 9
14 ibid., s. 9
15 Speros Vryonis jr., The Decline of Medieval Hallenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh Through the Fifteenth Century, University of California Press, 1971, s. 75
16 Edwin Peras, Destruction of Greek Empire, op. cit., s. 62
17 Herbert Adams Gibbons, The Foundation of the Ottoman Empire, op. cit., s. 83
18 Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kapıkulu Ocakları, Cilt I. Ankara, 1943 - 1984, s. 6

19 David Ayalon, Preliminary Remarks on the Mamluk Military Institution in Islam, V.J. Parry - M.E. Yapp, eds., War, Technology and Society in the Middle East, Oxford University Press, 1975, içinde, s. 47
20 Dr. S. Tansel, Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti, Ankara, 1953-1985, s. 125
21 ibid., s. 222
22 V. J. Parry, La Maniere de Combattre,
V. J. Parry - M.E. Yapp, eda., War, Technology and Society in the Middle East, op. cit., içinde, s. 222
23 ibid., s. 223
24 Djurdjica Petrovic, Fire-arms in the Balkans on the Eve of and After the Ottoman Conquests of the Fourteenth and Fifteenth Century,
V.J. Parry - M.E. Yapp, eds, War, Technology and Society in the Middle East, op. cit., içinde, s. 164
25 ibid., s. 173
26 V.J. Parry, La Manière de Combattre, op. cit., s. 246
27 ibid., s. 247
28 Nicolo Barbaro, The Diary of the Siege, op. cit., s. 54
29 ibid., s. 58
30 Chedonul Mijatovich, Constantin Palaeologus, op. cit., s. 213
31 V.J. Parry, La Manière de Combattre, op. cit., s. 218 - 219
32 Steven Runciman, The Fall of Constantinople, op. cit., s. 134
33 Dukas, Bizans Tarihi, op. cit., s. 153-154.
34 Nicolo Barbaro, The Diary of the Siege, op. cit., s. 30
35 ibid., s. 61
36 ibid., s. 61
37 ibid., s. 39
38 Edwin Pears, Destruction of the Grek Empire, op. cit., s. 304
39 Kritovoulos, History of Mehmet the Conqueror, Princeton University Press, 1467-1954, s. 56
40 Dukas, Bizans Tarihi, op. cit., s. 75
41 ibid., s. 175
42 ibid., s. 180
43 ibid., s. 182

Fethi, zamanından beş yüz yıldan daha uzun bir süre geçtikten sonra ve insan düşüncesinin yöntemlerinde önemli ve olumlu katkıların yaşandığı bir noktada yazıyorum; ne kadar olduğu gibi yazmak istemiş olsam da, benim aklımın, Feth'e bakışımı etkilemiş olduğunu inkar etmiyorum. Ancak «gerçek» de, bir ölçüde, yöntemlerine uygun olarak «bildiklerimiz» olmuyor mu; öğrenme, bitmez tükenmez bir serüven olma niteliğini biraz da buradan kazanıyor.

87-34-Y-0062-0005